

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

НАРКОЗЛОЧИННІСТЬ

(КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ПРОТИДІЯ)

Навчальний посібник

Ужгород 2016

УДК 343.575+343.976(07)
ББК 67.308.11я7
С 47

Рекомендовано до друку Вченою радою юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет».
(Протокол № 10 від 10.06.2016р.)

Укладачі:

Ступник Я.В., кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та міжнародного кримінального права ДВНЗ «УжНУ»;

Білаш О.В., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права ДВНЗ «УжНУ»;

Варга Ю.Ю., аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін та міжнародного кримінального права ДВНЗ «УжНУ»;

Дорошко Р.В., аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін та міжнародного кримінального права ДВНЗ «УжНУ»;

Мацола А.А., кандидат юридичних наук, викладач кафедри кримінально-правових дисциплін та міжнародного кримінального права ДВНЗ «УжНУ»;

Сливич І.І., кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін та міжнародного кримінального права ДВНЗ «УжНУ»;

Рецензенти:

Севрюков О.П. – доктор юридичних наук, професор

Ухаль А.М. – кандидат юридичних наук, професор, Заслужений юрист України

Наркозлочинність (кримінологічний аналіз та протидія): навч. посібник / Я.В. Ступник, О.В. Білаш, Ю.Ю. Варга та ін.– Ужгород, Видавничий дім «Гельветика», 2016.- 308 с.

У посібнику розглядається комплекс теоретичних та практичних питань сучасного стану протидії наркозлочинності в Україні. Розглянуто важливі питання організації та правового регулювання протидії наркозлочинності, у тому числі в напрямку спеціального (кримінологічного) та індивідуального запобігання злочинам.

Видання спрямоване для студентів вищих навчальних закладів юридичного профілю, аспірантів, викладачів, практичних працівників, а також широкого кола читачів, які цікавляться проблематикою протидії наркозлочинності.

ISBN 978-966-916-127-7

© Ступник Я.В., Білаш О.В., Варга Ю.Ю.,
Дорошко Р.В., Мацола А.А., Сливич І.І., 2016

© Видавничий дім «Гельветика», 2016

ЗМІСТ

Передмова	5
РОЗДІЛ 1. Стан незаконного наркообігу та наркозлочинності в Україні	7
1.1. Антинаркотичне законодавство в світлі трансформації політики протидії наркозлочинності.....	7
1.2. Характеристика сучасної наркоситуації в Україні та основних тенденцій її розвитку.....	29
1.3. Кримінально-правова політика в сфері боротьби з незаконним обігом наркотиків.....	60
1.4. Акти законодавства України про протидію незаконному обігу наркотиків і про відповідальність за наркозлочини.....	78
РОЗДІЛ 2. Кримінологічна та кримінально-правова характеристика злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів	97
2.1. Кримінологічна характеристика злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.....	97
2.2. Детермінанти злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.....	107
2.3. Характеристика особистості наркозлочинця.....	132
2.4. Кримінально – правова характеристика злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів	145

РОЗДІЛ 3. Протидія наркозлочинності	169
3.1. Поняття, сутність, види і форми протидії наркозлочинності.....	169
3.2. Механізм протидії наркозлочинності: поняття і структура.....	176
3.3. Координація і взаємодія у сфері протидії наркозлочинності.....	183
3.4. Міжнародний досвід становлення системи протидії наркозлочинності.....	205
Список використаних джерел	217
Додатки	234

ПЕРЕДМОВА

Проблема протидії наркозлочинності є однією з найгостріших соціальних і правових проблем України кінця XX - початку XXI століття. За даними кримінальної статистики, питома вага наркозлочинів протягом останніх п'яти років коливається у межах 13,4-15,4% від загальної кількості злочинів. Загалом в Україні у 2015 р. - кожний 6-й злочин був пов'язаний з наркотиками (15,8%). За результатами досліджень Українського моніторингового та медичного центру з наркотиків та алкоголю Міністерства охорони здоров'я України, наркотики вживають від 324 тис. до 424,7 тис. осіб.

Власне кажучи, мова йде про загрозу генофонду нації і національній безпеці України. За останні п'ять років кількість смертей серед осіб, які перебували на наркологічному обліку, зросла більш ніж у 3 рази, у тому числі від передозування - майже в 4 рази. Загрозливих розмірів набули поширеність розладів психіки та поведінки внаслідок вживання наркотичних речовин, а також психічні захворювання.

Факторами, що визначають особливу актуальність проблеми протидії наркозлочинності у прив'язці до умов життя в сучасній Україні, крім зазначених вище, є: судово-правова реформа в країні, що активізувалася протягом останніх двох років; адміністративно-управлінська реформа, одним з результатів якої стало реформування правоохоронних органів, що ведуть боротьбу з наркозлочинністю, оптимізація їх діяльності на всіх рівнях; багато-суб'єктність сфери протидії наркозлочинності та багатопрофільність її завдань.

Разом з тим, як зазначається в постанові Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 4 «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів», «поширення наркоманії та зростання злочинності, пов'язане з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, набувають усе більших масштабів і стають

серйозним соціальним чинником, який негативно впливає на життя, здоров'я та благополуччя людей...».

Проте, пізнати багатогранне соціально-небезпечне явище - наркозлочинність - можливо тільки за умови вивчення всіх властивостей, проявів, характеристик, тенденцій розвитку, причин видозмін, негативних наслідків. Процес цей тривалий і, на жаль, практично нескінченний, тому що позитивні дії в боротьбі з наркозлочинністю завжди компенсуються відповідною реакцією з боку наркобізнесу.

Отже, маємо всі підстави констатувати, що вивчення наркозлочинності є актуальним завданням, адже наші знання про її сутність та генезу через призму синергетичного підходу, тенденції її розвитку та трансформації, ознаки й характер загроз процесам формування громадянського суспільства є фрагментарними.

Крім того, з точки зору зміни пріоритетів внутрішньої політики держави, її подальшої демократизації та наближення до європейських стандартів потребують удосконалення правова база, організаційно-управлінські та суто кримінологічні аспекти боротьби з наркозлочинністю. Вирішення названого кола проблемних питань дозволить істотно удосконалити теоретико-методологічні, організаційні та правові засади протидії наркозлочинності, значно посилити кримінологічний вплив на різні форми її проявів.

У запропонованому посібнику докладно висвітлені теоретичні та практичні питання сучасного стану протидії наркозлочинності в Україні. Розглянуто важливі питання організації та правового регулювання протидії наркозлочинності, у тому числі в напрямку спеціального (кримінологічного) та індивідуального запобігання злочинам.

Своєрідність, максимальна інформативність і лаконічність викладеного матеріалу стане у нагоді як широкому загалу читачів, так і молодим дослідникам, правникам-практикам, вченим-юристам, а також працівникам правоохоронних органів.

РОЗДІЛ 1

СТАН НЕЗАКОННОГО НАРКООБІГУ ТА НАРКОЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

1.1. Антинаркотичне законодавство в світлі трансформації політики протидії наркозлочинності

Психотропні й наркотичні речовини були відомі людству з III тис. до н.е. Так, у середині III тис. до н.е. китайці відкрили лікарські та ейфорійні властивості конопель (каннабісу), а індіанці Південної Америки – тонізуючі властивості листя чагарнику коки. Шумери за 2 тис. років до н.е. почали використовувати в медицині й побуті опій снодійного маку, а в XV ст. до н.е. їхній досвід перейняли єгиптяни. З лікувальними та оп'янюючими властивостями опію були обізнані також лікарі Давньої Греції й Давнього Риму. Дуалізм цих речовин (їх незамінність там, де необхідно зняти біль та полегшити страждання, і водночас здатність негативно впливати на центральну нервову систему, викликати стан ейфорії та хворобливу пристрасть до них) змусив суспільство обмежувати їх використання лише в релігійних або лікувальних цілях.¹

Давньогрецький історик Геродот, який зробив перший систематичний опис життя й побуту скіфів, зберіг цікаві відомості про те, як вони використовували коноплі в культових обрядах. Скіфи "ставлять три жердини, нахилені одна до одної, натягають на них вовняні повсті, і як можна щільніше стягують їх між собою, потім кидають розпечені камені в судину, що стоїть між цими жердинами й повстями. У їх землі ростуть коноплі - рослина дуже схожа на льон, але набагато товща й вища за нього; вона там росте в дикому стані й висівається. Скіфи беруть насіння конопель, підлазять під повсті й там кидають насіння на розпечені камені: від цього насіння піднімається такий дим і пара,

---

¹ Гриненко И. Наркобизнес и национальная безопасность. – Киев, 2004. – С. 11.

що ніяка еллінська парова лазня не перевершить цієї. Скіфи насолоджуються нею й голосно виють...". Геродот тлумачив цей скіфський звичай як особливий ритуал очищення після похорону.²

Однак, вже із середини ХІХ ст. ситуація у сфері обігу наркотичних засобів різко змінилася. Зловживання ними поступово набувало масового характеру в багатьох країнах, особливо в Далекосхідному, Середньоазійському та Закавказькому регіонах Російської імперії, що стало можливим завдяки діяльності Ост – Індуських британської та голландської компаній, які культивування опіумного маку, вироблення з нього опію і торгівлю ним зробили своєю монополією. Жертвами «вільної» торгівлі опієм стало населення не лише південноазійських колоній Англії, США, Франції, Голландії, а й інших країн.

Іншим чинником, який прискорив поширення фактів зловживання наркотичними засобами, став прогрес у галузі органічної хімії, фармакології та технології їх виробництва з опійного снодійного маку, конопель і листя коки. Це призвело до того, що у вільному обігу з'явилися такі похідні опію, як морфін, кодеїн, героїн, а також кокаїн. Через відсутність внутрішньодержавних правових основ контролю за їх обігом такі засоби виготовлялись у необмеженій кількості і безперешкодно надходили у продаж та споживались. Надмірне застосування у фармакоterapiї названих медикаментів наприкінці ХІХ ст. у багатьох країнах сприяло окрім опіокуріння також поширенню зловживань морфіном, героїном, кокаїном.³

До ХІХ століття на території України масове зловживання наркотиками не було розповсюджено, а їх нелегальний обіг був обмежений лише релігійними або лікувальними цілями, довіряючи їх використання

---

² Бережной А.В., Бахтизин Г.В. Профилактический облік осіб, які вживають наркотичні засоби або психотропні речовини без призначення лікаря: Практичний посібник / Відп. ред. канд, юрид. наук, доц. К.К. Афанасьєв; МВС України, Луган. акад. внутр, справ ім. 10-річчя незалежності України. - Луганськ: РВВ ЛАВС, 2005. - [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://ukrainianpravo.narod.ru/index/0-16>

³ Кримінальна відповідальність за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в теорії та судовій практиці.- [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://knowledge.allbest.ru/law.html>

священнослужителям або цілителям і лікарям. Проте, потім ситуація у сфері обігу наркотичних речовин різко змінилася. Зловживання ними, особливо опіофагія та опіокуріння, почало набувати масового характеру. Щороку темпи зловживання ними зростали, а на початку ХХ ст. він набув характеру соціального лиха.

На міжнародному рівні першим кроком щодо створення правових основ протидії цьому соціальному явищу було підписання Гаазької конвенції з опію 1912 р. Вона передбачала застосування сторонами внутрішньодержавних заходів для скорочення й ліквідації виробництва і вживання опію, а також заборони його експорту й імпорту. Стосовно морфіну, кокаїну, героїну і кодеїну, то Гаазька конвенція лише вказала на необхідність їхнього використання для медичних та інших корисних потреб (ст.ст.9-13), а також на здійснення належного контролю за виробництвом цих засобів і торгівлею ними. У відповідності до вимог вищезгаданої конвенції Росія ухвалила в 1915 р. закон стосовно виробництва і торгівлі опієм, та прийняла кримінально-правову норму, яка передбачала відповідальність за незаконне виготовлення, придбання, зберігання з метою збуту опію, а також люльок та інших пристосувань для його куріння.⁴

Історія становлення і розвитку державної політики боротьби з поширенням наркотиків у радянські, пострадянські й сучасні часи не завжди була системною, вивіреною і послідовною, характеризувалася неоднозначними підходами, наявністю крайнощів при прийнятті рішень, зміною твердих репресивних заходів на ліберальні й м'які. В окремі періоди вірніше було б говорити про відсутність державної політики в області боротьби з наркозлочинністю як такою, тому що прийняті рішення були багато в чому поверховими, залежали від випадкових факторів або від простого бажання деяких представників влади.

Можна виділити кілька етапів, які пройшла державна антинаркотична політика у своєму генезисі. Характерною рисою такої політики було те, що

---

⁴ Махонін Ю.В. Етапи розвитку антинаркотичного законодавства в Україні: Історико-правові аспекти / Ю.В. Махонін // Форум права.- 2009.- №3.- С. 436-437.

реалізовані нею заходи майже за всіх часів запізнювалися, приймалися як би в навздогін, були відповідною реакцією на погіршення наркоситуації. Держава намагалася на це реагувати шляхом прийняття відповідних законів, що дозволили утримати поширення наркотиків. Не завжди дані заходи були адекватними і достатніми.⁵

Історія свідчить про чисельні труднощі, крайнощі, прийняття непродуманих рішень щодо протидії наркозлочинності. Нерідко в обґрунтування того або іншого нормативно-правового акту, прийнятого на рівні держави, клались аргументи ідеологічного або політичного характеру. Подібної трансформації зазнавали і медичні підходи до визначення та оцінки наркоманії: від складної, але виліковної хвороби, до хронічної і навіть смертельної⁶.

Юристи в крайнощах прийнятих законів теж не відставали від медиків: то встановлювали суворі санкції за прийом наркотиків, направляли наркозалежних споживачів у місця позбавлення волі й на примусове лікування, то повністю виключали кримінальну відповідальність за споживання наркотиків і навіть на законних підставах допускали знаходження в наркоманів певної кількості наркотичних засобів для так званих особистих потреб⁷.

Початок появи кримінально-правової політики антинаркотичної спрямованості в Україні можна зв'язати із розпорядженням Ради Народних Комісарів «Про боротьбу зі спекуляцією кокаїном» (1918 р.), яке поклало обов'язок на органи охорони громадського порядку посилити боротьбу зі злочинами, пов'язаними з наркотиками⁸.

Логічним продовженням стало встановлення в Кримінальному кодексі УСРР 1922 р. кримінальної відповідальності за незаконне виготовлення

---

⁵ Ступник Я.В. Кримінологічний аналіз механізму протидії наркозлочинності: монографія /Я.В. Ступник, О.М. Литвинов. – Харків: Ніка Нова, 2012.- С. 50.

⁶ Актуальні тенденції поширення залежності від психоактивних речовин в Україні. Щорічний аналітичний огляд. Вип.3 / Академія медичних наук України, Міністерство охорони здоров'я України, Інститут неврології, психіатрії та наркології АМН України, Харків – 2006. – С. 3.

⁷ Романова Л.И. Наркопреступность: цена, характеристика, политика борьбы: монография. – М.: Изд-во «Юрлитинформ», 2010. – С. 191–195.

⁸ Наркозлочинність: кримінологічна характеристика та запобігання / Бова А.А., Женунтій В.І., Закалюк А.П. та ін.: Наук.-практ. посібник. – Київ: Юрінком Інтер, 2006. – С. 10-11.

наркотичних засобів, а також за посів опійних культур⁹. Це була перша кримінально-правова норма, що регламентувала відповідальність і покарання за наркозлочини. І хоча випадки немедичного споживання наркотиків окремими громадянами були відомі й раніше, але системи заходів профілактики і боротьби з поширенням наркотиків у країні не було. Наркотики не були так сильно поширені, як у цей час, не були досить вивчені медициною, не становили, на думку деяких лікарів, серйозної небезпеки для здоров'я громадян, тому можна констатувати відсутність у той період державної кримінальної політики.

В новому Кримінальному кодексі УРСР 1927 року були збережені норми про відповідальність за наркозлочини, натомість міра покарання за них була значно посилена¹⁰. Зокрема, передбачалось покарання за виготовлення, зберігання, збут наркотичних речовин, а також порушення встановлених правил виробництва, зберігання, обліку і перевезення сильнодіючих отруйних речовин.

З метою уніфікації правил обігу наркотичних засобів і посиленням контролю у цій сфері ВЦВК СРСР 23 травня 1928 р. прийняв постанову «Про заходи регулювання торгівлі наркотичними речовинами». Нею був заборонений вільний обіг кокаїну, гашишу, морфію, героїну, діоніну, їх солей, та понтанону.

Наступний етап розвитку державної кримінально-правової політики в боротьбі з незаконним обігом наркотиків можна зв'язати із черговим КК УРСР, що був прийнятий в 1960 р. і вступив в дію 1 квітня 1961 р. Він проіснував у нашій країні більше 40 років, аж до прийняття в 2001 р. останнього Кодексу, що діє в цей час.

КК УРСР (1960 р.) значно розширив межі кримінальної відповідальності за незаконні дії з наркотичними та іншими сильнодіючими речовинами. У нього були включені склади злочинів, безпосередньо пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів.

КК УРСР (1960 р.) передбачив можливість застосування примусових

---

⁹ Уголовный кодекс УССР. – Харьков, 1922

¹⁰ Кримінальний кодекс УРСР. – Харків, 1927.

заходів медичного характеру до осіб, засуджених за злочини на ґрунті наркоманії. Так, у відповідності зі ст. 14 КК, до такої особи суд поряд із призначенням кримінального покарання міг призначити примусове лікування, що він повинен був проходити під час відбування покарання. Наркомани, яким призначалися покарання, не пов'язані з позбавленням волі, підлягали примусовому лікуванню в медичних установах зі спеціальним лікувальним і трудовим режимом¹¹.

Судово-слідча практика тих років була зорієнтована на широке використання альтернативних покаранню заходів, до яких відносились примусові заходи медичного впливу на споживачів наркотиків, хворих на наркоманію. З позицій сьогодення цей напрямок кримінальної політики в боротьбі з наркоманією нерідко зазнає критики прихильниками, що завзято захищають права споживачів наркотиків, хай навіть за рахунок обмеження законних прав і особистої безпеки громадян, що перебувають поруч із подібними особами.

За час дії цього Кодексу, з одного боку, у нього був уведений ряд новел, що встановлювали і посилювали кримінальну відповідальність за деякі злочинні операції з наркотиками, а з іншого – була посилена його профілактична спрямованість. Це досягалося шляхом застосування норми про відстрочку виконання вироку (ст. 46-1 КК). Значення цього нововведення було велике, тому що воно гарантувало незастосування примусових заходів впливу до тих, хто самостійно вирішив покінчити з пагубною звичкою. Своєчасність даної норми визначалася тим, що практиці були відомі неодиначні випадки, коли особи, що потребували кваліфікованої медичної допомоги не йшли лікуватися тільки тому, що боялися кримінального переслідування. Дане законодавче положення було своєрідним закликком до всіх страждаючих на наркоманію добровільно відмовитися від свого пороку і звернутися за медичною допомогою. Держава проголошувала на законодавчому рівні відмову

---

¹¹ Селіванов М.П., Хруппа М.С. Антинаркотичне законодавство України. – К.: Юрінком, 1997. – С. 22.

від застосування до таких осіб кримінальної відповідальності у повному розмірі.¹²

Кримінальна політика тих років хоча і мала ряд системних недоліків, все ж була досить продуманою і вибудованою, здійснювалася за допомогою організації профілактичних заходів і прийняття антинаркотичного законодавства, що йшло по трьох напрямках.

По-перше, з урахуванням незначного ступеня шкідливості окремі правопорушення декриміналізувались і переводилися в розряд адміністративних проступків, що виключало штучне збільшення числа засуджених.

По-друге, активно застосовувалися альтернативні кримінальному покаранню примусові заходи медичного характеру, що дозволяють навіть при їхній низькій ефективності, хоча б невеликому відсотку осіб пройти курс лікування і надалі відмовитися від вживання наркотиків.

По-третє, посилювалися репресивні кримінально-правові заходи відносно осіб, які, не зважаючи на застосування адміністративних санкцій, продовжували свою протиправну діяльність. Особливо суворі санкції передбачалися до збувальників, розповсюджувачів, торговців наркотичними і токсичними препаратами.

Як кваліфікуючі ознаки передбачалися: повторність; попередня змова групою осіб; вчинення злочину особою, яка раніше вже вчинила подібне суспільно небезпечне діяння; вчинення злочину особливо небезпечним рецидивістом, якщо предметом цих дій були наркотичні засоби у великих розмірах¹³.

Звичайно, не можна сказати, що законодавство, що діяло раніше, у боротьбі з наркоманією було абсолютно достатнім і не мало потребу в подальшому удосконаленні. Уже в той час загострювалася обстановка зі

---

¹² Ступник Я.В. Кримінологічний аналіз механізму протидії наркозлочинності: монографія /Я.В. Ступник, О.М. Литвинов. – Харків: Ніка Нова, 2012.- С. 53.

¹³ Бандурка С.А., Слинко С.В. Наркомафія: уголовно-правовые средства борьбы: учебное пособие. – Харьков: Арсис, 2001. – С. 42-46.

споживанням різного роду отруйних речовин, а виходить, було потрібно більш широке нормативне врегулювання суспільно небезпечних діянь, породжуваних токсикоманією.

Разом з тим КК УРСР 1960 р. містив досить надійні засоби для забезпечення реалізації пріоритетних напрямків державної політики протидії наркозлочинності та її негативними соціальними наслідками. На антинаркотичній державній політиці позначався загальний настрій керівництва країни і населення періоду 1960-х рр., які називали «відлигою». Але вже на початку 1970-х рр. «відлига» дуже швидко змінилася жорсткістю політичного режиму і, як наслідок, встановленням більш суворого кримінального законодавства.

Резюмуємо: «ідеологічний» тип реагування на проблему наркотизму, характерний для радянської держави періоду 1950-1960 рр., не відповідав тенденції поширення наркотиків у країні, а отже, не міг привести до розробки і формування адекватної антинаркотичної політики.

Основними відомствами, що протидіяли наркоманії, були органи охорони здоров'я і міліції. Але й ті й інші могли реагувати на проблему постфактум – лікувати наркоманів і ловити порушників закону. У результаті проблема замовчувалась, а спроб її вирішення не було. Все це не могло не позначитися на погіршенні наркотичної ситуації в 1970-80-ті рр. Уже з 1970-х рр. у закритих лабораторіях та інститутах на території СРСР налагодили нелегальне виробництво наркотиків. Саме в 1970-ті рр. в СРСР формується нелегальний ринок наркотиків, що не тільки задовольняв сформований на них попит, але з часом перетворився в один з факторів росту наркоманії через активне втягнення в неї нових осіб, переважно із числа молоді й підлітків¹⁴.

Процес формування законів, що регламентують політику протидії наркозлочинності, умовно можна розділити на три етапи.¹⁵

---

¹⁴ Блюдина У. Борьба с наркоманией в современной России: взгляд социолога права. – Ульяновск: Изд-во Ульяновского гос. ун-та, 2006. – С. 85-86.

¹⁵ Ступник Я.В. Антинаркотичне законодавство в світлі трансформації політики протидії наркозлочинності / Я.В. Ступник // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. - Випуск 25. - 2014.- С. 227-232

Перший – закони періоду контролю (1922-1991 рр.). За цей період в СРСР склалась система правових заходів боротьби з наркоманією: адміністративна відповідальність, кримінальна відповідальність, примусові й добровільні заходи медичного характеру. У середині даного етапу можна виділити більш короткочасні періоди, які були пов'язані із прийняттям кримінально-правового законодавства, значимого для боротьби з наркозлочинністю. Із прийняттям КК УРСР 1960 р. видозмінювалися і кримінально-правові заходи боротьби з поширенням наркотизації населення.

Наступний етап – період лібералізму і спроби демократизації антинаркотичного законодавства. Це самий суперечливий етап, що характеризується прийняттям не завжди продуманих і навіть полярних рішень в області боротьби з незаконним обігом наркотиків. У 1990-ті рр. багато чого в країні піддавалося руйнуванню і знищенню. Це повною мірою стосувалось і протидії наркозлочинності.

Показовими є такі цифри. За десятиліття, що передувало 1990 року, кількість осіб, що допускали немедичне споживання наркотиків і хворих на наркоманію, що перебували на обліку в установах Міністерства охорони здоров'я СРСР, збільшилося більше ніж у два рази. Особливу тривогу стало викликати поширення наркоманії серед молоді. У загальній кількості споживачів наркотиків, що перебували на обліку, майже дві третини були особи у віці до 30 років.

З 1986 по 1990 рік було виявлено понад 220 тисяч осіб, що допускають немедичне споживання наркотиків, розкрито більше 170 тисяч пов'язаних з ними злочинів; за правопорушення, пов'язані з наркотичними засобами, було притягнуто до відповідальності близько 400 тисяч осіб; ліквідовано більше 260 тисяч незаконних посівів маку і конопель.

Тільки в 1990 році з незаконного обігу було вилучено 34,7 тонни (1989р. – 27,2 т.) наркотичних засобів, викрито півтори тисячі груп збувальників (16,7%) знищено понад 450 гектарів наркотичних рослин (57,8%), що дало можливість попередити надходження на «чорний ринок» наркотиків на суму

біля двох мільярдів рублів.

Незважаючи на вжиті заходи, проблема продовжувала усе більше загострюватися. Реальна кількість споживачів наркотиків до 1990 року досягла півтора мільйона осіб. Незаконна торгівля наркотиками стала забезпечувати значні нетрудові доходи ділкам наркобізнесу, що, безумовно, негативно позначалося на економіці держави. Щорічний нелегальний обіг наркотичних засобів до 1990 року за експертними оцінками, досяг трьох мільярдів рублів.

В СРСР до 1990 року щорічно розкривалося біля трьох тисяч злочинів, пов'язаних зі збутом наркотиків, кожен другий – груповий. На обліках в органах внутрішніх справ перебувало більше 10 тисяч збувальників наркотиків, практично кожен п'ятий з них мав у своєму розпорядженні міжреспубліканські зв'язки¹⁶.

Саме в цих умовах Комітет конституційного нагляду СРСР у висновку від 25 жовтня 1990 р. наголосив на тому, що ст. 10 Указу Президії Верховної Ради СРСР від 25 квітня 1974 р. «Про посилення боротьби з наркоманією» (в редакції 1987 р.), якою було встановлено адміністративну та кримінальну відповідальність за вживання наркотичних засобів без призначення лікаря, суперечить Конституції СРСР і міжнародним актам про права людини. Виходячи з цього, Указом Президії Верховної Ради УРСР від 28 січня 1990 р. «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів Української РСР» було скасовано кримінальну й адміністративну відповідальність за немедичне вживання наркотичних засобів. Таким чином було покладено край застосуванню окремих норм законодавства, які суперечили розширеному тлумаченню прав людини. На перше місце виступило лікування, а не покарання осіб, хворих на наркоманію (або хронічний алкоголізм). У той же період було ліквідовано лікувально-трудові профілакторії. Заміни їм до цього часу не знайшлося.

Проте, лібералізація швидко закінчилась: антинаркотичне законодавство

---

¹⁶ Наркомафия: Производство и распространение наркотиков / Авт.-сост. Н.В. Белов. – Мн.: Современный литератор, 1998. – С. 10-33.

1995 р. скасувало ці «досягнення демократії»: чинний на той час Кримінальний кодекс було доповнено ст. 229¹⁶ «Незаконне публічне вживання наркотичних засобів»¹⁷.

Теперішній третій етап розвитку вітчизняного антинаркотичного законодавства – це період початку повернення до контролю за незаконним споживанням наркотиків. Все частіше висловлюються пропозиції про створення установ подібних до колишніх ЛТП для комплексної соціальної і медико-психологічної допомоги¹⁸. Справді: нове – це добре забуте старе.

Варто також нагадати, що ще в 1970-ті рр. в СРСР сформувалася система примусового лікування алкоголіків і наркоманів у ЛТП, де їм надавали медичну допомогу і зобов'язували проходити курс так званої соціально-трудової реабілітації, виконуючи важку некваліфіковану роботу. Але головне, що робила держава – це ізолювання на час знаходження в ЛТП алкоголіків і наркоманів від суспільства. Нормативно-правовою базою для подібного рішення був Указ Президії Верховної Ради СРСР від 25 серпня 1972 р. „Про примусове лікування і трудове перевиховання хворих на наркоманію”. Лікування хворих на наркоманію неповнолітніх від 16 до 18 років здійснювалось на підставі Указу Президії Верховної Ради СРСР від 6 серпня 1986 р. Лікування здійснювалося в спеціально створених лікувально-виховних профілакторіях (ЛВП), у яких неповнолітні за рішенням суду могли утримуватись від 6 місяців до 2 років.

З початку 1970-х рр. на території СРСР почали створювати виправно-трудова колонії спеціалізованого типу для примусового лікування і утримування засуджених наркоманів¹⁹.

Сучасному періоду передували три складних досить суперечливих десятиліття (з початку 1970-х до кінця 1990-х рр.), коли державна політика в області боротьби з наркозлочинністю відрізнялася особливими крайнощами, була непослідовною, не завжди продуманою і науково обґрунтованою, а

¹⁷ Музика А. А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів. – К.: Логос, 1998. – С. 264-265.

¹⁸ Бандурка О.М., Акімов В.В., Волошин П.В., Левашов О.С., Чуб В.І. Наркотики: особлива небезпека. – Харків.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2001. – С. 18.

¹⁹ Корнієнко В.В. Попередження наркоманії дільничними інспекторами міліції: Науково-практичний посібник. – Харків: Наш городок, 2007. – С. 11.

нерідко мала декларативний характер, створюючи імітацію діяльності.

Відсутність єдності підходів політиків і чиновників різного гатунку у розумінні проблем наркоманії та наркозлочинності позначалося на прийнятті рішень, які нерідко ухвалювались на догоду тим, хто мав більший вплив на владу або мав у своєму розпорядженні грошові кошти, необхідні для лобіювання законів. Втім, політика тих десятиліть, як мистецтво управління державою, і в інших сферах народного господарства була також непослідовною, помилковою, що негативно позначалося в цілому на життєдіяльності суспільства.

Починаючи з середини 1980-х рр., влада СРСР взяла курс на проведення так званої „перебудови” економіки і життя населення, початок якої ознаменувався прийняттям в 1985 р. добре відомого антиалкогольного законодавства. Держава повністю сконцентрувалась на боротьбі з пияцтвом і алкоголізмом, що стало основним пріоритетом державної кримінальної політики. Боротьба з наркозлочинністю немов відійшла на другий план, тому що масштаби її були не такі значні, не помітні і приховувались у порівнянні з рівнем поширення алкоголізації населення.

Ухвалені рішення про заборону вільного продажу алкоголю в середині 1980-х рр. обернулися серйозними змінами в масовій свідомості людей, які спричинили значне послаблення підтримки населенням антиалкогольної політики держави, посилення негативних настроїв. Л.І. Романова наводить наступні дані опитування населення того часу, що виявили: в середньому 2/3 опитаних негативно ставилися до антиалкогольної кампанії в цілому, у тому числі 80% респондентів різко засуджували політику в сфері виробництва і продажу спиртних напоїв²⁰.

У результаті антиалкогольні реформи (винна монополія, акцизна система і знову – винна монополія) завершилися не тільки значним зменшенням доходів, що надходять у скарбницю від продажу спиртного, але й наростанням пияцтва, що здобуло характер національної загрози, адже за рівнем

---

²⁰ Романова Л.И. Наркопреступность: цена, характеристика, политика борьбы: монография. – М.: Изд-во «Юрлитинформ», 2010. – С. 196.

алкоголізації населення Україна міцно тримає перші місця у світі, а щодо неповнолітніх – явний лідер.

Політика заборони і обмеження продажу алкогольної продукції також привела до того, що саме в ці роки в країні став спостерігатися ріст самогонваріння, споживання всіляких одурманюючих рідин, що містять хоч у невеликих кількостях алкоголь; в аптеках розкуповувалися різні лікарські настойки на спирту; споживались засоби для очищення скла та інші предмети побутової хімії; комбінувались різного роду розчинники, ацетон, клей. На підвищення попиту населення на спиртне тіньовий і кримінальний бізнес відреагував виготовленням сурогатної горілки та іншої алкогольної продукції.

Нарешті антиалкогольна кампанія 1980-х рр. привела до інших негативних соціальних наслідків, зокрема вирости всі показники, що характеризують злочинність, збільшилося число отруєнь неякісним спиртним, підробленою горілкою; був створений тіньовий ринок алкогольної продукції. Саме в ці роки в країні був запущений механізм наступного розвитку токсикоманії, а потім і нового витка наркоманії.

З початку 1990-х рр. і до початку 2000-них в Україні відбувся небувалий стрибок наркотизації населення, особливо молодого покоління; офіційна кількість споживачів наркотиків і число зареєстрованих наркозлочинів зросли в десятки разів. Після розпаду СРСР українська влада послідовно знищувала все те позитивне, що було набуто в радянські часи. Це повною мірою стосується і припинення впливу державної кримінальної політики на поширення наркоманії. Була повністю зруйнована система антинаркотичної профілактики, протидії розвитку хвороби наркоманії, лікування наркоманів, їхньої наступної адаптації в суспільстві і повернення до нормального життя.

Звичайно, і раніше не було універсального засобу, панацеї, здатної ефективно протидіяти наркоманії і наркозлочинності. І раніше теж допускалися помилки і прорахунки, але проглядалася певна система в реалізації політики держави в боротьбі з поширенням наркотиків і злочинності.

Антинаркотична державна політика 1990-х рр. по суті своїй повторила

всю непослідовність дій влади по реформуванню економіки в процесі переходу до ринкових відносин. Заклик „збагачуйтесь”, кинутий владою в народ, також вніс свою лепту в справу поширення наркотиків і наркотизації населення. З медичних установ, аптек стали реалізовуватись лікарські препарати психотропної і наркотичної дії; аграрії почали культивувати нові сорти конопель, фахівці-хіміки винайшли більш важкі синтетичні наркотики; закривалися і продавалися будинки колишніх профілакторіїв; в країну завозилися численні біологічно активні добавки, що містили наркотичні і психотропні речовини; перебудовувалася вся система антинаркотичної політики, відповідальність за реалізацію якої держава знімала з себе і перекладала на регіони, а ті, у свою чергу, на комерційні структури, що часом тісно співпрацювали з наркобізнесом.

У цей період з'являються численні пропозиції по переосмисленню та оцінці наркоситуації, що складалась в Україні на той час. Пропонувались всілякі, часом взаємовиключні, способи лікування хворих на наркоманію²¹. Застосовуються суперечливі методи організації і проведення профілактики. Активно лобіюються і успішно реалізуються окремі західні моделі боротьби з наркоманією без урахування та адаптації їх до вітчизняних реалій. Слід загадати метадонову програму, активно впроваджувану в Україні на західні гроші²².

В умовах соціально-політичної та економічної кризи влада не дуже то дослухалась до фахівців, юристів та медиків, громадської думки, вона керувалася лише своїми амбіціями та інтересами, зважала на думку тільки наближених до неї людей. Так, вчені-кримінологи звертали увагу, що кримінальна політика не може і не повинна бути ліберальною під час розгулу злочинності²³.

---

²¹ Інформаційні матеріали до Всеукраїнських громадських слухань «Антикорупційна експертиза «метадонової програми» лікування наркозалежних осіб», Київ, 23 груд. 2004 р. / Всеукраїнська громадська організація «Антикорупційний форум». – К., 2004.

²² Савченко А.В. Міжнародні та національні питання кримінальної відповідальності за злочини у сфері обігу наркотичних засобів: Навч. посібник / А.В. Савченко, В.І. Осадчий, В.В. Бульба. – К.: Вид. Паливода А., 2004. – С. 6.

²³ Молодёжь и наркотики (социология наркотизма) / Под редакцией профессора Соболева В.А. и

Складний украї негативний сценарій розвитку наркоситуації на всій території України диктував необхідність прийняття в рамках державної політики адекватних кримінально-правових і кримінологічних антинаркотичних заходів протидії. Проте, в 1990-ті рр. влада взяла курс на лібералізацію антинаркотичної політики, відповідно до якої, наприклад, недемократичними визнавалися всі заходи, пов'язані із примушуванням споживачів наркотиків до лікування або проходження медичного огляду на наявність захворювання на наркоманією. Дотримуючись вказівок представників західних демократій, в Україні проголошувалася неприпустимість порушення прав наркозалежних, при цьому влада замовчувала і повністю ігнорувала права всіх інших громадян, змушених перебувати поруч із одурманеними наркоманами, жодним чином не захищаючи людей від наркозлочинів, не гарантуючи і не забезпечуючи їм у подібних умовах безпеку.

В результаті те, що вдалось зробити кримінальній політиці в області боротьби з поширенням наркотиків у радянський період, було безповоротно знищено, повністю була втрачена єдина система, що включала профілактику – лікування – ресоціалізацію з наступним поверненням колишніх хворих наркоманів до нормального життя в суспільстві.

Цьому сприяли самі умови, що змінилися, життя людей у ринкових відносинах етапу «дикого капіталізму», які стали послідовно виключати взаємодопомогу, морально-психологічну підтримку тих, хто потрапив у халепу. Усі види допомоги стали переводитися на ринкові відносини, вимірюватись тільки грошми, проявлятися на платній основі і лише там, де можна було одержати прибуток. У цих нових умовах переходу до ринкових відносин в принципі виключалася можливість працевлаштування колишніх алкоголіків і наркоманів, наприклад, в акціонерні компанії, товариства з обмеженою відповідальністю та інші нові форми підприємств із приватним капіталом. Не приймалися вони на роботу і в державні установи та організації. Дана категорія людей стала відразу зайвою і непотрібною ні власній державі, ні

громадянському суспільству.²⁴

Проте влада під натиском поширення наркотиків, очевидним погіршенням наркоситуації в Україні була змушена вживати необхідних заходів і в області зміни антинаркотичної політики. Так, у 1993 р. Верховною Радою України була ухвалена Національна програма протидії зловживанню наркотичними засобами та їх незаконному обігу на 1994-1997 рр.²⁵

Ця програма не була законом, вона лише декларувала наміри влади боротися з наркотизацією населення і визначала комплекс заходів, спрямованих на формування основ цієї боротьби. Наміри і бажання влади, викладені в програмі, не втілювалися в реальні, науково обґрунтовані діючі рішення. Ця вичікувальна і нерішуча антинаркотична політика 1990-х рр. фактично виливалася в ілюзію боротьби з наркозлочинністю, створювала лише видимість дій і реально не спричиняла жодного впливу на поширення наркотиків, ріст наркотизації населення і наркозлочинності. Щоб дійсно змінилася державна антинаркотична кримінальна політика, владі треба було ще десять років.

Вказана цільова програма залишилася на папері і не була реалізована також через відсутність її фінансування як на державному, так і на регіональному рівнях. У той період державна влада і наближені до неї чиновники витрачали фінансові кошти на інші цілі, соціально значущі програми не входили в їхнє число, гроші на них виділялися винятково за залишковим принципом.

Кримінально-правова політика держави в області боротьби з наркозлочинністю за всіх часів характеризувалася певною циклічністю, непослідовністю і відсутністю кримінологічного прогнозу, що забезпечує системність ухвалення рішення і здійснення продуманої антинаркотичної діяльності. Різні відомства, покликані робити ту саму справу профілактики і боротьби з поширенням наркотиків, не завжди могли зрозуміти і оцінити

---

²⁴ Ступник Я.В. Кримінологічний аналіз механізму протидії наркозлочинності: монографія /Я.В. Ступник, О.М. Литвинов. – Харків: Ніка Нова, 2012.- С. 62

²⁵ Національна програма протидії зловживанню наркотичними засобами та їх незаконному обігу на 1994-1997 рр. // Профілактика наркотизації: збірник інформаційних, теоретичних та методичних матеріалів з проблем девіантної поведінки підлітків і молоді. – К.: Українська Преса, 1994. – С. 8-33.

власну роль, домовитися один з одним, погодити свої дії, і тим більше виробити єдину політику протидії наркозлочинності.²⁶

Наступною віхою позитивного впливу на наркоситуацію в Україні в рамках реалізованої кримінальної політики, став запропонований фахівцями багатостраждальний закон України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори», ухвалений у 1995 році²⁷.

Оцінюючи ефективність цього акту через 20 років його дії відзначимо, що в складній ситуації в країні він лише декларативно заборонив споживання наркотичних засобів і психотропних речовин без призначення лікаря. Починаючи від нього, суспільство стало повільно повертатися до втраченого розуміння необхідності масового практичного контролю за самою незначною, з точки зору боротьби з наркобізнесом, і самою головною, з точки зору ефективної профілактики наркоманії, стадії незаконного обігу наркотиків – їхнього вживання без призначення лікаря.

Таким чином, в усі вищезгадані періоди дії кримінальної політики і розвитку антинаркотичного законодавства в нашій країні не вдалося істотно вплинути на стримування наркоситуації і росту наркозлочинності. Нормативне регулювання не носило системного характеру, ефективність багатьох виявилася низькою, деякі приймалися з великим запізненням і не відповідали вимогам криміногенної ситуації, а отже не досягали бажаних результатів. Саме тому був необхідний подальший пошук шляхів удосконалення антинаркотичного законодавства, створення єдиної, діючої державної адміністративної, кримінально-правової і кримінологічної політики, що дозволила б ефективно реалізовувати всю систему профілактики поширення наркотиків, попередження захворювань на наркоманію і боротьби з наркозлочинністю.

Логічним результатом цих пошуків стало ухвалення Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин

---

²⁶ Ступник Я.В. Антинаркотичне законодавство в світлі трансформації політики протидії наркозлочинності / Я.В. Ступник // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. - Випуск 25. - 2014. - С. 230

²⁷ Закон України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 10. – Ст. 60.

і прекурсорів та зловживанню ними»²⁸.

Цим законом зокрема було встановлено:

- систему суб'єктів протидії, яку здійснюють Міністерство внутрішніх справ України, Служба безпеки України, Генеральна прокуратура України, Державна митна служба України, Державна прикордонна служба України, центральний орган виконавчої влади у сфері охорони здоров'я України та інші органи виконавчої влади в межах наданих їм законом повноважень (ст. 3);
- систему спеціальних заходів протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, яка включає контрольовану поставку (ст. 4), оперативну закупку (ст. 5), конфіскацію наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що знаходяться в незаконному обігу, а також обладнання, яке використовується для їх незаконного виготовлення (ст. 6), тимчасове зупинення діяльності місць масового перебування громадян (ст. 9), тощо;
- систему спеціальних заходів протидії незаконному вживанню наркотичних засобів або психотропних речовин, яка включає комплекс дій, спрямованих на виявлення осіб, які незаконно вживають наркотичні засоби або психотропні речовини (ст. 12), медичний огляд та медичне обстеження осіб, які зловживають наркотичними засобами або психотропними речовинами (ст. 13), примусове лікування осіб, хворих на наркоманію (ст. 15), а також порядок їх застосування (ст.ст. 17–21), тощо;
- порядок організації та здійснення координації діяльності у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, яку покладено на органи виконавчої влади, уповноважені на вирішення завдань у вказаній сфері (ст. 3).

Відповідно до ст. 16 вказаного закону примусові заходи медичного характеру за рішенням суду призначаються хворим на наркоманію, що перебуває під медичним спостереженням і продовжує споживати наркотичні засоби або психотропні речовини без призначення лікаря або ухиляється від

---

²⁸ Закон України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 10. – Ст. 62.

лікування, а також особам, засудженим за вчинення злочинів і потребують лікування від наркоманії.

Даний закон визначив підходи і порядок лікування наркоманів, що повинно було проводитися в державних установах. Приватним лікарям і клінікам дозволялося тільки здійснювати реабілітаційну діяльність, і то при наявності відповідної ліцензії. Цією лазівкою в законі успішно стали користуватися багато діячів, що активно впроваджують в життя комерційну медицину, які під видом реабілітації безпосередньо займалися лікуванням хворих наркоманів, а вірніше сказати – заробляли гроші. Для них власні фінансові інтереси були вище всіх клятв Гіппократа і моральних цінностей, на яких колись будувалася радянська медицина.

Наприкінці 1990-х рр. з'явилась велика кількість приватних клінік, які пропонували наркоманам різні підходи по зняттю фізичної залежності, виведенню зі стану наркотичного сп'яніння, полегшенню абстиненції тощо.

Збільшення попиту на медичну допомогу в осіб, що перебувають на перших стадіях захворювання і хронічно хворих на наркоманію, спричинило утворення великого ринку послуг (у тому числі й тіньового), де лікарі – наркологи, психотерапевти, психіатри, психологи та інші фахівці рекламували найрізноманітніші методи врятування від наркотичної залежності. Лікування пропонувалося анонімно, конфіденційно, з використанням сучасних методів і технічних досягнень, ефективними засобами, при необхідності – навіть із виїздом додому.

Приватний сектор поступово, але послідовно відвойовував у держави право на комерційне лікування хворих на наркоманію, що перетворилося в дохідний бізнес. Надалі, лобіюючи свої інтереси, даний бізнес знаходив підтримку і у владних колах, закріплюючи свою перемогу шляхом прийняття відповідних правових актів²⁹. При цьому будь-які критерії, що визначають

---

²⁹ Дивись, наприклад: Порядок обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів в державних і комунальних закладах охорони здоров'я України, затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я України від 18 грудня 1997 р. № 356; Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку провадження діяльності, пов'язаної з обігом наркотичних засобів,

рівень і ступінь ефективності подібного лікування, просто ігнорувалися як щось другорядне і неважливе.

Масштаби поширення подібного лікування десять років тому і зараз навряд чи можна представити у повному обсязі. Медицина взагалі досить складна і закрита галузь для соціального контролю. При багатьох підходах у лікуванні наркоманів, наприклад з використанням програм по зменшенню шкоди або метадонових програм, легалізацією деяких видів наркотиків або можливостей примусового лікування і т.д. в опублікованій літературі можна знайти прямо протилежні медичні висновки, підписані видатними вченими, фахівцями з науковими регаліями і званнями. У таких умовах оцінити ефективність тих або інших пропонованих програм, а виходить, впровадити їх для широкого використання, не є можливим. На практиці досить часто реалізованими в життя виявляються саме ті програми, які були профінансовані або просунуті нерідко самим наркобізнесом.

В останні два десятиліття в антинаркотичну кримінальну політику держави стали активно втручатися закордонні фахівці, що здійснюють у своїх країнах профілактику, лікування і реабілітацію наркоманів і бажають поділитися своїми досягненнями в цій області. Безумовно, огульно заперечувати наявний міжнародний досвід було б не зовсім правильно³⁰. Але проблема в тому, що під прикриттям благих намірів на наш ринок медичних послуг стали просуватися добре фінансовані західними інвесторами програми, у тому числі й представниками наркобізнесу, які прагнули вписатися в українську дійсність і створити свою нішу для витягування доходів шляхом залучення нових осіб у наркоманію.

Часом буває надзвичайно важко зрозуміти щирі інтереси благодійників, що, наприклад, пропонують безкоштовно роздавати шприци і безкорисливо надавати допомогу наркоманам. А коли процес заходить занадто далеко, то

психотропних речовин та прекурсорів у лікувально-профілактичних закладах та установах» від 7 лютого 2001 р. № 106; Антинаркотичне законодавство України: історія та сучасність: Посібник / За заг. ред. О.М. Джузи. – К.: Національна академія внутрішніх справ України. 2005.

³⁰ Джуза О.М., Піщенко Г.І., Пшеничний В.Г., Стрільців О.М. Міжнародно-правові заходи запобігання наркотизму: Науково-методичний посібник / за заг. ред. О.М. Джузи. – К.: НАВСУ, 2004.

складно поррахувати всі очевидні й завуальовані збитки і багатогранність заподіяної шкоди від «ведмежої послуги» наркоманам.

Сьогодні немає всебічного аналізу і глибокого вивчення за єдиною методикою ефективності всіх програм лікування і надання різноманітної допомоги особам, що страждають від наркотиків, впроваджених в Україні практично в усіх регіонах. Здається, знадобиться ще чимало часу, а головне, політичної волі влади, щоб на професійному рівні оцінити весь спектр користі й шкоди від закордонних програм профілактики наркоманії й надання допомоги споживачам наркотиків, розрахованих у першу чергу на молодь. Реалізація подібних, далеко неоднозначних програм, які оголошувалися антинаркотичними, але по суті не були такими, була успішною тому, що в ті часи в Україні збіглося відразу кілька факторів.

По-перше, у країні різко погіршувалася наркоситуація, відбувався ріст наркотизації населення, збільшувалася кількість споживачів і хворих на наркоманію, що потребували допомоги.

По-друге, з'явилися небайдужі люди, які були готові вести роботу із профілактики наркоманії серед неповнолітніх і молоді, але крім бажання потрібні були гроші, яких у них не було. Держава теж у той період не виділяла достатньо коштів на протидію поширенню наркотиків. Західні інвестори пропонували профінансувати не тільки безпосередні антинаркотичні програми, але й поїздки за рубіж керівників для навчання, демонстрації їхньої роботи, а то і просто відпочинку. Багато хто з цих ентузіастів не були фахівцями в області наркоманії й наркотизму, не уявляли нюансів своєї майбутньої діяльності, але збіг особистих і суспільних інтересів робив таких людей дуже активними прихильниками закордонних антинаркотичних програм, які потім їхніми зусиллями успішно просувалися і поширювалися по всій країні.

По-третє, після розпаду СРСР в Україні була повністю зруйнована система підготовки і підбору кадрів, тому у владу стали приходити, у тому числі особи, що раніше притягались до кримінальної відповідальності, судимі, бажаючі використати владні посади для особистого збагачення, задоволення

власних амбіцій та інших цілей. «Наркоманія» використовувалась як ширма, що прикриває їх справжні корисливі наміри. За допомогою грошей стали створюватися численні громадські організації і фонди, а потім їхні філії просувалися по регіонах. Діяльність багатьох з них була незрозумілою, неоднозначно оцінюваною, але стала можливою тільки тому, що активно підтримувалася корумпованими чиновниками, наділеними владою.

По-четверте, багатьом таким структурам вдавалося офіційно зареєструватися як громадським організаціям, що займаються профілактикою наркоманії, і тепер вони вже на «законних» підставах з демонстрацією статутних документів проникали в молодіжну аудиторію в школах, коледжах, вузах, щоб реалізовувати свої приховані задуми. Таким шляхом в Україні почали впроваджуватися деструктивні тоталітарні секти, які на тлі наркоманії втягували молодь у фізичну та психічну залежність, позбавляючи майбутнього.

По-п'яте, особлива соціально-політична обстановка також зіграла свою роль, тому що вона була сприятливою для здійснення діяльності всякого роду громадськими структурами. Адже в суспільстві тільки зароджувалася демократія, влада проголосила девіз «що не заборонено законом, то дозволено», і в таких умовах важко було зважитися висунути будь-які претензії, щоб не одержати ярлик «придушувача» свобод і демократії.

Матеріально-фінансова база даних громадських недержавних організацій, що працювали з наркоманами і здійснювали профілактичну роботу, була на порядок вище офіційних державних структур, і тому глибина ступінь впливу на населення, особливо молодь, у них була значніше, вагомніше, успішніше. Гроші також відігравали не останню роль, коли треба було заручатися підтримкою влади.

1 липня 2010 р. на спеціальному засіданні Ради національної безпеки і оборони України, присвяченому боротьбі з наркотиками, поряд з іншими питаннями розглядалися результати виконання Програми реалізації державної політики у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на 2003-2010 роки. Було відзначено, що

докорінного перелому в протидії наркозагрозі поки не відбулося. При цьому констатовалося, що в Україні немає навіть повноцінної державної політики по профілактиці наркоманії. У зв'язку із цим було сформульовано кілька головних напрямків антинаркотичної роботи.

У першу чергу вона повинна стосуватися подальшого удосконалення законодавства в сфері кримінальної відповідальності за поширення наркотиків. Другий пункт державної політики повинен полягати в профілактиці наркоманії. При цьому Президент України назвав основну мету, що полягає в необхідності змістити акценти із силових заходів на лікування. До того ж профілактика, на його думку, повинна починатися не коли вже людину затягнуло в тенета наркомафії, а набагато раніше, фактично зі школи, де сьогодні цьому питанню приділяється недостатньо уваги. Важливо переконати молодь, що споживання наркотиків – це не факт прилучення до якоїсь касти, модної субкультури, а крок, що веде до деградації й смерті³¹.

1.2. Характеристика сучасної наркоситуації в Україні та основних тенденцій її розвитку

На початку ХХІ століття у світі відбуваються кардинальні трансформації, що супроводжуються зміною геополітичних конфігурацій. Глобальна фінансово-економічна криза стала черговим викликом планетарній цивілізації, обумовила невизначеність перспектив світової та національних економік, прискорила пошук шляхів модернізації суспільних систем, сприяла усвідомленню необхідності системних змін світового економічного і соціального

---

³¹ <http://www.pravda.com.ua/rus/news/2010/07/1/5187837/>

порядку³². До чинників, що становлять загрозу для міжнародної стабільності та негативно позначаються на безпеці України є поширення наркоторгівлі³³.

Державою визнано, що поширення наркоманії та наркозлочинності в Україні за останні десять років стало однією з найгостріших суспільних проблем, нерозв'язання якої призводить до заподіяння шкоди здоров'ю людини, негативного впливу на соціальну сферу, а також є загрозою національній безпеці держави³⁴. Крім того, у щорічному посланні Президента України до Верховної Ради України «Про зовнішнє і внутрішнє становище України у 2012 році», зазначалось, що особливу тривогу викликає проблема наркотизації в Україні, рівень прояву якої набув характеру масштабної соціальної хвороби³⁵.

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про основи національної безпеки України» на сучасному етапі до основних реальних та потенційних загроз національній безпеці України, стабільності в суспільстві визнано: у сфері державної безпеки - можливість незаконного ввезення в країну зброї, боєприпасів, вибухових речовин і засобів масового ураження, радіоактивних і наркотичних засобів; у соціальній та гуманітарній сферах - криза системи охорони здоров'я і соціального захисту населення і, як наслідок, небезпечне погіршення стану здоров'я населення; поширення наркоманії, алкоголізму, соціальних хвороб.

Згідно зі ст. 49 Конституції України кожна людина має право на охорону здоров'я, і, беззаперечно, держава має гарантувати їй це право. Забезпечення захисту здоров'я людей в межах кримінально-правового законодавства закріплено у статтях 305-327 Розділу XIII «Злочини у сфері обігу наркотичних

---

³² Моніторинговий кримінологічний аналіз злочинності в Україні (2009-2013 роки): моногр. / [Блажівський Є.М., Козьяков І.М., Книженко О.О., Литвак О.М., Ярмиш О.Н. та ін.]. -К.: Національна академія прокуратури України, 2014. - С. 315.

³³ Стратегія національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється»: затверджена Указом Президента України від 12 лютого 2007 року № 105 (в редакції Указу Президента України від 8 червня 2012 року №389/2012)

³⁴ Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 року № 735-р.

³⁵ Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році: щорічне послання Президента України до Верховної Ради України. - К.: НІСД, 2012. - С. 200.

засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення» Особливої частини Кримінального кодексу України.

У суспільстві до останнього часу надавали перевагу силовим методам розв'язання проблеми, пов'язаної з вживанням наркотиків, що негативно позначалося на правах хворих людей. Саме цим, зокрема, зумовлена наявність проблем, пов'язаних із забезпеченням доступу пацієнтів до наркотичних лікарських засобів, проявами в суспільстві стигматизації та дискримінації наркоспоживачів, особливо ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД, а також тенденцією підміни протидії наркозлочинності боротьбою зі споживачами наркотиків.³⁶

За наявності очевидної небезпеки й важливості даної проблеми сьогодні ніхто з фахівців не може назвати точні дані про рівень наркотизації населення, уявити масштаб поширення захворювань і визначити параметри, що характеризують наркоситуацію на території України. Результати досліджень особи споживачів і розповсюджувачів наркотиків, а також кількість вчинених наркозлочинів, отримані фахівцями в різних областях знань (соціології, медицині, психології, юриспруденції тощо), розходяться за багатьма показниками в десятки або навіть сотні разів. Нерідко наводяться цифри без урахування латентності, не завжди вони порівнюються по регіонам і відбивають лише приблизну картину дійсності.

Дотепер ніким з фахівців не вироблені єдині критерії моніторингу, методики оцінки масштабів поширення наркотиків і рівня наркотизації населення як у країні в цілому, так і в її окремих областях, регіонах, містах, населених пунктах. Але майже всі дослідники одностайні в тому, що сформована ситуація з наркотиками є дуже серйозною, має тенденцію до подальшого погіршення, супроводжується активізацією багатьох інших негативних соціальних процесів у суспільстві.³⁷

---

³⁶ Моніторинговий кримінологічний аналіз злочинності в Україні (2009-2013 роки): моногр. / [Блажівський Є.М., Козьяков І.М., Книженко О.О., Литвак О.М., Ярмиш О.Н. та ін.]. -К.: Національна академія прокуратури України, 2014. - С. 315.

³⁷ Ступник Я.В. Кримінологічний аналіз механізму протидії наркозлочинності: монографія /Я.В. Ступник, О.М. Литвинов. – Харків: Ніка Нова, 2012.- С. 7.

За деякими оцінками, в Україні в останнє двадцятиліття структурно змінилась організована злочинність, багаторазово збільшилась корупція, зросла кількість економічних злочинів та інших суспільно небезпечних діянь³⁸. Кримінологічна ситуація в Україні з кожним роком стає усе більше і більше несприятливою. Іде тотальна криміналізація суспільства. Зараз, наприклад, за один тільки рік в країні реєструється стільки злочинів, скільки в минулому (зокрема, в 1960-ті рр.) фіксувалося за ціле п'ятиріччя. Однак це лише надводна частина айсбергу.

Одна з головних проблем, що мають місце сьогодні на шляху дослідження злочинності, це обмеженість статистичної інформації, яка пов'язана з об'єктивними та суб'єктивними факторами. Об'єктивно далеко не усі прояви феномена злочинності фіксуються на статистичному рівні. Ті ж з них, що підлягають фіксації, перш за все, окремі злочини, попадають до статистичного обліку далеко не в повному обсязі. І на це є об'єктивна причина – латентність соціальних явищ. З іншого боку значно звужують можливість статистичного відображення злочинності як явища вади самої методики статистичних спостережень та фіксації відповідної інформації, пов'язані як із високим рівнем узагальнення інформації, так й з організаційно-структурними недоліками самих форм статистичної звітності.³⁹

У ситуації, коли в основі офіційних звітів лежать відомчі аналізи правоохоронних органів, на які переважно покладено відповідальність за зростання злочинності, значна частина злочинів не реєструється⁴⁰. О.М. Литвак стверджує, що загальні розміри латентної злочинності набагато більші, ніж 90% від усіх фактично вчинених злочинів, і латентна злочинність реально існує та впливає на суспільне життя через свої наслідки⁴¹.

Як слушно зазначив А.Ф. Зелінський, порівняно низький коефіцієнт

---

³⁸ Литвинов О.М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні: Монографія. – Харків: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. – С. 112.

³⁹ Ігнатів О.М. Протидія загальнокримінальній насильницькій злочинності в Україні: монографія / О.М. Ігнатів. – Харків: Диска Плюс, 2013.- С. 95.

⁴⁰ Джужа О. Джерела кримінологічної інформації про стан злочинності в Україні / О. Джужа // Право України. – 2003. – № 12. – С. 65.

⁴¹ Литвак О. Латентна злочинність: деякі аспекти / О. Литвак // Право України. – 2003. – № 1. – С. 63.

злочинності в Україні – це результат насамперед винятково високої латентності (прихованості) злочинів і погано поставленого обліку.⁴² За оцінками різних дослідників, в Україні співвідношення зареєстрованих та латентних злочинів в цілому становить від 1:3 до 1:10.⁴³

До того ж слід додати, що поза системою реєстрації залишається величезний пласт прихованої економічної злочинності. За даними О.Г. Кальмана, близько 90% приватизованих підприємств в Україні працюють поза законом та під контролем кримінально-олігархічних кланів, 80% товарів широкого вжитку надходять до країни за тіншовими схемами контрабандним шляхом, а в цілому тіньова економіка становить 50-60%⁴⁴.

Отже, є вагомі підстави вважати, що деякий спад злочинності останніми роками, який спостерігається в статистичній звітності, свідчить не про ефективність боротьби з нею та високій рівень запобіжної діяльності, а є штучним та зумовленим якщо не кар'єристськими або політичними мотивами, то хибною політикою керівництва правоохоронних органів та неналежною «сумлінністю» виконавців.⁴⁵

Таке припущення спирається на численні парадокси динаміки злочинності, а також на відверті визнання МВС України про неповну реєстрацію злочинів. Так, за інформацією МВС України, сьогодні з кожних 10-ти заяв і повідомлень про вчинені злочини, що надходять до міліції, за 9-тю не порушуються кримінальні справи⁴⁶. Невипадково, що на фоні стрімкого зростання кількості зазначених заяв і повідомлень (з 2004 року вона щорічно в середньому збільшувалася на 16,5% та в 2010 році вже перевищувала відповідний показник відповідного року на 25,1%) кількість порушених кримінальних справ зменшувалася зворотно пропорційно, а саме в середньому щорічно – на 18,6% проти відповідного показника 2004 року. При цьому, якщо

⁴² Зелінський А.Ф. Кримінологія : [навч посіб] / А.Ф. Зелінський. – Х.: Рубікон, 2000.- С. 32.

⁴³ Бандурка А.М. Преступность в Украине: причины и противодействие. Монография / Бандурка А.М., Давиденко Л.М. – Х.: Основа, 2003.- С. 24.

⁴⁴ Зеркало Недели. – № 8 (736). – 7-13 березня 2009.

⁴⁵ Ступник Я.В. Механізм протидії наркозлочинності: кримінологічні засади: автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.08 / Я. В. Ступник; Харк. нац. ун-т внутр. справ. — Х., 2011.- С. 8.

⁴⁶ Олександр Аргат, Сергій Щекочихін, 5 канал: 10.03.2009 - 21:34.

в 2004 році питома вага порушених кримінальних справ від загального масиву заяв і повідомлень про них складала 22,6%, то в 2010 році цей показник уже дорівнював усього 13,4%. Натомість кількість рішень щодо відмови в порушенні кримінальних справ щорічно в середньому зростала на 38,6% (у 2010 році вона перевищувала відповідний показник 2004 року аж на 62,7%).

Аналогічною є і ситуація з наркозлочинністю, де кримінальна статистика аж ніяк не створює враження про подальше загострення проблеми, пов'язаної з поширенням наркотичних засобів, психотропних та інших сильнодіючих одурманюючих речовин.

Сьогодні в Україні немає єдиного підходу до визначення загальної кількості осіб з наркотичними проблемами. У 2011 році Міжнародний благодійний фонд «Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні» було проведено дослідження чисельності груп населення з високим ризиком інфікування ВІЛ. Результати дослідження показали оціночну кількість споживачів ін'єкційних наркотиків в Україні, що становила 278 150-387 000 осіб. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, на облік в середньому стає лише кожний 50-й наркоман.⁴⁷

За інформацією Міністерства внутрішніх справ України, у 2012 році на обліку перебували 150 000 наркозалежних осіб, з них 80% - молодь, у тому числі 2 тис. неповнолітніх. Серед них 74% - ніде не працюють і не навчаються, майже 2% - це учні технікумів та професійно-технічних училищ, 0,4% - студенти вищих навчальних закладів. До групи підвищеного ризику належать підлітки, студенти, безхатьки, безробітні, бізнесмени, працівники секс-бізнесу тощо.

У загальній кількості осіб, які знаходились на обліку, неповнолітні складала 3,9%, жінки – 17,9%, особи, що раніше вже скоювали злочини, – 41,6%, з числа яких 76,9% осіб притягувались до кримінальної відповідальності саме за злочини, пов'язані з наркотиками. Питома вага осіб, які на момент постановки на облік не працювали і не навчались, складала 80,1%.

---

⁴⁷ Моніторинговий кримінологічний аналіз злочинності в Україні (2009-2013 роки): моногр. / [Блажівський Є.М., Козьяков І.М., Книженко О.О., Литвак О.М., Ярмиш О.Н. та ін.]. -К.: Національна академія прокуратури України, 2014. - С. 321.

За деякими оцінками, реальна кількість споживачів наркотиків у п'ять-десять разів вище⁴⁸.

Випереджаючими темпами поширюється зловживання наркотиками в молодіжному та підлітковому середовищі. З урахуванням вікової категорії більшості споживачів наркотиків (до 30 років), можна констатувати, що під загрозою опинилось відтворення населення країни. Особливе значення даний факт має у зв'язку з важкою демографічною ситуацією в Україні.

Збільшується кількість смертельних випадків серед наркоманів. За останні п'ять років кількість смертей серед осіб, які перебували на наркологічному обліку, зросла більш ніж у 3 рази, у тому числі від передозування – майже в 4 рази.

З ростом кількості осіб, які вживають наркотики ін'єкційним способом, пов'язана загроза зараження ВІЛ-інфекцією, вірусним гепатитом та іншими супутніми захворюваннями. Три чверті ВІЛ-інфікованих українців – це особи, хворі на наркоманію.

Із загальної кількості злочинів, пов'язаних з наркотиками, справи по яких закінчені розслідуванням, 21,3% злочинів скоєно безпосередньо наркоманами. У ході розслідувань вказаних злочинів було виявлено 45,2 тис. підозрюваних, з яких 21,8% склали жінки, 19,1% – особи, що раніше вже скоювали злочини, 3,1% – неповнолітні. Серед осіб, які підозрювалися в скоєнні даного виду злочинів, 41,9% – молодь у віці 18-28 років (18,9 тис.); 69,1% осіб на момент вчинення злочину не працювали і не навчались. До кримінальної відповідальності притягнуто 98,1% (44,3 тис. осіб), які підозрювалися в скоєнні злочинів.

Розвивається нелегальне виробництво наркотиків, практично не скорочуються кількість незаконних посівів наркомістких рослин. Відбувається інтенсивний витік у незаконний обіг лікарських наркотичних препаратів та

---

⁴⁸ Смирнова І.В. Протидія наркобізнесу та наркоманії в Україні (кримінологічний аспект) / І.В. Смирнова // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – К.: НАВСУ. – 2004. – № 3. – С. 192.

їхніх прекурсорів⁴⁹.

За даними відповідних розрахунків, вартість наркотиків, які перебували в обігу у 2011 році, перевищила 1,1 мільярдів гривень⁵⁰.

Незаконний обіг наркотичних засобів активно поповнюється за рахунок лікарських наркомістких препаратів і прекурсорів, частка яких, за деякими оцінками, на сьогоднішній день складає близько 15%.

Триває інтенсивна структурна перебудова нелегального обігу наркотиків: висококонцентровані і дорогі опій, кокаїн, героїн, амфетаміни та екстазі витісняють традиційні для України макову соломку, марихуану, гашиш. Наприклад, кількість вилучених амфетамінів з 2001 року зросла у 133 рази, кокаїну – в 23, героїну – у 8 разів.

Аналіз останніх змін у структурі вилучених правоохоронними органами наркотиків підтверджує також тенденцію поступового заміщення легких наркотичних засобів більш концентрованими і дорогими. Так, у порівнянні з 2001 роком спостерігається зниження загальної питомої ваги марихуани і соломи маку на 11,6 %, гашишу і опію – на 12,5%. При цьому питома вага кокаїну виросла на 30%, стимуляторів амфетамінового ряду – на 20%, героїну – на 10%.

Зазначена тенденція проявляється і у зміні вартісної структури вилучених наркотиків. Питома вага вартості синтетичних наркотиків збільшилась з 10,6 % у 2001 р. до 38,4 % у 2010 р. Якщо п'ять років тому основний дохід наркоділків формувался в результаті незаконного обігу опію, то тепер головну роль у формуванні доходів грають амфетаміни і кокаїн (36,2 % загальної вартості).

Загострення криміногенної ситуації прямо пов'язано із завоюванням домінуючих позицій у незаконному обігу наркотиків організованими злочинними формуваннями, у тому числі сформованими по етнічному принципу. При цьому активність міжнародних наркоділків постійно зростає.

Наркомафія скористалася ідеальною ситуацією для початку своєї агресії,

⁴⁹ Стан боротьби з незаконним обігом наркотиків за даними МВС України за 2002–2006 рр.: МВС України, Департамент боротьби з незаконним обігом наркотиків. – К., 2006. – С. 13.

⁵⁰ Лінський І.В. Аналіз звіту спільної місії ВООЗ/ЮНЕЙДС/УООННЗ про впровадження замісної терапії наркоманії в Україні / І.В. Лінський // Новини української психіатрії. – Харків, 2005. – С. 41.

тому що Україна до тепер перебуває в стані затяжної і системної кризи, пов'язаної з постійним реформуванням основних галузей економіки, внутрішньої державної політики, що зачіпає всі сфери життєдіяльності громадянського суспільства. Населення змушене пристосовуватися, перебуваючи в стані тривалого стресу і підвищеної нервової напруги, від чергових реформ, які впроваджують протягом останніх років.

Сучасний наркобізнес набув такого розмаху і розмірів, що він діє зараз як добре налагоджена економічна галузь. Безперервно функціонує і стрімко розвивається наркоринок, що перебуває під контролем кримінальних структур. Причому утягнені в цю справу не тільки безпосередні представники мафіозних угруповань, барони наркокартелів і синдикатів, але й у ряді випадків – звичайні службовці великих компаній, далекі від злочинного бізнесу. Нерідко на наркобізнес працюють хіміки, біологи й учені інших галузей знань, задіяні в доставці, льотчики, радіооператори, працівники наземного автомобільного, залізничного й іншого транспорту. Багато незаконних наркотичних операцій здійснюються під прикриттям військових, які забезпечують належну безпеку.

Останніми роками яскраво простежується дуже небезпечна тенденція. Сьогодні наркобізнесу вже тісно перебувати тільки в сфері економіки; він рветься й у сферу політики, державного управління. Йому необхідні такі порядки і закони, такі органи влади, які забезпечували б найкращі умови для його процвітання⁵¹.

Наркобізнес є частиною організованої злочинності й, володіючи колосальними, постійно зростаючими фінансовими ресурсами, системно протидіє органам влади, підриваючи основи держави, знижує довіру до неї з боку населення. Протистояння наркобізнесу як складової частини організованої злочинності, законній діяльності органів влади носить не тільки кримінальний, але й політичний характер, оскільки, може привести до переорієнтування й перекручування політичного курсу держави.

---

⁵¹ Ивасенко В.Б. Незаконный оборот наркотиков и политическая безопасность России / В.Б. Ивасенко // Власть: криминологические и правовые проблемы. – М.: Российская криминологическая ассоциация, 2000. – С. 132.

Наркобізнес у сучасних умовах знайшов благодатний ґрунт для розвитку і поширення на вітчизняних просторах. Значна частина «брудних грошей» вбудована в економіку, підриваючи її зсередини, роблячи її кримінальною і слухняною на догоду злочинним лідерам⁵².

З приводу визначення наркобізнесу та його основних характерних рис у літературі висловлювалися різні думки. Зокрема, А. А. Беседін пропонував доповнити КК України правовою нормою, що давала б визначення наркобізнесу як протиправної діяльності, пов'язаної із вирощуванням (заготівлею) наркотичних рослин, виробництвом, транспортуванням наркотичних засобів, торгівлею ними з метою наживи, і передбачала б сувору кримінальну відповідальність за цей небезпечний злочин.⁵³

В. Б. Івасенко зазначав, що наркобізнес — це суспільно небезпечна протиправна підприємницька діяльність, здійснювана організованою злочинністю, спрямована на одержання максимального прибутку у сфері незаконного виробництва, транспортування (в тому числі контрабанди) та збуту наркотиків і небезпечна для економічних, політичних та соціальних засад держави та суспільства.⁵⁴

Деякі дослідники визначають наркобізнес більш широко, а саме як законну та незаконну економічну діяльність, пов'язану з культивуванням, виробництвом і торгівлею наркотичними засобами, психотропними чи сильнодіючими речовинами, з метою отримання прибутку.⁵⁵ Вони також зауважують, що у більш загальному розумінні термін «наркобізнес» іноді трактується також як обіг грошової маси та прибутку, вилученої в населення шляхом незаконного розповсюдження наркотиків.

---

⁵² Тимофеев Л. Наркобизнес как экономическая отрасль (теоретический подход) / Л. Тимофеев // Вопросы экономики. – 1999. – № 1. – С. 88-104.

⁵³ Беседин А. А. О совершенствовании законодательства по борьбе с наркобизнесом // Правова система України: Теорія і практика. Тези допов. і наук, повідомл. наук.-практ. конференції (Київ, 7-8 жовтня 1993). - К., 1993. - С. 372-373.

⁵⁴ Івасенко В. Б. Незаконний оборот наркотиків і кримінальний ринок // Проблеми боротьби з кримінальним ринком, економічної і організованої преступністю. Матеріали конференції. - М., Російська кримінологічна асоціація. - С. 30.

⁵⁵ Драган Г. Н., Калачев Б. Ф. Наркомания и наркобизнес: Выявление и пресечение незаконного оборота наркотических средств и психотропных веществ / Под ред. д-ра юрид. наук проф. П. Г. Пономарева. - М.: Новый Юрист, 1998. - С. 6.

Таким чином, основними обставинами, на які звертають увагу дослідники, аналізуючи наркобізнес, є сутність його як певної економічної діяльності та протиправність такої діяльності. Для конструювання ж найбільш повного та вичерпного визначення наркобізнесу потрібно розглянути це явище більш детально, що дає змогу виокремити чотири найбільш важливі риси, які характеризують наркобізнес.

По-перше, термін «бізнес» (англ. Business — справа, угода підприємницька діяльність) означає заняття, яке є джерелом прибутку.⁵⁶ Слід погодитися з тим, що наркобізнес — це і справді є певна економічна діяльність, яка передбачена КК України. Існуючи в «обстановці жорсткої правової заборони», наркобізнес, втім, являє собою економічне явище, яке розвивається хоч і в «тіні», але відповідно до певних економічних законів. Якщо абстрагуватися від злочинної суті наркобізнесу й оцінювати його виключно як різновид господарської діяльності, то з'ясується, що ця галузь — дуже прибуткова та рентабельна.⁵⁷

По-друге, дійсно суттєвою ознакою наркобізнесу є його організованість. Як уже зазначалося, наркобізнес є проявом організованої злочинності, а тому характеризується як діяльність злочинних організацій, організованих груп або груп осіб за попередньою змовою. Для характеристики організованого наркобізнесу суттєвою в цьому аспекті є вказівка на кількісний склад учасників такого бізнесу та обумовленість їх взаємної діяльності, спрямованої на вчинення певних наркозлочинів. Очевидно, що найменшою кількістю є два таких учасники, бо лише вони можуть створити певну організовану форму для того, щоб займатися наркобізнесом.

По-третьє, слід наголосити на такій ознаці наркобізнесу, як його кримінальна протиправність. Оскільки наркобізнес являє собою діяльність по вчиненню злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів або прекурсорів, відповідальність за які

⁵⁶ Большой энциклопедический словарь. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Большая Российская энциклопедия; СПб.: Норинт, 1998. - С. 127.

⁵⁷ Прохоров Л. А., Прохорова М. А. Незаконный оборот наркотиков в структуре организованной преступности: состояние, тенденции, перспективы // Право и политика. - 2001. - № 6. - С. 84.

передбачена розділом XIII Особливої частини КК України, така діяльність є кримінально протиправною.⁵⁸

Іншими словами, йдеться про вчинення певних наркозлочинів. Як справедливо вказав В. Б. Івасенко, така діяльність може здійснюватись у сфері незаконного виробництва, транспортування (в тому числі контрабанди) та збуту (торгівлі) наркотиків.⁵⁹ Поняття «виробництво наркотиків» слід трактувати в широкому розумінні, що охоплює і їх вирощування, і придбання, і зберігання, і транспортування, тобто будь-яке переміщення. По суті, йдеться про технологічний процес від виробництва до збуту наркотиків з метою отримання прибутку⁶⁰.

Слід зазначити, що відповідальність за діяння, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, передбачена й іншими галузями законодавства, зокрема адміністративним. Але ж не треба забувати, що наркобізнес є різновидом організованої злочинності, тобто вчиняється така діяльність злочинними групами певного ступеня організованості, тож і відповідальність за такі діяння є більш суворою і передбачена КК України. Саме тому маємо виокремити таку ознаку наркобізнесу, як кримінальна протиправність.

Нарешті, *по-четверте*, наркобізнес — це діяльність, метою якої є отримання прибутку, що надалі може використовуватися для задоволення особистих потреб ділків наркобізнесу (для збагачення), наступного фінансування налагодженого наркобізнесу, підтримки наркокорупції тощо. Але в більшості випадків кінцевою метою наркобізнесу є легалізація його злочинних доходів шляхом переведення в законну економічну діяльність.

Таким чином, *організований наркобізнес* — це передбачена КК України попередньо обумовлена взаємна діяльність двох або більше осіб, що пов'язана

---

⁵⁸ Організований наркобізнес (поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності) / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Л.В. Дорош та ін.; За заг.ред. Ю.В. Бауліна, Л.В. Дорош.- Х.: Право, 2005.- С. 12-13

⁵⁹ Івасенко В. Ю. Незаконний оборот наркотиков и криминальный рынок // Проблемы борьбы с криминальным рынком, экономической и организованной преступностью. Материалы конференции. - М., Российская криминологическая ассоциация. - С. 30.

⁶⁰ Беседин А. А. О совершенствовании законодательства по борьбе с наркобизнесом // Правовая система України: Теорія і практика. Тези доповідей і наукових повідомлень науково-практ. конференції (Київ, 7-8 жовтня 1993 р.). - К., 1993. - С. 273.

з виробництвом, переміщенням та збутом наркотиків з метою одержання та легалізації злочинних доходів.⁶¹

Останнім часом Україна стала привабливою для міжнародної наркомафії не тільки тому, що її територією прокладені наркотрафіки до інших держав, але й тому, що вона перетворилася у величезний кримінальний ринок збуту наркотичних засобів і психотропних речовин. Поставка наркотиків сюди здійснюється із близького і далекого зарубіжжя.

Вітчизняна організована злочинність активно інтегрується в міжнародний наркобізнес. Усе більшу зацікавленість у проникненні на український підпільний наркоринок виявляють і закордонні ділки. Кількість злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків, вчинених іноземними громадянами та особами без громадянства на території України постійно збільшується. Так, наприклад, лише за злочини, пов'язані з незаконним переміщенням наркотиків через державний кордон України у 2014 році затримано 286 осіб, з них 27 жінок та 259 чоловіків. Затримані наркокур'єри є переважно громадяни України – 201 особа, 47 – Російської Федерації, 15 – Республіки Молдова, 3 – Ісламської Республіки Іран, 3 – Республіки Польща, 3 – Угорської Республіки, 3 – Азербайджану, 3 – Німеччини, 2 – Узбекистану, 2 – Таджикистану, і по 1 громадянину Республік Білорусії, Словаччини, Грузії та Королівства Нідерландів.

Аналіз стану наркозлочинності свідчить про продовження інтенсивного формування етнічних злочинних співтовариств, що характеризуються складною ієрархічною структурою, згуртованістю й особливим механізмом управління, невеликою чисельністю (40-50 чоловік), що прагнуть до самозахисту.⁶² У них інтенсивно розвиваються найбільш потужні й суспільно небезпечні злочинні об'єднання (співтовариства), що є різновидом професійної організованої злочинної діяльності, які за аналогією із закордонними кримінальними

---

⁶¹ Організований наркобізнес (поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності) / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Л.В. Дорош та ін.; За заг.ред. Ю.В. Бауліна, Л.В. Дорош.- Х.: Право, 2005.- С. 14.

⁶² Ступник Я.В. До питання протидії наркозлочинності у місцях компактного проживання етнічних спільнот / Я.В. Ступник // Реформування законодавства України та розвиток суспільних відносин в Україні: питання взаємодії. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 28-29 березня 2014 р.- С. 231.

утвореннями треба з повною підставою розглядати як організовані формування наркобізнесу або наркомафії⁶³.

Цим формуванням повністю властиві всі ознаки організованої злочинності: стабільна корислива діяльність, що має не тільки міжрегіональний, але й міжнародний характер; розгалужена і диференційована організаційно-управлінська структура з розподілом функцій (ролей); глибока конспірація; наявність власної розвідки; систем зовнішніх, у тому числі й корупційних зв'язків; прагнення до монопольного розподілу свого незалежного впливу (впливу) і т.п.⁶⁴

Зв'язок наркоманії із злочинністю виявляється в кількох основних формах. По-перше, наркомани об'єктивно і суб'єктивно мають підвищену схильність до вчинення злочинів. В умовах нашого суспільства, де наркотики вилучені з вільного обігу, вже саме їх придбання відбувається злочинним шляхом. З іншого боку, у осіб, які страждають на наркоманію, значно послаблений індивідуально-вольовий контроль за своєю поведінкою, що полегшує вчинення ними різних злочинів. По-друге, існуючий попит на наркотики породжує відповідну пропозицію, джерелом якої виступає злочинна діяльність: виготовлення, розкрадання, збут тощо. По-третє, особи, які зловживають наркотиками, мають підвищену віктимність і досить часто стають жертвами злочинів. По-четверте, наркоманія тісно пов'язана з іншими видами злочинної діяльності, з проституцією, нелегальним гральним бізнесом, контрабандою тощо. Слід зазначити, що наркоманія безпосередньо сприяє захворюванню на СНІД. Наркомани разом з проститутками і гомосексуалістами належать до груп підвищеного ризику.⁶⁵

---

⁶³ Гуров А.И. Профессиональная преступность. Прошлое и современность. – М.: Юрид. лит., 1990. – С. 207.

⁶⁴ Гриб В.Г. Противодействие организованной преступности: Учебное пособие для вузов / Под ред. А.И. Гурова, В.С. Овчинского. – М.: ИНФРА-М, 2001. – С.42-44; Яблоков Н.П. Расследование организованной преступной деятельности. – М.: Юристъ, 2002. – С. 35-37; Эминов В.Е. Концепция борьбы с организованной преступностью в России. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2007. – С. 18; Скобликов П.А. Актуальные проблемы борьбы с коррупцией и организованной преступностью в современной России. – М.: Норма, 2007. – С. 11-13.

⁶⁵ Бульба В. Стан боротьби з незаконним обігом наркотиків в Україні / В. Бульба // Підприємництво, господарство і право.- №6 – 2004. - С.121-123.

Боротьба за неосвоений ринок збуту «важких» наркотиків відбувається серед представників міжнародної наркомафії, яка намагається насадити в Україні ці наркотичні засоби та амфетаміни шляхом організації спільних іноземних фірм через етнічні злочинні угруповання. Вилучення таких наркотиків раніше реєструвалось у громадян африканського походження, зараз до незаконних операцій з наркотиками іноземного виробництва все частіше залучаються громадяни України і навіть неповнолітні.

Для аналізу злочинних груп у сфері незаконного обігу наркотиків Е. Расюк пропонує, на нашу думку, найбільш вдалу класифікацію їх за ступенем організованості.⁶⁶

До випадкових злочинних груп він відносить групи, що мають найнижчий рівень психологічної згуртованості, тобто групу виконавців, які вчиняють злочини без попередньої змови. Така група вчиняє злочин спонтанно, через збіг обставин, без попередньої змови та підготовки. Вони формуються, як правило, на особистих симпатіях, попереднє об'єднання в групу не пов'язано з вчиненням злочину. Такі групи формуються з осіб, які вживають наркотичні засоби, з метою придбання та вживання наркотичних засобів. Виникають вони спонтанно, у ряді випадків наркотики вже є у когось із членів групи. В основному учасники таких груп раніше вже епізодично вживали наркотики, деякі з них вже потрапили в залежність від них. Але серед осіб, які здійснюють збут наркотичних засобів, у тому числі вперше, групи такого виду зустрічаються досить рідко.

Іншим кримінологічним видом злочинної групи є групи типу «компанії», учасники якої діють за попередньою змовою. Така злочинна група має певну структуру, виключно кримінальну спрямованість, є більш згуртованою, ніж «випадкова». «Компанія» займає проміжне положення між випадковою й організованою групами, тому в такому об'єднанні є ознаки як першої, так і

---

⁶⁶ Едуард Расюк Кримінологічні ознаки та класифікація організованих груп, які вчиняють злочини у сфері незаконного обігу наркотиків / Е.Расюк // Підприємництво, господарство і право.- №5 – 2004.- С.117-120.

другої. Такі групи, як правило, формуються з осіб, які раніше спілкувалися один з одним з метою спільного вчинення одного чи кількох злочинів.

Проведене Е. Расюком вивчення кримінальних справ показує, що близько 80 % злочинних груп у сфері наркобізнесу спочатку сформувалися саме як групи типу «компанії». У 40 % випадків на початку злочинної діяльності у сфері наркобізнесу до складу таких груп входили тільки особи, які мали сімейні відносини. Структура цієї злочинної групи більш розвинута, ніж у випадковій групі. Компанія організованіша, в її структурі виділяється ядро, що складається з найбільш активних і авторитетних учасників, можливе здійснення учасниками даної групи нескладних дій з підготовки до вчинення злочину. Однак структура груп такого типу не стійка, будь-який її учасник може відмовитися взяти участь у вчиненні злочину і вийти із складу групи на будь-якому етапі її діяльності, не відчуваючи при цьому надмірного тиску з боку активних учасників. Разом з тим, до складу групи також досить легко може ввійти новий учасник.

Групи типу «компанії» у сфері наркобізнесу, як правило, формуються з осіб, які наважилися на спільне проведення однієї або кількох нелегальних операцій на одному з етапів злочинної діяльності. Це може бути разова операція з перевезення наркотичних засобів з району виготовлення до місць, де існує більший попит, або збут разової партії наркотичних засобів тощо. Учасники прагнуть отримати з разової угоди максимальний прибуток для задоволення своїх потреб у грошах або наркотичних засобах. Якщо перші операції такої злочинної групи проходять успішно і її діяльність не зупиняється правоохоронними органами, група починає розвиватися, удосконалюючи свою структуру, методи і способи злочинної діяльності. Зміни, що відбуваються із злочинною групою типу «компанії», призводять до утворення якісно іншого злочинного об'єднання осіб - організована злочинна група.

Е. Расюк, розглядаючи існуючі наукові підходи до визначення організованих злочинних груп та виділення їх ознак, та узагальнюючи пропозиції науковців, які зверталися до аналізу досліджуваної проблеми, з

метою відмежування організованої злочинної групи від інших форм співучасті у сфері наркобізнесу пропонує використовувати такі ознаки:⁶⁷

- ✓ стійкість - визначається стабільністю і сталістю складу злочинної групи; входження в групу і вихід із неї утруднені (вивчення кримінальних справ про злочини у сфері наркобізнесу свідчить, що основний склад учасників не змінювався);
- ✓ високий ступінь організованості — група має керівне ядро та диференціацію функцій виконавців;
- ✓ наявність психологічної структури групи - формується чітка психологічна структура: виділяються лідер, навколо якого об'єднуються найбільш активні й авторитетні члени групи, та рядові учасники;
- ✓ стала злочинна діяльність - метою створення злочинної групи є системна злочинна діяльність з метою одержання прибутку, що призводить до розширення географії цієї діяльності, посилення її інтенсивності, освоєння нових способів вчинення злочинів, спрямованих на досягнення мети;
- ✓ розподіл ролей при здійсненні злочинної діяльності - крім суворої «ієрархії» у групах існує чіткий розподіл обов'язків, кожен виконує тільки свою, чітко визначену функцію;
- ✓ ретельне планування злочинів і підготовка до їх вчинення - характерне ретельне планування та підготовка кожного злочину, попереднє планування дій, підбір технічних засобів та знарядь злочину, попереднє вивчення місцевості тощо;
- ✓ використання складних способів злочинної діяльності - широке використання попередньо підготовлених технічних засобів, заздалегідь сплановані прийоми щодо знищення і приховування слідів злочинної діяльності тощо;
- ✓ жорстка дисципліна - підпорядкування лідерові забезпечується неминучим суворим покаранням, атмосферою підозри, організацією взаємного

---

⁶⁷ Едуард Расюк Кримінологічні ознаки та класифікація організованих груп, які вчиняють злочини у сфері незаконного обігу наркотиків / Е. Расюк // Підприємництво, господарство і право.- №5 – 2004.- С.117-120.

контролю учасників один за одним, використання правил конспірації та забезпечення заходів особистої безпеки керівників групи; безперечне підпорядкування чітко регламентується правилами ієрархічних відносин у групі;

- ✓ заміна особистих відносин на ділові, що засновані на спільному здійсненні злочинної діяльності - відносини між членами групи є чітко діловими, особисті симпатії поступово втрачають значення, з розвитком група стає референтною для її членів, виробляється єдина система цінностей;
- ✓ розподіл злочинних доходів за певними схемами - отриманий злочинний прибуток розподіляється лідером відповідно до статусу кожного члена в структурі групи, незалежно від того, брала конкретна особа безпосередню участь у вчиненні злочину чи ні;
- ✓ спеціальний грошовий фонд - своєрідний резервний фонд, до якого відраховується певна частка отриманого злочинного прибутку, як правило, знаходиться у розпорядженні лідера або на «збереженні» у його довіреної особи; гроші використовуються за вказівкою лідера для забезпечення безпеки групи, тобто для підкупу чиновників, надання матеріальної допомоги членам групи і їх родинам, організації протидії правоохоронним органам (підкуп, шантаж, дезінформація), забезпечення розвідувальних заходів, контрзаходів, що перешкоджають проникненню в групу негласних співробітників;
- ✓ прагнення до зв'язків з корумпованими представниками державних та правоохоронних органів, держпідприємств та комерційних структур - з метою прикриття злочинної діяльності, надання їй псевдолегальних форм, а також легалізації («відмивання») отриманих прибутків;
- ✓ використання нетипових для злочинного середовища прошарків суспільства та професіоналів (фахівців) - з метою отримання та використання спеціальних знань: науковців, інженерів, хіміків, фармацевтів тощо; з метою компрометації правоохоронних органів: журналістів, телеведучих, політичних оглядачів тощо.

Наркозлочинність завдяки своїм масштабам та розмаху перестала бути проблемою окремих держав, а змусила їх об'єднати зусилля для ефективної протидії цьому явищу та збереження здоров'я людства.

Останніми роками вітчизняний криміналітет зумів налагодити міжнародні зв'язки, успішно влитися в транснаціональний наркобізнес і відвоювати свою нішу в цій справі. У світі наркомафія сьогодні впливова, інтенсивно розвивається, завойовує все більші простори, виходить у своїй діяльності на більш високі рубежі.⁶⁸ За нею стійко тягнеться слід негативних наслідків, які є неминучими супутниками цілої низки незаконних операцій з наркотиками, пов'язаних з більшими партіями контрабандних поставок, організацією доставки наркотиків у самі віддалені населені пункти по всій території країни.

В Україні наркомафія – це складне злочинне утворення осіб, що поєднані злочинним бізнесом з наркотичними засобами або їхніми реагентами, що не має зараз в масштабі держави чітко вираженої структури, проте має тенденцію до такого утворення і монополізації ринку, з різними рівнями організованості груп, які її складають. В цих групах злочинна діяльність із наркотиками та їхніми реагентами є основним джерелом існування, вони добре оснащені і озброєні, ієрархічно побудовані, з системою підпорядкування і виконавською дисципліною, здатні активно протистояти заходам нейтралізації їх діяльності з боку правоохоронних органів з метою забезпечення безпеки власного злочинного промислу⁶⁹.

Україна відкрила унікальні можливості для транснаціональної організованої злочинності⁷⁰. Тут є величезні природні багатства, незаповнений ринок незаконних товарів і послуг; безпрецедентна продажність посадових

---

⁶⁸ Вербенський М.Г. Кримінологічна характеристика транснаціональних злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів / М.Г. Вербенський // Право і Безпека. - 2009. - № 5. - С. 103-106.

⁶⁹ Ступник Я.В. Механізм протидії наркозлочинності: кримінологічні засади: автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.08 / Я. В. Ступник; Харк. нац. ун-т внутр. справ. — Х., 2011.- С. 16.

⁷⁰ Проблеми протидії транснаціональній організованій злочинності : наук.-практ. посіб. / [М. Г. Вербенський, Р. М. Безхлібник, А. І. Берлач та ін.] ; за заг. ред. канд. юрид. наук, доц., Засл. юриста України М. Г. Вербенського ; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х. : ХНУВС, 2010. – С. 41.

осіб, у тому числі й у системі кримінальної юстиції; маса висококласних фахівців, незатребуваних державою, що існують на грані виживання, але бажають підняти свій рівень життя будь-яким шляхом, як і більшість населення країни. Разом з тим тут немає спеціальних законів, що дозволяють ефективно боротися з організованою злочинністю, у тому числі транснаціональною, надійно працюючої правоохоронної системи; твердого валютного, фінансового, банківського, податкового та іншого економічного контролю, добре облаштованих кордонів і чітко працюючих митних і міграційних служб. Крім того, Україна виявилася недостатньо підготовленою для боротьби з організованою злочинністю мігрантів.

Ємний ринок споживання наркотиків, зручність географічного положення країни для їхнього транзиту та деякі інші причини сприяють лавиноподібному росту обсягів контрабанди наркотиків. Порівняно з 2001 роком кількість виявлених фактів контрабандного ввезення на територію України наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів зроста майже у 10 разів. У 2014 році правоохоронцями перекрито 282 (+14,6%) міжнародних канали контрабанди наркотиків. Найбільша кількість наркотиків перевозилася через Республіку Польща – 58 раз, Росію – 57, Молдову – 29, Угорщину – 13, Нідерланди – 7.

У 148 випадках контрабандного переміщення наркотиків злочинці використовували авто та мототранспорт, у 78 – залізничний транспорт, у 42 – піший шлях, у 12 – авіатранспорт, по разі – пароплав та поштовий переказ.

З Центральної і Південно-Східної Азії в Україну поставляють усе більш значні партії опію та героїну, з території Китаю і Північної Кореї надходять ефедронні препарати, із Західної Європи ввозяться синтетичні наркотики, з країн Латинської Америки – кокаїн. Україна вже сьогодні є великим споживачем героїну з Афганістану, Ірану і Пакистану і власником головного транспортного коридору для доставки наркотиків в Угорщину, Чехію, Словаччину, Німеччину, Італію, Іспанію, Росію і країни Балтії.

Серед країн далекого зарубіжжя на Афганістан доводиться 20%

контрабандних наркотиків, з нього ввозиться опій, героїн, гашиш. Потім іде Пакистан, з якого ввозиться героїн, гашиш. Китай виробляє чверть амфетамінів, 21% барбітуратів і транквілізаторів, 60% сильнодіючих речовин. Кокаїн ввозиться з Колумбії, Перу, США, Болівії, Венесуели, Бразилії, Європи. Лікарські й синтетичні наркотики ввозяться з Індії, Туреччини, Польщі, Німеччини, Нігерії, Голландії⁷¹.

Деякі держави в цей час мають уже сформовану економіку з вбудованою в неї наркотичною складовою, змінити яку не в змозі ні власний уряд, ні світове співтовариство, незважаючи на всі зусилля, в цьому напрямку. Наприклад, в Афганістані рік у рік продовжує збільшуватися виробництво героїну. Так, в 2003 р. Афганістан виробив 3400 т опію сирцю, в 2004 р. – 4200 т, в 2005 р. – 4100 р. У 2006 р. в Афганістані було зібрано 6100 т опію-сирцю, з якого зробили 600 т героїну. Обсяг виробництва героїну в 2007 р. склав більше 800 т і став рекордним за всю історію цієї країни.

У виробництво наркотиків залучені вчорашні збройні угруповання. У багатьох провінціях цим керують ті ж польові командири, які недавно командували фронтами і бойовими загонами. Величезна частина афганського населення живе тільки за рахунок вирощування маку і продажу опію або героїну⁷².

Докорінно змінити цю ситуацію не змогли навіть окупаційні війська США та НАТО. За вісім років після вторгнення коаліційних військ в Афганістані врожаї опійного маку там вирости більш ніж в 40 разів. За даними ООН, кожний третій афганець займається наркотиками, із приходом американців його робити й вивозити стали у два рази більше. Афганістан став абсолютним лідером по виробництву героїну. За оцінками фахівців, 93% світового героїну виробляють саме в Афганістані⁷³.

Окремим критерієм якісного росту наркотизації населення є зростання

---

⁷¹ Трофимец А.М. Общая характеристика наркоситуации в мире / А.М. Трофимец // Наркоконтроль. – 2006. – № 1. – С. 30-31.

⁷² Черкесов В.В. ФСКН прогнозирует Рекордный объем героина. / В.В. Черкесов// РИА Новости. 12.09.2007 [электронный ресурс]. URL: <http://www.rian.ru/society/20070912/78389255.html>

⁷³ Фалеев А. Героиновый флюс Афганистана /А.Фалеев // НаркоНет. – 2009. – № 1. С. 62-66.

впливу цього фактора на стан психічного здоров'я нації. За даними Українського моніторингового та медичного центру з наркотиків та алкоголю Міністерства охорони здоров'я України у 2014 році зареєстровано 9 144 осіб, яким вперше в житті встановлено діагноз психічних розладів, пов'язаних зі вживанням наркотичних засобів. Під профілактичний нагляд у зв'язку з епізодичним вживанням наркотичних засобів, було взято 5 412 осіб (12,61 на 100 тисяч населення). Із загальної кількості виявлених 3 732 особам (40,8%) встановлено диспансерний нагляд у зв'язку із залежністю від наркотичних засобів. Захворюваність на розлади психіки та поведінки внаслідок зловживання наркотичними засобами (наркоманії) у 2014 році порівняно з 2013 роком зменшилась на 14,7% зі 10,2 (4 645 осіб) до 8,7 (3 732 осіб) на 100 тисяч населення.⁷⁴

Рівень народжуваності в Україні в останні роки нижче рівня смертності. З роддомів виписують не більш 20% здорових дітей. Серед немовлят офіційно щорічно реєструється 5% психічно неповноцінних. Серед дітей у віці до 7 років 7% мають діагноз «олігофренія» (для прикладу, у більшості європейських країн – 1-3%). Зазначене в значній мірі обумовлено прийомом наркотичних засобів батьками⁷⁵.

Незаконний обіг наркотиків провокує значне поширення алкоголізму, сифілісу, туберкульозу та СНІДу, ріст числа самогубств, що особливо виявляється на тлі соціальної та економічної нестабільності в регіоні.

Несприятлива ситуація у сфері незаконного обігу наркотичних засобів погіршується ще й тим, що щорічно зростає кількість виявлених підпільних лабораторій із виробництва наркотиків. В останні п'ять років динаміка виявлених підпільних нарколабораторій характеризується стійкою тенденцією до росту (+7%)⁷⁶.

---

⁷⁴ Національний звіт за 2015 рік щодо наркотичної ситуації в Україні (за даними 2014 року) для Європейського моніторингового центру з наркотиків та наркотичної залежності підготовлений Українським моніторинговим та медичним центром з наркотиків та алкоголю Міністерства охорони здоров'я України.- Київ.- 2015. - С. 29.

⁷⁵ Щорічна доповідь про стан здоров'я населення України та санітарно-епідемічну ситуацію. – К., 2010. – С. 127.

⁷⁶ Пасічник Г.В., Хруппа М.С., Жмілько В.М. та ін. Виявлення та ліквідація підпільних лабораторій з

За даними офіційної статистики, більшість ліквідованих нарколабораторій носили так званий «кухонний» характер, де із застосуванням спеціального лабораторного обладнання виготовляли психотропні речовини, наркотичні засоби з «ефедрину», в інших, більш потужних, ацетильований та екстракційний опій з макової соломи. Не дивлячись на значне поширення в нелегальному обігу нашої країни психотропних речовин амфетамінової групи, жодної потужної підпільної нарколабораторії по їх нелегальному виготовленню органами внутрішніх справ з 2002 року викрито не було.

Необхідно наголосити, що в умовах глобалізації, проникнення і поширення негативних соціальних явищ у світі не тільки може відбуватися стирання граней умовного поділу держав на виробників і споживачів наркотиків, а й буде створюватися єдина система міжнародного наркобізнесу, що здійснюватиме свою незаконну діяльність на всьому світовому просторі без урахування кордонів окремо взятих держав. Як показує практика, кримінальні структури міжнародної організованої наркозлочинності є більш мобільними, динамічними у реагуванні на зміни в ситуації, спроможні швидше домовлятися при проведенні незаконних операцій, тривалий час переховуватись від правосуддя.

Щорічно оновлюються транзитні маршрути наркотрафіків, удосконалюються способи, схеми і технології доставки наркотиків у віддалені регіони країни, оптимізуються підходи до корумпованих чиновників, що забезпечують безпеку наркобізнесу, збільшується потік замовленої і завуальованої реклами в ЗМІ, винаходяться нові прийоми контрабанди наркотиків.⁷⁷

Аналіз роботи у сфері боротьби з контрабандою наркотиків свідчить, що контрабандисти постійно удосконалюють, змінюють методи, спрямованість

виготовленн наркотичних засобів иа психотропних речовин: Методичні рекомендації. – Київ: НАВСУ, 2000. – С. 3.

⁷⁷ Моніторинговий кримінологічний аналіз злочинності в Україні (2009-2013 роки): моногр. / [Блажівський Є.М., Козьяков І.М., Книженко О.О., Литвак О.М., Ярмиш О.Н. та ін.]. -К.: Національна академія прокуратури України, 2014. - С. 329.

своєї злочинної діяльності. Головні шляхи переміщення наркотиків через територію України:

1. Балканський маршрут. Починається у Південно-Західній Азії, проходить через території Ірану та Туреччини, а потім розгалужується на два шляхи, які йдуть через Балкани. Перший з них називають Північною дорогою - пролягає через Болгарію, Румунію, Угорщину, Австрію, Німеччину. Другий шлях - Південна дорога - морем через Туреччину та Грецію, має вихід до Італії.

І Північна, і Південна дороги Балканського маршруту пролягають через територію України:

а) Північна дорога - через автомобільні пункти пропуску на україно-молдовському та україно-румунському державних кордонах «Могилів-Подільський-авто», «Мамалига», «Порубне» і транзитом територією України до Республіки Польща - через пункти пропуску на україно-польському державному кордоні «Ягодин», «Устилуг», «Рава-Руська», «Краківець», «Шегині».

До країн Балтії - через автомобільні пункти пропуску на україно-білоруському державному кордоні «Сеньківка», «Грем'яч», «Нові Яриловичі», «Виступовичі-авто», «Доманове».

Основні організатори перевезень через територію України - афганська, пакистанська та китайська общини, центри яких розташовані в містах Одесі (Україна), Кишиневі (Республіка Молдова), Бухаресті (Республіка Румунія), Стамбулі (Туреччина). Основними перевізниками є водії вантажних автомобілів на маршрутах регулярних та нерегулярних перевезень — громадяни Туреччини, Молдови, Румунії;

б) Південна дорога проходить через морські пункти пропуску України «Одеса-1, 2, 3», «Іллічівськ-1, 2», «Скадовськ», «Євпаторія», «Ізмаїл - торговий порт», «Рені - торговий порт» далі транзитом територією України до Італії - через пункти пропуску на україно-угорському й україно-словацькому державних кордонах «Тиса», «Ужгород», «Лужанка», «Вилок».

Основні види наркотиків, які перевозяться Південною дорогою, - героїн та група амфетамінів. Переважно організаторами перевезень через територію України є китайська община в Одесі, організовані кримінальні угруповання Автономної Республіки Крим, Молдови, Туреччини.

В українські порти наркотики потрапляють з іноземними суднами з азійських країн Середземномор'я, в тому числі морськими паромами з Туреччини, Болгарії, Грузії. Основні перевізники наркотиків - водії мікроавтобусів - громадяни України (транзит країнами Східної Європи до Італії - регулярні та нерегулярні перевезення) та водії вантажних автомобілів на маршрутах регулярних перевезень - громадяни Туреччини, Молдови, Румунії.

Для перевезення використовуються особливості конструкції вантажних транспортних засобів (тягачів), а також спеціально обладнані сховища у багажних і вантажних відсіках автомобілів та у причепах. У мікроавтобусах - серед речей багажу та в закордонних передачах і посылках. Крім того, для перевезення використовуються й лекові автомобілі. У них наркотики можуть перевозитись у салоні автомобіля на задньому сидінні під чохлами, або зберігатись у запасному колесі, у дверцятах, бамперах, бензобаку, кріпитися до днища.

2. Північно-Чорноморський маршрут. Також має два шляхи, й обидва вони починаються в Афганістані. Перший маршрут далі йде територією країн Центральної Азії до ринків Західної Європи через Російську Федерацію, Україну, Білорусь та Республіку Польща. Другий маршрут з Афганістану проходить через Іран, Азербайджан, Вірменію, Грузію, Росію, звідки пролягає до країн Західної Європи.

Перший маршрут проходить через автомобільні пункти пропуску на україно-російському державному кордоні «Гоптівка», «Велика Писарівка», «Катеринівка», «Бачівськ» транзитом через територію України до Республіки Польща через пункти пропуску на україно-польському державному кордоні «Ягодин», «Устилуг», «Рава-Руська», «Краківець», «Шегині».

Основними видами наркотиків, які перевозять Першим маршрутом, є опій та героїн. Здебільшого організатори перевезень через територію України -

афганська, пакистанська та китайська общини, центри яких розташовані в Російській Федерації, та кримінальні угруповання України, Російської Федерації, середньоазійських країн СНД. Основними перевізниками є водії вантажних автомобілів на маршрутах регулярних та нерегулярних перевезень - громадяни Російської Федерації, жителі прикордонних областей.

Другий маршрут проходить із закавказьких країн (колишніх республік СРСР) через автомобільні пункти пропуску на україно-російському державному кордоні «Новоазовськ», «Успенка», «Довжанський», «Ізварине» транзитом через територію України до Республіки Польща та Угорщини через пункти пропуску на україно-польському державному кордоні «Рава-Руська», «Краківець», «Шегині», «Тиса».

Основними видами наркотиків, які перевозяться Другим маршрутом, є опій, героїн, екстазі. Основні організатори перевезень через територію України - афганська, пакистанська й китайська общини, центри яких розташовані в Україні та Російській Федерації, а також кримінальні угруповання громадян України, Російської Федерації, середньоазійських та закавказьких країн.

Одна зі стратегій транспортування наркотичних речовин полягає у так званому методі на два кроки: наркотики спочатку складаються у безпечному місці, а у визначений час та за сприятливих умов поступово перевозяться до країн Західної Європи.

Перевізниками здебільшого є водії вантажних автомобілів на маршрутах регулярних та нерегулярних перевезень - громадяни Російської Федерації, жителі прикордонних областей.

3. Східно-Середземноморський маршрут. Починається в портах Пакистану та пролягає до ринків Західної Європи через Індійський океан, Червоне море, Суецький канал, південну частину острова Кіпр.

Маршрут становить стратегічну загрозу для України. Для транспортування наркотиків використовуються українські судна закордонного прямування (які здійснюють чартерні або регулярні перевезення між іноземними портами Азії

та Європи без заходу в порти України) або українські моряки, які працюють за наймом на суднах під прапором іншої держави.

4. Циганський маршрут. Має два шляхи проходження:

а) наркотики виробляються кустарним способом в Україні (у місцях компактного проживання громадян України циганської національності), спрямовуються автомобільним транспортом для продажу в Білорусі та Російській Федерації (напрямки: Житомир - Гомель (Білорусь), Луганськ - Ростов-на-Дону, Шахтинськ (Російська Федерація) через пункти пропуску на україно-білоруському державному кордоні «Виступовичі-авто», на україно-російському державному кордоні - «Ізварине», «Довжанський»;

б) наркотики виробляються кустарним способом у Молдові (у місцях компактного проживання громадян Молдови та України циганської національності), спрямовуються залізничним транспортом для продажу в Білорусі та Російській Федерації (напрямки: Молдова - транзит територією Білорусі - Санкт-Петербург, Молдова - Москва) через пункти пропуску на україно-молдовському кордоні - «Могилів-Подільський - залізнична станція», «Кучурган - залізнична станція»; україно-білоруському кордоні - «Виступовичі - залізнична станція»; україно-російському кордоні - «Конотоп», «Хутор-Михайлівський», «Зернове».

Основними видами наркотиків, які перевозяться цим маршрутом, є опій, героїн, марихуана, макова солома. Перевізники - це переважно наркокур'єри, які є громадянами України або Молдови циганської національності.

5. Албанський маршрут. Починається (виробництво наркотиків) у регіонах із компактним проживанням албанської діаспори в країнах Балканського півострова (Албанія, Македонія, Боснія і Герцеговина), далі через Румунію, Угорщину наркотики переміщуються автомобільним транспортом в Україну через пункти пропуску на україно-румунському кордоні «Дякове», «Порубне», на україно-угорському кордоні - «Вилок», «Лужанка», «Косине», «Дзвінкове», де після їх розподілу в албанських діаспорах

у регіонах України морським чи повітряним транспортом доставляються наркокур'єрами до Туреччини або залізничним - до Російської Федерації.

Основними видами наркотиків, що перевозяться таким чином, є героїн, кокаїн, метилендіоксиметамфетамін (MDMA, екстазі, «ешка», ХТС). Основні перевізники - водії вантажних автомобілів на маршрутах регулярних та нерегулярних перевезень, які є громадянами Туреччини, Румунії, Албанії, країн колишньої СФРЮ.

Вивіз наркотиків з України морським транспортом до Туреччини здійснюється за змовою злочинців із членами екіпажів морських іноземних суден: як правило, наркотики перевозяться у важкодоступних місцях тих суден, на яких виконують свої обов'язки члени екіпажу, або в їхніх каютах серед речей багажу (повітряним транспортом - серед речей багажу).

Вивіз наркотиків з України залізничним транспортом у Російську Федерацію здійснюється на тілі пасажирів-наркокур'єрів або серед речей їхнього багажу.

6. Африканський маршрут. Починається (виробництво наркотиків) у країнах Центральної та Північно-Західної Африки, транзитом через європейські країни, далі повітряним або автомобільним транспортом наркотики потрапляють в Україну. Основні пункти пропуску, через які здійснюється ввезення в Україну: автомобільні - «Тиса», «Ужгород», «Краківець», «Ягодин», повітряні - «Львів», «Одеса», «Дніпропетровськ», «Запоріжжя».

Основними видами наркотиків, які перевозяться цим маршрутом, є героїн, кокаїн, MDMA. Перевізники здебільшого - наркокур'єри африканського або арабського походження.

Зазвичай наркотики перевозяться на тілі (або в тілі) наркокур'єра чи серед речей багажу. Використовуються також спеціально обладнані сховища в легкових автотранспортних засобах великої вартості, які ввозяться як нові. З пунктів пропуску вибираються ті, де є великий рух автомобілів.

7. Угорський маршрут. В Україну потрапляють також наркотики, які були вироблені в Угорщині. Їх переправляють залізничним або

автомобільним транспортом для продажу в Україні, в регіони компактного проживання громадян України, угорців за національністю, через пропускні пункти на україно-угорському кордоні - «Чоп (Тиса)», «Дзвінкове», «Лужанка», «Вилок».

Основними видами наркотиків, які перевозяться цим маршрутом, є героїн, кокаїн, MDMA та група амфітамінів. Основні перевізники - наркокур'єри, які є громадянами Угорщини або України (вихідці з угорських діаспор).

Для транспортування наркотиків зазвичай використовують: рейсові автобуси і лекові автомобілі - у них наркотики перевозять у пасажирському салоні або серед речей багажу в багажному відсіку автобуса, у салоні автомобіля на задньому сидінні під чохлам (наркотики використовують як набивку сидіння); пасажирські поїзди (міжнародного сполучення). Наркотики перевозяться серед особистих речей багажу або як «безхоз» із використанням особливостей конструкції пасажирських вагонів поїздів закордонного прямування: технологічних порожнин, рундуків для вугілля, міжстельового простору над вбиральнями та тамбурами вагонів, рундуків під сидіннями, радіаторів опалення, полиці третього ярусу, сміттєзбірників, люків над електрощитами, акумуляторних ящиків, ніш для котлів опалення та умивальників, вентиляційних люків тощо.

8. Місцевий кримінальний маршрут. Найбільш розвинений вид злочинної діяльності (пов'язаний з наркобізнесом) на Північному Сході та Півдні України. Перевезення здійснюють дрібні наркокур'єри через автомобільні та залізничні пропускні пункти на україно-російському та україно-молдавських кордонах.

Основними видами наркотиків, які перевозяться цим маршрутом, є наркотики кустарного виробництва (вироблені з місцевої сировини рослинного походження): макова солома, марихуана, опій. Вони перевозяться, як правило, в особистих речах брудного вигляду особами-волоцюгами або особами, які належать до найнижчого щабля в ієрархії кримінального світу.

Набувають поширення витончені методи збуту наркотиків, що ускладнюють викриття ділків наркобізнесу. Так, найчастіше продаж наркотиків

здійснюється тільки перевіреним, особисто знайомим людям. Створюються ланцюжки посередників між покупцями наркотиків та їх постачальниками. Усе частіше використовується «безконтактний» спосіб передачі наркотиків. При збуті наркотиків використовуються діти, чий вік не дозволяє притягати їх до кримінальної відповідальності у випадку затримання «на гарячому». Будинки і квартири, з яких здійснюється збут наркотиків, обладнують металевими дверима, ґратами, засобами сигналізації, для охорони використовуються сторожові собаки, що не дають змоги раптово здійснити проникнення, провести огляд місця події, таким чином у разі небезпеки наркоторгівці мають резерв часу для знищення наркотиків та інших доказів.⁷⁸

Значно ускладнює ситуацію у сфері протидії наркозлочинності, зокрема контрабандному надходженню наркотичних засобів, недостатнє технічне оснащення прикордонних пунктів для пошуку наркотичних засобів та психотропних речовин.

В Україні на даний час діє 254 прикордонні пункти, з яких: з Росією - 51 пункт, Республікою Білорусь - 36, Польщею - 15, Словаччиною - 5, Угорщиною - 8, Румунією - 14, Молдовою - 63. Сухопутного сполучення - 186, морського - 48, повітряного - 18, річкового - 2.

Однак на весь загал вказаних прикордонних пунктів є лише 18 сканерів, призначених для перевірки будь-яких вантажів. Як засвідчено світовою практикою, застосування даних приладів суттєво підвищує ефективність роботи з виявлення фактів перевезення наркотиків через державний кордон. Наприклад, в Королівстві Марокко завдяки спеціальним сканерам у 2008 році в порту вилучено 62 т гашишу.

Підбиваючи підсумок аналізу стану наркозлочинності в Україні слід звернути увагу на те, що дану проблему в цілому визначають наступні тенденції.

По-перше, відбулося різке збільшення кількості споживачів наркотичних

---

⁷⁸ Моніторинговий кримінологічний аналіз злочинності в Україні (2009-2013 роки): моногр. / [Блажівський Є.М., Козьяков І.М., Книженко О.О., Литвак О.М., Ярмиш О.Н. та ін.]. -К.: Національна академія прокуратури України, 2014. - С. 333.

засобів і психотропних речовин. Особливо інтенсивно почали розвиватися підліткова наркоманія й токсикоманія.

По-друге, збільшилися всі негативні показники, що характеризують наркозлочинність в цілому і пов'язані з нею інші суспільно небезпечні діяння.

По-третє, загострення криміногенної ситуації прямо пов'язано з посиленням взаємозалежності наркобізнесу і загальнокримінальної злочинності. Підвищується рівень професіоналізму та організованості осіб, які займаються цим промислом, що дозволяє організованим кримінальним структурам скоювати злочини, пов'язані з наркотичними засобами, у постійно зростаючих обсягах.

По-четверте, досягнення наркотичною злочинністю в Україні нової якості визначається не стільки кількістю зареєстрованих злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, скільки сукупним доходом вітчизняного наркобізнесу, який дорівнює бюджетам деяких областей України, і автоматичним переходом у сферу особливої уваги з боку організованої злочинності.

По-п'яте, зросло співробітництво і взаємодія вітчизняних наркоугруповань із представниками організованої злочинності, відбулося розширення їхніх міжнародних зв'язків. Україна зазнала впливу загальної тенденції погіршення наркоситуації в усьому світі. Вона стала привабливою для наркотрафіку, створення на її території кримінального наркоринку, налагодження прямих поставок героїну та інших наркотиків.

Таким чином, на сьогоднішній день можна констатувати відсутність серйозних успіхів у справі протидії незаконному обігу наркотиків, що не може в остаточному підсумку привести до корінного зламу негативних тенденцій і якісній зміні кримінологічної обстановки в державі.

Даний стан речей є наслідком:

- ✓ відставання правової бази від потреб правоохоронної практики;
- ✓ недоліків у діяльності правоохоронних і контрольно-наглядових органів, насамперед їхньої роз'єднаності, відтоку професійних кадрів,

нерозв'язаності проблем матеріально-технічного і фінансового забезпечення;

- ✓ складної криміногенної ситуації в країні;
- ✓ руйнування системи профілактики злочинів;
- ✓ відсутності взаємодії між підрозділами і службами правоохоронних органів.

1.3. Кримінально-правова політика в сфері боротьби з незаконним обігом наркотиків

Кожна держава, включаючи й Україну, повинна виставити заслін перед смертельною небезпекою, інспірованою наркозлочинністю, яка може бути згубна для конкретних людей і всього суспільства. Завдання ця неймовірно важке, оскільки воно вимагає узгодженості, координації і об'єднання зусиль значного числа державних органів, установ, громадських організацій різного профілю та призначення. Причому в цьому процесі повинні бути зацікавлені влада, все громадянське суспільство в цілому і особливо ті категорії населення, які відповідальні за виконання державних рішень в області боротьби з наркозлочинністю та іншими негативними явищами, що взаємопов'язані з нею.

Політика протидії наркозлочинності повинна бути вбудована та складати невід'ємну частину загальної політики держави по боротьбі зі злочинністю в цілому, і особливо з тісно пов'язаними та взаємодіючими найбільш небезпечними її різновидами: організованою, рецидивною, професійною, дитячою злочинністю і т.д.⁷⁹

У юридичній літературі стосовно політики в області протидії злочинності (боротьби зі злочинністю) зустрічаються також поняття: кримінальна політика і кримінально-правова політика. Слід погодитися з висловленою пропозицією

---

⁷⁹ Ступник Я.В. Кримінологічний аналіз механізму протидії наркозлочинності: монографія / Я.В. Ступник, О.М. Литвинов. – Харків: Ніка Нова, 2012.- С. 41.

вважати за можливе рівнозначно використовувати обидва ці терміни, оскільки зміст, який в них вкладається, абсолютно ідентичний⁸⁰.

Виходячи з ідентичності розуміння даних понять, ми використовуватимемо їх елементи при визначенні державної політики у сфері протидії наркозлочинності, що проводиться в даний час.

В рамках політики протидії наркозлочинності необхідно передбачити основні цілі, завдання, напрями боротьби, вибрати стратегію і тактику, визначити найбільш дієві засоби, прийоми, способи, які б могли справити ефективну протидію наркозлочинності в цілому та її різновидам, утримуючи в прийнятних для суспільства рамках.

Вірно відзначає С.С. Босхолов, що основне призначення кримінальної політики пов'язане з: максимальним забезпеченням безпеки особи, прав і свобод людини та громадянина від злочинних посягань; активною протидією організованій злочинності; активною протидією корупції; забезпеченням економічної безпеки держави; захистом органів конституційного ладу і безпеки держави⁸¹.

В даний час влада і само суспільство прийшли до розуміння, що неможливо добитися вирішення завдань (викорінювання причин і повного знищення злочинності), які раніше ставилися в області кримінального права, кримінології, кримінально-виконавчого права, кримінально-процесуального права, криміналістики і практичними працівниками всієї системи правоохоронних органів.

У сучасних умовах важливо добитися максимального зниження рівня злочинності, попередити негативну дію причин та умов і організувати своєчасну профілактику всіх різновидів злочинності. Злочинність в цілому важливо утримати в певних масштабах безпечних для держави і населення. Для того, щоб збудувати цілісну систему, що дозволяє ефективно впливати на

---

⁸⁰ Лопашенко Н.А. Уголовная политика. – М.: Волтерс Клувер, 2009. – С. 4.

⁸¹ Босхолов С.С. Основы уголовной политики: Конституционный, криминологический, уголовно-правовой и информационный аспекты. – М.: «ЮрИнфоР», 1999. – С. 45-48.

наркозлочинність, необхідно сформулювати першорядно важливі напрями в рамках державної політики в області протидії злочинності.

У юридичній літературі висловлюються різні точки зору, що визначають поняття, зміст і призначення політики протидії злочинності в сучасний період. В даний час цьому питанню присвячено багато наукових робіт, включаючи монографії, посібники, статті, в яких можна знайти відповіді на найскладніші і дискусійні питання⁸².

На думку Г.М. Міньковського, з якою варто повністю погодитись, вказану політику слід розглядати в двох аспектах – широкому і вузькому. Перший «охоплює систему боротьби зі злочинністю в цілому, комплексно характеризує науково обґрунтовану лінію цієї боротьби, стратегію ... держави в цій сфері, місце і значення боротьби зі злочинністю в забезпеченні потреб соціального розвитку, характеризує систему цієї боротьби, тенденції її розвитку (щодо задач, суб'єктів, засобів), проблемні ситуації і шляхи їх вирішення». Другий аспект охоплює „... концепцію використання в боротьбі зі злочинністю саме кримінально-правових засобів (кримінального покарання, замінюючих і підкріплюючих заходів); їх взаємодію з системами інших засобів боротьби зі злочинністю»⁸³. Аналогічної думки дотримуються І.М. Даньшин⁸⁴ та О.М. Литвинов⁸⁵.

Очевидно, що в широкому значенні кримінально-правова політика виступає в якості реальної направляючої та мобілізуючої зусилля людей

---

⁸² Коробеев А.И. Советская уголовная политика. – Владивосток: Изд-во ДВГУ, 1987; Даньшин И. Кримінальна політика: за і проти / І.Даньшин // Право України. – 1992. – № 8. – С. 29-32; Босхолов С.С. Основы уголовной политики: Конституционный, криминологический, уголовно-правовой и информационный аспекты. – М.: «ЮрИнфоР», 1999; Зубков А.И. Проблемы корректировки государственной политики борьбы с преступностью / А.И. Зубков // Власть: криминологические и правовые проблемы. – М.: Российская криминологическая ассоциация, 2000. – С. 25-34; Уголовная политика и ее реализация органами внутренних дел: Учебник / Под. ред. проф. Л.И. Беляевой. – М.: Академия МВД России, 2003; Фріс П.Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. – К.: Атіка, 2005; Джужа О.М. Науково-практичний інтерес до становлення кримінально-виконавчої та криминологічної політики України / О.М. Джужа // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2005. – № 11. – С. 164-175.

⁸³ Міньковский Г.М. О предмете и задачах курса уголовной политики / Г.М. Міньковский // Труды Академии МВД СССР. – М.: Академия МВД СССР, 1982. – С. 67.

⁸⁴ Даньшин И.Н. Введение в криминологическую науку. – Харьков: Право, 1998. – С. 25-37.

⁸⁵ Литвинов О.М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні: монографія. – Харків: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. – С. 122-124.

соціальної сили, що рухає механізми впливу на причини злочинності, саму злочинність як соціальне явище і на боротьбу з конкретними злочинами⁸⁶.

Головне при цьому, щоб поза сферою дії вказаних механізмів не залишився жоден з напрямів боротьби зі злочинністю⁸⁷. Бо, як справедливо підкреслює П.Л. Фріс: «Залишення політики у сфері профілактики злочинів за межами політики у сфері боротьби зі злочинністю відбувається тому, що профілактика злочинів і дотепер не оформилася в особливу комплексну галузь права, а кримінологічна політика (можна сказати – профілактична) не має єдиної основи. Парадокс, проте, полягає в тому, що профілактика є головним напрямом боротьби зі злочинністю, що практично визнається всіма дослідниками»⁸⁸.

Використовуючи загальні положення державної політики протидії злочинності, зупинимося на аналізі основних питань і головних напрямів політики у сфері протидії наркозлочинності.

Як відомо, політика виражає функції держави з управління тією або іншою сферою суспільного життя. Політика боротьби зі злочинністю – один з головних державних інструментів протидії злочинності, механізм гармонізації соціальних відносин. Вона існує в державі разом з іншими різновидами політики в області економіки, екології, демографії, міграції населення та ін.

Політика протидії злочинності як один із напрямів соціальної політики – це державна політика в області боротьби зі злочинністю, яка є стратегією і тактикою цієї боротьби. Стратегія і тактика припускають відповіді на два одвічні запитання: що робити і як робити. На перше запитання дає відповідь стратегія, на друге – тактика.

Політика протидії злочинності визначає основні напрями впливу на злочинність, формуючи кримінальне, кримінально-процесуальне і кримінально-виправне законодавство.

---

⁸⁶ Загородников Н.И. Советская уголовная политика и деятельность органов внутренних дел. – М: МВШМ МВД СССР, 1979. – С. 18.

⁸⁷ Дагель П.С. Проблемы советской уголовной политики. – Владивосток: Изд-во ДВГУ, 1982. – С. 6.

⁸⁸ Фріс П.Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. – К.: Атіка, 2005. – С. 9-10.

Кримінальна політика є тією частиною політики протидії злочинності, яка виробляє основні завдання, принципи, напрями і цілі кримінально-правового впливу на злочинність, а також засоби їх досягнення, і виражається в директивних документах, нормах кримінального права, актах тлумачення норм і практики їх застосування⁸⁹.

Власне кажучи, стан сучасної боротьби з наркозлочинністю в нашій країні може логічно привести до висновку, що в Україні відсутня реалістична, науково обґрунтована кримінальна політика у вигляді обговореної і прийнятої концепції, стратегії, програми. Ті документи, які час від часу приймаються, не можуть ясно позначити цілісну політику держави з протидії наркозлочинності.⁹⁰ Ці зауваження можна по праву віднести до багатьох соціально значущих рішень останніх років, що приймаються на державному рівні, без урахування думки вчених, всупереч запереченням професіоналів, керуючись тільки баченням або амбіціями чиновника, наділеного владою. Безумовно, такий стан речей необхідно кардинально міняти.⁹¹

Простежуються два напрями сучасної кримінальної політики. Перший пануючий – традиційне «посилення боротьби» зі злочинністю. Безперспективність і згубність такого підходу для багатьох фахівців очевидна. На жаль, популістичні заклики до «посилення» знаходять широку підтримку населення, працівників правоохоронних органів. Другий напрям політики – масове приховування злочинів від реєстрації.

У сучасних умовах державі необхідна реалістична політика протидії злочинності, яка повинна бути науково обґрунтованою, фаховою, містити основні концептуальні і програмні документи. В рамках її відбувається реалізація реформування системи правоохоронних органів, проведення судової реформи, формування ювенальної юстиції, робота по криміналізації і

---

⁸⁹ Побегайло Э.Ф. Современная криминологическая ситуация и кризис уголовной политики // Российский криминологический взгляд. – 2005. – № 1. – С. 21.

⁹⁰ Суховолец У.А. Протидія злочинам у сфері обігу наркотичних засобів: криминологічний аспект / У.А. Суховолец // Митна справа.- № 1(97).- 2015, частина 2, книга 2.- С. 284.

⁹¹ Литвинов О.М. Нова криминологічна парадигма і політика протидії злочинності / О.М. Литвинов // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.- Спецвипуск.- 2011.- №2.- С 312-323.

декриміналізації суспільно небезпечних діянь. В даний час, наприклад, доречно розглядати необхідність визначення державної кримінальної політики з попередження та боротьби з наркозлочинністю і злочинністю неповнолітніх, організованою, необережною, вуличною, корисливою, корупційною та інших форм і категорій злочинів.

Кримінальна політика проявляється в певних формах (законодавчій, правоохоронній і судовій), по основних напрямках, в яких реалізуються кримінально-правовий, кримінально-процесуальний, кримінологічний, криміналістичний підходи. Погоджуючись з даним виділенням основних форм і напрямів політики, що діє в області боротьби зі злочинністю, слід звернути увагу на відсутність єдності між ними в процесі реалізації. Так, законодавча політика у ряді випадків коректується і, на жаль, не завжди в кращу сторону, практикою застосування цих законів (судовою політикою). Правоохоронна і судова системи нерідко демонструють свою винятковість і самостійність, діють шляхом свого бачення і тлумачення законів. Таким чином, складається правозастосовна практика у відриві від політики, визначеної законодавцем. Наприклад, до неї можуть вноситися деякі корективи за бажанням або під тиском влади.⁹²

Вважаємо, що коли мова йде про політику протидії наркозлочинності як один з головних державних інструментів впливу, то вона не повинна розумітися дуже вузько і зводиться тільки до заходів, передбачених кримінальним законодавством. Це складний соціально-правовий феномен, в якому поєднуються теоретико-інформаційні й державно-управлінські елементи⁹³.

Визначаючи державну політику протидії наркозлочинності без урахування кримінологічної складової, виключається можливість впливу на злочинність й іншими заходами, наприклад, соціально-економічного, ідеологічного, морально-психологічного та іншого характеру. Уявляється, що дана політика охоплює не тільки всю систему органів державної влади, де

⁹² Ступник Я.В. Кримінологічний аналіз механізму протидії наркозлочинності: монографія / Я.В. Ступник, О.М. Литвинов. – Харків: Ніка Нова, 2012.- С. 46.

⁹³ Иншаков С.М. Парадигма криминологии и уголовная политика / С.М. Иншаков // Российский криминологический взгляд. – 2009. – № 3. – С. 312.

особливе місце відводиться правоохоронним органам, діяльність яких заснована на законі, здійснюється правовими методами, направлена на забезпечення безпеки кожної особи в суспільстві і подолання наркозлочинності як негативного соціального явища, але і залежить від злагодженої роботи інших установ, підприємств, організацій.⁹⁴

Наркозлочинність не може бути подолана тільки силами кримінально-правових заходів. Тому було б не зовсім правильним обмежувати зміст політики протидії наркозлочинності і прив'язувати його до можливостей тільки одного кримінального права.

Ми поділяємо думку С.М. Іншакова, що при всій важливості права для забезпечення судової практики в ньому таїться загроза відриву від соціальної проблематики. Правовий догматизм, замикаючись на власному світі формулювань і силогізмів, абстрагується від головних проблем: які соціальні завдання повинен вирішувати той або інший закон, чи вдасться закону вирішувати ці завдання, чи працює він взагалі, і якщо працює, то наскільки ефективно. Уявляється, що головна відмінна риса і суть кримінальної політики як теоретичної доктрини, так і напряду практичної діяльності полягає в нерозривній єдності політичного, правового, соціологічного і організаційного напрямів⁹⁵.

У зв'язку з цим важливо зупинитися на питанні співвідношення кримінальної і кримінологічної політики в сфері протидії наркозлочинності.

Кримінологічна наука має великі можливості при вибудовуванні політики протидії наркозлочинності. Остання може бути ефективною тільки за умови забезпечення взаємодії між добре збудованою системою кримінально-правових і кримінологічних заходів. Кримінальний закон повинен своєчасно забезпечити криміналізацію діянь, які раніше не вважалися злочинами і з'явилися у зв'язку зі зміною ситуації. Те ж саме можна сказати про декриміналізацію діянь в

---

⁹⁴ Ступник Я.В. Про кримінологічну складову політики протидії наркозлочинності / Я.В. Ступник // Порівняльно-аналітичне право.- 2013.- № 1 – [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://rap.in.ua/2_2013/Stupnyk.pdf

⁹⁵ Иншаков С.М. Парадигма криминологии и уголовная политика / С.М. Иншаков // Российский криминологический взгляд. – 2009. – № 3. – С. 313.

нових реаліях. Слід також стосовно окремих видів злочинів вирішити питання з визначення або усунення (пеналізації і делегалізації) деяких видів кримінальних покарань, умов їх відбування.

Ефективність кримінально-правових заходів може бути досягнута тільки, якщо вони реалізуються при добре збудованій системі криминологічних заходів, що забезпечують профілактику (попередження), запобігання, припинення злочинів і т.д. Одне тільки кримінальне право з властивим йому каральним, репресивним методами ніколи не зможе вирішити проблему наркозлочинності.

Саме попередження злочинності – та основоположна ідея, яка дозволяє говорити про самостійне існування криминологічної політики усередині державної політики протидії злочинності. Кримінально-правова і кримінально-виконавча політики займаються попередженням злочинів (не злочинності!) специфічними методами, що мають переважно каральний зміст. Попередження злочинності не входить в їх завдання.

Криминологічна політика представляє діяльність держави у сфері попередження наркозлочинності. Криминологічна політика може бути визначена як частина внутрішньої політики держави, стратегічна складова державної політики протидії наркозлочинності, напрям діяльності держави у сфері охорони особи, суспільства і держави від злочинних посягань, що полягає в попереджувальному (застережливому) впливі на особу злочинця, причини і умови злочинності, в створенні системи ефективних попереджувальних заходів та ефективному управлінні цією системою⁹⁶.

Криминологічна політика включає попередження об'єктивних і суб'єктивних чинників, що обумовлюють наявність наркозлочинності в суспільстві, усунення недоліків і упущень в системі профілактики, що склалася, нейтралізацію дії причин і умов, досягнення цілей в процесі виконання покарання, ресоціалізації осіб, звільнених з місць позбавлення волі.

Криминологічна складова є нерозривною частиною політики протидії наркозлочинності, що реалізовується через систему законів, направлених на

---

⁹⁶ Лопашенко Н.А. Уголовная политика. – М.: Волтерс Клувер, 2009. – С. 70-73.

боротьбу і профілактику злочинності в цілому та її різновидів, зокрема і наркотичної.

Кримінологічна політика є стратегією політики протидії злочинності, а решта всіх галузей – її тактикою.

Стратегія – найважливіша частина військової науки – мистецтво ведення великих операцій, кампаній і війни в цілому. Ставлячи перед собою завдання виграти війну в цілому, військова стратегія визначає напрям основного удару з таким розрахунком, щоб вирішити наперед характер операцій на весь період війни.

Тактика – це частина стратегії, їй підпорядкована, її обслуговуюча; методи боротьби, що застосовуються для досягнення наміченої мети; тактика визначення шляху і засобів, форм і способів боротьби, найбільш відповідні конкретній обстановці в даний момент і що найвірніше забезпечують стратегічний успіх (військова справа)⁹⁷.

Стосовно політики протидії наркозлочинності доречно використовувати одночасно два напрями «стратегію і тактику» в боротьбі із злочинністю – загальне (стосовно системи в цілому) і спеціальне (стосовно окремих елементів). При цьому, в рамках основних галузей, задіяних в реалізації даної політики, можна не тільки сформулювати першорядно важливі найближчі тактичні питання, але також намітити стратегічно вивірені довготривалі завдання, що переслідують досягнення кінцевої мети.

Стратегія і тактика в боротьбі з наркозлочинністю повинні застосовуватися і по відношенню до діяльності всієї системи органів, безпосередньо задіяних в реалізації державної політики протидії наркозлочинності. Важливо передбачити тактику вибору найбільш ефективних засобів і методів здійснення діяльності, без якої неможливо виробити дієву стратегію протидії. Виходячи з цього, представляється не зовсім правильним стратегію відносити до всієї політики, а тактику – тільки до її галузей.

---

⁹⁷ Бокарев В.А. Кибернетика и военное дело. Философский очерк. – М.: Воениздат, 1969. – С. 31-33.

В.В. Голіна відзначає, що узагальнення вітчизняного і світового досвіду запобігання злочинності свідчить, що досягти певних позитивних результатів у протидії злочинності можна використовуючи ресурс відомих стратегій, як-от: стратегія зменшення можливостей вчинення злочинів; стратегія втручання при кризових ситуаціях; стратегія залучення громадськості до запобігання злочинності; стратегія виховної та інформаційної роботи серед населення; віктимологічна стратегія. Можуть бути сформульовані й інші стратегії.⁹⁸

1. *Стратегія зменшення можливостей вчинення злочинів.* Провідна ідея цієї стратегії - це поєднання усвідомлення і навіть страху перед викриттям злочинних дій з утрудненням їх вчинення внаслідок наявності ефективних різних бар'єрів, захисних споруд, охорони, перешкод, конструкцій, приладів, застережень, погроз відповідальністю і покаранням, порад, усунення ускладнень у сфері документообігу, дозволів, налагоджування належного зв'язку з органами влади і управління, швидкості реагування органів охорони громадського порядку на факти можливих чи розпочатих кримінальних проявів, створення мережі адаптаційних і реінтеграційних центрів, притулків, суттєвого зниження рівня дитячої безпритульності, бродяжництва, жебрацтва, п'янства, наркоманії, проституції, а також тактового інформування громадян про динаміку криміногенної обстановки з метою зменшення їх віктимності, навчання населення дотримання правил безпечної поведінки та багато іншого. Ресурс цієї стратегії запобігання злочинності, спрямований на випередження виникнення кримінальної мотивації, обмеження, усунення проявів криміногенного потенціалу, а також захист матеріальних і духовних цінностей суспільства, використовується у країні дуже слабо. Але там, де окремі елементи цієї стратегії впроваджуються, є позитивні результати, про це свідчить світовий (США, Велика Британія, ФРН та ін.) і вітчизняний досвід (м. Вінниця, м. Донецьк).

---

⁹⁸ Голіна В.В. Кримінологічна політика України Як ресурс у протидії злочинності (реалії і можливості) / В.В. Голіна // Вісник Національної академії правових наук України.- № 2(73).- 2013.- С. 198-200.

2. *Стратегія втручання при кризових ситуаціях.* Ресурс цієї стратегії можна розглядати і з вузьких, і з широких позицій. Із вузьких позицій стратегія розрахована на надання послуг екстреного характеру (поради за телефоном довіри, соціальна допомога, деітоксикація у випадках зловживання наркотичними речовинами чи звичайне фізіотерапевтичне лікування і т. д.). У широкому розумінні стратегія припускає розв'язання міжособистих групових, етнічних, націоналістичних, сімейних та інших хронічних небезпечних конфліктів. Пріоритетними напрямками у цьому слід визначити: розвідувально-пошукову роботу у кримінальній сфері; отримання за допомогою оперативно-розшукових засобів відповідної інформації про злочинні, у тому числі терористичні структури, організовані злочинні угруповання, їх лідерів, технічне озброєння, об'єкти нападу, міжнародні зв'язки, канали фінансування тощо; розвідка у кримінальному середовищі з метою збирання інформації про підготовку вчинення масштабних і резонансних злочинів; створення спеціалізованих підрозділів протидії злочинним проявам, які за своїми можливостями, організаційною побудовою, оперативною реакцією на швидкозмінні ситуації у сфері злочинності могли б на рівних здійснювати боротьбу з нею; своєчасне виявлення і припинення небезпечних - різних за природою походження - конфліктів та ін. Зайво казати, що окремі блоки заходів розглядуваної стратегії у країні здійснюються. Однак теоретичних розробок її ресурсу в запобігання злочинності, особливо у перспективі, немає.

3. *Залучення громадськості до запобігання злочинності.* Світова практика і вітчизняний досвід радянського періоду свідчать про потужний ресурс участі громадськості у запобіганні злочинності. Форми і глибина такої участі різні: від інтелектуальної до фізичної, які можна класифікувати як стихійну і організовану участь громадськості у боротьбі зі злочинністю. Перша форма участі - прояв довіри до влади і правоохоронних органів, результат переборювання страху перед злочинністю, солідарність у підтримці зусиль держави щодо наведення правопорядку в країні і непорушності загальнолюдських цінностей (мітинги підтримки, хода, «під наглядом сусідів»),

«зупини злочинця», участь у суспільних заходах та ін.). Другу форму участі можна класифікувати таким чином: а) громадські організації, функцією яких є вирішення (на рівні громади) суперечок, примирення ворогуючих сторін, медіація та ін.; б) громадські організації, що виконують як інформаційну, так і в основному силову фізичну функцію (патрулювання, «офісний патруль», запобігання ситуативній злочинності і делінквентності тощо); в) громадські організації, що виконують віктимологічні функції (наприклад, La Strada). Головне розумно сполучати громадську ініціативу з дотриманням законності, а тому участь громадськості у запобіганні злочинності має бути законодавчо врегульованою.

4. *Виховна і інформаційна робота серед населення.* Просвіта про безпеку і самозахист - нагальна і життєво необхідна проблема сучасності, оскільки вона стосується не тільки окремої людини (легковажної, необачної, зайво довірливої, ризикової та ін.), а й цілого класу громадян (підприємців, бізнесменів, службовців, фермерів, пенсіонерів, безробітних, неповнолітніх, жінок тощо). Тому взагалі у країні повинна бути розгорнута широкомасштабна робота серед населення. Завданням цієї стратегії є також протидія кримінальній ідеології, подолання страху населення перед злочинністю, забезпечення «іmunітету» суспільного організму до різних соціальних перекручень і злочинних проявів. Ця робота теж повинна бути організована і нормативно забезпечена.

5. *Стратегія віктимологічного запобігання.* Невід'ємною складовою кримінологічного запобігання злочинності є його віктимологічний аспект. З цієї тези випливає щонайменше три висновки: по-перше, усвідомлення суспільством і державою віктимологічного ресурсу у протидії злочинності, необхідність його використання, активізації і оптимізації; по-друге, віктимологічне запобігання злочинності базується на кримінологічних положеннях з певною специфікою; по-третє, кримінологічні стратегії запобігання злочинності обов'язково повинні мати потужний віктимологічний аспект. Об'єктами віктимологічного запобігання є такі соціально-психологічні і навіть генетичні явища, як віктимність і віктимізація. Ці явища виступають, так би мовити, «тіньовим співучасником» злочинності та її проявів. Зрозуміло, що віктимологія як

запобіжний ресурс здатна притаманними їй заходами вкорінювати у свідомість населення знання віктимологічного характеру про особисту безпеку (суб'єктивний ресурс), надавати рекомендації щодо послаблення процесу віктимізації в країні і оптимізації зазначених ресурсів (об'єктивний ресурс). Особливістю віктимології як ресурсу влади є можливість досягнення позитивного результату при єдності об'єктивного і суб'єктивного її ресурсу і паралельному здійсненні заходів запобігання злочинності. Впровадження зазначених ресурсів - достатньо складна за обсягом, професіоналізмом і ресурсним забезпеченням робота. Правоохоронні органи, на які розраховує влада, нездатні охопити, як вже зауважувалося, всю багатогранність, тонкощі, винахідливість у вирішенні окреслених питань із віктимології.

Враховуючи вищенаведене, слід зазначити, що суть політики протидії наркозлочинності полягає в системному аналізі заходів впливу на наркозлочинність і в системній реалізації цих заходів. При цьому, соціологічна інформація (про наркозлочинність, її причини, ефективність заходів впливу на неї) в даній системі відіграє одну з ключових ролей.

Послідовна реалізація політики протидії наркозлочинності в соціальній практиці – завдання не з простих. Річ у тому, що на етапі реалізації виникає значне число як стихійних перешкод, так і свідомої протидії, що дуже яскраво простежується на прикладі вибудовування полярної антинаркотичної політики з протидії розповсюдженню наркотиків під час існування радянської влади і боротьби з наркозлочинністю на території України в сучасний період.

У рамках реалізації антинаркотичної політики в даний час проголошена докорінна перебудова стратегії боротьби з наркозлочинністю. Правоохоронна система країни переорієнтована на перехід від переслідування споживачів наркотиків за вчинення малозначних злочинів до придушення організованої злочинності, що контролює наркотрафіки, великі мережі збуту, легалізує доходи від наркобізнесу.

Однак, ми розділяємо позицію С.М. Іншакова, що до числа основних негативних механізмів, що перешкоджають ефективній реалізації програм

протидії злочинності, можуть бути віднесені наступні:

- 1) поширеність корупційних схем взаємодії між громадянами;
- 2) феномен паралельних владних структур;
- 3) феномен регіонів практично всеосяжної кримінальної латентності (витіснення права і правовідносин у рамках регіону і підміна права альтернативною системою нормативного регулювання);
- 4) вибірковість правосуддя, феномен недоторканності окремих категорій громадян;
- 5) низький рівень виявлення та розкриття злочинів, обумовлений недоліками матеріального і кадрового забезпечення правоохоронних органів, а також корупцією;
- 6) приховування злочинів від реєстрації з боку державних органів, обумовлене як хибним розумінням інтересів служби, так і зловживанням посадовими повноваженнями;
- 7) порушення законів при проведенні дізнання і слідства (катування, фальсифікації доказів, притягнення до кримінальної відповідальності завідомо невинних осіб, незаконне звільнення від кримінальної відповідальності осіб, винних у вчиненні злочинів);
- 8) корупційне заперечення правосуддя;
- 9) здійснені перекручування режиму виконання кримінальних покарань у місцях позбавлення волі як убік його посилення (знуцання над окремими категоріями засуджених), так і убік його нейтралізації (на корупційній основі)⁹⁹.

Останніми роками наркоагресія з боку кримінальних структур і організованої (транснаціональної) злочинності відносно України багаторазово зросла і тенденції розвитку її на найближче майбутнє несприятливі. У багатьох регіонах помітно збільшилося число контрабандних поставок значних партій висококонцентрованих наркотичних засобів, таких як героїн, кокаїн, стимулятори амфетамінового ряду, які доставляють транзитом і поширюють

---

⁹⁹ Иншаков С.М. Парадигма криминологии и уголовная политика / С.М. Иншаков // Российский криминологический взгляд. – 2009. – № 3. – С. 315-316.

серед населення, особливо молоді. Продовжує відбуватися якісно-кількісна перебудова кримінального наркоринку, розширюються масштаби немедичного вживання наркотичних засобів і психотропних речовин, погіршуються показники і характеристики наркозлочинності.

Зміни, що відбулися, останнім часом у політичному житті на фоні стабілізації політичного курсу, взаємодії та плідної співпраці різних гілок влади диктують необхідність внесення відповідних коректив в антинаркотичну політику української держави. У зв'язку з цим значний науково-практичний інтерес становлять контури майбутньої Державної програми протидії наркозлочинності, що позначатиме початок останнього, діючого в сучасній Україні, етапу державної політики в області боротьби з поширенням наркотиків. Охарактеризуємо її основні положення.

Ця Програма має бути підготовлена відповідно до Конституції України, законів та інших нормативно-правових актів України, загальновизнаних принципів і норм міжнародного права в сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин та з урахуванням вітчизняного і закордонного досвіду.

Програмою повинні бути визначені мета, принципи, основні напрямки і завдання сучасної антинаркотичної політики України. Програма розвиватиме і конкретизуватиме стосовно до сфери антинаркотичної діяльності відповідні положення двох найважливіших державних документів: Стратегії національної безпеки України¹⁰⁰ і Стратегії соціального і економічного розвитку України¹⁰¹.

Програма має стати основним документом по розробці, удосконаленню і коректуванню державної антинаркотичної політики спрямована на координацію дій органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських об'єднань у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів і протидії їхньому незаконному обігу.

Перш за все в даному документі слід сформулювати поняття державної

---

¹⁰⁰ Стратегія національної безпеки України // Офіційний вісник України. – 2007. – № 11. – Ст. 389.

¹⁰¹ Стратегія економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004-2015 роки // Офіційний вісник України. – 2004. – Ст. 1278.

антинаркотичної політики, під якою розуміється система стратегічних пріоритетів і заходів, а також діяльність органів державної влади України і місцевого самоврядування, громадських організацій, інших форм самоорганізації населення, спрямована на попередження, виявлення і припинення незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, профілактику немедичного вживання наркотичних засобів і психотропних речовин, лікування і реабілітацію хворих.

Щодо цілей і основних завдань державної антинаркотичної політики, то їх досягнення може здійснюватись за трьома напрямками:

- через скорочення попиту на наркотики шляхом організації системи профілактичної, лікувальної й реабілітаційної роботи, формування в суспільстві імунітету і нетерпимості до немедичного споживання наркотичних засобів і психотропних речовин;

- скорочення пропозиції наркотиків шляхом цілеспрямованого припинення їхнього нелегального виробництва і обігу всередині країни, протидії зовнішній наркоагресії;

- розвиток і зміцнення міжнародного співробітництва в сфері контролю за наркотиками.

Система заходів скорочення попиту на наркотики повинна містити у собі:

- державну систему профілактики немедичного споживання наркотичних засобів і психотропних речовин;
- наркологічну медичну допомогу;
- медико-соціальну реабілітацію хворих на наркоманію.

При цьому профілактика немедичного споживання наркотичних засобів і психотропних речовин – це сукупність заходів політичного, економічного, правового, соціального, медичного, педагогічного, культурно-просвітнього, фізкультурно-спортивного та іншого характеру, спрямованих на попередження виникнення і поширення немедичного споживання наркотиків.

Основним змістом системи заходів скорочення пропозиції наркотиків у незаконному обігу є погоджені дії організаційного, правоохоронного і

нормативно-правового характеру, державних органів, що здійснюють протидію наркозлочинності, при координуючій ролі Ради національної безпеки і оборони України, спрямовані на протидію нелегальному ввозу наркотиків з-за кордону, а також незаконному їх виробництву, транспортуванню і поширенню територією країни.

При цьому цілями забезпечення державної антинаркотичної політики в сфері скорочення пропозиції наркотиків у незаконному обігу мають бути:

- створення ефективної системи захисту території України від нелегального ввозу наркотиків з-за кордону;
- знищення інфраструктури нелегального виробництва, транспортування і поширення наркотиків усередині країни;
- ліквідація сировинної бази незаконного нарковиробництва на території України.

Третій напрямок стосується міжнародного співробітництва, стратегічними цілями якого мають бути:

- забезпечення ефективного вирішення завдань з реалізації державної антинаркотичної політики за допомогою використання механізмів всебічного і двостороннього співробітництва з зарубіжними країнами, регіональними і міжнародними організаціями, включаючи розширення необхідної договірно-правової бази;
- зміцнення існуючої системи міжнародного контролю за обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на основі відповідних Конвенцій ООН, резолюцій Ради Безпеки, рішень Генеральної Асамблеї та інших органів системи ООН.

Дію даної Програми доцільно поширити на 2016-2020 рр. і здійснювати у два етапи. Реалізацію заходів, передбачених Програмою, слід забезпечувати за рахунок консолідації зусиль і ресурсів усього суспільства, всіх органів державної влади, громадських об'єднань і організацій.

Таким чином, названа Програма повинна стати стратегічним документом, покликаним зупинити експансію наркотиків, що обрушилися на нашу державу

особливо в останні два десятиліття. У ці роки на основі переважно систематичного і послідовного вдосконалення кримінально-правових законів і в цілому формування нормативно-правової бази, що забезпечує контроль за обігом наркотиків, антинаркотична політика структурувалась, системна протидія наркотизації населення і комплексна профілактика поширення наркотиків починає набирати закінченого вигляду.

Маємо всі підстави констатувати, що в основі сучасної моделі протидії наркозлочинності, яка зараз викристалізовується, повинна лежати профілактика наркоманії і наркозлочинності. Очевидно, що від фрагментарних кроків у сфері профілактики треба переходити до наступальної і чіткої стратегії системних дій. У зв'язку із цим на перспективу потрібним є вирішення низки принципових завдань.

По-перше, необхідно продовжити зміцнення нормативно-правової бази в цій сфері. На законодавчому рівні повинні бути чітко визначені компетенція і відповідальність кожної структури, що входить у єдину систему протидії наркозлочинності, що дозволить підвищити загальну координацію роботи, сконцентрувати зусилля держави і громадських організацій на дійсно значимих напрямках.

По-друге, приділити належну увагу особливому напрямку – профілактичній роботі серед дітей, підлітків і молоді. Необхідно шукати шляхи огороження молоді від наркотиків.

По-третє, міцний заслін повинен бути поставлений на шляху проникнення в молодіжне середовище пропаганди образу легкого життя, що протікає в оточенні всіляких задовольень, насадження кримінальної субкультури, споживчого відношення до рідних, держави і всього суспільства. Перед державними органами, іншими суб'єктами протидії наркозлочинності у сфері профілактики наркоманії і попередження наркозлочинів стоїть спільна мета – зниження попиту на наркотики, формування антинаркотичного світогляду, пропаганда здорового способу життя.

Дійсно, українському суспільству потрібна єдина концепція, єдина

стратегія боротьби зі злочинністю. Однак, не меншою є потреба і у прийнятті законів, що стосуються проведення кримінологічних експертиз, проведення моніторингу та впровадження єдиної оцінки параметрів злочинності в цілому та на регіональному рівні, а також окремих категорій, наприклад, наркозлочинності. Важливо також розробити єдині критерії оцінки ефективності антинаркотичних програм і систем профілактичних заходів.

Ці закони повинні стати нормативно-правовою базою при розробці, організації та ефективній реалізації державної політики в усіх сферах протидії злочинності, зокрема і в напрямку таких її форм як наркотична злочинність.

1.4. Акти законодавства України про протидію незаконному обігу наркотиків і про відповідальність за наркозлочини

Згідно зі ст. 49 Конституції України кожна людина має право на охорону здоров'я і держава повинна забезпечити їй це право. Забезпечення кримінально-правового захисту здоров'я людей здійснюється в межах, передбачених у статтях 305-327 розділу XIII "Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення" Особливої частини Кримінального кодексу України.

Правовий режим обігу зазначених засобів і речовин в Україні регламентовано також нормами міжнародного права. Беручи до уваги нагальну потребу щодо захисту суспільства в аспекті забезпечення його конституційного права на здоров'я та інтересів громадян від шкідливого впливу зловживання наркотиками, ООН розробила Єдину Конвенцію про наркотичні засоби 1961 року, Конвенцію про психотропні речовини 1971 року, Конвенцію щодо боротьби проти незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних

речовин 1988 року. Ці конвенції ратифіковані майже всіма країнами світу, у тому числі й Україною.¹⁰²

У зв'язку з проголошенням пріоритету норм міжнародного права та запровадженням існуючого міжнародного режиму у сфері контролю за наркотичними засобами в інших країнах, Україна прийняла низку законів та підзаконних актів відповідно до ратифікованих конвенцій ООН, зокрема:

- ✓ Закон України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» від 15.02.1995 № 60/95-ВР
- ✓ Закон України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» від 15 лютого 1995 р. № 62/95-ВР;

Закон України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» складає основу системи антинаркотичного законодавства України. У цьому кодифікаційному акті на основі положень міжнародних договорів і конвенцій щодо протидії наркоманії, ратифікованих Україною, узагальнення вітчизняного досвіду нормативного регулювання протидії наркозлочинам системно врегульовані суспільні відносини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів (далі — наркотики, наркотичні засоби), визначені повноваження органів виконавчої влади, права та обов'язки юридичних осіб і громадян, які беруть участь у такому обігу на території країни.¹⁰³

З прийняттям вищевказаних законів Комітет по контролю за наркотиками Міністерства охорони здоров'я України 18 квітня 1995 року вперше в Україні затвердив Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що підлягають спеціальному контролю у відповідності з чинним законодавством України. Цей Перелік складено з урахуванням вимог і положень конвенцій та протоколів ООН. Після щорічного перегляду, із змінами

---

¹⁰² Раєцька Л.В. Кримінологічні засади протидії наркоманії в Україні: Автореф. дис... канд. юрид. наук / Київ. нац. ун-т внутр. справ. — К., 2007.- С. 14.

¹⁰³ Наркозлочинність: кримінологічна характеристика та запобігання: Науково-практичний посібник / А. А. Бова, В. І. Женунтій, А. П. Закалюк та ін.; За заг. ред. А. П. Закалюка. -К.: 2006.- С. 15.

і доповненнями, постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 року № 770 затверджено новий Перелік.

Закон України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» до об'єктів антинаркотичного контролю відносить:

аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин - заборонені до обігу на території України речовини синтетичні чи природні, не включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, хімічна структура та властивості яких подібні до хімічної структури та властивостей наркотичних засобів і психотропних речовин, психоактивну дію яких вони відтворюють;

наркотичні засоби - речовини природні чи синтетичні, препарати, рослини, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Термін «наркотичний засіб» містить у собі три критерії: медичний, соціальний і юридичний. Вони взаємопов'язані і у правовому аспекті зобов'язують визнавати засіб наркотичним лише у разі єдності цих критеріїв, зокрема медичного, якщо відповідний засіб, речовина, лікарський препарат справляють специфічну дію на центральну нервову систему, що є причиною його немедичного застосування; соціального – якщо це немедичне застосування зростає до таких масштабів, що набуває соціального значення; юридичного – якщо, виходячи із двох вищевказаних передумов, відповідна уповноважена інстанція дану речовину визнала наркотичною і включила у список наркотиків. Відсутність одного з трьох критеріїв не дає підстав визнавати лікарський препарат чи хімічну речовину наркотиком, якщо навіть дана речовина чи лікарський препарат можуть стати предметом зловживання і відповідно викликають хворобливий стан.¹⁰⁴

препарати - суміші речовин у будь-якому фізичному стані, що містять один чи декілька наркотичних засобів та (або) одну чи декілька психотропних

---

¹⁰⁴ Ухаль А.М., Шеремет А.П. Наркоманія: суть і боротьба з нею. Навчально-довідковий посібник.- Ужгород.- Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації, 2001.- С. 5-10.

речовин, включених до таблиць II і III Переліку, або суміш речовин у будь-якому фізичному стані, що містить один чи декілька наркотичних засобів, психотропних речовин, включених до таблиць II і III, і прекурсорів наркотичних засобів і психотропних речовин, включених до таблиці IV Переліку;

прекуртори наркотичних засобів і психотропних речовин - речовини, які використовуються для виробництва, виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

психотропні речовини – речовини природні чи синтетичні, препарати, природні матеріали, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

Наркотичні засоби, психотропні речовини і прекуртори з урахуванням доцільності їх використання у медичній практиці та залежно від ступеня їх небезпечності для здоров'я людини і застосовуваних заходів контролю за їх обігом включаються до відповідно пронумерованих списків таблиць Переліку, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» від 6 травня 2000 р. N 770:

таблиця I — містить особливо небезпечні наркотичні засоби і психотропні речовини, включені до списків № 1 і 2, обіг яких в Україні заборонено згідно із законодавством, а також наркотичні засоби і психотропні речовини, включені до списку № 3, обіг яких в Україні допускається лише в цілях, передбачених ст. 7 цього Закону;

таблиця II — містить наркотичні засоби і психотропні речовини, включені до списків № 1 і 2, обіг яких в Україні обмежено і стосовно яких встановлюються заходи контролю згідно із законодавством;

таблиця III — містить наркотичні засоби і психотропні речовини, включені до списків № 1 і 2, обіг яких в Україні обмежено і стосовно яких допускаються виключення деяких заходів контролю згідно із законодавством;

таблиця IV — містить прекуртори, включені до списків № 1 і 2, обіг яких в Україні обмежено і стосовно яких встановлюються заходи контролю згідно із законодавством.

Обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів - це діяльність, пов'язана з культивуванням рослин, включених до Переліку, розробкою, виробництвом, виготовленням, зберіганням, розподілом, перевезенням, пересиланням, придбанням, реалізацією, відпуском, ввезенням на територію України, вивезенням з території України, використанням, знищенням наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, включених до Переліку, з метою застосування у медичній практиці або для науково-дослідницької роботи, експертної чи оперативно-розшукової діяльності, або в навчальних цілях. Будь-які дії з використанням цих засобів і речовин, які здійснюються з іншою метою, є незаконними.

Законна діяльність з обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, включених до таблиць II і III Переліку, та прекурсорів, включених до таблиці IV Переліку, здійснюється суб'єктами господарювання за наявності в них ліцензії на здійснення відповідних видів діяльності, якщо інше не передбачено Законом. Ліцензія на здійснення діяльності з обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів видається за наявності відповідної матеріально-технічної бази, нормативно - технічної документації, кваліфікованого персоналу, умов для забезпечення обліку та схоронності наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, а також для забезпечення безпечності такої діяльності.

Кабінет Міністрів України встановлює Перелік інструментів та обладнання, які використовуються для виробництва, виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та підлягають контролю, і Правила розроблення, виробництва, виготовлення, зберігання, розподілу, перевезення, пересилання, придбання, реалізації (відпуску), ввезення на територію України, вивезення з території України, використання та знищення інструментів та обладнання, які використовуються для виробництва,

виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та підлягають контролю.

Ліцензія на здійснення діяльності з обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів видається та анулюється центральними органами виконавчої влади, уповноваженими Кабінетом Міністрів України на здійснення ліцензування діяльності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів відповідно до Закону України "Про ліцензування певних видів господарської діяльності", з урахуванням особливостей, встановлених Законом, в орядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Переліки суб'єктів господарювання, які отримали ліцензії на здійснення діяльності з обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, щоквартально надсилаються центральними органами виконавчої влади, уповноваженими Кабінетом Міністрів України на здійснення ліцензування діяльності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, спеціально уповноваженому органу виконавчої влади у сфері охорони здоров'я, Міністерству внутрішніх справ України і Службі безпеки України.

Ліцензування діяльності з обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів здійснюється відповідно до Закону України "Про ліцензування певних видів господарської діяльності" з урахуванням встановлених особливостей. Ліцензуванню підлягають такі види діяльності з обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів: культивування рослин, включених до Переліку, розроблення, виробництво, виготовлення, зберігання, перевезення, придбання, реалізація (відпуск), ввезення на територію України, вивезення з території України, використання, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, включених до Переліку.

Ліцензія на здійснення діяльності з обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів може бути видана суб'єкту господарювання на декілька видів діяльності з обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів або на окремий її вид.

Діяльність з розроблення нових наркотичних засобів або психотропних речовин дозволяється лише з метою їх застосування у медичній практиці або для науково-дослідної роботи.

Що стосується діяльності з розроблення нових наркотичних засобів або психотропних речовин, то вона здійснюється за державним замовленням науково-дослідними установами всіх форм власності за наявності в них ліцензії на цей вид діяльності.

Розроблення нових наркотичних засобів або психотропних речовин здійснюється згідно із законодавством про лікарські засоби. Нові наркотичні засоби або психотропні речовини в медичній практиці використовуються лише за умови їх державної реєстрації та здійснення клінічних досліджень, проведених згідно із законодавством про лікарські засоби.

Діяльність з виробництва, виготовлення, зберігання, перевезення, придбання, реалізації (відпуску), ввезення на територію України, вивезення з території України, використання, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин, включених до таблиць II і III Переліку, здійснюється юридичними особами всіх форм власності за наявності в них ліцензії на здійснення відповідних видів діяльності.

Використання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів при проведенні експертиз дозволяється юридичним особам за наявності в них ліцензії на цей вид діяльності, за умови дотримання ліцензійних умов, а також умов здійснення судово-експертної діяльності, передбачених законодавством про судову експертизу. Проведення таких експертиз в експертних підрозділах відповідних правоохоронних органів дозволяється без ліцензії.

У медичній практиці можуть використовуватися наркотичні засоби, психотропні речовини, включені до таблиць II і III Переліку, та прекурсори, включені до таблиці IV Переліку.

Заклади охорони здоров'я всіх форм власності здійснюють діяльність з придбання, перевезення, зберігання, відпуску, використання та знищення наркотичних засобів, психотропних речовин, включених до таблиць II і III

Переліку, та прекурсорів, включених до таблиці IV Переліку, за наявності в них ліцензії на здійснення відповідних видів діяльності в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Фізичні особи - підприємці, які мають ліцензію на провадження медичної практики, здійснюють діяльність з придбання, перевезення, зберігання, відпуску, використання та знищення наркотичних засобів, психотропних речовин, включених до таблиць II і III Переліку, та прекурсорів, включених до таблиці IV Переліку, за наявності ліцензії на здійснення відповідних видів діяльності з обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Використання наркотичних засобів і психотропних речовин, включених до таблиць II і III Переліку, які зберігаються в аптечках першої допомоги на морських та повітряних суднах і в літаках міжнародного сполучення та поїздах міжнародних ліній в обсягах, необхідних для надання невідкладної медичної допомоги, дозволяється за окремим рішенням спеціально уповноваженого органу виконавчої влади у сфері охорони здоров'я. У цьому рішенні зазначаються особи складу екіпажу чи обслуговуючого персоналу транспортного засобу, які відповідають за зберігання, використання та знищення наркотичних засобів і психотропних речовин, а також порядок їх реєстрації та подання звітів про використання цих засобів і речовин.

Придбання наркотичних засобів і психотропних речовин, включених до таблиць II і III Переліку, фізичною особою за медичними показаннями здійснюється лише за рецептом лікаря.

Рецепти на наркотичні засоби, психотропні речовини, включені до таблиць II і III Переліку, виписуються лише на спеціальних бланках. Форма спеціальних бланків рецептів, порядок їх реєстрації, обліку і зберігання, а також правила їх оформлення встановлюються центральним органом виконавчої влади у сфері охорони здоров'я. Видача рецептів на наркотичні

засоби або психотропні речовини без відповідних медичних показань або з порушенням встановлених правил оформлення забороняється.

Контроль за виконанням положень Закону України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» здійснюється центральним органом виконавчої влади у сфері охорони здоров'я, Міністерством внутрішніх справ України, митними органами України, іншими органами виконавчої влади в межах їх повноважень, визначених законом, а також спеціально уповноваженим органом виконавчої влади у сфері охорони здоров'я, до повноважень якого віднесено здійснення контролю за обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Контроль за виконанням положень Закону України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» в системі органів внутрішніх справ України, Служби безпеки України, у Збройних Силах України та інших утворених відповідно до законів України військових формуваннях, в органах і підрозділах цивільного захисту здійснюється відповідними центральними органами виконавчої влади, які згідно із законом здійснюють керівництво відповідними військовими формуваннями та органами.

Органи виконавчої влади в межах своїх повноважень контролюють діяльність суб'єктів господарювання щодо обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Важливим елементом нормативно-правової бази протидії незаконному обігу наркотиків й відповідальності за наркозлочини є низка нормативно-правових актів, що визначають коло наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які підлягають контролю з боку органів держави, критерії оцінки їх розміру залежно від виду цих засобів або речовин.¹⁰⁵

До таких нормативно-правових актів належать:

- ✓ наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Переліків наркотичних засобів та психотропних речовин, про внесення

---

¹⁰⁵ Наркозлочинність: кримінологічна характеристика та запобігання: Науково-практичний посібник / А. А. Бова, В. І. Женунтій, А. П. Закалюк та ін.; За заг. ред. А. П. Закалюка. -К.: 2006.- С. 19.

змін та доповнень до наказу МОЗ України від 30.06.94 р. № 117 «Про порядок виписування рецептів та відпуску лікарських засобів та виробів медичного призначення з аптек» від 20 вересня 1995 р. № 172, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 24 травня 1996 р. за № 242/1267;

- ✓ наказ Комітету з контролю за наркотиками при Міністерстві охорони здоров'я України «Про затвердження Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, що підлягають спеціальному контролю відповідно до законодавства України» від 23 березня 1998 р. № 7, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 23 червня 1998 р. за № 390/2830;
- ✓ постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» від 6 травня 2000 р. № 770;
- ✓ наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження таблиць невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які знаходяться у незаконному обігу» від 1 серпня 2000 р. № 188, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 16 серпня 2000 р. за № 512/4733;
- ✓ наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження критеріїв віднесення наркотичних (психотропних) лікарських засобів, що містять малу кількість наркотичних засобів або психотропних речовин і прекурсорів, до категорії лікарських засобів, які відпускаються без рецептів, та Переліку цих засобів» від 14 травня 2003 р. № 210, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 5 листопада 2003 р. за № 1012/8333.
- ✓ постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок здійснення діяльності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» від 3 січня 1996 р. № 6.

Нормативно-правові акти, що стосуються здійснення діяльності, пов'язаної з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів на певних стадіях цього процесу або в певних сферах, де використовуються ці засоби чи речовини:

- ✓ постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку видачі сертифікатів на ввезення в Україну та вивезення з України наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» від 3 лютого 1997 р. № 146;
- ✓ наказ Служби безпеки України, Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Інструкції про порядок узгодження зі Службою безпеки України видачі сертифікатів на ввезення в Україну та вивезення з України наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» від 23 вересня 2002 р. № 224/350, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 10 жовтня 2002 р. за № 821/7109;
- ✓ постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, з обігом яких пов'язана діяльність, що підлягає ліцензуванню» від 10 травня 1999 р. № 786;
- ✓ наказ Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва, Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з розроблення, виробництва, виготовлення, зберігання, перевезення, придбання, пересилання, ввезення, вивезення, відпуску, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» від 20 лютого 2001 р. № 39/66, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 13 березня 2001 р. за № 224/5415;
- ✓ наказ Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва, Міністерства аграрної політики України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з культивування та використання рослин, що містять наркотичні засоби, для

промислових цілей» від 21 червня 2001 р. № 92/173, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 9 серпня 2001 р. за №684/5875;

- ✓ наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Порядку обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів в державних і комунальних закладах охорони здоров'я України» від 18 грудня 1997 р. № 356, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 3 лютого 1998 р. за № 67/2507;
- ✓ постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку провадження діяльності, пов'язаної з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів у лікувально-профілактичних закладах та установах» від 7 лютого 2001 р. № 106;
- ✓ постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення контролю за обігом наркотичних (психотропних) лікарських засобів» від 18 січня 2003 р. № 58;
- ✓ постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку знищення рослин, що містять наркотичні засоби та психотропні речовини, а також відходів таких рослин» від 1 червня 2002 р. № 743.

Закон України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» містить визначення ключових понять антинаркотичної діяльності, зокрема:

незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів

- діяння з: культивування рослин, включених до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, розроблення, виробництва, виготовлення, зберігання, перевезення, пересилання, придбання, збуту, ввезення на територію України, вивезення з території України, транзиту через територію України, використання, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що здійснюються з порушенням законодавства про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори;

наркоманія - психічний розлад, зумовлений залежністю від наркотичного засобу або психотропної речовини внаслідок зловживання цим засобом або цією речовиною;

особа, хвора на наркоманію, - особа, яка страждає на психічний розлад, що характеризується психічною та (або) фізичною залежністю від наркотичного засобу чи психотропної речовини, і якій за результатами медичного обстеження, проведеного відповідно до цього Закону, встановлено діагноз "наркоманія";

незаконне вживання наркотичних засобів або психотропних речовин - вживання наркотичних засобів або психотропних речовин без призначення лікаря;

зловживання наркотичними засобами або психотропними речовинами - умисне систематичне незаконне вживання наркотичних засобів або психотропних речовин та ін.

Протидію незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів здійснюють органи Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Генеральної прокуратури України, Державної прикордонної служби України, Міністерство охорони здоров'я України, та інші. Органи, уповноважені Кабінетом Міністрів України здійснювати контроль за порядком обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, у разі виявлення порушень порядку цього обігу застосовують у межах своєї компетенції відповідні заходи щодо усунення таких порушень, і в разі наявності в діях осіб ознак адміністративного правопорушення чи злочину зобов'язані надіслати інформацію або подати матеріали до відповідних правоохоронних органів, які ведуть боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Система заходів протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів:

- *контрольована поставка* — допущення митними органами під контролем та оперативним наглядом державних органів (підрозділів), які мають

право здійснювати оперативно-розшукову діяльність, ввезення в Україну, вивезення з України, транзиту через її територію, перевезення чи пересилання в межах України наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

- *оперативна закупка* — проведення працівниками органів (підрозділів), яким надано право здійснювати оперативно-розшукову діяльність, за постановою начальника відповідного органу, погодженою з прокурором, операції щодо придбання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів;
- *конфіскація* — примусове безоплатне вилучення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що знаходяться в незаконному обігу, а також обладнання, яке використовується для їх незаконного виготовлення. Якщо використання цих засобів, речовин та обладнання визнається недоцільним, вони мають бути знищені у встановленому законом порядку;
- *запит правоохоронного органу про розміщення коштів, одержаних від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів* — письмова вимога державних органів (підрозділів), які мають право здійснювати оперативно-розшукову діяльність, згідно з якою банки, а також кредитні, митні, фінансові та інші установи, підприємства, організації (незалежно від форм власності) зобов'язані протягом трьох діб надіслати інформацію і документи про операції, рахунки, вклади, внутрішні та зовнішні економічні угоди юридичних осіб та громадян, відносно яких є оперативні та інші матеріали, що свідчать про їх причетність до незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин чи прекурсорів. Зазначені установи, підприємства і організації зобов'язані також протягом двадцяти діб повідомити відповідні правоохоронні органи про громадян, одноразові грошові вклади і перекази яких перевищують тисячу мінімальних розмірів заробітної плати;

- *огляд транспортних засобів, вантажів і особистих речей громадян посадовими особами органів Міністерства внутрішніх справ України і Служби безпеки України на підставі заяв, повідомлень про правопорушення, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин чи прекурсорів, або за наявності про це іншої достовірної інформації;*
- *тимчасове зупинення за рішенням органів державної виконавчої влади за поданням відповідних правоохоронних органів строком до трьох місяців, а у разі встановлення факту повторного їх використання з цією ж метою протягом року — строком до шести місяців діяльності закладів масового перебування громадян (ресторанів, кафе, барів, казино, відеотек, дискотек тощо) у разі встановлення фактів систематичного вживання чи збуту наркотичних засобів або психотропних речовин та невжиття з боку керівництва цих закладів заходів протидії;*
- *протидія незаконному культивуванню наркотико- вмісних рослин;*
- *здійснення адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі, що були засуджені за один із злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;*
- *примусове лікування хворих на наркоманію осіб.*

Порядок здійснення окремих оперативно-розшукових та спеціально-профілактичних заходів щодо протидії наркозлочинності, визначається зокрема у Законах України:

- «Про Національну поліцію» від 02 липня 2015 р. № 580-ХІІІ;
- «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 р. № 2135-ХІІ;
- «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30 червня 1993 р. № 3341-ХІІ;
- «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» від 1 грудня 1994 р. № 264/94-ВР.

До міжвідомчих і відомчих наказів, які визначають порядок здійснення окремих антинаркотичних заходів відносяться:

- Інструкція про порядок проведення контрольованої поставки наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, від 14 серпня 1995 р. № 383дск/547дск/142дск/, зареєстрована в Міністерстві юстиції України 31 серпня 1995 р. за № 318/854;
- Інструкція про порядок виявлення та постановки на облік осіб, які незаконно вживають наркотичні засоби або психотропні речовини, затверджена наказом Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства внутрішніх справ України, Генеральної прокуратури України, Міністерства юстиції України від 10 жовтня 1997 р. № 306/680/21/66/5, зареєстрована в Міністерстві юстиції України 5 листопада 1997 р. за № 534/2338;
- наказ Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Порядку проведення медичного огляду та медичного обстеження осіб, які зловживають наркотичними засобами або психотропними речовинами» від 16 червня 1998 р. № 158/417, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 28 липня 1998 р. за № 482/2922.

Розділ XIII Кримінального кодексу України передбачає 16 складів злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, зокрема:

- 1) контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 305);
- 2) використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 306);
- 3) незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 307);

4) викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 308);

5) незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (ст. 309);

6) посів або вирощування снотворного маку чи конопель (ст. 310);

7) незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів (ст. 311);

8) викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 312);

9) викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням (ст. 313);

10) незаконне введення в організм наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 314);

11) схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 315);

12) незаконне публічне вживання наркотичних засобів (ст. 316);

13) організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 317);

14) незаконне виготовлення, підроблення, використання чи збут підроблених документів на отримання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів (ст. 318);

15) незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин (ст. 319);

16) порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 320).

Крім того, у Загальній частині Кримінального кодексу є норми, пов'язані із застосуванням кримінального законодавства щодо осіб, які зловживають наркотичними засобами, психотропними речовинами або прекурсорами. Так, у ст. 21 закріплюється загальне положення щодо притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка вчинила злочин у стані сп'яніння внаслідок вживання наркотичних засобів. Більше того, законодавець відносить вчинення злочину в такому стані до обставин, які обтяжують покарання (п. 13 ст. 67). На особу, яка звільняється від відбування покарання з випробуванням, суд як один з обов'язків може покласти проходження курсу лікування від наркоманії (ст. 76).

Роз'яснення щодо застосування кримінального законодавства про відповідальність за наркозлочини містяться в постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» від 26 квітня 2002 р. № 4. Важливими є положення щодо обов'язкового залучення до справ даної категорії експерта (п. 2), формулювання понять незаконного виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів, їх придбання, зберігання, перевезення, пересилання, збуту (пункти 3—4), особливості кваліфікації окремих видів наркозлочинів та призначення покарання за їх вчинення (пункти 5—26).

Кодекс України про адміністративні правопорушення визначає п'ять складів адміністративних правопорушень, пов'язаних з наркотичними засобами та психотропними речовинами. Це протиправні діяння, які не становлять значної суспільної небезпеки, оскільки вчиняються з використанням наркотичних засобів або психотропних речовин у невеликих розмірах, не завдають значної шкоди або зводяться до порушення встановлених правил щодо протидії незаконному обігу зазначених засобів і речовин:

1. Незаконні виробництво, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин без мети збуту в невеликих розмірах (ст. 44).

2. Ухилення особи, хворої на наркоманію, від медичного огляду чи медичного обстеження (ст. 44¹).

3. Невжиття заходів щодо забезпечення охорони посівів снотворного маку чи конопель, місць їх зберігання та переробки (ст. 106¹).

4. Незаконні посів та вирощування снотворного маку чи конопель (ст. 106²).

5. Допуск до керування транспортними засобами водіїв, які перебувають у стані наркотичного сп'яніння (ст. 129).

Як одна з підстав адміністративного затримання органами внутрішніх справ є вчинення особою порушення правил обігу наркотичних засобів або психотропних речовин (ст. 262). Особа, яка порушила правила обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, може бути затримана на строк до трьох годин для складання протоколу, а в необхідних випадках для встановлення особи, проведення медичного огляду, з'ясування обставин придбання вилучених наркотичних засобів і психотропних речовин та їх дослідження — до трьох діб з повідомленням про це письмово прокурора протягом двадцяти чотирьох годин з моменту затримання (ст. 263).¹⁰⁶

---

¹⁰⁶ Наркозлочинність: кримінологічна характеристика та запобігання: Науково-практичний посібник / А. А. Бова, В. І. Женунтій, А. П. Закалюк та ін.; За заг. ред. А. П. Закалюка. -К.: 2006.- С. 27-30.

РОЗДІЛ 2

КРИМІНОЛОГІЧНА ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ

2.1. Кримінологічна характеристика злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів

Злочинність - це складне соціальне явище, яке повністю визначає суперечності постійно змінюваних у просторі та часі соціальних процесів та явищ криміногенного, антикриміногенного та соціального характеру, які взаємодіють між собою.¹⁰⁷ Для розроблення та запровадження державою найбільш ефективних заходів запобігання та боротьби з нею необхідно уявляти особливості криміногенних явищ, які існують у певній сфері суспільного життя та негативно на неї впливають.

Дослідженням будь-яких злочинних проявів, вивченням ролі криміногенних та антикриміногенних факторів у їх формуванні та генезі займається кримінологія. Інструментарій цієї науки дозволяє у кінцевому результаті збільшити потенційні та реальні можливості ефективної протидії будь-якому антисуспільному явищу, зокрема й кримінальним загрозам фінансовій безпеці держави.¹⁰⁸

Як справедливо наголошує О.Г. Кальман, незважаючи на те, що термін «кримінологічна характеристика» широко використовується в кримінологічній літературі та у дисертаційних дослідженнях, визначення цього поняття і його елементів в умовах зростаючого значення прикладного характеру кримінологічних досліджень має важливе теоретичне і практичне значення для

---

¹⁰⁷ Факторний анализ преступности: корреляционный и регрессионный методы : монография / [С.М. Иншаков и др.]; под ред. С.М. Иншакова. - М. : ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2012. – С.81.

¹⁰⁸ Тихонова О.В. Щодо розуміння категорії «кримінологічна характеристика» / О.В. Тихонова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2014.- №8.- С. 246

вирішення проблеми попередження злочинності, оскільки в кримінологічній характеристиці відображається склад злочинності, її соціальний портрет.¹⁰⁹

Етимологічно категорія «характеристика» походить від грецької «той, що служить відмітною ознакою». Відповідно до тлумачних словників «характеристика» - це опис, аналіз, оцінювання певних явищ, відмінних особливостей когось або чогось; опис, визначення істотних, характерних особливостей, ознак кого-, чого-небудь¹¹⁰. Отже, характеристика - інформація щодо найбільш загальних якостей, притаманних досліджуваному явищу. Зважаючи на те, що кримінологія досліджує злочинність, кримінологічна характеристика містить узагальнену інформацію щодо особливостей певного виду злочинності. Своєрідний набір складових кримінологічної характеристики пропонує О.М. Литвинов, який наголошує, що конкретний зміст кримінологічної характеристики полягає у виявленні всіх ознак, які складають у своїй сукупності та взаємозв'язку її структуру.¹¹¹

Сприймаючи кримінологічну характеристику як сукупність певних статистичних показників, які ілюструють тенденції злочинних явищ, можна побудувати ретроспективну модель певного виду злочинності та побудувати її перспективну модель. І лише за результатами аналізу якісних показників, які можна отримати при вивченні матеріалів кримінальних проваджень, судових рішень, вироків тощо, думок фахівців та інших джерел інформації та їх імплементації з математичними моделями можна виявити ті або інші детермінанти, які притаманні певній динаміці.¹¹²

Аналіз статистики Міністерства внутрішніх справ України¹¹³ дає підстави дійти висновку, що загальний рівень злочинності у сфері незаконного обігу

---

¹⁰⁹ Кальман О.Г. Стан та головні напрямки попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні та прикладні проблеми : [монографія] / О.Г. Кальман. - Харків, Гімназія, 2003. -352 с.

¹¹⁰ Словник іншомовних слів / за ред. члена-кореспондента АН УРСР О.С. Мельничука. - К. : Гол. ред. Укр. Рад. енцикл. Наук Української РСР, 1975.- С. 729.

¹¹¹ Литвинов О.М. Про галузеві характеристики злочинів взагалі та кримінологічну характеристику зокрема / О. М. Литвинов // Форум права. - 2010. - № 4. - С. 581-586.

¹¹² Тихонова О.В. Щодо розуміння категорії «кримінологічна характеристика» / О.В. Тихонова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2014.- №8.- С. 248

¹¹³ Моніторинговий кримінологічний аналіз злочинності в Україні (2009-2013 роки): моногр. / [Блажівський Є.М., Козьяков І.М., Книженко О.О., Литвак О.М., Ярмиш О.Н. та ін.]. -К.: Національна

наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів за останні п'ять років має стійку тенденцію до зменшення, що певною мірою не відповідає тій загрозливій оцінці, яку надано Урядом України щодо ситуації, яка склалася в Україні у сфері, що досліджується¹¹⁴.

Так, у 2009 році зареєстровано злочинів 57 680 (-5,1% порівняно з попереднім роком), у 2010 році - 56 931 (-1,3%), у 2011 році - 53 206 (-6,5%), у 2012 році - 45 322 (-11,2%), у 2013 році - 33 180 злочинів (-11,8% порівняно з попереднім роком).

Починаючи з 2005 року для України притаманна тенденція до зниження злочинності у зазначеній сфері, яка міститься у статистичних даних Міністерства внутрішніх справ України. Так, у 2005 році зареєстровано 65 017 злочинів у зазначеній сфері, у 2006 році - 64 630 (-0,6% порівняно з попереднім роком), у 2007 році - 63-838 (-1,2%), у 2008 році - 63 666 (-0,3% порівняно з попереднім роком). Разом із тим порівняно з 1990 роком маємо зростання злочинності у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів у кілька разів.

Наявна також тенденція до зменшення кількості тяжких та особливо тяжких злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. Зокрема, у 2009 році - 20 311 злочинів, у 2010 році - 20 334, у 2011 році - 19 031, у 2012 році - 16 347, у період з січня до листопада 2013 року - 10 251 злочин. Така ж тенденція характеризує і попередні роки - з 2005-го до 2009 року. Так, у 2005 році їх зареєстровано 24 432 злочини, у 2006 році - 23 777, у 2007 році - 21 712, у 2008 році - 21 395 злочинів.

Те ж саме можна сказати і про показники кількості вилучених наркотичних засобів протягом 2005-2013 років. Так, у 2005 році їх вилучено 14 578,5 кг, у 2006 році - 39 820,4 кг (зростання у 2,7 рази), у 2007 році - 14 510,6 кг (-63,6% порівняно з попереднім роком), у 2008 році - 12 326,2 кг (-15,1%).

академія прокуратури України, 2014. - С. 317-320.

¹¹⁴ Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 року № 735-р

У період 2009-2013 років показники також свідчать про тенденцію до зниження нелегального обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів. Зокрема, у 2009 році вилучено наркотичних засобів - 10 816 523 гр, серед них канабісу - 4 269 403 гр, героїну - 4 881 гр, кокаїну - 227 гр; психотропних речовин - 6 538 гр; прекурсорів - 97 000 грамів. У 2010 році вилучено наркотичних засобів - 10 961 801 гр (1,3% порівняно з попереднім роком), серед них канабісу - 7 100 234 гр, героїну - 4 336 гр, кокаїну - 318 гр; психотропних речовин - 18 809 гр; прекурсорів - 222 000 грамів. У 2011 році вилучено наркотичних засобів - 9 091 743 гр (-12,2% порівняно з попереднім роком), серед них канабісу - 7 386 060 гр, героїну - 981 гр, кокаїну - 535 гр; психотропних речовин - 22 241 гр; прекурсорів - 278 000 грамів. У 2012 році вилучено наркотичних засобів - 4 995 988 гр (-45% порівняно з попереднім роком), серед них канабісу - 3 763 166 гр, героїну - 1 163 гр, кокаїну - 1 429 гр; психотропних речовин - 8 457 гр; прекурсорів - 83 000 грамів.

Кількість виявлених осіб, які вчинили злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, також має стійку тенденцію до зменшення починаючи з 2005 року. У 2005 році виявлено 43 727 осіб, у 2006 році - 42 582 (-2,6% порівняно з попереднім роком), у 2007 році - 42 461 (-0,3%), у 2008 році - 43 034 (1,3%), у 2009 році - 39 683 (-7,8%), у 2010 році - 37 496 (-7,8%), у 2011 році - 36 960 (-1,4%), у 2012 році - 31 388 (-8,9%), у 2013 році - 20 598 (-16,3% порівняно з попереднім роком).

На підставі проведеного аналізу можна констатувати, що кількість злочинів, вчинених особами в стані наркотичного, токсичного, психотропного сп'яніння, має сталу тенденцію до стабілізації: у 2009 році - 1 230, у 2010 році - 1325, у 2011 році - 1 445, у 2012 році - 1 258, у 2013 році - 843 злочини.

У періоди 2005-2009 та 2009- 2013 років у структурі наркотичної злочинності питома вага найбільш поширених злочинів залишалася незмінною. Зокрема, у 2009 році зареєстровано такі злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, як: використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних ре-

човин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 306 КК України) - 101 (-3,8% порівняно з попереднім роком); незаконне виробництво, придбання, перевезення чи збут наркотиків (ст. 307 КК України) - 16 672 (-1,7%); викрадення, привласнення наркотиків (ст. 308 КК України) - 252 (-12,8%); виробництво, придбання, перевезення наркотиків без мети збуту (ст. 309 КК України) - 31 885 (-10,6%); викрадення, привласнення обладнання для виготовлення наркозасобів (ст. 313 КК України) - 223 (-15,2%); схиляння до вживання наркотиків (ст. 315 КК України) - 661 (-19,9%); організація або утримання наркопритонів (ст. 317 КК України) - 2 098 (-14,1%). Якщо для порівняння взяти 2012 рік, то наявні статистичні дані свідчать, що у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів зареєстровані такі злочини, як: використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 306 КК України) - 116 (-1,7% порівняно з попереднім роком); незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 307 КК України) - 14 363 (-8,9%); викрадення, привласнення наркотиків (ст. 308 КК України) - 59 (-58,7%); виробництво, придбання, перевезення наркотиків без мети збуту (ст. 309 КК України) - 24 065 (-12%); викрадення, привласнення обладнання для виготовлення наркозасобів (ст. 313 КК України) - 146 (-31,1%); схиляння до вживання наркотиків (ст. 315 КК України) - 456 (-16,3%); організація або утримання наркопритонів (ст. 317 КК України) - 1781 (-6,9% порівняно з попереднім роком).

Аналіз кількісних показників розкриття зазначених вище злочинів за період 2011-2012 років дав можливість виділити окремі області, в яких криміногенна обстановка є високою порівняно з іншими. За загальними показниками злочинності у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів щодо регіонів - у 2011 році до областей, у яких показники є високими, належать: Дніпропетровська - розкрито 4 971 злочин порівняно з 2010 роком (-3,3% -5 141); Луганська - розкрито 4 793 злочини порівняно з 2010 роком

(-3,1% - 4947); Донецька - розкрито 4 668 злочинів порівняно з 2010 роком (-2,3% - 4780); місто Київ - розкрито 4 450 злочинів порівняно з 2010 роком (19,7%-3719).

Особливо непокоїть столиця, оскільки погіршення криміногенної ситуації у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів характеризується зростанням злочинності майже на 20%, що є вкрай негативною тенденцією.

Викликає занепокоєння і той факт, що сьогодні триває інтенсивна структурна перебудова нелегального обігу наркотичних засобів: висококонцентровані та дорогі опій, кокаїн, героїн, амфетаміни та екстазі витісняють макову соломку, марихуану, гашиш. Наприклад, кількість вилучених у 2011 році кокаїну і героїну зросла у 3 та 2 рази відповідно.

Аналіз останніх змін у структурі вилучених правоохоронними органами наркотиків підтверджує також тенденцію до поступового заміщення легких наркотичних засобів більш важкими.

У цілому позитивна статистична картина протидії злочинності у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів має такі вади:

- тенденція до зниження злочинності у сфері, що досліджується, не корелюється з наявним, хоча і незначним, зростанням кількості осіб, які споживають наркотики;

- наявний спад вилучення наркотичних засобів на території України може свідчити про латентність цього сегменту, оскільки, як зазначалось вище, в Україні існує незначне зростання кількості осіб, які споживають наркотики. Для прикладу можемо порівняти масу вилученого в Україні канабісу в 2011 році (7 386 060 гр) та у 2012 році (3 763 166 гр);

- динаміка розвитку злочинності, що досліджується, відображена у офіційній статистиці, не корелюється із заявою уряду про загрозливі масштаби наркотизації країни;

- відсутність єдиного сформованого інформаційно-аналітичного та

статистичного фонду в сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, що не дає змоги здійснити відповідний моніторинг із врахуванням усіх суб'єктів, які здійснюють протидію злочинності у цій сфері.

Проведене дослідження щодо ситуації серед споживачів наркотичних засобів дає змогу дійти попередніх висновків про те, що в країні існують ознаки сталої тенденції до зростання кількості людей такої категорії. Так, у 2009 році у середньому на кожні 10 тис. населення країни припадало 35 споживачів наркотиків (наприклад, у 2004 році - 27 споживачів). У 2011-му та 2012 роках у середньому на кожні 10 тис. населення країни припадало 33 споживача наркотиків.

За даними Міністерства охорони здоров'я України (МОЗ України), на кінець 2009 року в органах охорони здоров'я перебувало на обліку 174,8 тис. осіб, які допускають немедичне вживання наркотиків та психотропних речовин, з них 83,7 тис. осіб (67,1%) з діагнозом «наркоманія»¹¹⁵. А за результатами досліджень Українського медичного та моніторингового центру з алкоголю та наркотиків МОЗ України, наркотики вживають від 324 тис. до 424,7 тис. осіб¹¹⁶. За даними ж Центру медичної статистики МОЗ України, загальна кількість осіб, які перебували на диспансерному обліку в 2012 році через наркозалежність, становила трохи більше 76 тис. осіб¹¹⁷.

Різниця у наведених вище статистичних показниках лише зайвий раз підтверджує латентну сторону стосовно осіб, які споживають наркотичні засоби.

Отже, сьогодні в Україні немає єдиного підходу до визначення загальної кількості осіб з наркотичними проблемами. У 2011 році Міжнародним благодійним фондом «Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні» було проведено дослідження чисельності груп населення з високим ризиком інфікування ВІЛ. Результати дослідження показали оціночну кількість

¹¹⁵ Щорічна доповідь про стан здоров'я населення України та санітарно-епідемічну ситуацію. - К., 2010.- С.126.

¹¹⁶ Інформаційне повідомлення [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zik.com.ua/ua/news/2010/08/13/241052>

¹¹⁷ Щорічна доповідь про стан здоров'я населення України та санітарно-епідемічну ситуацію. - К., 2013.- С.122.

споживачів ін'єкційних наркотиків в Україні, що становила 278 150-387 000 осіб. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, на облік в середньому стає лише кожний 50-й наркоман.

За інформацією Міністерства внутрішніх справ України, у 2012 році на облік перебували 150 000 наркозалежних осіб, з них 80% - молодь, у тому числі 2 тис. неповнолітніх. Серед них 74% - ніде не працюють і не навчаються, майже 2% - це учні технікумів та професійно-технічних училищ, 0,4% - студенти вищих навчальних закладів. До групи підвищеного ризику належать підлітки, студенти, безхатьки, безробітні, бізнесмени, працівники секс-бізнесу тощо.

Випереджаючими темпами поширюється зловживання наркотиками в молодіжному та підлітковому середовищі. Враховуючи вікову категорію більшості споживачів наркотиків (до 30 років), можна констатувати, що під загрозою перебуває майбутнє населення країни. Особливе значення даний факт має у зв'язку з складною демографічною ситуацією в Україні сьогодні.

До 2012 року цільові дослідження щодо поширеності вживання наркотиків серед загального населення не проводились. Результати проведених досліджень у 2012 році в цій сфері свідчать, що 9% респондентів віком 15-34 роки мали досвід вживання наркотичних речовин протягом життя. Найбільш поширеною речовиною є марихуана, або гашиш, - її вживали 8% респондентів. Екстазі вживали 2% респондентів. Перше вживання наркотичних речовин у 32% респондентів відбулось у 12-16 років, ще у 32% - 17-18 років, а у 19-28 років - у 30% молодих людей. Протягом останніх 30 днів перед опитуванням про вживання наркотичних речовин принаймні один раз на тиждень повідомили 4% тих, хто мав досвід вживання наркотиків, та 13% повідомили, що вживали наркотики рідше одного разу на тиждень. 45% респондентів вважають, що наркотики придбати легко та дуже легко, якщо цього захотіти¹¹⁸.

За результатами дослідження, проведеного в 2011 році у межах міжнародного проекту «Європейське опитування учнівської молоді щодо вживання

---

¹¹⁸ Зріз наркотичної ситуації в Україні (дані 2011 року). Український медичний та моніторинговий центр з алкоголю та наркотиків Міністерства охорони здоров'я України.- К.,- 2012. - С.4.

алкоголю та наркотичних речовин», серед підлітків 15-17 років загальна кількість опитаних становила 7 702 учня/студента, з них до даних долучено відповіді 7 512 респондентів (3 355 хлопців та 4 157 дівчат). За результатами дослідження 25,4% учнів мають досвід вживання наркотичних речовин (33,6% хлопців, 18,8% дівчат). З усіх наркотичних речовин, які вживає молодь, найбільш поширеними (як і в попередні роки опитування) залишаються марихуана та гашиш. Хоча б один раз у житті їх вживали 12,4% учнів (18,9% хлопців та 7,2% дівчат), 21,2 учнів, які вчаться на II-III курсах ПТНЗ (після 9 класу) та 20,8% II-III курсах ВНЗ I II рівнів акредитації (після 9 класу). Екстазі вживали 3,1% учнів (4,7% хлопців та 1,8% дівчат), курильні суміші - 2,6% учнів (3,9% хлопців та 1,5% дівчат), амфетаміни - 2% (3,1% хлопців та 1,1% дівчат), оксибутират натрію - 0,9% (1,6% хлопців та 0,3% дівчат), героїн - 0,9% учнів (1,7% хлопців та 0,3% дівчат). Шляхом ін'єкцій вживали наркотики 0,7% учнів (1,2% хлопців та 0,3% дівчат). Рівень поширення вживання будь-якого з наркотиків протягом життя серед учнівської молоді віком 15-16 років мінявся: після періоду зростання 1995-2003 роки (з 14 до 21%) настало зниження показника, яке було зафіксовано у 2007 році (15%), після чого він майже не змінювався (2011 рік - 13%).

Зі збільшенням кількості осіб, які вживають наркотики ін'єкційним способом, пов'язана загроза зараження ВІЛ-інфекцією, вірусним гепатитом та іншими супутніми захворюваннями. Три чверті ВІЛ-інфікованих українців - це особи, хворі на наркоманію.

Констатуємо, що існує розвиток нелегального виробництва наркотиків, практично не зменшується кількість незаконних посівів наркотичних рослин¹¹⁹. Так, у 2011-2012 роках кількість зареєстрованих кримінальних справ за ознаками злочину, передбаченого ст. 310 КК України, становить - 2 730 та 2 476 відповідно. Лідерами з посіву або вирощування снотворного маку чи конопель є Львівська область (225 - 2011-й, 215 - 2012 рік), Черкаська область (188 -

---

¹¹⁹ Моніторинговий кримінологічний аналіз злочинності в Україні (2009-2013 роки): моногр. / [Блажівський Є.М., Козьяков І.М., Книженко О.О., Литвак О.М., Ярмиш О.Н. та ін.]. -К.: Національна академія прокуратури України, 2014. - С. 323.

2011-й, 204 - 2012 рік), Тернопільська область (191 - 2011-й, 200 -2012 рік), Донецька область (190 - 2011-й, 199 - 2012 рік).

За різними оцінками, транснаціональні злочинні угруповання щорічно переправляють в розвинуті країни Заходу більше 3,5 млрд дол. США, незаконний обіг наркотиків у світі протягом останніх років досяг 500-600 млрд дол. США, що становить 8-10% світового товарообігу. Річні прибутки від світової торгівлі наркотиками, згідно з оцінками експертів ООН, становлять близько 180 млрд доларів.

За наявними даними, у 2009 році викрито 282 міжнародні канали надходження в Україну наркотичних засобів, що порівняно з 2008 роком означає збільшення на 14,6% - 246. У 2010 році викрито 338 міжнародних каналів надходження в Україну наркотичних засобів, що порівняно з 2009 роком означає збільшення на 19,9%. У 2011 році викрито 303 міжнародні канали надходження в Україну наркотичних засобів, що порівняно з 2010 роком означає зменшення на 10,4%. У 2012 році викрито 272 міжнародні канали надходження в Україну наркотичних засобів, що порівняно з 2011 роком означає зменшення на 4,6%.

Як бачимо, якщо на початку аналізованого періоду (2009 р.) йшлося про збільшення кількості міжнародних каналів надходження в Україну наркотичних засобів, то у 2011-2013 роках ситуація стабілізувалась та спостерігалася тенденція до зменшення їх кількості.

Аналіз криміногенної ситуації в Україні свідчить про подальше загострення проблеми, пов'язаної з незаконним поширенням наркотичних засобів.

Характерним є те, що злочинне середовище, пов'язане з незаконним обігом наркотичних засобів, консолідується, посилюється його організованість, корумпованість із представниками владних структур. Оперативна робота, що проводиться правоохоронними органами, є недостатньо ефективною. У зв'язку з цим необхідно спрямовувати зусилля на викорінення каналів проникнення в країну наркотиків, постачальників і організаторів наркобізнесу, тісно

взаємодіючи при цьому з органами влади, господарюючими суб'єктами та громадськими формуваннями¹²⁰.

2.2. Детермінанти злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів

Найбільш складне і важливе питання в розумінні будь-яких соціальних хвороб суспільства, до яких насамперед слід віднести алкоголізм, наркоманію, злочинність, - це питання причин. Соціальні явища і процеси мають своє «життя», свої цикли існування, тенденції поширення. З різних причин вони виникають, розвиваються і відмирають¹²¹.

Дискусія стосовно проблеми детермінації злочинності становить найскладніший розділ кримінологічної науки, вона триває та не знаходить остаточного вирішення. Кримінологічна наука містить багато теорій і концепцій стосовно того, що зумовлює існування і впливає на розповсюдження злочинності. Необхідно зазначити, що під час вивчення походження злочинності у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, її розвитку і розповсюдження доречно звертати увагу не лише на причини, а й на умови, що перебувають з ними в тісному зв'язку.¹²²

"Детермінація" - це філософська категорія, що відображає зв'язок і взаємодію між явищами об'єктивної дійсності, й зокрема щодо злочинності у

---

¹²⁰ Моніторинговий кримінологічний аналіз злочинності в Україні (2009-2013 роки): моногр. / [Блажівський Є.М., Козьяков І.М., Книженко О.О., Литвак О.М., Ярмиш О.Н. та ін.]. -К.: Національна академія прокуратури України, 2014. - С. 336.

¹²¹ Романова, Л.И. Наркопреступность: криминологическая и уголовно-правовая характеристика: учеб.-метод. пособие / Л.И. Романова. – 2-е изд. – Владивосток: Изд-во Дальневосточного ун-та, 2009. – С. 79.

¹²² Моніторинговий кримінологічний аналіз злочинності в Україні (2009-2013 роки): моногр. / [Блажівський Є.М., Козьяков І.М., Книженко О.О., Литвак О.М., Ярмиш О.Н. та ін.]. -К.: Національна академія прокуратури України, 2014. - С. 344-345.

сфері обігу наркотиків¹²³. Поняттям детермінації охоплюються різні види залежності між явищами. Складність, багатозначність процесів детермінації і складний характер виявлення причинних залежностей призвів до широкого використання терміна "фактори" ("обставини"), під яким розуміють негативні соціальні явища та процеси, що мають різне детермінуюче значення, але в своїй сукупності та взаємодії видозмінюють й обумовлюють злочини.¹²⁴

Методологічною основою дослідження детермінант злочинності у сфері наркотиків є діалектичний матеріалізм, засадничими положеннями якого є: 1) причинність - один з різновидів зв'язків; 2) соціальний детермінізм визначає взаємозумовленість явищ; 3) діалектична суперечливість - це джерело розвитку соціальних систем; 4) залежність між явищами - всебічна; 5) пізнання соціального об'єкта потребує системно-структурного аналізу.¹²⁵ Загальні процеси детермінації та причинності, які визначають злочинність загалом, поєднуються зі специфічними причинними комплексами й умовами видів злочинності, зокрема у сфері обігу наркотиків.¹²⁶ Отже, детермінанти злочинності у сфері обігу наркотиків відображають, з одного боку, детермінанти злочинності загалом в Україні¹²⁷, а з іншого - специфічні, які визначають специфіку їх вчинення.

Для того щоб розібратися в одному з найскладніших питань кримінології - питанні причин і умов злочинності, необхідно почати його вивчення з загальнотеоретичних положень, викладених в підручниках кримінологами. Після чого, переходячи від загального до конкретного, буде легше розібратися в причинах і умовах, що сприяють поширенню наркотиків, наркотизації

---

¹²³ Савельев И. Е. О бытовании в научных юридических текстах слов, однокоренных со словом "детерминизм" и употребляемых в качестве "причинных" терминов / И. Е. Савельев // Российский следователь. - 2006. - № 6. - С. 38.

¹²⁴ Якимова С. Детермінація злочинності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів / С. Якимова // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки. - 2014. - № 782. - С. 193.

¹²⁵ Кальман О. Т. Стан і головні напрями попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні та прикладні проблеми / О. Т. Кальман. - Х.: Гімназія, 2003. - С. 107.

¹²⁶ Кримінологія: Учеб. для вузов / Под общ. ред. А. И. Долговой. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: НОРМА-ИНФРА, 2002. - С. 507.

¹²⁷ Гумін О.М. Заходи профілактики злочинів, пов'язаних із контрабандою наркотичних засобів / О.М. Гумін // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2014.- № 10-1 том 2.- С. 68.

населення, незаконному обороту наркотиків, зв'язку наркозлочинності з загальнокримінальною, організованою злочинністю, тероризмом, торгівлею зброєю та іншими різновидами суспільно небезпечних діянь.

Пояснення причин соціальних явищ виходить з методологічних базових понять причинності, враховує особливості їх в суспільстві. Причини та умови, що сприяють злочинності – це система негативних для відповідної суспільно-економічної формації та даної держави соціальних явищ, детермінуючих злочинність як наслідок¹²⁸. Більшість криміногенних детермінант носить об'єктивно-суб'єктивний характер з переважанням об'єктивного або суб'єктивного¹²⁹. Причини та умови злочинності по походженню завжди соціальні, включені в систему протиріч суспільства. За змістом вони виключно негативні, не відповідають інтересам особистості, суспільства, держави¹³⁰.

Причини злочинності у сфері, що досліджується, загалом криються як у соціальному середовищі, в якому перебуває людина, так і в ній самій. Кожен злочин у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів пов'язаний з конкретною ситуацією, що має певні просторово-часові межі, об'єктивний зміст і суб'єктивне значення. За ступенем впливу на дії злочинця ситуації конкретного злочину у сфері, що досліджується, поділяються на провокаційні, сприятливі, нейтральні та ті, що ускладнюють. Також нерідко можна говорити і про їх симбіоз.¹³¹

Витоки виникнення наркоманії, причини та умови, способи її поширення по країнах і континентах різні. Історія прилучення людства до наркоманії вмістила в себе дорогу довжиною в кілька століть. У кожного народу, який пізнав на тому чи іншому етапі історичного розвитку смак наркотику, були свої відмітні особливості укладу побуту, звичаї, традиції, яким вони слідували. По-різному приходив в їх життя наркотик. Спочатку причини виникнення та

---

¹²⁸ Криминология: учебник / под ред. Н.Ф. Кузнецовой, Г.М. Миньковского. – М.: Изд-во БЕК, 1998. – Гл 7.

¹²⁹ Кузнецова Н.Ф. Проблемы криминологической детерминации. М., 1984. – С. 53.

¹³⁰ Криминология / под ред. А.И. Долговой. М., 1997. – С. 201–205.

¹³¹ Моніторинговий криминологічний аналіз злочинності в Україні (2009-2013 роки): моногр. / [Блажівський Є.М., Козьяков І.М., Книженко О.О., Литвак О.М., Ярмиш О.Н. та ін.]. -К.: Національна академія прокуратури України, 2014. - С. 345.

поширення наркоманії на соціальному рівні були в переважній більшості пов'язані з ритуальними звичаями, традиціями, релігійними обрядами.

Поширення цього негативного явища не можна розглядати лише у правовому аспекті. Необхідно звернути увагу на політичні, ідеологічні, економічні, медичні, соціальні та інші детермінанти, що негативно впливають на темпи поширення наркоманії, та враховувати їх у практичній діяльності.

Загалом злочинність в сфері обігу наркотиків має соціально-історичні та соціально-медичні, а з кінця XIX ст. ще й бізнесово-економічні передумови. Зокрема, в Україні історично-соціальним підґрунтям для вчинення злочинів у сфері обігу наркотиків стали події, пов'язані з війною СРСР в Афганістані, жорстокі наслідки Чорнобильської катастрофи, матеріальне зубожіння значної частини населення внаслідок невмілого та викривленого проведення економічних реформ, девальвація моральних цінностей засобами масової інформації, передусім телебаченням, низькопробною естрадою, друкованою продукцією, шоу-бізнесом, іноді з фактичним нав'язуванням культури вживання наркотиків, до чого особливо вразливою виявилася молодь. Моральний та культурний занепад населення, передусім молоді, підлітків, відбувався фактично поза втручанням органів державної влади.¹³²

Кількість чинників, що впливають на розвиток наркоманії, постійно збільшується, змінюються їх якісні характеристики. Тому причини наркоманії та наркозлочинності не можна звести до будь-якого одного чинника: іноді одна причина призводить до виникнення наркоманії, а іноді – й низка взаємопов'язаних причин, що діють на особу цілеспрямовано, спричиняючи розвиток хвороби і провокуючи подальший попит. Часом, імовірно, особа може зазнавати впливу цілого комплексу причин, несприятливих умов, кожна з яких певною мірою зумовлює розвиток різних видів наркоманій.

Наркоманія постає медичним діагностованим захворюванням у соціальному вимірі, своєрідною соціальною хворобою, насамперед, тому, що

---

¹³² Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів /А. П. Закалюк. -К: Видавничий Дім "Ін Юре", 2007. – С. 446.

визначальними чинниками в розвитку і поширенні наркоманій є соціальні. Поширенню наркоманії сприяє також і велика міграція населення. Вживання наркотиків може бути також способом протесту проти негативного впливу сімейного середовища, суспільства, загальноприйнятих норм поведінки, політичного режиму.

На рівень поширення наркоманії суттєво впливають механізми соціального контролю, до яких належать суспільство, мікро- та макросоціальне середовище, злочинне оточення.

Останніми роками отримано дані про роль патологічної спадковості наркоманії. Зазначені негативні чинники в поєднанні з віковими психологічними особливостями молоді, а також з відсутністю соціально-позитивної ідеології в суспільстві, разом узяті, впливають на темпи поширення наркоманії.¹³³

Причини поширення наркоманії та кримінального наркотизму слід розглядати в тісному зв'язку з причинами злочинності в цілому.

Сучасна злочинність в Україні існує та відтворюються у специфічних соціально-економічних, політичних, ідеологічних, правових умовах, властивих для країн перехідного типу. Відсутність чітко виражених стратегій суспільного розвитку, що орієнтовані на довгострокову перспективу, а також численні недоліки об'єктивного та суб'єктивного характеру у реалізації державних програм тактичного порядку, накладає відбиток на розбудові вітчизняної правової системи та відповідно майже всіх соціальних інститутів. У зв'язку з цим детермінаційний комплекс сучасної злочинності в нашій державі характеризується значною розгалуженістю. Найбільше значення для належної організації системи протидії злочинності має саме сутнісна, змістовна характеристика криміногенних факторів, що передбачає їх аналіз із використанням класифікації за змістом.¹³⁴

---

¹³³ Раєцька Людмила Василівна. Кримінологічні засади протидії наркоманії в Україні : дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Київський національний ун-т внутрішніх справ. — К., 2007.- С.10.

¹³⁴ Кримінологія. (Загальна частина): навчальний посібник / Кол. Авторів Блага А.Б., Богатирьов І.Г., Давиденко Л.М. та ін.; за заг.ред. О.М. Бандурки.- Харків: Вид-во ХНУВС, 2010.- С. 76-83.

До *економічних факторів* сучасної злочинності в Україні відносяться наступні:

- об'єктивно існуюча система протиріч між економічними інтересами і потребами кожної особи (групи осіб);
- нерівність у правовій регламентації діяльності окремих суб'єктів господарювання, дефекти системи правового регулювання господарської діяльності, високі ставки оподаткування;
- зростання розриву у рівні доходів населення, збільшення соціальної нерівності;
- нерівність економіко-соціального захисту окремих верств суспільства; економічна нестабільність сімей з низькими прибутками;
- нехтування економічними законними інтересами окремих громадян, порушення їх трудових прав як з боку окремих підприємницьких структур, так і з боку держави в цілому;
- занепад виробничої сфери, нестача стабільних економічних зв'язків;
- технічна відсталість основних фондів більшості підприємств країни, недостатній рівень їх оновлення;
- наявність значного за обсягом неконтрольованого грошового обігу, існування тіньового сектору економіки;
- низький рівень прямих іноземних інвестицій в економіку країни.

За даними Центру соціально-економічних досліджень «CASE Україна» вітчизняна економічна система перебувала та продовжує перебувати у стані рецесії. Крім того, спостерігається значна залежність економічних процесів від політичної ситуації. Результатом такого стану справ є фінансова нестабільність, глибокі кризові явища в більшості галузей господарства, залежність національної економічної системи від іноземного капіталу тощо. Ці процеси загострюють наявні у суспільстві протиріччя майнового характеру, становлячи потужний фактор злочинності.

До *політичних факторів* сучасної злочинності в Україні слід віднести:

- недостатньо зважене ставлення до пріоритетів політики держави і забезпечення реалізації конституційного принципу рівності;
- недоліки у реалізації державної кримінальної і кримінологічної політики у сфері протидії злочинності;
- низький рівень державного регулювання суспільних процесів в умовах трансформаційних змін;
- відсутність зваженої державної політики у сфері приватизації державного майна і перерозподілу власності, низька ефективність управління приватним сектором економіки;
- нестабільність фінансової, валютної, податкової, митної, промислової, сільськогосподарської політики держави, що знижує рівень довіри населення до держави в цілому; відсутність інтегрованої стратегії розвитку пріоритетних галузей;
- високий рівень корумпованості системи державного регулювання, лобіювання протиправних інтересів окремих політичних груп.

До *соціальних (соціально-психологічних) факторів* сучасної злочинності в Україні можна віднести:

- урбанізація та міграційні процеси, поширення нелегальної міграції. Зокрема, спостерігається значний відтік молоді із сільської місцевості до великих міст, внаслідок чого відбуваються процеси їх перенаселення, зростання безробіття тощо;
- зменшення кількості шлюбів і збільшення числа розлучень, зростання кількості неповних сімей;
- поширення негативних рис та особливостей ціннісних орієнтацій; визнання корупції нормальним явищем;
- наявність асоціальних звичок та інтересів: зловживання спиртними напоями, схильність до азартних ігор тощо.

Слід зазначити, що соціальна структура сучасної України характеризується значною диференціацією за критерієм матеріальних статків громадян, а також їх світоглядом, культурою. Розбалансування економічних,

соціальних та політичних чинників призвели до того, що для сучасної України бідність стала не тільки хронічним явищем, визначаючим спосіб життя більшої частини населення, але й фактором поляризації суспільства, його поділу на дуже заможних і дуже бідних при катастрофічному зменшенні середнього прошарку. За результатами досліджень, співвідношення доходів багатих українців до найбідніших складає 30:1. При цьому соціологами визнано, що соціально небезпечним є відповідне співвідношення 10:1 і більше. Гостроти ситуації додає превалювання приросту населення пенсійного віку над працездатним, зростання безробіття на фоні фінансової кризи, урбанізація та занепад села, запущеність сімейно- побутової сфери та дозвілля і т.п. Зазначені процеси, що мають місце у сучасному українському суспільстві, є джерелами численних соціальних протиріч та напруженості, детермінують вчинення злочинів.

Характерним для сучасної України є кризові явища у суспільній свідомості, що супроводжуються занепадом моральності, примітивізмом потреб на основі пріоритету споживацьких цінностей.

Вітчизняні соціологи та кримінологи схильні пов'язувати зазначені явища із трьома типами соціально-психологічних конфліктів, властивих українському суспільству, а саме:

- аномія, яка є результатом конфлікту різнопорядкових ціннісних систем, які співіснують у суспільстві (за концепцією Е. Дюркгейма);
- культурне запізнення, що проявляється у відставанні матеріальної сфери від сфери духовної;
- чужинський вплив — поширення елементів чужорідної культури на культуру автентичну, внаслідок чого відбувається еkleктичне змішування їх елементів. Зазначені конфлікти є базовими для формування і загострення соціально- психологічних протиріч, які виступають детермінантами сучасної злочинності в Україні.

Крім того, слід також вказати на засилля інформаційного простору продукцією, що пропагує культ насильства та жорстокості, порнографією та

паралельні недоліки в організації дозвіллевої сфери, поширення наркотизації в молодіжному середовищі.

Організаційно-управлінські фактори проявляються у організаційних недоліках діяльності органів державної влади, зокрема, правоохоронних органів (починаючи з етапу відбору кандидатів на службу в ОВС і закінчуючи некомпетентністю та формалізмом у процесі розслідування кримінальних справ, провадженням оперативно-розшукових справ, відсутністю взаємодії між різними підрозділами ОВС (органів внутрішніх справ) тощо), а також органів місцевого самоврядування та юридичних осіб приватного права: бюрократизм, безвідповідальність, нехтування заходами безпеки. Зокрема, згідно з дослідженням Міжнародної аудиторської компанії більше половини всіх економічних злочинів в Україні, що вчиняються в юридичних особах приватного права, є можливими через невикористання внутрішнього аудиту.

Також до *організаційно-управлінських факторів* злочинності можливо віднести наступне:

- недоліки функціонування механізму державного управління та формування його апарату;
- необґрунтоване намагання широко використовувати і впроваджувати зарубіжний досвід державного управління, який не завжди відповідає українським реаліям;
- відсутність належного механізму залучення громадян до здійснення соціального контролю за діяльністю органів влади і місцевого самоврядування, посадових і службових осіб;
- здійснення контрольно-розпорядчих функцій без урахування їх доцільності для суспільства і завдань попередження злочинності.

Окремим пунктом можна вказати *фактори, пов'язані з недоліками правоохоронної діяльності*:

- нестача досвіду, професіоналізму, невисокі моральні якості частини працівників правоохоронних органів;

- відсутність у роботі системності, тісної взаємодії, відставання реагування на динаміку злочинної діяльності та її трансформування у нові форми, зниження престижу професії правоохоронця, низький рівень матеріального забезпечення персоналу;
- перебільшення можливостей правоохоронної системи як соціального регулятора рівня злочинності;
- усунення судів від проблеми забезпечення безпеки громадян.

Правові фактори, які сприяють злочинам:

- наукова необґрунтованість багатьох нормативно- правових актів, що виявляється у недосконалої, конфліктності їх приписів, відсутністю чіткого механізму реалізації норм права;
- постійні зміни нормативної бази, загальна дезорганізація нормативної системи (показовим в цьому плані є Закон України «Про засади запобігання та протидії корупції» від 11 червня 2009 р., в який двічі вносилися зміни ще до набуття ним чинності; в деяких нормативно-правових актах кількість змін та доповнень перевищує загальну кількість статей);
- недосконалість правового регулювання відповідальності правоохоронних органів;
- дефекти правосвідомості громадян (правовий нігілізм) та професійної правосвідомості у сфері протидії злочинності.

Отже, до правових детермінант злочинності відносяться різного роду криміногенно-значимі хиби у всіх елементах правової системи: нормативному, організаційному та соціально-культурному. Однак слід зазначити, що нормативний компонент має специфічну криміногенно значиму якість — державно-примусовий характер дії, що не властивий ні для решти елементів правової системи, ні для будь-якого іншого соціального явища. Правові помилки та колізії, допущені в процесі позитивно-правової нормотворчості, можуть збільшити соціальну напруженість та конфліктність у суспільстві через вади у примусово-регулятивному механізмі (його змісті, формі та методах), бути, таким чином, криміногенно ризикованими та детермінувати вчинення

злочинів. Особливо небезпечним у цьому плані є соціально-правові перетворення у правових системах країн, що знаходяться на перехідному етапі, коли постають якісно нові соціальні пріоритети та закріплюються інші вектори політичного розвитку. До правових систем із такими концептуальними рисами відноситься, зокрема, і вітчизняна.¹³⁵

На думку багатьох учених-правників, такі перетворення в Україні характеризуються певною безсистемністю та конфліктністю через відсутність чітко визначеної та сформованої єдиної політичної волі, а також недоліки у науковому забезпеченні законотворчого процесу. Через це в структурі правових детермінант сучасної злочинності України доцільно виділити окрему підгрупу *нормативно-правових криміногенних факторів*. Вони становлять значну небезпеку, адже створюють по суті конфлікт права та закону. Серед ряду критеріїв криміногенності норм права можна виокремити наступні:

- відставання норм права від реальних суспільних потреб, неадекватне їх випередження чи інша невідповідність правової регламентації;
- привнесення до сфери суспільних відносин, що регулюються елементів конфліктності інтересів і поведінки різних соціальних груп;
- наявність правових передумов для формування колізій правових інтересів у кореспондуючих суб'єктів правовідносин;
- невідповідність норм права системі загальноприйнятих більшістю населення життєвих цінностей, культурних традицій, а також соціальним очікуванням населення, стереотипам законослухняної поведінки;
- необґрунтована комерціалізація обігу суспільних благ;
- фінансово-економічна, організаційно-управлінська, наукова, кадрова та інша незабезпеченість практичної реалізації положень нормативно-правового акта:
- відсутність особистісних, професійних, освітніх чи економічних вимог, що пред'являються до учасників правовідносин;

---

¹³⁵ Кримінологія. (Загальна частина): навчальний посібник / Кол. Авторів Блага А.Б., Богатирьов І.Г., Давиденко Л.М. та ін.; за заг.ред. О.М. Бандурки.- Харків: Вид-во ХНУВС, 2010.- С. 76-83.

- відсутність вимог щодо отримання спеціальних дозволів (ліцензій) для здійснення окремих видів діяльності, які можуть спричинити шкоду приватним, суспільним чи державним інтересам, а також відсутність порядку і умов здійснення ліцензійних видів діяльності;
- відсутність або недостатньо чіткий опис підстав чи умов виникнення, зміни чи припинення правовідносин (наявність оціночних чи погано визначених понять і словосполучень, що виступають як підстави чи умови виникнення, зміни чи припинення правовідносин);
- дублювання функцій і повноважень державних органів і посадових осіб;
- невизначеність підстав та умов прийняття рішень або вчинення дій державними органами чи службовими особами або наділення їх надмірними дискреційними повноваженнями;
- невиправдано широке надання реєстраційних, дозвільних, контрольних та юрисдикційних нормотворчих повноважень державним органам і службовим особам за формулою «мають право»;
- надмірна обтяженість контрольних процедур для підконтрольних осіб;
- відсутність конкурсних (аукціонних) процедур при отриманні і реалізації матеріальних цінностей;
- невиправдане використання у тексті норми права оціночних та погано визначених понять типу «у разі необхідності», «вжити усіх можливих заходів», «всебічно сприяти», «докладати зусиль» тощо.

Таким чином, детермінанти сучасної злочинності в Україні є досить різноманітними, але при цьому виявляють взаємообумовлений та взаємозалежний характер. В кожний окремий історичний період часу криміногенні фактори мають специфічне забарвлення в залежності від соціально- економічних, культурних, політичних та інших умов, що, зрештою, визначає особливості самої злочинності, та наркозлочинності зокрема.

Вивчення причин злочинів, безпосередньо пов'язаних з незаконним обігом наркотиків, має важливе значення не тільки для глибокого пізнання об'єктивних витоків відповідного кримінального явища, але і для вироблення

попереджувальних заходів протидії даної групи протиправних діянь.

Ні для кого не є секретом, що Україна переживає складний, перехідний період свого історичного розвитку. Тут і кореняться багато причин злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків. Ці причини обумовлені протиріччями кризового характеру, несприятливим впливом соціально-економічних чинників і насамперед нестабільністю і розбалансованістю економічних процесів, а також політичною нестабільністю. У країні ще не в повній мірі усунені наслідки економічної кризи споживчого ринку, спаду виробництва. Тривають зростання цін, зниження життєвого рівня більшості населення, збільшення безробіття. Кількість працездатних непрацюючих серед осіб, які вчинили наркозлочини, за останні 10 років зросла в 12 разів. Збільшується частка психічно-хворих осіб. Все це породжує соціальні конфлікти, зумовлює втрату орієнтації, дезадаптацію і деморалізацію частини наших співгромадян, особливо характерну для неповнолітніх та молоді.

Зростанню наркозлочинності сприяє також високий рівень загальної злочинності, особливо організованої та професійної її частини. Відомо, що зловживання наркотиками та їх незаконний обіг - необхідний атрибут здебільшого злочинного світу.¹³⁶

До загальних причин та умов, які детермінують злочинність у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, у період з 2009 до 2013 року належать наведені нижче.¹³⁷

1. Загальноекономічна криза, що охопила Україну в 2008-2009 роки, остаточно загострила криміногенну ситуацію в країні, створивши ідеальні умови для розвитку злочинності. Наркобізнес - це різновид організованої злочинної діяльності, що дає надприбутки тіньовій економіці, яка створює загрозу національним інтересам держави. Можливість отримання надприбутків є визначальною умовою виникнення такої діяльності, яка

---

¹³⁶ Васильев Н.Н., Харченко С.В. Методологические подходы к выявлению и расследованию органами внутренних дел преступлений, связанных с незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ / Н.Н. Васильев, С.В. Харченко // Государство и право. – 2006. – № 6. – С. 61.

¹³⁷ Моніторинговий кримінологічний аналіз злочинності в Україні (2009-2013 роки): моногр. / [Блажівський Є.М., Козьяков І.М., Книженко О.О., Литвак О.М., Ярмиш О.Н. та ін.]. -К.: Національна академія прокуратури України, 2014. - С. 345-350.

забезпечує особам, що її здійснюють, швидке збагачення.

2. Прояви системних криз в економіці, таких як спад виробництва, різке скорочення внутрішнього валового продукту, масові неплатежі та затримка заробітної плати, наростання врахованого і прихованого безробіття. Так, загальна сума несплаченої заробітної плати в січні 2010 року становила в країні 1 473,3 млн грн, у лютому вона зросла до 1 692,4 млн грн - найбільшим цей показник був у Донецькій області: у січні 2010 р. несплачена заробітна плата становила 266,2 тис. грн, у лютому - 304,7 тис. грн. Сума несплаченої заробітної плати на листопад 2013 року становила 989 млн гривень.¹³⁸

3. Вплив кризових явищ в економіці на виникнення глибоких деформацій соціальної сфери, що проявилось у значному майновому розшаруванні, різкому соціальному диспаритеті, який має великий криміногенний потенціал. Розшарування в українському суспільстві спричинило те, що близько 40% населення перебуває за межею бідності. Недоліки соціально-економічної політики держави призвели до того, що значна кількість громадян не можуть отримувати прибуток зі своєї трудової активності та працездатності (за даними Державного комітету статистики України, станом на 2008 рік на обліку в Державній службі зайнятості України перебувало 844,9 тис. незайнятих громадян, у лютому 2010 року цей показник становив - 530,3 тисячі. Як зазначив Президент України, нестабільність світового економічного розвитку призводить до значних коливань зовнішньої та внутрішньої кон'юнктури, що безпосередньо впливає на можливість забезпечення зайнятості. Завдяки стабілізаційним тенденціям у 2012 році загальна ситуація на ринку праці дещо поліпшилася. За 2012 рік чисельність зайнятого населення віком 15-70 років збільшилася порівняно з 2011 роком на 30,1 тис. осіб і становила 20 354,3 осіб. Рівень зайнятості населення зріс із 59,2 до 59,7%. Чисельність безробітних скоротилася за 2012 рік порівняно з 2011 роком у середньому на 75,5 тис. осіб і становила 1 657,2 осіб. Зниження рівня безробіття відбулося майже в усіх вікових

¹³⁸ Державний комітет статистики України. Основні показники ринку праці за 2001-2008 роки // Офіційний сайт Державного комітету статистики України. <http://www.ukrstat.gov.ua>

групах, насамперед - серед молоді 15-24 років (з 18,6 до 17,3%). Певне зростання рівня безробіття спостерігалось серед осіб віком 25-29 років та осіб віком 50-59 років. Усього протягом 2012 року на обліку в службі зайнятості перебувало 1,83 млн незайнятих. Чисельність працевлаштованих громадян становила 764,4 тис. осіб, а рівень працевлаштування зріс із 41,1% у 2011 році до 41,9% у 2012 році¹³⁹. У листопаді 2013 року на обліку в Державній службі зайнятості України перебувало - 423,8 тисячі громадян).¹⁴⁰ Необхідно зазначити, що наявний спад рівня безробіття загалом не вирішує питання безробіття в країні.

4. Негативні явища і процеси, що відбуваються в економічній і соціальній сферах, погано впливають і на духовно-моральний стан українського суспільства. У свідомості багатьох людей втрачено цінність продуктивної праці як джерела матеріальної стабільності й головного засобу самореалізації; значно поширилися уявлення про можливість легко досягти добробуту шляхом участі у кримінальному бізнесі, зокрема у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Деформація ціннісних орієнтацій у значної частини населення, особливо в підлітково-молодіжному середовищі, дійшла до того, що визнаються соціально схвалюваними деякі форми аморальної, антигромадської і навіть злочинної поведінки.

5. Українське законодавство в галузі контролю над наркотиками недосконале, у зв'язку з чим потребує зміни ідеологія розвитку нормативно-правової бази, яка має бути зорієнтована не лише на покарання за скоєне, а і на недопущення рецидиву, розширення альтернативних можливостей лікування наркозалежності та посилення відповідальності осіб, які отримують надприбутки від незаконної торгівлі наркотиками. Це, зокрема, можуть бути такі напрямки: визначення основних новел в законодавстві, які забезпечуватимуть баланс між заходами боротьби з незаконним пропонуванням наркотиків і зниженням попиту на них, відповідність правозастосовної і

¹³⁹ Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році: щорічне послання Президента України до Верховної Ради України. - К.: НІСД, 2013. - С. 95.

¹⁴⁰ Державний комітет статистики України. Основні показники ринку праці за 2001-2008 роки // Офіційний сайт Державного комітету статистики України. <http://www.ukrstat.gov.ua>

судової практики пріоритетам наркополітики; визначення з доцільністю депеналізації деяких діянь, пов'язаних з наркотиками, та декриміналізації окремих статей Кримінального кодексу України і внесення відповідних змін до законодавства із збереженням за цими діяннями статусу правопорушення. При цьому депеналізація не розглядається як самодостатній захід, оскільки проблеми наркоманії не вирішує. Одночасно з депеналізацією має бути посилена профілактична діяльність, підвищена ефективність лікування та реабілітації наркозалежних. Доречним буде посилення покарання за незаконне розповсюдження наркотиків серед молоді. Необхідно також законодавчо визначити систему повноважень і функцій суб'єктів контролю та протидії незаконному обігу наркотиків, яка охоплюватиме усю ієрархічну будову органів влади з чітким розподілом функцій у цій сфері кожної інституції. З метою збалансування в нормативно-правових актах положень про розміри наркотиків і науково обґрунтованих підходів до проблем їх вживання та збуту необхідно розробити нові стандарти встановлення малих, великих, особливо великих розмірів наркотиків у напрямі підвищення їх порогової кількості¹⁴¹.

6. Невисокий рівень ефективності і недостатня наукова обґрунтованість профілактичних, соціально-медичних, правоохоронних заходів протидії наркоманії та наркозлочинності.

7. Підвищення рівня вживання наркотиків, заборонених до обігу, а також вживання не за медичним призначенням наркотичних лікарських засобів, що може викликати наркотичну залежність. Підвищення попиту на наркотичні засоби забезпечується культивуванням способу життя, пов'язаного з їх вживанням, розповсюдженням або розширенням сфери збуту, спонуканням до вживання, а також організацією або утриманням місць для незаконного вживання наркотичних засобів. Добре відомі й методи спонукання, для чого використовуються умови, коли особа перебуває в стані афекту, і під виглядом відволікання від побутових проблем, що її пригнічують, їй пропонують спробувати наркотики. Також наркотики пропонують і для

---

¹⁴¹ Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 року № 735-р.

підвищення гостроти відчуття юнаків і дівчат, що розважаються на дискотеках, концертах, в інших місцях, де збирається молодь. У таких випадках, як правило, наркотики дають безкоштовно, однак їх безоплатна передача припиняється в той момент, коли у споживача встановлюється психофізична або фізична залежність від них.¹⁴²

8. Збільшення обсягів нелегального виробництва наркотиків та їх контрабанди, використання у цьому зв'язку фахівців - хіміків, біологів, які втратили законну роботу.

9. Географічне розташування України, що потрапила у сферу дії міжнародного наркобізнесу, як транзитної країни на шляху героїну з Афганістану до Європи. Україна на суходолі межує з сімома країнами: Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією, Молдовою, Росією і Білорусією. На сухопутну ділянку кордону припадає 5 637,982 км (Республіка Польща - 542,39 км, у тому числі річкова - 187,3 км; Словацька Республіка - 97,852 км, у тому числі річкова - 2,3 км; Угорська Республіка - 136,7 км, у тому числі річкова - 85,1 км; Румунія - 613,8 км, у тому числі річкова - 292,2 км і морська - 33 км; Республіка Молдова - 1 222 км, у тому числі річкова - 267 км, Придністров'я 452 км; Російська Федерація - 2 295,04 км, з яких сухопутна - 1 974,04, морська - 321 км; Республіка Білорусь - 975,2 км, у тому числі річкова - 325,9 км). Довжина морської ділянки кордону: 1 355 км (по Чорному морю - 1 056,5 км; по Азовському морю - 249,5 км; по Керченській протоці - 49 км). Доречно також звернути увагу на слабе технічне оснащення служб, які здійснюють контроль за переміщенням товарів, зброї і наркотиків через Державний кордон України і Митного союзу. Щороку за перевезення наркосировини затримується 3-4 тис. осіб, що зумовлено особливістю геополітичного розташування України на важливих міжнародних шляхах, зручністю використання нових каналів для нелегального транзиту наркотичних засобів у країни Західної Європи.

10. Активна міграція іноземних громадян та осіб без громадянства.

---

¹⁴² Федоров Г.В. Криминалистическое обеспечение противодействия наркобизнесу: моногр. / Г.В. Федоров, Ю.М. Юбко; под ред. Г.В. Федорова. - Минск: Тесей, 2006. - С. 10.

11. Об'єднання наркобізнесу, корупції, тероризму та інших форм організованої злочинності. Загальносвітовою тенденцією є неприкрите прагнення транснаціонального наркобізнесу прорватися до офіційної влади. Для цього активно використовуються зв'язки з міжнародним тероризмом, а також практично необмежені фінансові можливості для підкупу найбільш впливових фігур у владних структурах, правоохоронних і митних органах та отримання необхідної інформації. Це - виключно важливий компонент глобальної наркозагрози, оскільки він породжує небезпечний зв'язок наркоділків і корумпованих чиновників, одночасно стимулюючи корупцію, за допомогою якої злочинні групи прагнуть убезпечити свій бізнес і уникнути відповідальності. До причин корупції у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів та умов (факторів), що сприяють її появі і поширенню, належить: високий корупційний тиск представників організованого наркобізнесу, доходи від якого незрівнянно вищі від фінансових можливостей держави щодо соціально-економічного забезпечення працівників правоохоронних органів, що здійснюють протидію наркозлочинності; у групі організаційно-управлінських чинників - це насамперед недоліки підбору кадрів для правоохоронних органів, які здійснюють протидію незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також лояльне ставлення колег і керівництва до проявів корупції. Вирішальне значення серед особистісних чинників корупції у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів має поширення наркотизації в середовищі працівників правоохоронних органів, викликане не тільки доступом цих осіб до наркотиків у зв'язку зі службовою діяльністю, а й навмисним залученням їх в немедичне споживання наркотиків представниками організованого наркобізнесу; серед правових чинників - недосконалість чинного законодавства, що регулює питання обігу наркотиків, протидії їх незаконному обігу, у тому числі його корупціогенність. Встановлено, що протидія корупції, пов'язаної з незаконним обігом наркотичних засобів, є недостатньо активною і результативною, а виявленню корупційних злочинів, скоєних співробітниками

правоохоронних органів, не приділяється належна увага.

12. Ускладнення доступу до наркотичних лікарських засобів через надмірну регульованість порядку їх обігу. Надмірна регульованість контролю за наркотичними лікарськими засобами практично зупинила в Україні виробництво та імпорт їх нових неін'єкційних форм.

13. Масове використання молодими людьми комунікативних можливостей Інтернету, де є необмежений доступ до інформації про види наркотичних засобів, способи їх виготовлення, вживання та місця продажу.

14. Відсутність в Україні єдиної системи моніторингу ситуації у сфері незаконного обігу наркотиків. Створити таку систему потрібно з метою: приведення системи національних показників (індикаторів) оцінки наркоситуації у відповідність до критеріїв Європейського моніторингового центру з наркотиків та наркотичної залежності; оцінки фактичного обсягу обігу наркотиків та їх незаконного розповсюдження з урахуванням латентності, прогнозування негативних тенденцій у цій сфері, можливих економічних і соціальних наслідків; відстеження динаміки епідеміологічної ситуації щодо ВІЛ/СНІДу, туберкульозу, гепатиту та інших соціально небезпечних захворювань серед споживачів наркотиків (зокрема, ін'єкційної групи); діагностики соціальних груп підвищеного ризику, які допускають вживання наркотиків не за медичним призначенням; виявлення нових видів психоактивних речовин та прийняття рішення щодо доцільності здійснення заходів контролю за ними; розроблення системи заходів профілактики та протидії наркоманії і наркозлочинності, оцінки ефективності їх впливу на ситуацію; можливості отримання засобами масової інформації, широкими верствами населення об'єктивних даних про тенденції зміни наркоситуації; аналізу функціонування міжнародних механізмів захисту прав людини, які безпосередньо чи опосередковано стосуються контролю за наркотиками, та підготовки пропозицій щодо врахування відповідного досвіду в процесі реалізації наркополітики.

С. Якимова до детермінантів, що формуються на рівні держави та впливають

на розвиток наркобізнесу в Україні відносить також соціально-економічні, соціокультурні, організаційно-управлінські, правові, соціально-політичні та ін. чинники.¹⁴³

Зокрема, в *соціально-економічній сфері* детермінанти злочинного наркообігу здебільшого проявляються у відсутності постійної зайнятості; низьких заробітків, що не забезпечують життєво важливих потреб, зокрема матеріального підґрунтя для створення своєї сім'ї та її подальшого утримання, задоволення інших потреб. Особливістю цих чинників є опосередкований вплив на вчинення злочинів у сфері обігу наркотиків. Вчинення злочинів у сфері обігу наркотиків може бути вмотивовано потребою вживання наркотиків, щоб хоч на деякий час послабити вплив психотравмуючої ситуації; вчинення крадіжки та збуту наркотиків, щоб мати принаймні якийсь заробіток. З цим пов'язана й наявність можливості "легкого" приробітку, що відтворює прагнення отримати прибуток в будь-який, навіть незаконний спосіб.

Чинники в соціокультурній і морально-психологічній сферах проявляються в скороченні державної підтримки освітньо-культурного розвитку населення, насамперед дітей і молоді. Державна політика щодо формування суспільно доцільних морально-етичних цінностей виявилася неефективною. Натомість поза контролем держави відбувалося моральне спустошення молоді та підлітків засобами масової культури. Внаслідок цього в суспільній свідомості позначився глибокий дефіцит суспільно-прийнятних етичних цінностей. Соціокультурна, морально-психологічна сфери й загалом суспільна свідомість значною мірою визначаються різкою нерівністю можливостей освітнього, культурного, професійного розвитку, неспроможністю значної частини населення задовольнити елементарні потреби. Наочною є девальвація матеріальних, загальнолюдських цінностей, насамперед молоді, яка не знаходить можливості для використання свого творчого потенціалу. Згадані негативні детермінанти заклали глибини безперспективності майбутнього, нестабільності, потенційної

---

¹⁴³ Якімова С. Детермінація злочинності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів / С. Якімова // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки. - 2014. - № 782. - С. 196-197.

конфліктності в суспільстві. Вони зумовили негативні кримінально-психологічні стереотипи, зокрема допустимість аморальної, протиправної чи навіть злочинної поведінки для задоволення індивідуальних потреб.

У сфері правового регулювання відносин: не вироблено чіткої правової регламентації з питань лікування наркоманів, зокрема примусового; повною мірою не використовуються можливості нормативно-правового забезпечення взаємодії і співробітництва на міжнародному рівні, включаючи виконання зобов'язань, що виникають у зв'язку з приєднанням держави до міжнародних конвенцій, договорів та угод; не створена належна правова база для реалізації заходів боротьби з відмиванням наркокоштів; недостатня регламентація чинного законодавства щодо обігу в Україні сильнодіючих та отруйних лікарських засобів, що унеможлиблює в належний спосіб впливати на ситуацію, яка склалась із зловживанням трамадолу (за офіційними даними, хімфарм підприємства України за рік виробляють майже 60 млн. лікарських доз препаратів трамадолу, тоді як потреба в ньому становить 4 млн. доз). Останнє сприяє потраплянню таких лікарських засобів у незаконний обіг та поширенню їх серед наркоспоживачів.

В організаційно-управлінській сфері відповідні чинники проявляють себе в недоліках діяльності державних органів і установ, передусім, у виконанні правових норм, управлінських рішень, зокрема органами внутрішніх справ щодо контролю за наркосередовищем, у здійсненні ними профілактичної роботи, виявленні осіб, які систематично порушують режим обігу наркотиків в Україні, а також у діяльності медичних установ (недосконалі методики ранньої діагностики і лікування хворих на наркоманію; відсутні системи обліку осіб даної категорії і спостереження за ними, а також збору, зберігання, узагальнення й обміну такою інформацією між зацікавленими відомствами тощо). До цього рівня детермінант можна також віднести негативний вплив ЗМІ, телебачення, літератури, що відображає недоліки стосовно визначення тематичної спрямованості та змісту останніх.

У діяльності спеціальних органів, які забезпечують протидію та контроль

за наркообігом, найсуттєвішими недоліками є: слабкий контроль за незаконним культивування нарковмісних рослин; за ввозом, вивозом і транспортуванням наркотиків, їх підпільним виготовленням, а також за виробництвом, зберіганням, виготовленням і торгівлею хімікатами й устаткуванням, що використовується при їх незаконному виробництві; недостатній контроль за правилами виготовлення, зберігання, транспортування і використання наркотиків у медичних та наукових цілях, як цього вимагають положення міжнародних конвенцій.

Найбільш типовими порушеннями порядку наркообігу в аптеках та аптечних базах, лікувально-профілактичних закладах є порушення ведення облікової документації та правил обліку препаратів, відсутність ліцензій на здійснення діяльності, пов'язаної з обігом наркотиків, неправильне оформлення документів на призначення наркотичних препаратів і виконання їх без призначення лікаря.

На глобальному рівні на наркоситуацію в Україні, передусім, впливають: геополітичне розташування України, що сполучає Азію з Західною Європою; складності в організації митного і контрольного-пропускну режиму; недостатня ефективність взаємодії з правоохоронними органами сусідніх держав у напрямку протидії наркобізнесу; широке втягування громадян нашої держави, передусім працівників транспорту (особливо морського), у незаконні операції з наркотиками за кордоном; інтернаціоналізація наркобізнесу; використання потенціалу хіміко-фармацевтичної, хімічної промисловості держави для незаконного виготовлення наркотичних засобів та психотропних речовин.

Розглядаючи детермінанти наркобізнесу на глобальному рівні, варто зауважити, що проблема незаконного виробництва наркотиків з метою їх збуту, дуже тісно переплітається з іншими глобальними проблемами людства та зокрема з фінансуванням діяльності терористів, розвитком організованої злочинності загалом. У зв'язку з тенденцією неухильного скорочення фінансових "надходжень" з боку традиційних держав-спонсорів тероризму. Терористи все частіше вдаються до інших джерел фінансування, таких як

виробництво і продаж наркотиків. Деякі ісламські екстремісти розглядають наркобізнес як зброю проти Заходу і важливе джерело доходів для фінансування своєї діяльності. Таким чином, тероризм, як і незаконний обіг наркотиків, загрожує життю мільйонів людей, стійкості державних інститутів, національній безпеці.

Ще одна проблема, що тісно пов'язана з незаконним обігом наркотиків і має глобальний характер поляризація держав, все більше поглиблює економічну нерівність. Саме у контексті проблеми держав "третього світу" зроблена спроба розглянути незаконний наркооборот у щорічній доповіді ООН про стан з наркотиками в світі. На думку експертів ООН, виробництво наркотиків все більше і більше зосереджується на території економічно слабких держав. Підходити до розв'язання цієї глобальної проблеми потрібно не з тієї позиції, що держави "третього світу" навмисно здійснюють нарковиробництво, а з того, що незаконне виробництво наркотиків - це лише симптом глобальних проблем цих держав, а наркопроблема є лише однією з найбільш складно вирішуваних. Це стосується тих держав, чиї інститути настільки слабкі, що не можуть організувати дієве внутрішнє регулювання і зовнішню безпеку, неспроможні забезпечити захист усім верствам населення. Все вищесказане зумовлює залучення населення держав "третього світу" до процесу незаконного виробництва наркотиків. Міжнародним співтовариством мають бути вжиті заходи щодо запобігання бідності, забезпечення безпеки населення, побудови в цих державах інституцій, що ефективно функціонують.¹⁴⁴

Боротьба з незаконним обігом наркотиків ускладнюється з кожним роком, тому що невпинно розвивається підпільне виробництво на основі новітніх технологій світового рівня. За даними світового EMCDDA - Європола (2010), стають доступними для вжитку нові психоактивні речовини. Офіційно повідомлено про 41 новітню психоактивну речовину, що з'явилася у незаконному обігу в 2010

---

¹⁴⁴ Якімова С. Детермінація злочинності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів / С. Якімова // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки. - 2014. - № 782. - С. 198.

році (13 - у 2008 році, 24-у 2009 році відповідно). Здебільшого це - синтетичні канабіноїди, синтетичні катеноїди, синтетичні похідні існуючих наркотиків.

Ситуація, що склалася сьогодні у сфері незаконного обігу наркотиків, спричинена загальним високим рівнем вживання їх особами не за медичним призначенням; активізацією діяльності міжнародних наркосиндикатів та здійсненням транзитного переміщення наркотиків територією України. За даними соціологічних досліджень, проведених в Україні, 35% першокурсників професійно-технічних училищ та 25% студентів вищих навчальних закладів мають досвід вживання наркотиків.

За даними соціологічних досліджень кожний п'ятий з опитаних старшокласників м. Києва курил або курить марихуану, кожний третій вживав транквілізатори. Під час опитування студентів навчальних закладів столиці України з'ясувалося, що кожний третій вживає наркотики і почав це робити за місцем навчання або проживання. За поясненнями опитаних осіб, хворих на наркоманію, вони почали вживати наркотики, перебуваючи в місцях позбавлення волі або на військовій службі, дехто — під час дискотек та інших масових молодіжних розваг у клубах, видовищних закладах тощо. Найчастіше схилили до вживання наркотичних засобів або психотропних речовин засуджених товариші та знайомі. На прилучення до наркотиків впливали і внутрісімейні обставини. Значна частина засуджених за злочини, пов'язані з наркотичними засобами, виховувалася одним із батьків або дідом та бабкою, в сім'ї алкоголіків, тобто у не завжди благополучній морально-психологічній обстановці.¹⁴⁵

Все це свідчить про згортання заходів соціальної адаптації бомжів, повій, неповнолітніх жебраків; ослаблення режимного контролю у кримінально-виправних установах; падіння дисципліни та криміналізація середовища у Збройних Силах, в усіх молодіжних колективах, включаючи школи, ПТУ, технікуми, вузи.

Слід відмітити, що вивчення факторного комплексу наркозлочинності

---

¹⁴⁵ Музика А. А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів.— К.: Логос, 1998.- С. 12.

дозволяє краще усвідомити досліджуваний феномен, а також виробити заходи адекватного реагування на злочини даної спрямованості, їх попередження.

Підводячи підсумок, слід особливо відзначити, що причини злочинності, включаючи і наркозлочинність, безумовно, змінюються під впливом внутрішньої і зовнішньої політики, що проводиться державою. До них насамперед належать помилки і прорахунки влади, які привели країну до соціально-економічної кризи, непослідовність в боротьбі і притягненні до кримінальної відповідальності корумпованих чиновників, що надають заступництво і забезпечують безпеку кримінальним представникам наркобізнесу.

Істотною причиною, яка впливає на сучасне ставлення молоді до наркотиків, є відсутність в країні добре продуманої молодіжної політики, руйнування цінностей та ідеалів, моральний розклад і деградація тієї частини населення, яка злочинним шляхом заволоділа власністю, що належала всьому народу, наближена до влади, яка бере участь своїми капіталами в проведенні антинародної політики і цинічно демонструє зразки антисоціальної поведінки. Серйозною причиною наркотизації населення є ослаблення інституту сім'ї, наявність у країні великої кількості сиріт та дітей, кинутих батьками. Сучасне соціальне сирітство виявилось більш важким у порівнянні з іншими історичними подіями, пережиті українським суспільством. Певна частина молоді багато в чому дотримується нав'язаному ЗМІ способу життя, де панують гроші і жорстокість, де людське життя нічого не варте, де процвітає насильство, розпуста, жадібність і інші самі низькі почуття, які органічно доповнюються пияцтвом, алкоголізмом, порнографією, проституцією, наркоманією, злочинністю.

2.3. Характеристика особистості наркозлочинця

Особистість споживача наркотиків порівнюється по багатьом ознакам з особистістю злочинця, тому може бути глибоко досліджена тільки при комплексному підході з використанням знань кримінології, медицини, психіатрії, психології, педагогіки та інших наук. Важливо вивчити всю сукупність соціально значущих властивостей, ознак та особливостей характеру особистості, які у взаємодії з умовами соціального середовища визначають вибір наркотичного шляху¹⁴⁶.

Як і будь-яка інша злочинна діяльність у сфері наркообігу накладає відбиток на психіку, а відповідно – й на поведінку людини. Однак, говорити про певні алгоритми поведінки всіх наркозлочинців неможливо. Адже дуже широке коло осіб, діяльність яких у сфері незаконного обігу наркотичних засобів суттєво відрізняється, а, відповідно, й поведінка їх буде різною. Із зазначених причин нам необхідно розглянути типологію наркозлочинців¹⁴⁷.

У кримінології існує типологія наркозлочинців, заснована на їх особистісних характеристиках, масштабі злочинної діяльності, ступені її стійкості, мотивації, рольовій функції, входженні в організовану структуру або занятті індивідуальним дрібним наркобізнесом¹⁴⁸. За цією типологією виділяються наступні типи осіб: крупні наркоділки; рядові учасники злочинних груп та “челядь” лідерів (охорона і т. ін.); особи, які вирощують рослини, що містять у собі наркотики; збирачі диких наркомістких рослин; збувальники-професіонали; наркоспоживачі та наркомани.

Ю.А. Алфьоров, Е.В. Середа, В.Г. Козуля у своїй роботі “Наркоманы в ИТУ: личность и поведение” розглядають проблеми типології наркозалежних

---

¹⁴⁶ Наркопреступность: криминологическая и уголовно-правовая характеристика: учеб.-метод. пособие / Л.И. Романова. – 2-е изд. – Владивосток: Изд-во Дальневосточного ун-та, 2009. – С. 114.

¹⁴⁷ Венедіктов А.А. Характеристика особи наркозлочинця як об'єкта візуального спостереження / А.А. Венедіктов // Науково-практичний журнал «Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)» №18 – 2008 – [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/bozk/18text/g18_18.htm

¹⁴⁸ Криминология. Учебник / Под ред. В.Н. Кудрявцева, В.Е. Эминова. – М.: Юрист, 1995. – С. 382-384.

злочинців. Вони виділяють категорії наркоманів за ступенем деградації особистості та за психолого-психіатричними ознаками¹⁴⁹.

Заслуговує на увагу типологія неповнолітніх наркозлочинців, запропонована А.Є. Лічко. Серед цієї категорії осіб він виділяє такі типи, як: гіпертимний, циклоїдний, істероїдний, лабільний, астено-невротичний, сенситивний, психастенічний, шизоїдний, нестійкий, конформний¹⁵⁰.

Єдину характеристику особистості наркозлочинця навряд чи можна скласти. Необхідно відокремити осіб, які скоюють злочини у сфері незаконного наркообігу для збагачення (наркобізнес), та осіб, які роблять те ж саме з метою забезпечити себе наркотиками¹⁵¹.

Найбільш детально особистісні типи злочинців у сфері незаконного наркообігу описує Ю.Г. Пономаренко:

“1. Особи, які скоюють злочини у сфері незаконного наркообігу з метою збагачення. До них відносяться:

а) виробники наркотичних засобів (20 %). Перш за все, в дану категорію можуть входити особи, які вирощують рослини, які містять у собі наркотики. Як правило, їх особистісні риси не пов'язані з криміналізацією, а примикають до середніх характеристик жителів окремої місцевості. Серед цих осіб висока частка похилих людей і матерів, які виховують дітей без чоловіка. В основному вони орієнтовані на підтримку, за допомогою нелегальних доходів, нормального рівня прожиття, задоволення потреб.

У дану групу можуть входити також висококваліфіковані спеціалісти – хіміки, фармацевти, співробітники підприємств, робота яких пов'язана з наркотичними засобами або сировиною;

б) скупники-оптовики (1 %), очолюють організовані групи, що здійснюють незаконну скупку і реалізацію сировини, готової продукції великими партіями. Як правило, їм властива вища злочинна авторитетність, заснована на

¹⁴⁹ Алферов Ю.А., Середа В.Е., Козюля В.Г. Наркоманы в ИТУ: личность и поведение. Личность преступников индивидуальное воздействие на них: Сб.науч. трудов. – М., 1989. – С. 46–54.

¹⁵⁰ Лічко А.Е., Битенский В.С. Подростковая наркология. Руководство для врачей. – Л.: Медицина: Ленингр. отд-ние, 1991.

¹⁵¹ Пономаренко Ю.Г. Типологія злочинців у сфері незаконного наркообігу / Ю.Г. Пономаренко // Право і безпека. – 2003. – В.4. – С. 153–156.

злочинному досвіді, матеріальних засобах і особистих якостях. Для них характерна жорстокість, організаційні здібності, вміння підкорити собі іншого, впевненість у власній перевазі, мотивації панування, відсутність здатності до співпереживання. Ці особи орієнтовані на одержання прибутку і надприбутку, вони мають великі зв'язки в злочинному світі, з ділками – виробниками наркотиків. Вони безпосередньо самі не займаються скупкою або реалізацією наркотиків, а лише контролюють, фінансують операції, стежать за витратами;

в) збувальники-професіонали (10 %) також корисливо мотивовані. З цією категорією учасників незаконного наркообігу тісно пов'язані особи, які займаються залученням до вживання наркотиків та часто поєднують цю функцію зі збутом. Для них характерні спритність, напористість, вміння знаходити і переконувати “клієнта”.

Як правило скупники-оптовики та збувальники-професіонали не є наркоманами і мають постійний прибуток від такої діяльності. Вони, ухиляються від суспільно-корисної праці, живуть невідповідно до своїх достатків. Контакти з постачальниками підтримують через посланців або поштою, використовуючи при цьому певні умовності;

г) перевізники (19 %) – це дрібні збувальники і перекупники, яких використовують оптовики. Перевізниками нерідко є випадкові особи з-поміж знайомих і родичів, які працюють на залізничному і повітряному транспорті;

д) контрабандисти (1 %) – це, як правило чоловіки, мають середню-спеціальну або вищу освіту, ніде не працюють. Займаються контрабандою наркотичних засобів для збагачення. Характеризуються комунікабельністю, енергійністю, ризикованістю, витримкою;

е) змішаний тип включає в себе осіб, які сполучають різні вищевказані рольові функції. Проведене нами дослідження свідчить, що даний тип особистості злочинця зустрічається у 49 % випадків.

2. Особи, які скоюють злочини у сфері незаконного наркообігу з метою забезпечити себе наркотиками. До них відносяться:

а) споживачі наркотиків (66 %) – це особи, які нерегулярно, епізодично вживають наркотики. Нерегулярно вживають наркотики частіше за все молоді люди (учні загальноосвітніх і спеціальних шкіл), чоловічої статі. Вони характеризуються відсутністю достатньої волі, піддаються впливу, легко вступають у контакт з наркоманами, починають вживати наркотики через цікавість, бажання відзначитись. Деякі з них схильні до скоєння правопорушень;

б) наркомани (34 %) – це хворі люди, вони мляві, малорухомі, вкрай виснажені, мало цікавляться їжею. Це соціально деградуючі особи, вільний час вони проводять у пошуках наркотиків або грошей на їх придбання. Вони намагаються як найдешевше придбати наркотик або сировину для його виготовлення, частину якого вживають самі, а частину збувають, одержуючи від продажу кошти для придбання наступної дози наркотику або сировини. Таким чином, аналізований тип злочинця збуває наркотики з метою задоволення своїх потреб¹⁵².

Кожна з названих категорій відрізняється від іншої своїми психологічними особливостями, своєю поведінкою. Знаючи ці особливості осіб, що відносяться до певної категорії, деякою мірою можна спрогнозувати їх дії в тій чи іншій ситуації. Відповідно можна внести організаційні і тактичні корективи. Головне завдання в цьому плані спрацювати так, щоб об'єкти оперативного інтересу і гадки не мали, що за ними спостерігають.

Однак, урахування особливостей поведінки лише окремої людини буде явно недостатньо. Адже це не квартирний злодій і не маніяк-убивця, які у своїй діяльності можуть бути не пов'язані з іншими злочинцями. Особи, які скоюють наркозлочини, як правило зв'язані один з одним стійкими зв'язками. Власне спостереження і ведеться для отримання інформації про ці зв'язки. Так, один наркоман у пошуках необхідного препарату може вивести на декілька збувальників. Ті, у свою чергу, пов'язані з виробниками, постачальниками, контрабандистами тощо. Тобто для вдалої організації спостереження треба

---

¹⁵² Пономаренко Ю.Г. Кримінологічна характеристика та попередження злочинів у сфері незаконного наркообігу: Дис. канд. юрид. наук. Харків: НУВС, 2005. – С. 109-111.

володіти знаннями не тільки про психологічні особливості поведінки однієї спостерігаємої особи, а і її потенційні зв'язки по наркобізнесу, особливості взаємовідносин між ними¹⁵³.

Щодо наркобізнесу на сучасному етапі Д.Й. Никифорчук зазначає наступне: “Аналіз стану наркобізнесу в Україні свідчить щодо продовження формування злочинних угруповань (об'єднань), які за аналогією, із зарубіжними слід розглядати як організовані формування мафії. Мафія – 1) таємна терористична організація, яка виникла наприкінці XVIII ст. і досі існує в Італії. Організація використовує методи насильства, терору, шантажу і має розгалужену структуру, зв'язки з поліцією, чиновниками, судовими і урядовими колами XX ст. Таку назву отримали подібні організації і в інших країнах; 2) організовані бандитські угруповання, які зрослися з правоохоронними структурами і які таємно діють, ураховуючи свої інтереси. Мафія має такі ознаки: а) високий рівень організації; б) сувору ієрархію; в) проникнення в органи державної влади на всіх рівнях; г) опанування “тіньової” сфери економіки; д) наявність власних нормативних приписів; е) усталені форми взаємозв'язків як всередині об'єднання, так і за його межами; є) застосування шантажу, залякування, підкупу. Їм властиві всі ознаки організованої злочинності: стабільна корислива діяльність (спрямованість), що має як міжрегіональний, так і міжнародний характер, складна ієрархічна структура і механізм управління, відносно велика чисельність, глибока конспірація, наявність власної розвідки, зовнішні, у тому числі й корупційні зв'язки, прагнення до монопольного розподілу свого впливу”¹⁵⁴.

О.Ф. Дудар визначає, що за структурою вітчизняна наркомафія складається з трьох частин, що представляють собою класичну піраміду¹⁵⁵. До першої

---

¹⁵³ Венедіктов А.А. Характеристика особи наркозлочинця як об'єкта візуального спостереження / А.А. Венедіктов // Науково-практичний журнал «Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)» №18 – 2008 - [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/bozk/18text/g18_18.htm

¹⁵⁴ Никифорчук Д.Й. Міжнародний наркобізнес та його вплив на криміногенну ситуацію в Україні / Д.Й. Некифорчук // Науково-практичний журнал “Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – № 1 2. – 2005. – С. 71–76.

¹⁵⁵ Дудар О.Ф. Кримінологічні особливості осіб, причетних до наркобізнесу / О.Ф. Дудар // Науково-практичний журнал “Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – № 6. –

складової входять роздрібні торговці, загальна чисельність яких становить кілька тисяч осіб. До другої частини – середні оптовики і перевізники з “групами охорони” товару під час транспортування і торговці на місцях. Третя частина – верхній ешелон, що сам, як правило, не має ніякої безпосередньої справи з наркотиками. Його завдання – планування операцій, їх проведення, “відмивання” отриманих коштів та їх розподіл. Особливість її структури в тому, що через зрозумілі причини вона не може бути лише “українською мафією” в етнічному сенсі цього поняття.

До характерних кримінологічних ознак організованих злочинних угруповань, що займаються наркобізнесом, відносять:

- високий ступінь організованості, який включає наявність керівного ядра (лідера), диференціацію функцій виконавців усередині угруповання;

- жорстку дисципліну, дотримання конспірації, безперечне підпорядкування чітко регламентованим правилам ієрархічних стосунків усередині групи;

- наявність прагнення мати зв’язки з корумпованими представниками адміністрації, правоохоронних органів, держпідприємствами і комерційними структурами, які використовуються для прикриття злочинної діяльності, “відмивання” (легалізації) отриманих прибутків;

- тісний зв’язок керівників груп з кримінальним середовищем. Така консолідація вигідна тому, що особи з кримінального середовища виконують функції забезпечення діяльності групи (захист від рекету, розправа з конкурентами і членами групи, які намагаються припинити злочинну діяльність і т. п.), а ділки наркобізнесу відраховують їм певний відсоток прибутку від незаконних операцій з наркотиками;

- використання коштів та засобів, одержуваних за збут наркотиків, для організації протидії роботі правоохоронних органів (підкуп, шантаж, дезінформація, здійснення розвідувальних заходів, а також контрзаходів, які перешкоджають проникненню в угруповання негласних співробітників);

– ретельне планування злочинів і підготовка до їх вчинення;

– залучення до злочинних угруповань представників нетрадиційних для злочинного середовища прошарків суспільства – вчених, інженерів, лікарів, викладачів і т. ін.”.

Організовані злочинні угруповання, які вчинюють злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, мають власних фінансистів, банкірів, юристів, експертів-логіків, фахівців з оптової і роздрібної торгівлі. Інші члени угруповання виконують спеціалізовані функції. Це вербувальники, фінансові радники, фахівці з контрактів, покупці, збувальники, перевізники, а також розкрадачі.

Як уже зазначалося, високий ступінь організованості, жорстка дисципліна і конспірація осіб, причетних до наркобізнесу, включає диференціацію функцій виконавців усередині угруповання.

Крім аналізу внутрішньої структури організованих спільнот, що займаються наркобізнесом, О.Ф. Дудар наводить власну типологію злочинців у зазначеній сфері.

Так, організатори злочинних угруповань – особи, які організують і керують діяльністю груп з придбання, виготовлення і поширення наркотиків на чорному ринку. Ними, як правило, стають злочинні авторитети, раніше судимі особи, зокрема за злочини, пов’язані з наркотиками, які добре орієнтуються у сфері обігу наркотичних засобів. Останнім часом злочинні угруповання частіше очолюють особи, які володіють великими коштами. Самі організатори, як правило, в здійсненні операцій по скупці й продажу наркотиків участі не беруть, вони лише фінансують цю діяльність і одержують прибутки, старанно маскуючи свою причетність до наркобізнесу.

Збувальники (оптові збувальники, перекупщики, роздрібні збувальники) – особи, які здійснюють незаконну реалізацію наркотичних засобів. Для них характерним є негативне відношення до соціально-корисної діяльності, наявність злочинного досвіду, в тому числі й з виготовлення, споживання і збуту наркотичних засобів. Особливістю протиправної діяльності збувальників

наркотиків є її організований характер, розгалуженість злочинних зв'язків, їх міжрегіональний і міждержавний характер, розподіл ролей серед учасників злочинного угруповання. Встановлено, що характерною ознакою злочинних угруповань збувальників наркотиків є їх функціонування за земляцькою (національною) ознакою, що створює додаткові труднощі при розкритті та розслідуванні злочинної діяльності.

Виробниками наркотичної сировини і наркотичних засобів є різноманітні категорії населення, зокрема медики, науковці, працівники хімічних підприємств та ін. Ними можуть бути сільські жителі, які вирощують наркомісткі культури (частково – на замовлення збувальників).

За перевізників наркотичних засобів організатори злочинних угруповань використовують як споживачів і дрібних збувальників, так і осіб, відкрито не пов'язаних зі злочинним обігом наркотиків: родичів, сусідів, випадкових знайомих, попутників, осіб, які володіють маршрутними можливостями (водіїв, працівників повітряного і залізничного транспорту та ін.).

На думку західних спеціалістів, міжнародна наркомафія буде широко використовувати громадян України й інших країн СНД в якості наркокур'єрів, оскільки багато хто з них готовий ризикувати за невелику, за західними мірками, винагороду.

Розкрадачами наркотиків або наркомісткої сировини, як правило, виступають споживачі, що не мають матеріальних засобів для їх придбання. Це, насамперед, особи, раніше судимі за злочини, пов'язані з наркотиками, які не працюють і не вчаться, наркомани. Крім того, крадіжки і вимагання наркотичної сировини вчиняються особами не лише для особистого споживання, а й з метою їх подальшої реалізації та наживи.

У багатьох випадках розкрадачами є особи, які мають доступ до готових наркотичних препаратів або наркотичної сировини, робітники хіміко-фармацевтичних підприємств, аптек, аптечних складів, лікувально-профілактичних і медичних закладів (найчастіше – середній медичний персонал), серед яких досить високий відсоток становлять жінки середнього

віку, працюючі в аптечних і медичних установах, розлучені, підтримуючі зв'язки з раніше судимими, а також сільські жителі, які мають можливості для посівів маку і коноплі¹⁵⁶.

Наведені характеристики осіб, причетних до наркобізнесу багато в чому зумовлюють їх поведінку.

Тепер розглянемо проблему у площині практичної діяльності. Аналіз наведених у літературі прикладів, а також оперативно-розшукових справ, що містять матеріали візуального спостереження за об'єктами оперативних розробок у сфері незаконного наркообігу, свідчить про те, що можна виділити елементи поведінки, характерні для осіб, які вчинюють злочини у сфері наркообігу. Зокрема це:

- здійснення огляду навколишньої території та вивчення обстановки на ній при виході з приміщень, транспортних засобів;

- активні перевірочні дії перед відвідуванням своїх спільників або покупців за місцем проживання та роботи а також при поверненні до місця свого постійного або тимчасового проживання;

- постійне здійснення дій спрямованих на виявлення спостереження під час переміщень;

- часте користування послугами таксі – переважно одних і тих самих водіїв;

- часті розмови по мобільному телефону, застосування паролів, кодових слів, мовних виразів;

- організація контрспостереження з боку зв'язків об'єкта;

- розмежування маршрутів руху об'єктів спостереження та їх зв'язків з періодичними зустрічами без будь-яких вербальних контактів або з виконанням ролей незнайомих людей;

- зустрічі із спільниками у безлюдних місцях, або, навпаки, у місцях значного скупчення людей;

---

¹⁵⁶ Дудар О.Ф. Кримінологічні особливості осіб, причетних до наркобізнесу / О.Ф. Дудар // Науково-практичний журнал "Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – № 6. – 2002. – С. 56–66.

- рух на автотранспорті з грубими порушеннями правил дорожнього руху;
- пересування автотранспортом по дворах будинків у житлових масивах та малолюдних вулицях з низькою швидкістю;
- довготривалий, безцільний рух на автотранспорті по одній і тій самій місцевості;
- рух на автотранспорті з частими зупинками та змінами напрямку руху на протилежний.

При проведенні візуального спостереження за об'єктами з числа осіб, які вчинюють злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, мають застосовуватися специфічні організаційні й тактичні прийоми. Це пов'язане з особливостями злочинної діяльності зазначеної категорії осіб і впливом цієї діяльності на їх психіку та поведінку. При цьому необхідно враховувати, що до наркозлочинців відносяться різні категорії осіб, поведінка яких може суттєво відрізнятися в залежності від мотивів та масштабів злочинної діяльності, їх ролі та місця у злочинному “ланцюгу” наркобізнесу. Суб'єкти наркобізнесу майже завжди здійснюють активні дії, спрямовані на виявлення інфільтрованих агентів до їх середовища, дій органів внутрішніх справ зі спостереження, організують свою злочинну діяльність з максимальною конспіративністю¹⁵⁷.

Л.І. Романова зазначає, що описуючи характерні ознаки збірного соціального портрета особистості наркозлочинця, можна в числі їх виділити найбільш значущі¹⁵⁸. Наркоман - це в переважній більшості чоловік. Співвідношення чоловіків і жінок складає, за даними досліджень в різних регіонах, в середньому 70-80% до 30-20%. Майже в 90% випадків споживач наркотиків є жителем міста. У 65% він в тій чи іншій мірі випробував смак отрути в неповнолітньому віці. Схильний був до вчинення аморальних вчинків,

---

¹⁵⁷ Венедіктов А.А. Характеристика особи наркозлочинця як об'єкта візуального спостереження / А.А. Венедіктов // Науково-практичний журнал «Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)».- №18 – 2008. - [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/bozk/18text/g18_18.htm

¹⁵⁸ Романова Л.И. Наркопреступность: криминологическая и уголовно-правовая характеристика: учеб.-метод. пособие / Л.И. Романова. – 2-е изд. – Владивосток: Изд-во Дальневосточного ун-та, 2009. – С. 132.

втеч з дому, паління, вживання спиртного, токсичних речовин (80%). Після початку споживання наркотиків він (більш ніж у 75% випадків) втратив позитивні контакти з друзями по навчанню, колегами по роботі, втратив зв'язок з близькими родичами, став брехливим, потайним, жорстоким, відверто агресивним. Як правило, це особа без певних занять: не вчиться і не працює (57%). Має значні проблеми зі здоров'ям, у тому числі відхилення в інтелектуальному та психічному розвитку (65%). Став рано вчиняти злочини, і кожен третій має судимість. Більшість наркоманів (74%) абсолютно впевнені, що їм не потрібна ні медична, ні психологічна, ні соціальна, ніяка інша допомога, тому що варто захотіти, можна самостійно відмовитися від подальшого прийому наркотиків. У той же час 21% опитаних вважають, що самостійно перестати споживати наркотики неможливо і необхідна допомога лікарів. Приблизно 20% упевнені, що в наркоманію потрапляють тільки слабкі й безвільні люди, а тому ніякої підтримки їм надавати не треба, нехай відбувається природний відбір і виживає найсильніший. При цьому більше половини всіх опитаних стверджують, що процес відмови від згубної звички у багато разів полегшується, якщо споживати так звані «легкі» наркотики короткий час. Кожен десятий, який відповідає на питання, додавав, що кинути наркотики вдається лише тим, у кого сильна воля чи «залізний» характер, решта приречені.

Вважаємо за необхідне окремо зупинитись на соціально-демографічній характеристиці особистості злочинця¹⁵⁹, до якої належать відомості про стать, вік, рівень освіти, сімейний стан, коло інтересів тощо.

У 2009 році з 39 714 виявлених осіб, які вчинили злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, питому вагу становлять особи віком 29-39 років - 13 450 осіб, віком 18-24 років - 8 963 особи, віком 25-28 років - 7 299 осіб та віком 40-49 років - 5 461 особа. Інші

---

¹⁵⁹ Моніторинговий кримінологічний аналіз злочинності в Україні (2009-2013 роки): моногр. / [Блажівський Є.М., Козьяков І.М., Книженко О.О., Литвак О.М., Ярмиш О.Н. та ін.]. -К.: Національна академія прокуратури України, 2014. - С. 339-340.

вікові категорії представлені не так широко. Так, віком 14-15 років - 16 осіб, віком 16-17 років - 720 осіб, віком 60 років і більше - 1 493 особи.

У 2010 році з 37 542 виявлених осіб простежується тенденція до збільшення кількості осіб, які вчинили злочини, передбачені статтями 305-324 КК України, майже у двічі: віком 18-28 років - 14 906 осіб та віком 40-54 років - 6 552 осіб. Віком 29-39 років - виявлено 13 372 особи, 16-17 років - 655 осіб, що залишилось майже на рівні 2009 року.

2011 рік характеризується такою самою тенденцією. Так, віком 18-28 років - 14 337 осіб, віком 29-39 років - виявлено 13 677 осіб. У віковій категорії 16-17 років відбулось невелике збільшення кількості виявлених осіб - 700.

2012 рік має тенденцію до зменшення осіб, які належать до наступних вікових категорій: 18-28 років - 11 640 осіб; 29-39 років - 12 014 осіб; 16-17 років - 601 особа; 60 років і більше - 862 особи, що майже удвічі менше порівняно з 2009 роком. Проте така тенденція пов'язана з меншою кількістю виявлених осіб, які вчинили зазначені злочини у 2012 році.

У 2013 році з 19 396 виявлених осіб, які вчинили злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, питому вагу становлять особи віком 29-39 років - 7 049 осіб, віком 18-28 років - 5 904 особи, віком 40-54 років - 3 183 особи. Інші вікові категорії представлені не так широко. Так, віком 14-15 років - 28 осіб, віком 16-17 років - 247 осіб, віком 60 років і більше - 567 осіб. Хоча за деякими показниками можна відзначити зменшення кількості осіб тієї чи іншої вікової категорії, однак це відбувається на тлі загального зменшення кількості осіб, які вчинили зазначені злочини.

Відповідно до статистичних даних особи, які вчинили злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, у 2009 році мали таку освіту: повна вища і базова вища освіта - 2 402 особи; професійно-технічна освіта - 10 902 особи; початкова загальна освіта та без освіти - 2 882 особи; повна загальна середня освіта та базова загальна освіта - 23 528 осіб. У 2010 та 2011 роках зазначена характеристика осіб суттєво не

змінилась. Так, у 2011 році серед виявлених осіб повну загальну середню освіту та базову загальну освіту мали 24 084 особи, професійно-технічну освіту мали 9 258 осіб.

У 2012 році кількість осіб, які вчинили злочини у сфері, що досліджується, дещо змінилась. Зокрема, серед виявлених осіб повну загальну середню освіту та базову загальну освіту мали 20 444 особи, професійно-технічну освіту мали 8 055 осіб, повну вищу і базову вищу освіту мали 2 023 особи. Така картина повністю відповідає кількості виявлених осіб, які вчинили злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів - 31 398.

Те ж саме можемо констатувати і у 2013 році. Так, серед виявлених осіб повну загальну середню освіту та базову загальну освіту мали 11 322 особи, професійно-технічну освіту мали 4 760 осіб, повну вищу і базову вищу освіту мали 1 260 осіб.

Проведений аналіз дає підстави дійти висновку про сталу тенденцію до зниження кількості жінок серед виявлених осіб, які вчинили злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Жінки становлять - 6 076 осіб з числа виявлених осіб, які вчинили злочини у досліджуваній сфері у 2009 році. У 2010 році жінки становлять - 5 357 осіб. У 2011 році кількість жінок серед виявлених злочинців склала - 4 777 осіб, у 2012 році - 3 890 осіб, у 2013 році - 2 447 осіб.

Серед виявлених у 2009 році осіб, які вчинили злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, ті, що працюють, складають - 2 230 осіб, серед них у сфері агрокомплексу - 36 осіб, власники підприємств - 17 осіб, наймані працівники - 1 948 осіб. У 2010 році кількість працюючих не перевищувала кількості осіб у 2009 році й становила 2 071 особу, у 2011 році ця цифра склала - 2 155 осіб, у 2012 році - 1 824 особи. Наведені показники свідчать про усталену тенденцію осіб, які працюють, щодо вчинення цих злочинів.

Необхідно зауважити, що більшість осіб упродовж 2009-2013 років було виявлено за вчинення незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту у межах 9 000-11 000 осіб.

2.4. Кримінально-правова характеристика злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів

У науці кримінального права досі немає єдиного підходу до формального визначення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів. Традиційно вони розглядаються у рамках більш широкої групи кримінально карних діянь, що виділяється вченими на основі спільності родового об'єкта протиправних посягань — здоров'я населення. Власне саме такі підходи й зумовили виділення у Кримінальному кодексі України розділу XIII “Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення”. Як видно з самої назви, законодавець, незважаючи на об'єднання злочинів проти здоров'я населення в окремому розділі, чітко розмежовує їх на такі, що пов'язані, та такі, що не пов'язані з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.¹⁶⁰

Існує точка зору, згідно з якою об'єктом будь-якого злочину є суспільні відносини, які охороняються кримінальним законом¹⁶¹. Об'єкти злочинних посягань можуть бути піддані певній класифікації. Найбільше визнання отримала триступенева класифікація "по вертикалі", в основі якої лежить

¹⁶⁰ Венедіктов А.А. Поняття та види наркозлочинів / А.А. Венедіктов // Науково-практичний журнал “Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – № 21. – 2009. – С. 67.

¹⁶¹ Таций В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве.— Харьков, 1988.

філософська концепція щодо загального, особливого й одиничного і яка визнає наявність загального, родового і безпосереднього об'єктів злочину.

Під загальним об'єктом у кримінальному праві розуміють всі ті суспільні відносини, які охороняються кримінальним законом. Цей об'єкт має загальнометодологічне значення для теорії кримінального права, і питання, що його стосуються, майже не викликають будь-яких суперечок.

Із багатьох нормативно-правових актів випливає, що саме суспільні відносини є об'єктом злочинів. Наприклад, у преамбулі Закону від 15 лютого 1995 р. "Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів" зазначено, що цей Закон регулює *суспільні відносини* у сфері обігу даних засобів і речовин. І коли зазначені суспільні відносини будуть взяті під охорону кримінальним правом, вони можуть виступати об'єктом злочинних посягань. У даному випадку це завдання реалізовано Законом від 15 лютого 1995 р. "Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України "Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів" та Закону України "Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними" (редакція від 19.11.2012 року). Вказаними законами регламентовано відповідальність за певні злочини проти здоров'я населення, зокрема за ті, що посягають на суспільні відносини у сфері обігу наркотиків.¹⁶²

Крім того, слід зазначити, що злочин руйнує не якусь окрему частину чи сторону суспільних відносин. Об'єктом злочинного посягання є (і лише й можуть бути) суспільні відносини в цілому, хоча шкода заподіюється, як правило, злочинним впливом на якусь окрему їх сторону — скажімо, на суб'єкти цих суспільних відносин або на матеріальний об'єкт (предмет) стосовно чи відносно якого вони створені.

Що ж до визначення родового об'єкта, то ця проблема залишається далекою від вирішення, особливо в умовах реформування кримінального права

---

¹⁶² Сливич І.І., Ступник Я.В. Кримінальне право України. Особлива частина: навчальний посібник / І.І. Сливич, Я.В. Ступник.- Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2014.- С. 445.

України. Це обумовлюється не стільки складністю з'ясування сутності розглядуваного кримінально-правового явища, скільки методологічними проблемами, пов'язаними з визначенням його структури.

Узагальнення точок зору з приводу визначення родового об'єкта дає підстави для висновку, що родовий об'єкт — це частина загального об'єкта, тобто група (комплекс) однорідних суспільних відносин, на які посягає однорідна група злочинів. Таке визначення цілком відповідає критеріям класифікації об'єктів і надає йому універсального характеру.

У свою чергу, законотворчий і правозастосовчий процеси свідчать про те, що універсальність тієї чи іншої категорії насправді не завжди може бути реалізована.

Власне кажучи, однією з якостей родового об'єкта є його спроможність відігравати роль системоутворюючого елементу. Для кримінального законодавства України, як і для кожної галузі права взагалі, принцип системності відіграє найважливішу роль. Родовий об'єкт дозволяє структурувати кримінально-правові норми за окремими групами злочинів у межах Особливої частини Кримінального кодексу України. Кримінально-правове вчення про об'єкт злочину на сучасному етапі дозволяє створити більш досконалу структуру кримінального закону з огляду на родовий об'єкт.¹⁶³

Родовим об'єктом усіх злочинів, передбачених статтями 305 — 320 розділу XIII КК України, є здоров'я населення. Зазначений термін по-різному розуміється вітчизняними дослідниками. За радянських часів В. М. Смітєнко у своїй праці “Кримінально-правова охорона здоров'я в СРСР” зазначав, що здоров'я населення — це врегульована нормами права і моралі єдина і цілісна система відносин, яка створює основу для збільшення тривалості його активного життя та її відтворення у суспільстві, оптимальних умов суспільно корисної праці та відпочинку, повноцінного буття і благополуччя, сприяє більш повному задоволенню матеріальних і духовних потреб усіх членів суспільства, є умовою їх подальшого гармонійного розвитку і прогресу

---

¹⁶³ Музика А. А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів.— К.: Логос, 1998.- С. 23-24.

суспільства.¹⁶⁴

У наукових працях, що вийшли після проголошення незалежності України, здоров'я населення визначалося: як складне комплексне явище, що становить сукупність однорідних суспільних відносин, які забезпечують охорону здоров'я невизначеного кола осіб при наданні і отриманні медичної допомоги або використанні сильнодіючих і отруйних речовин чи наркотичних засобів в медичних і наукових цілях¹⁶⁵; як суспільні відносини, що регулюються відповідними правилами та забезпечують сприятливі умови для нормального функціонування і життєдіяльності людського організму¹⁶⁶; як фактичний або максимально досяжний в Україні стан організму людей, які в ній проживають чи перебувають, необхідний для забезпечення їх біологічного існування, здатності до активного тривалого життя та відтворення здорового людського покоління¹⁶⁷.

Вважаємо, що найбільш юридично правильною є точка зору М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація, які зазначають, що здоров'я населення, як родовий об'єкт злочинів, передбачених розділом XIII КК України, охоплює безпеку біофізіологічного та психічного стану, що фактично склався, невизначеного кола осіб від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, отруйних, сильнодіючих речовин і одурманюючих засобів, біологічних агентів і токсинів, радіоактивне забрудненої продукції, а також від поширення епідемії.¹⁶⁸

Саме можливість стану життєдіяльності людей, який відповідає інтересам суспільства, є головним у змісті здоров'я населення як об'єкта злочинних

---

¹⁶⁴ Смитиенко В. Н. Уголовно-правовая охрана здоровья населения в СССР / В. Н. Смитиенко. — К. : Вища школа. — 1989.

¹⁶⁵ Никифорчин І. О. Кримінальна відповідальність за незаконний оборот наркотичних засобів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / І. О. Никифорчин. — Х., 1994.

¹⁶⁶ Музика А. А. Незаконний обіг наркотичних засобів в Україні (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08 / А. А. Музика. — К., 1998.- С. 21.

¹⁶⁷ Фесенко Є. В. Кримінально-правовий захист здоров'я населення (коментар законодавства та судової практики) / Є. В. Фесенко. — К. : Істина, 2001.

¹⁶⁸ Кримінальне право України : Особлива частина : [підручник / ред. М. І. Бажанов, В. В. Сташис, В. Я. Тацій]. — 2-е вид., перероб. та доп. — К. : Юрінком Інтер, 2005.- С. 350.

посягань.

Суспільна сутність і небезпечність злочинів, пов'язаних з наркотичними засобами, у тому й полягає, що вони руйнують цю можливість. Врешті-решт злочинним наслідком аналізованих діянь стає хвороба — наркоманія (токсикоманія). Наркомани тому і є хворими, що позбавлені можливості перебувати у здоровому стані, користуватися благами життя, що порушена їх життєдіяльність. Наркоманія як хвороба є протилежністю здоров'я населення. Сутність наркоманії має певне значення для характеристики об'єкта цих злочинів, оскільки злочинні наслідки належать одночасно до об'єктивної сторони і до об'єкта злочину¹⁶⁹.

Подальша конкретизація об'єкта здійснюється шляхом виділення **безпосереднього об'єкта**. Ю. Г. Пономаренко зазначає, що безпосереднім об'єктом злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів є суспільні відносини, які забезпечують установлений порядок виробництва, виготовлення наркотичних засобів і психотропних речовин та їх обіг і охорону таким чином здоров'я населення.¹⁷⁰

Безпосередній об'єкт — це конкретні суспільні відносини, які безпосередньо потерпають від злочинного посягання. У більшості випадків злочин заподіює шкоду одному безпосередньому об'єкту. Але нерідко при його вчиненні порушуються (чи зазнають такої небезпеки) одночасно декілька видів суспільних відносин, які є самостійними об'єктами кримінально-правової охорони. Йдеться про два безпосередні об'єкти чи більше (множинність об'єктів). Співвідношення і значущість вказаних об'єктів у межах одного й того ж складу злочину теорія кримінального права визначає шляхом поділу безпосереднього об'єкта на *основний* і *додатковий*, а додаткового об'єкта, в свою чергу, на *обов'язковий* і *факультативний* або, за термінологією І. М. Даньшина, — на "додатково-обов'язковий" і "додатково-факультативний"

¹⁶⁹ Музика А. А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів.— К.: Логос, 1998.- С. 32-33.

¹⁷⁰ Пономаренко Ю. Г. Кримінологічна характеристика та попередження злочинів у сфері незаконного наркообігу : дис. канд. юрид. наук / Ю. Г. Пономаренко. — Х. : НУВС, 2004.

безпосередній об'єкти.

Деякі дослідники визнають здоров'я населення безпосереднім об'єктом злочинів у сфері обігу наркотичних засобів¹⁷¹. Однак таке визначення ототожнює родовий і безпосередній об'єкти цих злочинів, що не можна визнати правильним. Безпосередній об'єкт злочину — це окремий випадок прояву, буття певного виду суспільних відносин, конкретна форма їх існування. Безпосередній об'єкт розглядуваних злочинів є складовою частиною родового об'єкта, але не збігається з ним. Він співвідноситься з родовим об'єктом як частина й ціле. Безпосередній об'єкт конкретизує ті суспільні відносини, яким завдається шкода вчиненням певного злочину, і вказує на відмінність даного посягання при порівнянні з будь-яким іншим злочином. Саме визначення безпосереднього об'єкта злочину є найважливішою для практики і найскладнішою справою. Помилки у визначенні об'єкта злочину найбільш часто трапляються на рівні саме безпосереднього об'єкта.

Як було зазначено вище, об'єктом злочинів визнаються суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом. Тому безпідставно з наукової точки зору і нелогічно визнавати об'єктом окремих злочинів не суспільні відносини, а якісь інші суспільні явища. Втім, деякі автори припускаються помилок, які руйнують усталене розуміння об'єкта злочину. Так, безпосереднім об'єктом злочинів, пов'язаних з наркотичними засобами, вони називають не суспільні, а правові відносини. Оскільки правовідносини виникають за наявності передбачених законом юридичних фактів (договору, адміністративного акта, правопорушення, події тощо), то з наведеного твердження випливає, що об'єктом злочину (адміністративного правопорушення) є сам злочин (адміністративний делікт).

Безпосередній об'єкт складу злочину пов'язаний з його предметом. Предмет злочину, що існує поряд із об'єктом, є самостійною факультативною ознакою складу злочину. Для нашого дослідження як безпосередній об'єкт, так і предмет злочину відіграють особливу роль, оскільки мають суттєве значення

---

¹⁷¹ Романенко В. Пріоритет — профілактиці / В. Романенко // Аргументи і факти.— 1987.— № 47.

для формування поняття та класифікації досліджуваних кримінально-карних діянь.

Аналіз норм статей 305 – 320 розділу XIII КК України дає підстави для висновку, що **предметами** досліджуваної категорії злочинів можуть бути: наркотичні засоби; психотропні речовини; прекурсори; аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин; снотворний макі конопля; кошти, отримані від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів і використані, з метою їх відмивання; документи (підроблені чи незаконно одержані) на отримання наркотичних засобів; рецепт (незаконно виданий), що дає право на придбання зазначених засобів або речовин; обладнання, призначене для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.¹⁷²

Аналіз наведеного переліку дозволяє дійти висновку, що для розуміння сутності досліджуваних злочинів необхідне чітке юридичне розуміння термінів “наркотичні засоби”, “психотропні речовини”, “прекурсори”, “аналоги наркотичних засобів та психотропних речовин”. Зазначені поняття містить Закон України “Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів”.

Зокрема, відповідно до цього Закону наркотичними засобами визнаються речовини природного чи синтетичного походження, препарати, рослини, які становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання ними, включені у відповідний Перелік¹⁷³ згідно із законодавством України та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. До психотропних речовин віднесені включені до Переліку речовини природного або синтетичного походження, препарати, природні матеріали, які здатні викликати стан залежності та справляти депресивний або стимулюючий вплив на центральну нервову систему чи викликати порушення

¹⁷² Венедіктов А.А. Поняття та види наркозлочинів / А.А. Венедіктов // Науково-практичний журнал “Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – № 21. – 2009. – С. 69.

¹⁷³ Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, з обігом яких пов'язана діяльність, що підлягає ліцензуванню : Постанова Кабінету Міністрів України від 10 трав. 1999 р. № 786 // Офіц. вісник України. — 1999. — № 19. — Ст. 831.

сприйняття або емоцій, або мислення, або поведінки і становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання ними. Прекурсори визначені у Законі як речовини та їх солі, що використовуються при виготовленні наркотичних засобів і психотропних речовин, включених до Переліку. Аналогами наркотичних і психотропних речовин є заборонені до обігу в Україні речовини природного чи синтетичного походження, не включені до Переліку, хімічна структура і властивості яких подібні до хімічної структури і властивостей наркотичних засобів і психотропних речовин, психоактивну дію яких ці речовини відтворюють.

Відповідно до усталених у кримінальному праві положень об'єктивна сторона злочину включає такі ознаки: суспільно небезпечне діяння, суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між небезпечними діяннями і суспільно небезпечними наслідками, місце, час, обстановку, способи та засоби скоєння злочину.

Об'єктивна сторона більшості злочинів у сфері обігу наркотичних засобів відзначається тією особливістю, що диспозиції кримінально-правових норм, які передбачають відповідальність за дані злочини, є *бланкетними*,— їх зміст визначається не тільки цими нормами, а й підзаконними актами інших галузей права.¹⁷⁴

Аналізовані злочини взагалі є порушенням *правового режиму обігу* зазначених засобів і речовин, під яким розуміється діяльність державних органів, підприємств та установ, пов'язана з культивуванням рослин, що містять наркотичні речовини, виробленням, виготовленням, зберіганням, розподілом, перевезенням, пересиланням, торгівлею, ввезенням, вивезенням і використанням наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів з метою задоволення медичних і наукових потреб. Цей режим регламентовано нормами міжнародного права — Конвенціями ООН про боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів 1961, 1971, 1988 рр., а також національним законодавством:

---

¹⁷⁴ Сливич І.І., Ступник Я.В. Кримінальне право України. Особлива частина: навчальний посібник / І.І. Сливич, Я.В. Ступник.- Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2014.- С. 449.

Законами України від 15 лютого 1995 р. "Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів", "Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними"; кримінально-правовими нормами; іншими нормативними актами (Переліком, Таблицями розмірів Комітету; Положенням про порядок здійснення діяльності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 3 січня 1996 р. № 6, тощо).

Згідно з цими та іншими нормативними актами в Україні встановлено:

- 1) державний контроль за діяльністю у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;
- 2) вичерпний Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що підлягають спеціальному контролю відповідно до законодавства України;
- 3) невеликі, великі та особливо великі розміри наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які знаходяться у незаконному обігу;
- 4) порядок і умови формування державного замовлення на наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори, затверджені форми заявок на одержання цих засобів і речовин;
- 5) порядок культивування снотворного маку й конопель, виробництва сировини, що містить наркотичні речовини, та виготовлення наркотичних і психотропних речовин на підставі спеціальних свідоцтв на право культивування зазначених рослин, які щорічно видає Міністерство агропромислового комплексу України для виконання державного замовлення на макову та конопляну соломку;
- 6) порядок розподілу й реалізації наркотичних та психотропних лікарських засобів, що постачаються міністерствам і відомствам, державним аптечним закладам за розподілом МОЗ України;
- 7) порядок і умови ввезення в Україну, вивезення з неї (імпортно-експортні операції), а також транзиту й перевезення наркотичних засобів, психотропних

речовин і прекурсорів на її території;

8) порядок обліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (інвентаризація і складання балансів) та порядок реєстрації всіх операцій з ними у спеціальних журналах, які виготовляються та видаються Комітетом;

9) порядок звітності про діяльність у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

10) порядок передачі та знищення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, вилучених з незаконного обігу.

Така ретельна і всебічна регламентація обігу зазначених засобів та речовин створює їх *особливий правовий режим*. Різноманітні порушення цього режиму утворюють об'єктивну сторону злочинів, що є складовою *незаконного обігу* наркотичних засобів,— діянь, пов'язаних з культивуванням рослин, які містять наркотичні речовини, виробленням, виготовленням, зберіганням, розподілом, торгівлею, використанням, переміщенням на території України та за її межі наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що здійснюються з порушенням вимог Закону "Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів".¹⁷⁵

Залежно від викладення ознак об'єктивної сторони складу злочину у диспозиціях статей Особливої частини КК України їх можна поділити на дві *групи*: 1) обов'язкові та 2) факультативні. До першої групи належить власне суспільно небезпечне діяння у формі дії або бездіяльності. Діяння (дія або бездіяльність) — обов'язкова ознака об'єктивної сторони будь-якого складу злочину. Без нього, тобто без конкретного акту суспільно небезпечної поведінки, не може бути вчинено жодного злочину. Тільки дія або бездіяльність завжди вказується в диспозиції статті Особливої частини КК України або впливає з її змісту. До другої групи належать суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням і суспільно небезпечними наслідками, об'єктивні обставини, з якими діяння пов'язане (місце, час, спосіб, обстановка, знаряддя та засоби вчинення злочину). Ці ознаки, фактично притаманні злочину

---

¹⁷⁵ Музика А. А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів.— К.: Логос, 1998.- С. 81-82.

як явищу об'єктивної дійсності, не завжди вказуються в статтях Особливої частини КК України як ознаки конкретного складу злочину.¹⁷⁶

Більшість злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, належать до так званих формальних або скорочених складів. Особливість об'єктивної сторони таких злочинів полягає в тому, що суспільно небезпечні наслідки злочину лежать за межами його складу. Склад такого злочину містить кожне діяння, передбачене конкретною статтею КК України, незалежно від ступеня, тяжкості та інших ознак його наслідків. Подібна конструкція складу злочину означає, що наявності складу злочину достатньо скоєння самої дії. Тому настання шкідливих наслідків не впливає на кваліфікацію аналізованих діянь, а лише має враховуватися при призначенні покарання.¹⁷⁷

Усі злочини, передбачені статтями 305 — 320 КК України, поєднує те, що обов'язкову ознаку їх об'єктивної сторони складають діяння, які є порушенням встановленого порядку обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. Такий порядок в Україні регламентується як нормами міжнародного права, так і власними законами і підзаконними нормативно-правовими актами.

Базовим актом українського законодавства у цій сфері є Закон України “Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів”. Усі діяння із зазначеними речовинами та засобами, що проводяться з порушенням вимог вказаного Закону, є протиправними.

Відповідно до Закону України “Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними “незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів — це діяння з: культивування рослин, включених до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, розроблення,

---

¹⁷⁶ Александров Ю. В. Кримінальне право України : Загальна частина : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / Ю. В. Александров, В. А. Клименко. — К. : МАУП, 2004.- [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://pravo.news/kniga-ukrainyi-pravo-ugolovnoe/kriminalne-pravo-ukrajini-zag-chastina-pidruch.html>

¹⁷⁷ Пономаренко Ю. Г. Кримінологічна характеристика та попередження злочинів у сфері незаконного наркообігу : дис. канд. юрид. наук / Ю. Г. Пономаренко. — Х. : НУВС, 2004.

виробництва, виготовлення, зберігання, перевезення, пересилання, придбання, збуту, ввезення на територію України, вивезення з території України, транзиту через територію України, використання, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що здійснюються з порушенням законодавства про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори”.

Сутність зазначених діянь розкривається у базовому Законі. Так, під культивуванням розуміється посів і вирощування рослин снотворного (опійного, в тому числі олійного та інших сортів, що містять опій) маку і конопель, інших рослин, передбачених конвенціями ООН.

Виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин складають усі процеси, за винятком вироблення, за допомогою яких можуть бути отримані наркотичні чи психотропні речовини, в тому числі шляхом екстракції або рафінування, а також перетворення одних наркотичних або психотропних речовин в інші наркотичні засоби і психотропні речовини. Ввезення (імпорт) і вивезення (експорт) визначаються законом як переміщення наркотичних засобів, психотропних речовин чи прекурсорів за межі України або ввезення їх в Україну з іншої держави. Під перевезенням і пересиланням розуміється переміщення наркотичних засобів, психотропних речовин чи прекурсорів з одного місця в інше в межах України.¹⁷⁸

Однак далеко не всі кримінально-карні діяння у сфері наркообігу знайшли своє тлумачення у нормах вищезгаданих законів. Саме з цих причин обов’язкові ознаки об’єктивної сторони злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів детально описані в диспозиціях відповідних статей КК України. Так, наприклад, у статті 305 роз’яснено, що контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів — це їх переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю. У диспозиції статті 306 “Використання коштів, здобутих від

---

¹⁷⁸ Сливич І.І., Ступник Я.В. Кримінальне право України. Особлива частина: навчальний посібник / І.І. Сливич, Я.В. Ступник.- Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2014.- С. 452

незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів” визначається, що — це розміщення коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, у банках, на підприємствах, в установах, організаціях та їх підрозділах або використання таких коштів для придбання об’єктів, майна, що підлягають приватизації, чи обладнання для виробничих чи інших потреб, або використання таких доходів (коштів і майна) з метою продовження незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Аналіз відповідних положень КК України дає підстави для висновку про те, що для всіх злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів характерний **загальний суб’єкт**, тобто осудна особа, яка досягла 16-річного віку. Водночас, слід зазначити, що заволодіння наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами або прекурсорами шляхом зловживання службовим становищем, незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин, порушення правил поводження з наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами або прекурсорами може бути здійснена лише спеціальним суб’єктом.

Важливість дослідження **суб’єктивної сторони** злочину полягає в тому, що ознаки останньої мають вирішальне значення для: правильної оцінки суспільної небезпечності діяння; відмежування винного заподіяння шкідливих наслідків від заподіяння шкоди внаслідок так званого казусу (випадку); виключення об’єктивного інкримінування; кваліфікації злочинів; призначення покарання. Актуальність цієї проблеми зростає, коли її розглядають через призму узагальненого бачення суб’єктивної сторони групи злочинів, що мають спільний родовий об’єкт, або характеризуються однорідним предметом, або розмішені в одній главі Кримінального кодексу (приміром, як злочини, пов’язані з наркоманією). На підставі такого вивчення можна дійти висновку про бажану систему кваліфікуючих суб’єктивних ознак, доречність (чи недоречність) існування тієї чи іншої заборони, відмінність загальних і

спеціальних кримінально-правових норм, а також дати рекомендації щодо кваліфікації злочинів.¹⁷⁹

Особливістю суб'єктивної сторони злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів є наявність прямого умислу. Умисність скоєння цих злочинів обумовлена характером діянь, що утворюють їх об'єктивну сторону.

Особа, яка скоює один із вищезгаданих злочинів, усвідомлює суспільно небезпечний характер діянь, передбачає суспільну небезпечність наслідків своєї дії або бездіяльності і бажає або свідомо допускає настання таких наслідків.

Виключення складають злочини, які передбачені ст. 320 КК України “Порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів”. Ці злочини можуть бути вчинені як умисно, так і з необережності.

Окремі склади злочинів мають специфічні **кваліфікуючі ознаки**, пов'язані з особливостями предмета злочину, - великі та особливо великі розміри наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів; особливо небезпечні наркотичні засоби чи психотропні речовини.¹⁸⁰

Великі й особливо великі розміри наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів - це кількісні параметри предмета окремих злочинів розглядуваної категорії. Згідно з приміткою до ст. 305 КК ці розміри визначаються спеціально уповноваженим органом виконавчої влади у галузі охорони здоров'я. При вирішенні питання про розміри предмета аналізованих злочинів необхідно керуватися Таблицями невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів, які перебувають у незаконному обігу. Наприклад, великим розміром визнається така кількість наркотичних засобів: героїну - від 1 до 10 г, гашишу (анаші) - від 40 до 500 г, кокаїну - від 1 до 15 г, макової соломи висушеної - від 1 до 5 кг, макової соломи не висушеної - від 5 до 25 кг. Відповідно кількість наведених

¹⁷⁹ Музика А. А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів.— К.: Логос, 1998.- С. 169.

¹⁸⁰ Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського.- [2-ге вид.] – К.: «ВД «Дакор», 2013.- С. 514

видів наркотиків, що перевищує верхню межу великого розміру, визнається особливо великим розміром.

Вирішуючи питання про кваліфікацію дій винного у випадках, коли вони були пов'язані з наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами різних видів, розмір цих засобів (речовин) визначається виходячи з їх загальної кількості. Якщо ж поряд із такими засобами й речовинами предметом злочину був ще й прекурсор, об'єднувати їх кількість із кількістю останнього не можна. Можна скласти лише кількість прекурсорів різних видів.

Таблиці узгоджено із списками відповідних таблиць наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, тобто з Переліком. Вони розроблені на підставі даних про небезпечність для здоров'я та життя відповідних доз наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, про максимально допустимі разові та добові дози вживання наркотичних (психотропних) лікарських засобів, частоту їх застосування в лікувальній практиці, а також з урахуванням: особливостей фармакологічної дії речовин; шляхів отримання цих засобів і речовин.

Особливо небезпечні наркотичні засоби чи психотропні речовини - це включені до списків № 1 і № 2 таблиці I Переліку наркотичні засоби і психотропні речовини, які є особливо небезпечними для здоров'я населення. Згідно із законодавством їх обіг в Україні заборонено. У КК дії з ними утворюють кваліфікуючу ознаку злочинів, передбачених ч. 2 ст. 305, ч. 2 ст. 307, ч. 3 ст. 313, ч. 3 ст. 314, і характеризують якісні параметри предмета злочину - при цьому враховано ступінь небезпечності зазначених засобів і речовин для здоров'я людини, яку вони можуть становити у разі зловживання ними.¹⁸¹

Для юридичної і соціальної оцінки діяння, пов'язаного з наркоманією, важливе значення мають факультативні ознаки суб'єктивної сторони злочину — його *мотив і мета*.

Мотивом у кримінальному праві називають усвідомлену потребу, яка

---

¹⁸¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка.- К.: Атіка, 2005.- С. 714.

спонукає суб'єкта до діяльності. Головним стимулом, що спонукає до дії (бездіяльності), є усвідомлені потреби людини. Цю роль можуть відігравати також інші стимули — інтереси, прагнення, почуття тощо. Мотивація злочину — це весь внутрішній механізм його вчинення. Причому "без мотивів не буває вчинків"¹⁸², тобто кожне діяння певним чином мотивовано. Значення мотиву для юридичної оцінки діяння є настільки важливим, що поки невідомий мотив діяння, ми не знаємо і не можемо сказати, що саме особа вчинила. Справді, вчинення одного й того ж діяння (наприклад, позбавлення життя потерпілого) залежно від мотиву може бути і злочином (якщо вчинене з мотиву помсти), і правомірним вчинком (якщо вчинене за мотивом захисту від суспільно-небезпечного посягання).

Усі злочини, пов'язані з наркоманією, вчиняються за певними мотивами, хоча в більшості випадків останні не передбачені законом як обов'язкові ознаки цих злочинів. Але аналіз суб'єктивної сторони зазначених злочинів дозволяє зробити висновок про мотиви їх вчинення. Найбільш поширеними серед них є *корисливий* мотив і прагнення виготовити, придбати, перевезти, переслати, зберігати їх, посіяти і виростити снотворний мак або коноплі для власного вживання чи для вживання їх іншими особами.

Враховуючи вартість (ціну) наркотичних засобів і психотропних речовин на "чорному" ринку, прибутковість торгівлі ними можна помилково визнати, що перше місце серед мотивів аналізованих злочинів посідає корисливий мотив. Так, він дійсно може бути рушійною силою при вчиненні будь-якого злочину, пов'язаного з наркоманією.

Однак це не означає, що більшість чи якась частина розглядуваних злочинів вчиняється лише з корисливих мотивів. Аналіз кримінального законодавства в цій галузі доводить, що тільки окремі склади злочинів містять вказівку на корисливий мотив або корисливу мету. Так, збут наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів далеко не завжди пов'язаний з корисливим мотивом, оскільки означає будь-яке відчуження вказаних засобів і

---

¹⁸² Словник юридичних термінів (російсько-український).— К., 1994.— С. 235.

речовин (а не тільки дії, пов'язані з задоволенням матеріального інтересу). Не є корисливістю обов'язковою ознакою і для розкрадання наркотичних засобів та психотропних речовин. Нарешті, судова практика свідчить: приблизно 90 % засуджених за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів — це особи, які незаконно виробили, виготовили, придбали тощо ці засоби й речовини для власного вживання.

Звичайно, статистичні дані можуть неповністю відповідати реальній ситуації. Так, у деяких справах лише згадуються "невстановлені слідством особи", які збувають наркотики за гроші, тобто з корисливих мотивів. Але як би там не було, споживачів наркотичних засобів набагато більше, ніж наркоділків.

Окрім того, значна кількість хворих на наркоманію сама забезпечує себе наркотиками. А ті, хто збуває останні, часто самі їх вживають, тому діють з двоєдиним мотивом — бажанням одержати матеріальну вигоду та задовольнити власну потребу в них.

Викладене доводить, що найбільш поширеним, основним мотивом вчинення злочинів, пов'язаних із наркотичними засобами або психотропними речовинами, є мотив вживання (власного чи іншими особами). Це повинно бути враховано в процесі подальшого вдосконалення антинаркотичного законодавства, яке нині спрямоване в основному проти споживача наркотиків, нерідко хворої людини (наркомана), а їх розповсюджувачів лишає недосяжними для правоохоронних органів.

Всі злочини, поєднані з наркоманією, вчиняються з тією чи іншою *метою* (без мети не буває вчинку), але не в усіх цих злочинах мета є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони. Виготовлення чи вироблення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин чи прекурсорів вчиняються з метою їх збуту або вживання, а збут — з метою одержання наживи (прибутку) або (і) поширення наркоманії. З тією ж метою вчиняються викрадання наркотичних засобів і психотропних речовин (ст. 308 КК) чи прекурсорів (ст. 312 КК), а також посів або вирощування снотворного маку чи конопель (ст. 310 КК). До прикладу, злочинець має на меті

викликати у особи інтерес до наркотичних засобів або психотропних речовин, а отже і бажання вжити їх. Ця мета може бути більш змістовною — викликати у потерпілого бажання, потребу вживати ці засоби і речовини більш-менш постійно, тривало, а інколи — залучити особу до вживання аби "посадити на голку". Тобто метою-мінімум цього злочину є домогтися від потерпілого разового вживання наркотиків, а метою-максимум — викликати у нього бажання вживати їх постійно, що призведе до захворювання на наркоманію.

Умисне порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів (ст. 320 КК) може вчинятися з корисливою метою або з метою створення лишку цих засобів і речовин для наступного збуту. При необережному вчиненні цей злочин, як і будь-який інший, мети мати не може.¹⁸³

На основі вищевикладеного можна зробити висновок, що найбільш значущими критеріями для *класифікації злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів* є предмет та обов'язкова ознака об'єктивної сторони наркозлочину (сутність кримінально-карного діяння).¹⁸⁴

Залежно від предмета це злочини, які передбачають вчинення діянь з: наркотичними засобами; психотропними речовинами; прекурсорами; аналогами наркотичних засобів і психотропних речовин; наркомісткими рослинами, коштами, отриманими від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин; документами на отримання або придбання наркотичних зазначених засобів або речовин; обладнанням, призначеним для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Залежно від сутності кримінально-карного діяння (обов'язкової ознаки об'єктивної сторони наркозлочину) це: контрабанда; незаконне заволодіння (шляхом викрадення, привласнення, вимагання, шахрайства, зловживання

---

¹⁸³ Музика А. А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів.— К.: Логос, 1998.- С. 180.

¹⁸⁴ Венедіктов А.А. Поняття та види наркозлочинів / А.А. Венедіктов // Науково-практичний журнал "Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – № 21. – 2009. – С. 73.

службовим становищем); незаконні виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут; діяння, пов'язані з незаконним введенням в організм та вживанням відповідних засобів та речовин; незаконний посів або вирощування наркомістких рослин; організація місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення; незаконні операції з документами на отримання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів; порушення встановлених правил їх обігу.

Л.І. Романова пропонує дещо іншу класифікацію злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків.¹⁸⁵

До *першої групи* належать суспільно небезпечні діяння, вчинені споживачами наркотиків, тобто наркоманами. Наркотики тут є предметом злочину. У цю групу входять усі незаконні операції з наркотичними засобами, вчинені для особистого споживання, без мети збуту. Найбільш поширеним злочином, що найбільш часто вчиняється споживачами наркотиків, охоплюється рамками складу злочину, передбаченого ст. 309 КК.

У *другу групу* можна об'єднати безпосередньо розкрадання і вимагання наркотичних і психотропних препаратів, а також ті злочини, які спрямовані на отримання матеріальних коштів на їх придбання. На частку цих злочинів припадає більше половини від числа всіх злочинів, що здійснюються наркоманами.

У *третю групу* злочинів, пов'язаних з наркотиками, складають агресивно-насильницькі діяння, які нерідко здійснюють споживачі наркотиків, перебуваючи в стані наркотичного сп'яніння. На частку цих злочинів припадає 5-6% від загальної кількості зареєстрованих наркозлочинів. У стані сп'яніння кожен наркоман являє собою реальну небезпеку і загрозу заподіяння шкоди собі і оточуючим. Перебуваючи під впливом наркотиків, він не здатний адекватно оцінювати події і в повній мірі контролювати свою поведінку. У числі цих злочинів, перш за все, виділяються хуліганські злочини і злочини проти особистості. Багато із злочинів проти особистості, скоєних у стані

---

¹⁸⁵ Романова Л.И. Наркомания и наркотизм. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2003.- С. 291-306.

наркотичного сп'яніння, відрізняються особливою жорстокістю, цинізмом, супроводжуються тривалими і безжальними знущаннями над потерпілим. Під впливом наркотику руйнуються стримуючі психологічні бар'єри, і злочинцеві стає чужим почуття каяття і докорів сумління, йому байдужа своя доля і, тим більше, доля оточуючих.

До *четвертої групи* злочинів, пов'язаних з наркотиками, слід віднести ті, які вчиняються лікарями та іншими медичними працівниками, тому вони об'єднуються за ознакою спеціального суб'єкта злочину.

У *п'яту групу* слід віднести ті злочини, які скоюються проти підростаючого покоління. Це схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин. Суспільна небезпека цих злочинів полягає в тому, що збиток завдається фізичному і психічному здоров'ю дітей, підлітків і молодих людей - генофонду суспільства. Завдання зацікавлених у поширенні наркотиків осіб полегшується тим, що цій категорії населення притаманне цікавість, відсутність життєвого досвіду і знань про небезпеку наркоманії. Процес звикання відбувається значно швидше, ніж у дорослих.

У *шосту групу* варто віднести злочини, пов'язані з поширенням наркоманії. Сюди відносяться такі злочини, як незаконні операції з наркотичними засобами та психотропними речовинами з метою збуту (ст. 307 КК); організація або утримання місць для споживання наркотиків (ст. 317 КК) тощо. Дана група злочинів є найбільш суспільно небезпечною, оскільки вона пов'язана з подальшим поширенням негативного соціального явища, прилучення до наркотиків дедалі більшої кількості осіб. Але всередині цієї групи виділяється підгрупа злочинів, вчинених організованими злочинними групами.

У *сьому групу* відносяться ті злочини, що стають можливими завдяки службовим або посадовим положенням злочинців та їхніх покровителів-співучасників. Сюди відноситься пособництво в контрабанді наркотиків, лобіювання інтересів наркоділків в законодавчих органах країни, надання допомоги у звільненні злочинців, захоплених правоохоронними органами та

інші.

До *восьмої групи* відносяться злочини, які вчиняються через наркотики і заради них в місцях позбавлення волі. Наркотики можуть бути своєрідним еквівалентом при розрахунках між засудженими, виступати як бойова зброя для розправи над негодними або винними, бути засобом поневолення, придушення їх волі.

Дев'яту групу складають такі злочини, як зараження тяжкими або невиліковними хворобами. Це положення підкріплене загальновідомим фактом, що основними переносниками СНІДу є саме наркомани.

І, нарешті, в *десяту групу* входять злочини, пов'язані з ухиленням від сплати податків. Величезні кошти, отримані від наркаторгівлі, легалізуються в різних формах підприємницької діяльності, будучи вкладеними в найбільш прибуткові галузі промисловості, акції підприємств, засоби масової інформації.

Аналізуючи сутність предмета досліджуваних злочинів, можна дійти висновку про єдність кримінально-правової природи протиправних діянь з наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами та прекурсорами. За своєю медичною ознакою і наркотичні засоби, і психотропні речовини, і їх аналоги можуть бути визнані такими за умови чинення ними специфічного впливу на центральну нервову систему людини, що обумовлює патологічне, важко переборне звикання до них, тобто наркоманію.

Наркоманія (від грецького *narke* — заціпеніння, і *mania* — безумство, паталогічний потяг) — хвороба, що характеризується непереборним потягом до препаратів, які викликають у невеликих дозах ейфорію, а у великих — оглушення, наркотичний сон.¹⁸⁶ Тобто, вживання як наркотичних речовин, так і психотропних засобів своїм наслідком має наркоманію. Відповідно, вживання їх аналогів також веде до наркоманії. Щодо прекурсорів, то, виходячи з їх законодавчого визначення, останні є засобом для виготовлення наркотиків та психотропних речовин. Таким чином і прекурсори, як предмет відповідних кримінально-карних діянь, опосередковано пов'язані з наркоманією.

---

¹⁸⁶ Большая советская энциклопедия : в 30-ти т. — изд. 2-е. — М. : “Советская энциклопедия”, 1975. — Т. 21.

Виходячи з цього, вважається доцільним усі злочини, передбачені статтями 305 – 320 КК України визначити, як “наркозлочини”. Зазначений термін Ю. Г. Пономаренко ототожнює зі злочинами у сфері наркообігу¹⁸⁷, з чим ми в цілому погоджуємося. Адже, виходячи з викладеного вище, поняття “злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів”, “злочини у сфері наркообігу”, “наркозлочини” можна визнати такими, що за своїм змістом охоплюють одні й ті ж діяння. Слід також зауважити, що в науковій літературі по відношенню до досліджуваної групи злочинів застосовується термін “злочини, пов’язані з наркообігом” та подібні до нього, що ґрунтуються на “зв’язку” кримінально-карних-діянь з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів та прекурсорів. Широке тлумачення “зв’язку” дозволяє віднести до таких злочинів діяння, вчинені під впливом введених в організм наркотиків; корисливі злочини, вчинені заради отримання коштів на придбання наркотичних засобів, тощо.¹⁸⁸

Такі злочини дійсно опосередковано пов’язані з наркообігом. Тому, в разі вживання подібних термінів по відношенню до досліджуваної групи злочинів, ми вважаємо доцільним вказувати не просто на зв’язок, а й на його безпосередність, скажімо: “злочини, безпосередньо пов’язані з наркообігом”. Так чи інакше, відмітимо, що термін “наркозлочини” є більш зручним для застосування в науці, а при наданні йому юридичного визначення може бути використаний у правотворчості, а відповідно й у процесі правозастосування.

Ю. Г. Пономаренко, даючи визначення злочинами у сфері наркообігу, зазначає, що — це злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, тобто суспільно небезпечні, винні, протиправні діяння, пов’язані із контрабандою, виробленням, виготовленням, придбанням, зберіганням, перевезенням, пересиланням, збутом, викраденням, привласненням, вимаганням названих речовин, а також культивуванням рослин, що містять наркотичні речовини, які

¹⁸⁷ Пономаренко Ю. Г. Кримінологічна характеристика та попередження злочинів у сфері незаконного наркообігу : дис. канд. юрид. наук / Ю. Г. Пономаренко. — Х. : НУВС, 2004.

¹⁸⁸ Венедіктов А.А. Поняття та види наркозлочинів / А.А. Венедіктов // Науково-практичний журнал “Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – № 21. – 2009. – С. 75.

завдають шкоди здоров'ю населення.¹⁸⁹

А.А. Венедіктов зазначає, що для більш повного охоплення змісту поняття наркозлочинів доцільно зазначити у визначенні злочини, які полягають в операціях з документами на отримання або придбання відповідних засобів і речовин. Під такими операціями розуміється незаконне виготовлення, підроблення, використання чи збут підроблених документів на отримання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів, а також незаконну видачу рецепту на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин. Крім того, до змісту поняття наркозлочинів доцільно включити й порушення посадовими особами встановлених правил обігу наркотичних засобів, прекурсорів та психотропних речовин. Доречним є і включення до змісту досліджуваного поняття не тільки протиправного заволодіння відповідним засобами та речовинами, а й обладнанням для їх виготовлення.¹⁹⁰

Включення у визначення суспільно-небезпечних наслідків наркозлочинів у вигляді шкоди здоров'ю населення не є обов'язковим, оскільки ці злочини мають формальний склад і вважаються закінченими з моменту вчинення відповідного діяння, незалежно від настання шкідливих наслідків. Розкриття у визначенні наркозлочинів власне поняття злочину як суспільно-небезпечного, винного протиправного діяння не є обов'язковим. В даному випадку доцільно вживати термін і кримінально-карні діяння, який передбачає і протиправність, і винність, і суспільну небезпеку таких діянь.

Таким чином, можемо зазначити, що наркозлочини — це кримінально-карні діяння, що полягають у контрабанді, незаконному виготовленні, виробленні, зберіганні, транспортуванні, збуті, придбанні, вживанні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, протиправному заволодінні ними або обладнанням для їх виготовлення, порушенні

¹⁸⁹ Пономаренко Ю. Г. Кримінологічна характеристика та попередження злочинів у сфері незаконного наркообігу : дис. канд. юрид. наук / Ю. Г. Пономаренко. — Х. : НУВС, 2004.

¹⁹⁰ Венедіктов А.А. Поняття та види наркозлочинів / А.А. Венедіктов // Науково-практичний журнал «Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). — № 21. — 2009. — С. 74-75.

посадовими особами встановлених правил їх обігу, незаконних операціях з документами на їх отримання або придбання, незаконному культивуванні наркомістких рослин.

РОЗДІЛ 3

ПРОТИДІЯ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ

3.1. Поняття, сутність, види і форми протидії наркозлочинності

На сучасному етапі розвитку українського суспільства, який безпосередньо пов'язаний з процесами широких перетворень у всіх сферах соціальної практики, головним напрямком діяльності держави у галузі охорони прав, свобод та інтересів громадян стає забезпечення охоронюваних цінностей від будь-яких посягань. І небезпідставно саме протидія злочинності у цьому разі є пріоритетною: злочини є найбільш соціально небезпечними діями, вони завдають шкоди життєво необхідним соціальним благам, заважають становленню та розвитку суспільних відносин.

Проблема протидії злочинності будь-якого характеру або спрямування, у тому числі й наркозлочинності, пов'язана з соціальними факторами, адже вона має справу з певними соціальними групами або окремими індивідами та життєвими ситуаціями, до яких вони потрапляють. Протидія у цьому сенсі є цільовим актом, зорієнтованим на ті чи інші категорії людей. Вона також є специфічною соціальною системою, її цілісне бачення та сприйняття як об'єкту відповідного соціально - правового та організаційно - управлінського впорядковуючого впливу допомагає позбавитись абсолютизації внутрішніх закономірностей її функціонування та розвитку, підміни ефективності та її критеріїв проблемами структурних та функціональних пертурбацій і виводить на значно новий рівень з'ясування ступеня відповідності впливу системи протидії злочинності на причини та умови вчинення злочинів її завданням. Як цілісна, вказана система може розглядатися лише у тому випадку, коли під час її функціонування різноманітні дії державних органів та установ, громадських формувань і окремих громадян узгоджуються, як це притаманно соціальним системам та науковій організації суспільних процесів.¹⁹¹

---

¹⁹¹ Бандурка О.М., Литвинов О.М. Протидія злочинності та профілактика злочинів: монографія / О.М.

На підставі аналізу понятійного апарату відповідної теорії було зроблено однозначний вибір на користь саме терміну «протидія злочинності», як такого, що найбільш точно відображає кримінологічну сутність та зміст діяльності, яка лежить в його основі.¹⁹²

Необхідно звернути увагу на той факт, що чітких меж між поняттями та категоріями, які використовуються для позначення всього спектру методів впливу на злочинність з метою її обмеження, нейтралізації і т.д., не існує.¹⁹³ Ми погоджуємося з думкою О.М. Бандурки та О.М. Литвинова, а також інших авторів, які вважають, що поняття «протидія злочинності» і «боротьба зі злочинністю» (як терміни найбільшого ступеня узагальненості і, відповідно, позначувані ними системи найвищого порядку) можуть використовуватися як тотожні¹⁹⁴, зі всіма наслідками, що випливають у вигляді поширення ознак та характеристик.

Не акцентуючи зайвої уваги на термінологічних розбіжностях, необхідно зазначити, що ці терміни часто використовуються як синонімічні. Це положення продиктоване не лише принциповою тотожністю цих термінів, але й збігом їх буквального змісту. У абсолютній більшості робіт, нормативних актах та методичних рекомендаціях вони використовуються як синоніми.¹⁹⁵

Бандурка, О.М. Литвинов; МВС України, Харківський національний університет внутрішніх справ.- Х. : ХНУВС, 2011.- С. 43

¹⁹² Алексеев А.И., Овчинский В.С., Побегайло Э.Ф. Российская уголовная политика: преодоление кризиса. - М.: Норма, 2006. - С. 14; Бандурка А.М., Давыденко Л.М. Противодействие преступности: война терминов, понятие, общая характеристика / А.М. Бандурка, Л.М. Давыденко // Право і безпека. - 2004. - № 3. - С. 8-9; Митрофанов А.А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація. - Одеса: Вид-во Одеського юридичного інституту НУВС, 2004. -С. 12; Попович В.М. Теорія і практика детінізації економіки: Монографія. - Ірпінь: Академія державної податкової служби України, 2001. - С. 27-29.

¹⁹³ Мартыненко О.А. Детерминация и предупреждение преступности среди персонала органов внутренних дел Украины: Монография. - Х.: Изд-во ХНУВС, 2005. - С. 332-335; Павленко Р. Тлумачення та використання превентивної термінології у кримінології / Р. Павленко // Право України. - 2005. - № 7. - С. 85-88.

¹⁹⁴ Бандурка О.М., Литвинов О.М. Протидія злочинності та профілактика злочинів: монографія / О.М. Бандурка, О.М. Литвинов; МВС України, Харківський національний університет внутрішніх справ.- Х. : ХНУВС, 2011.- С. 44; Давыденко Л.М., Бандурка А.А. Противодействие преступности: теория, практика, проблемы: Монография. - Харьков: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2005. - С. 11.

¹⁹⁵ Криминология / Под ред. проф. Н.Ф. Кузнецовой, проф. Г.М. Миньковского. - М.: Изд-во БЕК, 1998. - С. 171; Криминология. Учебник для юридических вузов / Под общей редакцией доктора юридических наук, профессора А.И.Долговой. - М.: Издательская группа НОРМА ИНФРА, 1999. - С. 139.

Отже, протидія наркозлочинності - це особливий інтегрований, багаторівневий об'єкт соціального управління, який складає різноманітна за формами діяльність відповідних суб'єктів (державних, недержавних органів та установ, громадських формувань та окремих громадян), які взаємодіють у вигляді системи різнорідних заходів, спрямованих на пошук шляхів, засобів та інших можливостей ефективного впливу на наркозлочинність з метою зниження інтенсивності процесів детермінації наркозлочинності на усіх рівнях, нейтралізації дії її причин та умов для обмеження кількості злочинних проявів до соціально толерантного рівня.¹⁹⁶

Протидія незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів вважається одним із пріоритетних напрямів діяльності правоохоронних органів на сучасному етапі розвитку української держави, адже відомо, що безупинно ростучі темпи поширення наркозалежності серед неповнолітніх, формування спеціалізованих організованих злочинних угруповань, які займаються наркобізнесом, значне збільшення кількості злочинних діянь, учинених під впливом наркотичного сп'яніння чи у сфері обігу наркотичних речовин, дедалі помітніше становлять загрозу для безпеки та здоров'я всієї нації.¹⁹⁷

Протидія наркозлочинності охоплює три сфери суспільних відносин:

1. *Загальна організація протидії наркозлочинності* - це сукупність організаційних (облік, реєстрація), управлінських (прогнозування, планування, координація, визначення стратегії і тактики), профілактичних (реалізація програм і планів, здійснення профілактичних заходів), контрольних (вивчення практики, встановлення тенденцій злочинності) та інших дій різноманітних органів та установ, які взаємодіють для досягнення спільних результатів.

2. *Правоохоронна діяльність* - система заходів з реалізації

---

¹⁹⁶ Бандурка О.М., Литвинов О.М. Протидія злочинності та профілактика злочинів: монографія / О.М. Бандурка, О.М. Литвинов; МВС України, Харківський національний університет внутрішніх справ.- Х. : ХНУВС, 2011.- С. 45

¹⁹⁷ Суховолець У.А. Протидія злочинам у сфері обігу наркотичних засобів: кримінологічний аспект / У.А. Суховолець // Митна справа.- № 1(97).- С. 284

правоохоронних та/або правозастосовних функцій державними органами, громадськими організаціями чи громадянами.¹⁹⁸

3. *Попередження наркозлочинності* - це здійснення спеціальними суб'єктами передбачених законом заходів для недопущення розвитку злочинного наміру на попередніх стадіях вчинення злочину, виявлення ознак скоєних злочинів, встановлення осіб, які їх скоїли, притягненню цих осіб до відповідальності, відновлення порушених прав, свобод і законних інтересів громадян та відшкодування збитків від злочинних дій.¹⁹⁹

Залежно від ієрархії причин та умов наркозлочинності у структурі її попередження виділяють наступні форми діяльності: загальносоціальна, спеціальна (кримінологічна) та індивідуальна профілактика злочинів.²⁰⁰

Загальносоціальна профілактика злочинів послідовно здійснюється усім прогресивним розвитком суспільства. Вона пов'язана з найбільш тривалими та значущими видами діяльності, заходами розвитку ринкової економіки, забезпечення прав, свобод та законних інтересів громадян, підтримки культури та моралі, зміцнення законності, соціальної захищеності населення. Ці заходи мають найбільш масштабні цілі, і таким чином загальносоціальна профілактика злочинів виходить за рамки інших видів профілактики злочинів.

Спеціальна профілактика злочинів здійснюється спеціально уповноваженими на це органами та установами, на які законом покладено боротьбу зі злочинністю (органи кримінальної юстиції) серед окремих верст населення, соціальних груп. На відміну від загальносоціальної профілактики спеціальна має за мету вказати членам суспільства на неможливість

---

¹⁹⁸ Міжнародна поліцейська енциклопедія: У 10 т. / Відп. ред. Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. - К. Вид. Дім «Ін Юре». - 2003. - Т. 1. - С. 826.

¹⁹⁹ Алексеев А.И., Герасимов С.И., Сухарев А.Я. Криминологическая профилактика: теория, опыт, проблемы. Монография. - М.: Издательство НОРМА, 2001. - С. 1-26; Криминология. Учебник для юридических вузов / Под общей редакцией доктора юридических наук, профессора А.И. Долговой. - М.: Издательская группа НОРМА ИНФРА, 1999. - С. 324-328; Мельник М.І., Ховранюк М.І. Суд та інші правоохоронні органи. Правоохоронна діяльність: закони і коментарі: Друге видання, виправлене і доповнене. Навчальний посібник / Автори і упорядники: М.І. Мельник, М.І. Ховранюк: - К.: Атіка, 2001. - С. 13; Чувилен А.А., Чувилен А.А. Правоохранительные органы: Учебное пособие. - М.: Юриспруденция, 2000. - С. 3-6.

²⁰⁰ Жалинский А.З. Специальное предупреждение преступлений в СССР (Вопросы теории). - Львов: Вища школа, 1976. - С. 185.

злочинного варіанта поведінки і створює такі умови, щоб захистити всіх членів суспільства від протиправних дій окремих його представників за допомогою покладання на винних осіб обов'язку понести передбачене законом покарання.

Залежно від особливостей застосування заходів профілактичного впливу на різних етапах спеціальної профілактики виділяють ранню, безпосередню і посткримінологічну профілактику.²⁰¹

Рання профілактика охоплює: по-перше, заходи корекції моральних якостей особи, що вчинює аморальні дії, характер яких вказує на процес деморалізації особи, що може привести до вчинення злочину; по-друге, заходи оздоровлення негативного мікросередовища, під впливом якого у свідомості осіб, що потрапили в це середовище, можуть сформуватися негативні погляди і вони можуть стати на протиправний шлях.

Г.А. Аванесов у структурі ранньої профілактики відрізняє також *безпосередню профілактику*. На його думку, вона відрізняється від ранньої, по-перше, відрізком часу, що відділяє особу від моменту можливого вчинення злочину, і, по-друге, ступенем соціальної шкідливості особи. Суть безпосередньої профілактики, за Г.А. Аванесовим, становить організація та здійснення превентивної діяльності, спрямованої конкретно на виявлення та усунення причин злочинів, умов та обставин, що сприяють їх вчиненню, на встановлення осіб, які можуть вчинити злочин, та проведення з ними роботи по недопущенню злочинної діяльності.²⁰²

Характер та зміст спеціальної (кримінологічної) профілактики злочинів, особливо безпосередньої, значною мірою залежать від характеру та змісту причин можливої злочинної поведінки та умов, що могли б цьому сприяти, від життєвих умов, особистих якостей людини та її соціальних зв'язків.

Деякі вчені пропонують додати до розглянутих ще й і *посткримінологічну профілактику*, в якій виділяють повторну та рецидивну

---

²⁰¹ Криминология / Под ред. В.Н. Кудрявцева. - М.: Юрид. лит., 1976. - С. 211; Филонов В.П. рук. авт. кол. Учебно-методическое пособие по криминологии и профилактике преступности. - Донецк, 1996. - С. 178-179.

²⁰² Аванесов Г.А. Криминология. Прогностика. Управление. - Горький. - 1975. - С. 108-109.

профілактику, і зазначають, що вона здійснюється відносно осіб, котрі перебувають в УВП та тих, котрі формують програми злочинної діяльності²⁰³. При цьому має місце деталізація ранньої профілактики за етапами формування злочинного наміру та вчинення злочину, що більш повно відображає різноманітність форм та методів профілактики злочинів.

Індивідуальна профілактика злочинів на відміну від спеціальної, має цілеспрямований на недопущення злочинної поведінки характер. Вона спеціально застосовується для встановлення та усунення (блокування, нейтралізації) причин, умов, інших детермінант злочинів - це її профілююча, головна ознака. Це спеціальна діяльність, основою якої є застосування спеціальних методів та прийомів, що відповідають принципам профілактики злочинів, знань та навичок регулювання соціальних відносин виключно з метою встановлення осіб, від яких можна очікувати скоєння злочинів, та унеможливлення цього²⁰⁴.

У структурі індивідуальної профілактики наркозлочинів розрізняють власне профілактику, запобігання та припинення злочинів²⁰⁵.

1. *Профілактика злочинів* - цілеспрямоване виявлення та усунення причин злочинів та умов, що їм сприяють.

2. *Запобігання злочинам* - недопущення реалізації замислених злочинів шляхом встановлення осіб, що намагаються їх вчинити, а також прийняття до них необхідних заходів, передбачених законом, поєднане з оздоровленням обстановки в мікросередовищі.

3. *Припинення злочинів* - перешкодження продовженню розпочатого злочину та доведення його до завершення шляхом встановлення осіб, що намагалися його вчинити, та прийняття до них заходів, у тому числі

---

²⁰³ Филонов В.П. (рук. авт. кол.) Учебно-методическое пособие по криминологии и профилактике преступности. - Донецк, 1996. - С. 179.

²⁰⁴ Бандурка О.М., Литвинов О.М. Протидія злочинності та профілактика злочинів: монографія / О.М. Бандурка, О.М. Литвинов; МВС України, Харківський національний університет внутрішніх справ. - Х. : ХНУВС, 2011.- С. 47.

²⁰⁵ Антонян Ю.М. О понятии профилактики преступлений // Вопросы борьбы с преступностью. - Вып. 26. - М.: Юрид. лит., 1977. - С. 29; Зелінський А.Ф. Криминологія. Навчальний посібник. - Х.: Рубікон, 2000. - С. 131.

кримінально-правових, а також створення обстановки, що виключає злочинну діяльність і надалі.

Кожна з цих стадій відрізняється своєю специфікою, на кожній з них діє комплекс різноманітних факторів, що не можна ігнорувати під час організації та проведення профілактичної роботи. На цих стадіях змінюється характер та зміст роботи, характер та зміст профілактичних заходів.

Наявність цих елементів індивідуальної профілактики злочинів обумовлена, насамперед, тим, що перед безпосереднім вчиненням злочину має місце досить тривалий процес формування особи правопорушника, його антисоціальних поглядів, інтересів, які надалі виступають причиною злочинної поведінки. У багатьох випадках вчиненню злочину передує етап формування злочинного умислу, в процесі якого особа ставить перед собою конкретну злочинну ціль, визначає шляхи її досягнення, уточнює деталі протиправної дії, а іноді навіть складає розгорнутий план вчинення злочину з різними варіантами розвитку подій.

Злочинний намір уточнюється, конкретизується під час різноманітних підготовчих дій. Багато злочинів не доводяться до кінця, через незалежні від волі суб'єкта фактори, чи у зв'язку з його добровільною відмовою; деякі злочини (наприклад, розкрадання) можуть вчинятись тривалий проміжок часу.

Оскільки класифікація спеціальної профілактики злочинів на ранню, безпосередню та посткримінологічну, а індивідуальної - на власне профілактику, запобігання і припинення злочинів, має досить умовний характер, а також тому, що запобігання та припинення мають відношення до спеціального рівня профілактичного впливу, а рання, безпосередня і посткримінологічна профілактика розрізняються залежно від етапу реалізації злочинного наміру, то вся ця робота по відношенню до злочинності взагалі, окремих її видів, зокрема наркозлочинності, та груп злочинів, є нічим іншим як кримінологічною профілактикою злочинів. Усі зусилля державних та громадських установ у відношенні злочинності в цілому, окремих її видів та

груп є впливом на фактори, що їх породжують чи обумовлюють, а також на їх джерела та носії²⁰⁶.

Таким чином, існують три автономні рівні впливу на наркозлочинність: вищий (загальний) рівень - протидія наркозлочинності; середній (особливий) рівень - кримінологічна профілактика; нижчий (конкретний) рівень - індивідуальна профілактика.

3.2. Механізм протидії наркозлочинності: поняття і структура

У сучасний період в умовах триваючих процесів демократичних перетворень в Україні важливе значення має гарантування національної безпеки країни. Визначальним фактором у цій сфері виступають розроблення і реалізація правових, організаційно-управлінських заходів із протидії злочинності, а також здійснення комплексу заходів, спрямованих на досягнення соціально прийняттого рівня злочинності, мінімізацію наслідків учинення злочинів. В умовах формування правової держави стоїть завдання удосконалення механізму управління всіма сторонами життя суспільства. Існує нагальна потреба подальшого розвитку демократичних засад життєдіяльності, в основі якої повинні бути, насамперед, удосконалення законодавства, зміцнення правопорядку, підвищення дисципліни й законності.²⁰⁷

В юридичній і спеціальній літературі досить широко використовується така правова категорія, як «механізм».

О.М. Литвинов справедливо стверджує, що механізм протидії злочинності для вітчизняної кримінології - достатньо нова категорія, яка на сьогоднішній день серйозному науковому аналізу не піддавалася. Окремі спроби вивчення не

---

²⁰⁶ Бандурка О.М., Литвинов О.М. Протидія злочинності та профілактика злочинів: монографія / О.М. Бандурка, О.М. Литвинов; МВС України, Харківський національний університет внутрішніх справ.- Х. : ХНУВС, 2011.- С. 48-49.

²⁰⁷ Ступник Я.В. Кримінологічний аналіз механізму протидії наркозлочинності: монографія / Я.В. Ступник, О.М. Литвинов. – Харків: Ніка Нова, 2012.- С. 22.

носили концептуального характеру, були розрізненими і безсистемними.²⁰⁸

В той же час слід визнати, що раніше дана проблема привертала увагу вчених в аспекті управління протидію злочинності. Так, А.Е. Жалинський стверджував, що для управління процесом (попередження злочинів -Я.С.) і вдосконалення його методів необхідно мати уяву про витoki цього процесу, про соціальні явища, що породжують і підтримують його, тенденції розвитку тощо. Це досягається шляхом аналізу механізму попередження злочинів і його закономірностей.²⁰⁹

Г.А. Аванесов вважав, що саме завдяки механізму профілактика злочинів стає керованим процесом. Останній є похідним від організаційної структури профілактики злочинів, що відображає дану систему в цілому і окремі її елементи. Вона також втілює в собі певну стійкість зв'язків між суб'єктами профілактики (в рамках системи цих суб'єктів) і «замикає» їх на відповідні об'єкти (систему об'єктів). При цьому неминуче постає питання про зміст профілактики (методи, заходи, заходи, види, форми) і про забезпечення профілактичної діяльності організаційними засобами.²¹⁰

При дослідженні цього питання, насамперед, слід зазначити, що в життєдіяльності держави і суспільства постійно виникає необхідність свідомого конструювання й удосконалення механізмів управління. Цей процес об'єктивно-суб'єктивного характеру. Іншими словами, конструкція механізму управління завжди є наслідком відбиття, насамперед, об'єктивних законів. Порушення цього методологічного положення може привести до того, що реальний процес буде розвиватися не по свідомому, а по стихійно сформованому механізму. А.П. Закалюк звертає увагу на те, що «...проблема управління діяльності щодо запобігання та протидії злочинності потребує нового системного викладення, в тому числі визначення через призму видової особливості його цілей, функцій, принципів, методів, механізму безпосереднього управлінського процесу в цілому,

---

²⁰⁸ Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні : монографія / О. М. Литвинов. - Х. : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. - С. 84-85.

²⁰⁹ Жалинский А. Э. Специальное предупреждение преступлений в СССР: вопросы теории / Жалинский А. Э. - Львов : Изд-во «Вища школа», 1976. – С. 47.

²¹⁰ Аванесов Г. А. Криминология / Г. А. Аванесов.. - М. : Акад. МВД СССР, 1984. – С. 365.

а також заходів забезпечення останнього».²¹¹

Поняття «механізм протидії злочинності» конкретизовано виражає вимоги діалектики і системного аналізу по відношенню до явищ соціальної дійсності. Відповідно до цього це поняття забезпечує чітке бачення всієї діяльності, яке дає можливість провести його аналіз в рамках існуючих категорій кримінології, прослідкувати форми його проявів в повсякденній кримінологічній та правоохоронній практиці.

Аналіз наукових праць, що різною мірою стосуються категорії «механізм», свідчить, що без застосування системного підходу неможливим є його об'єктивне дослідження, а, отже, і теоретичний аналіз, і практичне застосування. Слід констатувати неоднозначність розуміння сутності цієї категорії. Складність вибору підходу до визначення компонентів механізму також обумовлює складність досліджуваного поняття. Дослідження механізму як системи зі всіма її елементами та їх взаємозв'язками допоможе повністю розкрити значення цього поняття.

Стосовно такого соціального феномена як протидія злочинності, термін «механізм» повинен застосовуватися, перш за все, в прикладному аспекті, маючи на увазі необхідність досягнення певної результативності від завданого кримінологічного впливу. При цьому поняття «механізм протидії злочинності» дійсно буде похідним від поняття «протидія злочинності». Про ефективність механізму в цьому випадку можна буде вести мову тоді, коли будуть оцінені всі можливі форми його прояву і використання в безпосередній кримінологічній практиці, а також у разі його відповідності нормативно визначеним стандартам.

При всій місткості і багатогранності поняття «механізм» воно у всіх випадках покликане показати системно-динамічний, функціонально-структурний зріз соціальної дійсності, архітекtonіку кримінологічного впливу, і цей важливий аспект не можна ігнорувати.

Для того, щоб вивчити сутність механізму протидії наркозлочинності,

---

²¹¹ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. / Закалюк А. П. - К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007.- Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. - 2007. – С. 377.

визначитися з його дефініцією і структурою, доцільно використовувати метод дослідження за аналогією, який дозволяє на підставі одержаних раніше знань вийти на новий рівень узагальнення, генерувати нові ідеї і розробляти наукові положення. Дослідження даного механізму у зв'язку з цим повинно проводитися на основі аналізу складових аналізованої конструкції компонентів.²¹²

Першою з них, поза сумнівом, є «механізм правового регулювання». Наразі в правознавстві цей термін використовується досить часто і в самих різних значеннях, і в інтерпретаціях. Наприклад, Г.А. Аванесов з приводу механізму правового регулювання профілактики злочинів відзначає, що «...даний механізм складається з трьох головних елементів: правових норм, правових відносин, актів реалізації права... Центральна роль в механізмі правового регулювання належить нормам права, які служать моделлю правомірної поведінки і встановлюють відповідальність за поведінку протиправну. Механізм правового регулювання у сфері профілактики не є якимсь особливим, самостійним механізмом, а є проявом механізму правового регулювання в цілому, але стосовно специфічної області суспільних відносин, своєрідного об'єкту. Тому (завдяки цій специфіці) механізм профілактичного правового регулювання знаходить як би локальну структуру. В зв'язку з цим ми і говоримо про особливості правового регулювання у сфері профілактики, про відмітний аспект правового регулювання».

Висловлюється також думка, що «механізм» - це взаємодія деяких елементів, суб'єктів і об'єктів будь-якої діяльності.²¹³ Відповідно до нього механізм в завуальованій формі зводиться до відносин в якій-небудь області, наприклад, механізм управління - до управлінських відносин, а у сфері протидії злочинності - до відносин між відповідними суб'єктами.

Механізм протидії наркозлочинності в змістовному плані виступає

---

²¹² Ступник Я.В. Механизм противодействия наркопреступности / Я.В. Ступник // Противодействие незаконному обороту наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов и прекурсоров в современной России: уголовно-правовой и криминологический аспекты: Сборник материалов Всероссийской научно-практической конференции / под. общ. Ред. И.И. Батыршина.- М.: ФКУ НИЦ ФСКН России, 2015.- С. 172

²¹³ Ключев О. М. Взаємодія підрозділів органів внутрішніх справ на регіональному рівні: монографія / О. М. Ключев. - Х.: Основа, 2005.- С. 76

системним і багатогранним утворенням, що допускає різні підходи до свого трактування. Ці підходи, які дозволяють у ряді випадків використовувати науковий потенціал інших наук (перш за все, психології, кібернетики, соціології, різних галузей права, які комплексно вивчають різні аспекти управління), направлені на те, щоб розкрити ті або інші, часом вельми істотні, сторони діяльності з протидії злочинності і властиві їй механізми.

При цьому, в основі дії будь-якого механізму, у тому числі й в середовищі протидії наркозлочинності, завжди лежить взаємодія елементів різних систем. Проте, підхід механічного їх об'єднання в єдине ціле не дозволяє змалювати його у вигляді функціонуючої системи, вичленувати в ній визначальні структурні і інтеграційні зв'язки. Тільки розгляд з використанням системного підходу дозволить розкрити механізм так, щоб теоретичні положення з максимальною ефективністю використовувалися в практичній діяльності.

Механізм протидії наркозлочинності повинен формуватися відповідно до закономірностей, що характеризують виникаючі суспільні відносини. Це очевидне твердження, що не вимагає глибокого аргументування. В реальній кримінологічній практиці суб'єкти протидії злочинності керуються не закономірностями, а сформульованими на їх основі нормами права (принципами діяльності), на базі яких реалізується кримінологічний вплив. Тому одним з елементів механізму є юридичні підстави (норми, правозастосовні акти, практика) здійснення різних форм кримінологічного впливу на наркозлочинність.

Функціональне призначення механізму протидії наркозлочинності полягає в тому, що він допомагає реалізувати організуючий потенціал, який має правоохоронна система, як соціальне явище, приводить її в динамічний стан. Це значить, що в рамках механізму повинна здійснюватися певна діяльність відповідно до встановлених правил із застосуванням відповідних методів впливу відносно іншого соціального явища, якою є злочинність. Сказане означає, що як елементи механізму протидії наркозлочинності повинні виступати засоби і методи кримінологічного впливу.

Механізм протидії наркозлочинності формується та функціонує в рамках конкретної системи. Отже як середовище, поле реалізації організуючого потенціалу механізму протидії наркозлочинності виступає система протидії злочинності в цілому. Її організаційна структура представлена комплексами цілей, задач, суб'єктів, об'єктів, рівнів, форм і принципів протидії злочинності.²¹⁴

Основою всіх перелічених вище елементів механізму протидії злочинності, що зв'язує, виступають інтеграційні зв'язки, які зараз розглядаються як універсальні засоби оптимізації його функціонування.

Нарешті завершальною характеристикою механізму протидії наркозлочинності буде процес удосконалення, що в цій системі має безперервний характер, оскільки поки існує управління, буде існувати і постійна потреба в його удосконаленні. Однак, безперервність зазначеного процесу аж ніяк не обумовлює однотипність його протікання. Для кожного конкретного періоду часу характерні особливі шляхи й напрямки поліпшення механізму протидії наркозлочинності. Вони залежать не тільки від змін, що відбуваються в самій системі, але й від рівня розвитку суспільства, науки і техніки, а також досягнень передової управлінської практики. Протидія наркозлочинності відноситься до класу так званих систем, що постійно розвиваються, вимагають фактично постійного удосконалення своєї діяльності відповідно до змінюваних зовнішніх умов і виникаючих нових вимог.

Одночасно варто підкреслити, що розвиток і вдосконалення механізму протидії наркозлочинності - це складний, багатоаспектний і циклічний процес, причому його реалізація є можливою за умови цілеспрямованої і повсякденної роботи як окремих працівників, так і їх спільнот на всіх етапах функціонування системи протидії злочинності.

Таким чином, оцінюючи механізм протидії наркозлочинності в цілому, варто підкреслити, що це багаторівнева ієрархічна система. Кожному рівню побудови відповідає певний набір елементів. Їх можна виявити, якщо почати спробу розглянути протидію наркозлочинності в таких зрізах, в яких проявляються

---

²¹⁴ Юхно О. О. Теорія та практика оперативного-розшукового запобігання злочинам органами внутрішніх справ: монографія / О. О. Юхно. - Одеса : Інтерпінт, 2010. – С. 22-24.

супутні суспільні процеси і відповідні форми кримінологічного впливу із властивими їм засобами, методами і способами. Крім того, слід мати на увазі, що механізм протидії наркозлочинності функціонує не тільки по вертикалі, але й по горизонталі, тобто відбувається складне переплетення і взаємодія засобів, методів і способів кримінологічного впливу.²¹⁵

Отже, під *механізмом протидії наркозлочинності* слід розуміти таке системне утворення (узятю в єдності всю сукупність) норм, принципів, інститутів (державно-правових і суспільно-політичних), форм, методів і засобів (організаційних, правових, економічних, соціально-психологічних) зв'язків і відносин, за допомогою яких забезпечується кримінологічний вплив на специфічні об'єкти для досягнення поставлених цілей.²¹⁶

У вузькому розумінні (буквальному) цей механізм являє собою сукупність форм, методів і засобів, за допомогою яких відповідними суб'єктами здійснюється різноманітна діяльність у сфері протидії наркозлочинності.

Ще раз підкреслимо, що механізм протидії наркозлочинності на різних рівнях охоплює набір елементів, з власними змістовними характеристиками, співвідношеннями і т.д. І, нарешті, практика свідчить, що для будь-якої сфери, будь-якого рівня функціонування механізм кримінологічного впливу, в принципі, залишиться мертвою схемою, кістяком, якщо в ньому буде принижений, забутий суб'єктивний людський фактор, тому що без кваліфікованих виконавців жоден, навіть добре налагоджений, механізм не в змозі функціонувати.

---

²¹⁵ Ступник Я.В. Кримінологічний аналіз механізму протидії наркозлочинності: монографія /Я.В. Ступник, О.М. Литвинов. – Харків: Ніка Нова, 2012.- С. 39.

²¹⁶ Ступник Я.В. Механизм противодействия наркопреступности / Я.В. Ступник // Правовой журнал «Legea si Viata». (Закон и жизнь) № 5\2. –2014.- С. 165-167

3.3. Координація і взаємодія у сфері протидії наркозлочинності

Термін «координація» латинського походження. Він означає узгодження, приведення у відповідність, встановлення взаємозв'язку між діями, поняттями, рухами тощо²¹⁷.

У науковому обігу також використовується і термін «взаємодія», що означає взаємний зв'язок двох явищ або ж взаємну підтримку різних суб'єктів у тих випадках, коли вони потребують допомоги або ж певна ситуація вимагає спільних зусиль для вирішення конкретних завдань²¹⁸.

Координація і взаємодія мають важливе значення в сфері протидії наркозлочинності, тому що ця діяльність здійснюється за рахунок спільних погоджених зусиль різних суб'єктів. Серед них є і органи державної влади як різного рівня, недержавні суб'єкти, що представляють інтереси громадянського суспільства, і навіть окремі громадяни через різні форми самоорганізації населення.

З метою забезпечення правопорядку держава реалізує цілу низку заходів і засобів. Одне з провідних місць серед них займає саме координація правоохоронної діяльності, адже: по-перше, саме правоохоронна система виконує левову частку роботи щодо підтримки режиму законності та стану правопорядку у державі; а по-друге, правоохоронний механізм держави складна, розгалужена, багатоаспектна та багатосуб'єктна система, цілісність організації, злагодженість та результативність функціонування якої значним чином залежить від ефективності координації правоохоронної діяльності.²¹⁹

Координація правоохоронної діяльності є різновидом юридичної діяльності, тобто опосередкованої правом трудової, управлінської, державно-

---

²¹⁷ Новий тлумачний словник української мови: У 4 т.: 42000 слів / Уклад. В.Яременко, О.Сліпушко. – К.: Аконт, 1998. – С. 362.

²¹⁸ Новий тлумачний словник української мови: У 4 т.: 42000 слів / Уклад. В.Яременко, О.Сліпушко. – К.: Аконт, 1998. – С. 70.

²¹⁹ Єфіменко Д.К. Значення та роль координації правоохоронної діяльності при забезпеченні правопорядку / Д.К. Єфіменко // Право: історія, теорія, практика. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 14-15 березня 2014 року). – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2014. – С. 160-163

владної діяльності компетентних органів, яка націлена на виконання суспільних завдань і функцій (створення законів, здійснення правосуддя, конкретизацію права тощо) і задоволення тим самим як загальносоціальних, групових, так і індивідуальних потреб і інтересів.²²⁰ І як будь-який інший різновид діяльності взагалі та юридичної зокрема, вона має своє сутнісне призначення, що, як правило, визначається цілями та завданням її здійснення. Адже саме вони, цілі та завдання, характеризують те, чому та для чого вчиняються певні дії, зокрема координаційні дії по відношенню до суб'єктів, що виконують правоохоронну діяльність.

У юридичній та управлінській літературі пропонується ряд підходів до розуміння сутності координації. Так, В. Т. Маляренко вважає, що координація правоохоронної діяльності - це одна з управлінських функцій, що об'єднує й систематизує зусилля правоохоронних органів для досягнення загальної соціально бажаної мети. Правник відзначає, що координацію діяльності правоохоронних та інших державних і недержавних органів по боротьбі зі злочинністю в структурно-функціональному й функціонально-рольовому значенні можна визначити як спеціальну систему теоретико-методологічних і праксеологічних засад інтерпретації методів і методик упорядкування та взаємоузгодження організаційно-управлінської діяльності правоохоронних та інших державних і недержавних органів і організацій з метою створення ефективної організаційно-управлінської та правової системи перманентного контролю за криміногенними процесами в суспільстві та превентивної протидії злочинності.²²¹

Є. В. Кубко зазначає, що координація є функцією соціального управління, яка полягає в узгодженні, впорядкуванні різних частин системи управління. Координація у державному управлінні - одна з основних управлінських функцій, зміст якої полягає у забезпеченні впорядкування взаємозв'язків і взаємодій між

---

²²⁰ Карташов В.Н. Юридическая деятельность: понятие, структура, ценность. - Саратов, 1989.- С. 31.

²²¹ Маляренко В. Т. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України (Підручник) // К.: Юрінком Інтер, 2007.- С. 30.

учасниками процесу державного управління з метою узгодження дій та об'єднання зусиль на вирішення загальних завдань.²²²

На думку Я. О. Ліховіцького координацію в широкому розумінні можна визначити як об'єктивну потребу в узгодженості й взаємозалежності, яка є неодмінною умовою успішної життєдіяльності будь-якого суспільства й діяльності його владних і управлінських структур.

Щодо безпосередньо координації дій правоохоронних органів, то їх головною метою Я. О. Ліховіцький називає підвищення ефективності боротьби зі злочинністю. Для правоохоронних органів боротьба зі злочинністю означає, насамперед, вплив на злочинне середовище шляхом виявлення і припинення всіх фактів злочинів, викриття винних, притягнення їх до відповідальності, тобто застосування закону до кожного випадку злочинної поведінки.²²³

З точки зору, яку висловлює В. Т. Білоус, сутність координації полягає в об'єднанні зусиль правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю, насамперед організованою, в запобіганні їй, в узгодженні дій, додержанні законодавства, зокрема процесуального. Правовою базою організації взаємодії є: конституційні вимоги щодо захисту прав людини і громадянина; кримінально-процесуальне законодавство, що встановлює єдині завдання перед слідчими органами та органами дізнання уповноважених міністерств і відомств стосовно виявлення, розкриття, запобігання злочинам, провадження у кримінальних справах та розшуку винних осіб; галузеві акти законодавства, які встановлюють функції та повноваження відповідних правоохоронних органів щодо організації взаємодії; функціональні (спеціальні) акти законодавства; укази, розпорядження Президента України та постанови Уряду з питань боротьби зі злочинністю та правоохоронної діяльності; державні програми боротьби зі злочинністю; міжнародні договори України з питань взаємодії у сфері боротьби зі злочинністю; відомчі та міжвідомчі нормативно-правові акти (накази,

²²² Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. - К.: «Укр. Енцикл», т. 3: К - М. - 2001. - С. 345.

²²³ Ліховіцький Я.О. Сутність та значення координації дій правоохоронних органів / Я.О. Ліховіцький // Науковий журнал «Форум права».- №1, ХНУВС,- 2011. – С. 595-598.

інструкції); акти Генеральної прокуратури України з питань організації взаємодії слідчих підрозділів, які мають міжгалузевий характер.²²⁴

Колектив авторів підручника з прокурорського нагляду, зокрема В. Т. Нор, Я. О. Береський, І. І. Когутич, З. Д. Котикта ін., вважають, що сутність координації правоохоронних органів полягає у тому, що вона: 1) забезпечує узгодженість дій всіх елементів правоохоронної системи; 2) виступає необхідним інструментом поєднання їх зусиль у вирішенні завдань боротьби зі злочинністю; 3) створює умови компетентним органам, що входять до правоохоронної системи, для доповнення й багаторазового підсилення ефекту своїх дій за рахунок використання результатів діяльності координованих суб'єктів боротьби зі злочинністю; 4) сприяє переборенню відособленості дій окремих правоохоронних підсистем; 5) перетворює діяльність кожної із цих підсистем в органічно взаємозв'язані складові частини єдиної правоохоронної діяльності, досягаючи на цій основі запрограмованого (синергетичного) ефекту кінцевих результатів функціонування правоохоронної системи, який значно перевищує ефект, котрий був можливий за звичайного, простого додавання результатів їх роботи поодиноці.²²⁵

Координація, в тому числі координація правоохоронної діяльності, хоча і є самостійним функціональним напрямком державного управління, втім вона виступає, швидше, як допоміжний різновид державно-управлінської діяльності, який з'являється як об'єктивна потреба в узгодженні вже існуючих видів діяльності, тобто виникненню координації завжди передують наявність у реальності (дійсності) тих чи інших видів діяльності. Звідси координація, так би мовити, - це «післядіяльність». Значення та роль координації правоохоронних органів при забезпеченні правопорядку в країні полягає у тому, що вона

---

²²⁴ Суд, правоохоронні та правозахисні органи України: Навчальний посібник / В.С. Ковальський (керівник авт. колективу), В.Т. Білоус, СЕ. Демський та ін.; Віда. ред. Я. Кондратьєв. - К.: Юрінком Інтер, 2002. - С. 47.

²²⁵ Прокурорський нагляд в Україні. Підручник для юрид. вузів і факультетів (І. С. Марочкін, П. М. Каркач, Ю.М. Грошевий та ін.). За ред. проф. Марочкіна І. С., Каркача П. М. – Харків.- 2004.- С. 228.; Прокурорський нагляд в Україні : Курс лекцій для студ. юрид. вузів / В. Т. Нор, Я. О. Береський, І. І. Когутич ; [та ін.] ; за ред.: В. Т. Нор . – Львів : Тріада плюс, 2002.

націлена на поєднання розрізаних дій окремих суб'єктів правоохоронної діяльності, щоб забезпечити їх функціонування як єдиної злагодженої системи.²²⁶

В сучасних умовах є очевидним, що координація і взаємодія у сфері протидії наркозлочинності є об'єктивно обумовленими.

Одним з об'єктів впливу з боку правоохоронних органів, є наркоділки. Мова йде про осіб, які професійно або у складі спеціалізованих кримінальних профільних структур займаються наркобізнесом. Вони організовують виробництво, переробку, транспортування або поширення наркотичних засобів у загальнонаціональних масштабах²²⁷.

Спеціалізація і профільність кримінальних структур наркоділків означає, що на чолі їх стоять інспіратори наркобізнесу, що планують операції з наркотиками і які забезпечують «відмивання» отриманих коштів. У складі розглянутих кримінальних структур діють як проміжні ланки оптовики і перевізники з бойовими групами. Останні призначені для охорони перевезених наркотичних засобів по маршруту проходження, а також дилерів на місцях. Ця категорія учасників розглянутих кримінальних структур веде роздрібну торгівлю.²²⁸ Особливою категорією учасників кримінальних наркоструктур є професійні хіміки, що володіють знаннями і навиками розробляти наркотичні засоби нового покоління (так звані нові синтетичні наркотики) і забезпечувати їхнє виробництво в стаціонарних підпільних лабораторіях²²⁹.

Як показує практика протидії наркозлочинності, виявлення і викриття подібного роду угруповань неможливі або вкрай ускладнені силами одного, навіть спеціалізованого відомства. Тим більше, що склад кримінальних

---

²²⁶ Єфіменко Д.К. Значення та роль координації правоохоронної діяльності при забезпеченні правопорядку / Д.К. Єфіменко // Право: історія, теорія, практика. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 14-15 березня 2014 року). – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2014. – С. 160-163.

²²⁷ Піщенко Г., Мінченко С. Кримінологічна характеристика наркоманії в Україні // Право України. – 2005. – № 9. – С. 64.

²²⁸ Батюк О.В., Мацола А.А. Криміналістика: в запитаннях та відповідях: навч. Посібник / О.В. Батюк, А.А. Мацола. – К.: Видавничий дім «Артек»: 2015.- С. 102.

²²⁹ Методичні рекомендації виявлення та попередження злочинів і правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків працівниками органів внутрішніх справ / А.В. Науменко, А.Г. Скибінський, В.А. Волощук [за заг. ред. А.В. Науменко] – Київ: Друкарня МВС України, 2004. – С. 12.

структур, що займаються наркобізнесом, інтернаціональний, оскільки наркотрафіки йдуть із Середньої Азії, Грузії, Азербайджану та Росії.

Це обумовлює, у свою чергу, необхідність мати в кримінальних структурах наркоділків представників зазначених колишніх республік СРСР. Поряд з ними на вітчизняному наркоринку, за даними Департаменту БНОН МВС України, наркобізнесом займаються і представники афганської, китайської та в'єтнамської громад²³⁰. У цілому ж вітчизняний наркоринок зараз переживає період трансформації і тому українські злочинні формування, що діють у сфері незаконного обігу наркотиків, перебувають у стадії становлення.

Якщо ж правоохоронні органи не зуміють ефективно організувати оптимальну протидію незаконному обігу наркотичних засобів, то неминучо стане поява в Україні наркокартелів західного або латиноамериканського зразка, що при наявності сприятливих умов почнуть активно входити не тільки в економічну структуру, але і політичну владу. Тим більше, що в Україні можна констатувати наявність процесу формування системи об'єднань і організацій, які проводять різні пропагандистські кампанії на користь ліберального відношення до наркотичних засобів, роз'ясняють у брошурах, газетах і листівках філософію і практику прийому наркотиків. Усе це підпорядковано цілям пом'якшення боротьби з наркоманією, насамперед, за рахунок зміни відповідного законодавства.

Розглядаючи питання про взаємодію між суб'єктами антинаркотичної діяльності, варто вказати, що зусиль тільки правоохоронних органів, які цілеспрямовано діють у сфері боротьби з наркозлочинністю, явно є недостатнім для ефективної протидії кримінальному обігу наркотичних засобів.²³¹ Тому законодавець у ст. 3 Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» вказує, що протидія їх незаконному обігу повинні, крім силових

---

²³⁰ Методичні рекомендації виявлення та попередження злочинів і правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків працівниками органів внутрішніх справ / А.В. Науменко, А.Г. Скибінський, В.А. Волощук [за заг. ред. А.В. Науменко] – Київ: Друкарня МВС України, 2004. – С. 4.

²³¹ Суховолець У.А. Протидія злочинам у сфері обігу наркотичних засобів: кримінологічний аспект / У.А. Суховолець // Митна справа.- № 1(97).- 2015, частина 2, книга 2.- С. 289.

відомств, організувати центральний орган виконавчої влади у сфері охорони здоров'я, а також інші органи виконавчої влади в межах наданих їм законом повноважень²³².

Так, органи охорони здоров'я повинні діагностувати наркоманію, брати під профілактичне спостереження відповідну категорію хворих і забезпечувати їхнє лікування. Дані про цих громадян повинні узагальнюватися і аналізуватися органами охорони здоров'я для того, щоб законодавча і виконавча влада мали відомості, що характеризують наркологічну ситуацію в контексті соціально-демографічних та інших параметрів тощо. Важливими є також дані про захворювання, що супроводжують наркоманію. На їхній основі органи охорони здоров'я складають прогнози динаміки захворюваності на наркоманію і супутні хвороби та з урахуванням цього вносять пропозиції про необхідні заходи, спрямовані на попередження подальшого поширення незаконного вживання наркотиків, підвищення ефективності реабілітаційних заходів серед хворих на наркоманію, зменшення шкоди від вживання наркотиків, збереження мережі наркодиспансерів і кількості працюючих там лікарів-наркологів, створення реабілітаційних центрів для хворих на наркоманію. Всі ці заходи розробляються, а потім і проводяться як самостійно органами охорони здоров'я, так і в рамках відповідних комплексних державних і регіональних програм всіма суб'єктами антинаркотичної діяльності.

Низка заходів, пов'язаних із протидією незаконному обігу наркотичних засобів, органи охорони здоров'я можуть проводити разом з іншими органами виконавчої влади в плані здійснення системи заходів ранньої профілактики по формуванню у неповнолітніх установки на неприйняття наркотиків, а також створення для осіб, заражених ВІЛ-інфекцією і ведучих асоціальний спосіб життя (повій, інших девіантів), спеціалізованих лікувальних закладів²³³.

Крім вищевказаних, інші органи виконавчої влади діють у сфері

---

²³² Закон України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 10. – Ст. 62.

²³³ Сердюк О.О., Белоусов Ю.Л. Соціальна робота з особами з наркотичною та алкогольною залежністю // Соціальна робота в органах внутрішніх справ України: Навчальний посібник. – Харків: Національний університет внутрішніх справ, 2006. – С. 305-306.

припинення незаконного обігу наркотичних засобів адекватно своїм можливостям. Наприклад, коли спостерігається витік із законного обігу значної кількості хімічних речовин (прекурсорів), використовуваних для виробництва наркотиків у нашій країні та за кордоном, використовуються можливості Мінекономіки та Мінпромполітики України. Ці відомства можуть проаналізувати стан справ у цій галузі промисловості й опрацювати систему контролю за виробництвом прекурсорів у країні, їхньою реалізацією, експортом та імпортом. Мінагрополітики, Держкомзем та інші повинні проводити роботу з картографування територій, засмічених дикоростучими коноплями, визначати першочергові приміські зони знищення цих рослин, у тому числі шляхом включення їх у сільськогосподарський обіг або передачі під садово-городні товариства громадян. При неможливості корисного використання названих площ, можна проводити заходи щодо знищення конопель²³⁴.

Взаємодія обумовлюється характером завдання, для розв'язання якого потрібні зусилля декількох відомств. Наприклад, підготовка і впровадження експериментальної програми профілактики наркоманії та алкоголізму серед неповнолітніх здійснювалися спільними зусиллями Міністерства освіти і науки України та Міжнародною асоціацією по боротьбі з наркоманією і наркобізнесом. Цими ж установами був організований постійно діючий семінар із проблем наркоманії неповнолітніх для медиків і працівників освітніх закладів²³⁵.

Важливе значення має взаємодія адміністрації шкіл і підрозділів ОВС з профілактики правопорушень серед неповнолітніх, тому що наркоділки активно використовують освітні установи в якості місць збуту наркотиків у підлітковому середовищі. Зусиллями названих посадових осіб, а також психіатрів, наркологів, психологів, працівників служб можуть бути розв'язані і такі завдання, як роз'єднання асоціальних груп, що практикують систематичний прийом токсично-наркотичних засобів, і профілактика

---

²³⁴ Стенограма відкритих парламентських слухань на тему «Незаконний обіг наркотиків – загроза нового тисячоліття» 26 грудня 2001 р.

²³⁵ Штанько Д.О. Наркотизація молоді: аспекти, проблеми і наслідки // Вісник національного університету внутрішніх справ. – 2002. – Вип. 20. – С.14.

девіантних відхилень у їх поведінці; відновлення шкільного статусу дитини, що відмовилась від прийому наркотичних засобів і психотропних речовин.

Для підлітків та молоді властиві й певні форми соціальної дезадаптації, і систематичні уходи з родини, і самовільне залишення школи, аж до протиправної поведінки. У цьому випадку необхідно вживати заходи щодо усунення залежності підлітка від наркотиків, а також до повернення його до нормальної соціальної лінії поведінки. Сказане свідчить про те, що в окремому регіоні в цілому і на окремому об'єкті повинна існувати система профілактичних заходів, що поєднує зусилля всіх уповноважених на те відомств у їхній роботі із профілактики наркоманії²³⁶.

Усі органи влади можуть ефективно протидіяти незаконному обігу наркотичних засобів за умови оптимальної координації їхньої діяльності. Однак у вітчизняних умовах протягом тривалого часу не вдається здійснити ефективний вибір координатора як суб'єкта, що у повній мірі погоджує галузеву діяльність всіх задіяних у процесі протидії наркозлочинності установ і організацій. Узагальнюючи наявний по даній проблемі матеріал, можна побачити певні тенденції вирішення даного питання.

По-перше, як єдиний центр координації і керівництва, збору і аналізу інформації, розробки єдиної стратегії і тактики протидії наркозлочинності, постійного і оперативного моніторингу наркоситуації може бути Державний комітет України з питань контролю за наркотиками як центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України²³⁷.

По-друге, як координатора в аналізованій сфері можна відновити діяльність Національної координаційної ради боротьби з наркоманією при Кабінеті Міністрів України²³⁸.

По-третє, до числа координаторів протидії наркозлочинності можна

---

²³⁶ Мысько Г.Н., Долгий В.В. Наркологические проблемы в семье (Рекомендации по преодолению) / Под ред. проф. И.К. Сосина. – Харьков: Коллегиум, 2006. – С. 93-101.

²³⁷ Постанова Кабінету Міністрів України від 23.06.2010 № 516 // Урядовий кур'єр. – 2010. – № 119.

²³⁸ Постанова Кабінету Міністрів України від 13 травня 1993 р. № 343 «Про національну координаційну раду боротьби з наркоманією при Кабінеті Міністрів України» // Офіційний вісник України. – 2002. – № 1. – Ст. 4.

віднести і створювані при Раді національної безпеки і оборони України міжвідомчі комісії по взаємодії в сфері припинення незаконного обігу наркотиків, де на постійній основі спільно працюють фахівці з різних правоохоронних органів. Вони організують і забезпечують проведення великомасштабних прикордонних оперативно-профілактичних операцій, спрямованих на припинення контрабандних перевезень наркотиків територією країн СНД, а також створюють умови для здійснення інших видів оперативно-профілактичних операцій²³⁹.

По-четверте, це органи прокуратури, які відповідно до Положення про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю є координатором діяльності правоохоронних органів у зазначеній сфері²⁴⁰.

Оцінюючи вищенаведений перелік координаторів антинаркотичної діяльності, вважаємо, що вони далеко не рівнозначні. Це пояснюється наступними причинами. Насамперед, їх можна розділити на ті, які реально існують і функціонують, і ті, які існують віртуально.

Залежно від тієї ролі, що вони повинні виконувати, і сфери, на яку поширюється їхній вплив, вони можуть бути розділені на наступні групи:

- координатори наднаціонального, міждержавного рівня, якими є відповідні міжнародні організації;
- координатори національного масштабу міжгалузевого типу управління;
- координатори міжвідомчої правоохоронної сфери. При цьому органи прокуратури являють собою правоохоронний орган, що входить у структурну організацію державного механізму. У свою чергу, міжвідомчі комісії по взаємодії в сфері припинення незаконного обігу наркотиків РНБО України – тимчасові, змінювані структури;

---

²³⁹ Про деякі питання організації діяльності Ради національної безпеки і оборони України: Указ Президента України від 08.02.2005 № 208/2005 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 8. – Ст. 434.

²⁴⁰ Про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю: Наказ Генерального прокурора № 2 від 21.02.2000.

– координатор особливого типу – Державна служба України з контролю за наркотиками. Такий підхід до його оцінки пояснюється тим, що даний орган, з одного боку, має статус центрального органу виконавчої влади, а з іншого боку – йому ставиться завдання погоджувати діяльність інших органів виконавчої влади тільки щодо певного кола питань зі сфери протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і їх прекурсорів.

Із сказаного також випливає, що важливо, по-перше, визначити, якою, з погляду організаційно-правового забезпечення, може бути координація боротьби з наркоманією і кримінальним наркообігом у вітчизняних умовах, а по-друге, як ефективно розв'язати цю проблему у прив'язці до правоохоронних органів – основних суб'єктів протидії наркозлочинності.

Перш за все звернімо увагу на координацію дій із протидії наркозлочинності у наднаціональному, міждержавному масштабі. Світове співтовариство неодноразово об'єднувалось і вживало чималих зусиль, щоб вибудувати систему заходів протидії і міжнародно-правової боротьби з усіма операціями, пов'язаними з незаконним обігом наркотиків. Зокрема, у минулому сторіччі був прийнятий ряд найважливіших міжнародних конвенцій, головні положення яких лягли в основу національних законодавств держав, що їх ратифікували. До найбільш значимих варто віднести: Єдину конвенцію про наркотичні засоби, прийняту 30 березня 1953 р. у Нью-Йорку (із Протоколом про виправлення від 25 березня 1972 р.); Конвенцію про психотропні речовини від 21 лютого 1971 р.; Конвенцію ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 20 грудня 1988 р.²⁴¹.

Дані конвенції з наступними доповненнями і ухвалені на їх виконання спеціальні міжнародні договори і угоди давали державам-учасникам право вживати відповідних заходів із попередження незаконного виробництва наркотичних засобів і психотропних речовин, можливих їхніх витоків з

---

²⁴¹ Голик Ю.В., Коробеев А.И. Преступность – планетарная проблема (К итогам XI Конгресса ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию). – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2006. – С. 124-135.

легального обігу при експорті та імпорті, встановлення контролю над цими речовинами при виготовленні, виробництві, використанні, зберіганні, перевезенні та інших операціях з ними.

2 березня 1968 р. був створений Міжнародний комітет з контролю над наркотиками, що є незалежним квазісудовим контрольним органом, що здійснює на договірній основі моніторинг виконання міжнародних договорів про контроль над наркотиками і надання допомоги в реалізації зусиль по виконанню зобов'язань згідно із цими договорами. Комітет складається з 13 членів, що обирають строком на п'ять років, із правом переобрання.

Комітет щорічно готує доповіді, де надається аналіз положення в області контролю над наркотиками в усьому світі для того, щоб уряди країн-учасниць були постійно поінформовані про існуючі й потенційні ситуації, які можуть поставити під загрозу досягнення цілей міжнародних договорів про контроль за наркотиками. Щорічна доповідь готується на основі інформації, представленої урядами держав у розпорядження Комітету, органів системи Організації Об'єднаних Націй та інших організацій, зокрема Інтерполу, ВТО тощо.

З 1992 р. перший розділ щорічної доповіді присвячується якомусь конкретному питанню контролю за наркотиками, у зв'язку з яким Комітет представляє свої висновки і рекомендації для сприяння обговоренню питань політики і прийняття рішень у сфері контролю за наркотиками на національному, регіональному та міжнародному рівнях.

Останнім часом у щорічних доповідях розглядалися наступна тематика:

- 1992 р.: Легалізація використання наркотиків у немедичних цілях;
- 1993 р.: Важливість скорочення попиту на наркотики;
- 1994 р.: Оцінка ефективності міжнародних договорів про контроль за наркотиками;
- 1995 р.: Приділення першочергової уваги завданню боротьби з відмиванням грошей;
- 1996 р.: Зловживання наркотиками і система кримінального правосуддя;
- 1997 р.: Попередження зловживання наркотиками в умовах пропаганди

нелегальних наркотиків;

- 1998 р.: Міжнародний контроль за наркотиками: минуле, сьогодення і майбутнє;
- 1999 р.: Звільнення від болю і страждань;
- 2000 р.: Надмірне споживання лікарських засобів, що знаходяться під міжнародним контролем;
- 2001 р.: Глобалізація і нові технології: завдання органів із забезпечення дотримання законів про наркотики в ХХ ст.;
- 2002 р.: Нелегальні наркотики та економічний розвиток;
- 2003 р.: Наркотики, злочинність і насильство – їхній вплив на суспільство на мікрорівні;
- 2004 р.: Об'єднання стратегій скорочення попиту і вихід за рамки збалансованого підходу;
- 2005 р.: Альтернативний розвиток і законні засоби до існування;
- 2006 р.: Наркотичні засоби, що перебувають під міжнародним контролем²⁴².

Перелік наведених питань дає повне уявлення про те:

по-перше, наскільки багатогранною є проблема незаконного обігу наркотиків і все, що із цим пов'язане;

по-друге, як багато зусиль вживається у світі, щоб всебічно досліджувати всі аспекти складної і багаторівневої наркопроблеми і виробити єдині підходи у розумінні небезпеки, що виходить від даного негативного явища, що зачіпає інтереси світового соціуму;

по-третє, вибудувати єдину політику, що включає адекватну систему заходів захисту перед реальною наркозагрозою, що передбачає реалізацію першочергових тактичних завдань і розраховану на більш тривалий період у плані визначення міжнародної стратегії боротьби з наркоагресією.

Міжнародні стандарти організації та здійснення протидії незаконному

---

²⁴² Незаконный оборот наркотиков: глобальные тенденции и проблемы: сб. докладов Международного комитета по контролю за наркотиками / сост. и вступ. ст. А. В. Федоров. – М.: Астрейя-центр, 2007. – С. 4-10.

обігу наркотиків знаходять своє конкретне втілення у наступних положеннях, що мають знайти закріплення у національному законодавстві країн-учасниць: брати участь у контролі над наркотиками повинні, по-перше, силові відомства: органи юстиції, внутрішніх справ, оборони, а також центральна служба по боротьбі з незаконним обігом наркотиків. По-друге, структури, чия діяльність пов'язана з виробництвом і використанням наркотиків: органи охорони здоров'я, фармацевтики, соціальних питань. По-третє, структури, які побічно можуть впливати на процес боротьби з наркоманією і протидію кримінальному наркообігу: органи фінансів, зі справ молоді та спорту, сільського господарства.

Особливо слід зазначити, що на міжнародному рівні визнається доцільним створення спеціалізованих національних структур, покликаних діяти в аналізованій сфері, вирішуючи дві різні проблеми. Насамперед, це центральна національна служба по боротьбі з наркозлочинністю. Поряд із цим вважається необхідним створення і функціонування у складі Міністерства охорони здоров'я Комісії по контролю за наркотиками²⁴³.

Стосовно предмета аналізу даного питання важливим є те, що керівники всіх цих відомств повинні в масштабі конкретної держави входити до складу міжвідомчої комісії по контролю за наркотиками, що приймає на себе статус суб'єкта, відповідального за розробку, пропагування і координацію процесу реалізації урядової політики в сфері боротьби з незаконним обігом і споживанням наркотиків. Уважається необхідним і формування секретаріату такої комісії, відповідального за практичне здійснення розробленою комісією політики і за повсякденну координацію дій різних органів.

І, нарешті, принциповим моментом є і положення про те, що міжвідомча комісія повинна мати у своєму розпорядженні власний бюджет для забезпечення функціонування свого секретаріату.

Звернувшись до закордонного антинаркотичного законодавства²⁴⁴, можна

---

²⁴³ Незаконный оборот наркотиков: глобальные тенденции и проблемы: сб. докладов Международного комитета по контролю за наркотиками / сост. и вступ. ст. А. В. Федоров. – М.: Астрейя-центр, 2007. – С. 11-22.

²⁴⁴ Шумилов А.Ю. Закон о наркотиках в системе противодействия наркобизнесу. Учебно-практическое пособие. – М.: Изд. Шумилова И.И., 2002; Жариков Ю.С. Противодействие

побачити, що вищенаведена організаційна схема знаходить своє закріплення у відповідних законодавчих актах. Характерним прикладом може служити Закон Республіки Беларусь «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і їхні аналоги і прекурсори», який визнає координатором контролю за обігом наркотичних засобів – Раду Міністрів, а суб'єктами антинаркотичної діяльності – правоохоронні відомства, а також Міністерство охорони здоров'я, у складі якого створено спеціальний орган по контролю за наркотиками.

Одночасно на законодавчому рівні визначається, що відповідні правоохоронні відомства, а також Міністерство охорони здоров'я республіки є суб'єктами протидії наркозлочинності при координуючій ролі Ради Міністрів Республіки. У цьому антинаркотичному законі визначено, що інші республіканські органи державного управління, місцеві виконавчі та розпорядницькі органи можуть у межах своїх повноважень брати участь у протидії незаконному обігу наркотиків²⁴⁵.

У Республіці Казахстан питанням координації протидії наркозлочинності і контролем за обігом наркотичних засобів присвячено широке коло норм. Насамперед, в антинаркотичному законі визначається структура, покликана забезпечувати контроль за наркотиками. У першій редакції цього правового документа вона називалася Державною Комісією республіки по контролю за наркотиками. В 1998 році було змінено її назву на «Уповноважений державний орган у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів».

Законодавцем дана структура була визначена як орган, що у межах наданої йому компетенції формує і координує здійснення державної політики в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Особливістю аналізованого правового документа є те, що суб'єктом

незаконному обороту наркотиків и наркотизму: проблемы правового регулирования. Монография. – М.: Изд-во СГУ, 2008; Хатаев А.Ц. Интеграция правоохранительных систем по противодействию незаконному обороту наркотиков и обеспечение экономической безопасности. Монография. – М.: Маркетинг, 2007.

²⁴⁵ Противодействие незаконному обороту наркотиков и злоупотреблению ими в странах СНГ. Материалы международного семинара (19 апреля 2002 г., Брянск) / Под ред.: Гришко А.Я.; Редкол.: Климов М.В., Кожевников И.Д., Корниенко А.В., Матяш Л.Г., Пампушко И.П., Симоненко А.В. – М., Брянск: МУ МВД России, 2002. – С. 95-97.

державного регулювання обігу наркотиків і здійснення заходів протидії, визнається Уряд республіки і вищевказаний державний орган. Розглянутий правовий документ також використовує поняття «уповноважені органи республіки в сфері державного контролю за обігом наркотиків, протидії їхньому незаконному обігу і зловживанню ними»²⁴⁶.

Не зовсім вдалою, на нашу думку, є норма, представлена у ст. 7 Рекомендаційного законодавчого акту Міжпарламентської Асамблеї Держав – учасників СНД «Про протидію незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів». У ній лише вказується, що суб'єктом протидії наркозлочинності є визначені законом (ймовірно, національним) державні органи і створені в їхньому складі спеціалізовані підрозділи²⁴⁷.

Сказане свідчить про те, що функція контролю за обігом наркотичних засобів і діяльність з протидії кримінальному наркообігу в їхньому законодавчому оформленні в країнах СНД, в інших закордонних країнах мають автономний характер. При цьому тенденція така, що структурно функція контролю – прерогатива органів охорони здоров'я. Сприяючу ж роль виконують інші органи виконавчої влади, у тому числі й правоохоронні.

Що ж стосується протидії кримінальному наркообігу, то тут основними суб'єктами виступають правоохоронні відомства, в основному органи, що ведуть боротьбу зі злочинністю, які у свою чергу співпрацюють з іншими відомствами.

Інакше кажучи, у кожній державі повинні існувати як мінімум два блоки відомств. Один з них повинен контролювати обіг наркотиків, а інший – протидіяти кримінальному наркообігу. При цьому національний законодавець встановлює, що при вирішенні завдань, розв'язання яких вимагає спільних зусиль, зазначені відомства повинні співпрацювати одне з одним.

Координатором же всього механізму антинаркотичної діяльності

---

²⁴⁶ Уголовно-правовая политика и проблемы противодействия современной преступности. Сборник научных трудов / Под ред.: Лопашенко Н.А. – Саратов: Сателлит, 2006. – С. 325-332.

²⁴⁷ Федоров А.В., Михайлов В.И. Модельное законодательство о противодействии незаконному обороту наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров для государств-участников СНГ // Учен. зап. С-Петербур. фил. Рос. тамож. акад. – СПб., 1998. – С. 232-236.

законодавець визнає вищий орган виконавчої влади (у країнах СНД, як правило, національний уряд), що спирається обов'язково на спеціальний апарат в особі міжвідомчої структури. Не стала в цьому плані виключенням і Російська Федерація, як ініціатор ухвалення Рекомендаційного законодавчого акту Міжпарламентської Асамблеї Держав – учасників СНД «Про протидію незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів». В цій країні планувалось спочатку створити спеціалізований Комітет при Президенті РФ, але згодом було сформовано відповідну Урядову комісію. Були також визначені й суб'єкти антинаркотичної діяльності, перелік яких даний у ст. 41 федерального антинаркотичного закону²⁴⁸.

В національних реаліях уразливим місцем подібної моделі побудови системи протидії наркозлочинності, на нашу думку, є саме координуюча структура – Урядова комісія, оскільки всупереч міжнародним стандартам, представленим у Зразковому уставі Міжвідомчої комісії з координації дій по контролю за наркотиками, вона не набула ні власного апарата, ні бюджету. До речі подібна ситуація характерна і для інших країн СНД, зокрема і Російської Федерації.

На тлі проведеної 9 грудня 2010 року реформи системи влади в Україні²⁴⁹ ця проблема не знайшла свого відбиття ні в указах Президента України, що затвердили переформатування влади, присвячені статусу органів влади, ні в рішеннях Уряду України, ухвалених на виконання цього Указу.

Тому важливим теоретико-прикладним завданням є розв'язання цієї проблеми. Можлива організаційна модель і варіант її правового забезпечення в загальному виді були визначені нами раніше, де роль координатора антинаркотичної діяльності повинна бути відведена Національній координаційній раді по боротьбі з наркоманією при Кабінеті Міністрів України. Роль апарата цієї ради слід покласти на структури Державної служби України з

---

²⁴⁸ Шумилов А.Ю. Закон о наркотиках в системе противодействия наркобизнесу. Учебно-практическое пособие. – М.: Изд. Шумилова И.И., 2002.

²⁴⁹ Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 9 грудня 2010 року № 1085 // Офіційний вісник Президента України. – 2010. – № 32 / Спеціальний випуск /. – Ст. 1026.

контролю за наркотиками. Обов'язковою умовою функціонування останнього повинно бути включення в його штат прикомандированих співробітників всіх зацікавлених органів виконавчої влади в кількості, визначеній Прем'єр-міністром України, погодженій з Президентом України.

Не виключаємо, що дана модель може і не знайти свого реального втілення. У цьому випадку необхідно буде, по-перше, на законодавчому рівні чітко визначити статус і повноваження Національної координаційної ради по боротьбі з наркоманією при Кабінеті Міністрів України, що займається в сучасних умовах антинаркотичною діяльністю. По-друге, визначити, яка організаційна ланка Державної служби України з контролю за наркотиками буде виконувати роль апарата цієї ради. Вважаємо, що цю місію могло б взяти на себе Головне організаційно-аналітичне управління.

Що ж стосується форми законодавчого закріплення всіх цих питань, то необхідно ще раз підкреслити, що ми віддаємо перевагу законодавчому врегулюванню відповідних питань. Однак не виключається, що ці нововведення можуть бути ініційовані і Указами Президента України.

Зараз розглянемо проблеми координації протидії кримінальному наркообігу силами правоохоронних органів.

У сучасних умовах зберігає свою актуальність, незважаючи ні на що, питання узгодження дій правоохоронних відомств в аналізованій сфері. Тут варто вказати на особливу роль у спільній роботі правоохоронних органів прокуратури, якій доручено здійснення координаційної функції в сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів²⁵⁰.

Так, Генеральній прокуратурі України та її органам на місцях поставлено завдання проведення координаційних нарад по розглянутій проблемі, де аналізується стан боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, а потім обговорюються висновки, до яких прийшли по різних аспектах даної роботи інші правоохоронні органи, і розробляються спільні заходи щодо підвищення

---

²⁵⁰ Суд, правоохоронні та правозахисні органи України: Навч. посіб. / В.С. Ковальський (керівник авт. колективу), В.Т. Білоус, С.Е. Демський та ін.; Відп. ред. Я. Кондратьєв. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – С. 192.

ефективності оперативно-розшукової, кримінально-процесуальної і адміністративної діяльності названих відомств, направляються пропозиції, що підлягають включенню в комплексні програми і плани профілактики злочинів²⁵¹.

Мабуть ні в кого не викликає сумнівів, що дії правоохоронних органів у сфері протидії незаконному обігу наркотиків потребують суттєвого покращення. Вони повинні відповідати рівню і масштабам загрози національній безпеці. Мова йде про те, що провідну роль у становленні, розвитку і відтворенні вкрай неблагополучної наркоситуації в Україні починає відігравати організована злочинна діяльність у формі наркобізнесу. Останній постійно провокує збільшення попиту на наркотики, втягуючи в їхнє споживання не тільки осіб, що традиційно споживали алкоголь, але й підлітків, молодь.

Тому пильна увага з боку правоохоронних органів – суб'єктів ОРД, розвідки, контррозвідки та їхніх слідчих підрозділів повинно бути спрямоване на виявлення і викриття організаторів наркобізнесу. Тут не повинно бути перекосу у бік притягнення до кримінальної відповідальності тільки тих, хто чинить незаконні дії з наркотиками без мети збуту.

Безумовно, наркобізнес має латентний характер, у той час як злочинні дії споживачів наркотичних засобів очевидні, а їхнє виявлення і розкриття не становлять для кримінальної міліції особливих труднощів. Якщо ж зосереджувати увагу на останній категорії злочинів, то практика притягнення до кримінальної відповідальності споживачів наркотичних засобів не тільки не вирішують проблему ефективного контролю і протидії незаконному обігу наркотичних засобів, але й провокують погіршення наркоситуації.

Адже засуджені споживачі наркотиків, направлені в пенітенціарні установи, як правило, зберігають наркозалежність, продовжуючи споживання наркотиків у колоніях і в'язницях. Тому після звільнення вони знову повертаються в середовище осіб з девіантною поведінкою. Крім того,

---

²⁵¹ Про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю: Наказ Генерального прокурора № 2 від 21.02.2000 р.

статистичні дані про наркозлочинність, наведені нами раніше, показують, що організатори наркобізнесу діють наступально, втягуючи в наркотизацію все нових і нових людей, тому що вони стурбовані збереженням власних надприбутків.

Виходячи з цього, потрібною є активізація діяльності відповідних підрозділів правоохоронних органів України, оперативно-розшукова робота яких спрямована на виявлення і викриття організованих злочинних груп і наркоділків. Сприяти в цьому їм можуть органи прокуратури.

Органи прокуратури крім нагляду за дотриманням законності в ході ОРД, кримінально-процесуальної діяльності здійснюють і контроль за дотриманням принципу законності в діяльності щодо профілактики наркотизму. Мова йде про те, щоб не допустити здійснення правоохоронними органами та органами місцевого самоврядування заходів, що порушують права й інтереси людини і громадянина у вигляді примусового огляду груп ризику, безпідставного огляду автотранспорту, застосування заходів фізичного впливу до споживачів наркотиків.

Разом з тим, оцінюючи роль прокуратури як організатора боротьби зі злочинністю в цілому, у тому числі з кримінальним наркообігом, варто вказати, що дане відомство покликане погоджувати діяльність всіх правоохоронних органів при реалізації ними різних функцій кримінальної юстиції, тобто по широкому спектру завдань²⁵². Однак існує особлива проблема координації оперативно-розшукової діяльності як найбільш результативної правоохоронної функції в сфері протидії кримінальному наркообігу.

Специфіка ОРД полягає в тому, що її організація і тактика захищені обмежувальними грифами, що робить процес її здійснення винятково утаємниченим. У зв'язку із цим необхідним є виокремлення структури, що координуватиме ОРД при вирішенні відповідного кола завдань, що вимагають спільних зусиль спеціалізованих оперативних підрозділів – суб'єктів протидії

---

²⁵² Бандурка А.М., Горбачев А.В. Оперативно-розыскная деятельность: правовой анализ. – К.: РИО МВД Украины, 1994. – С. 86-95.

кримінальному наркообігу.

Логіка підказує, що оптимальним робочим органом, що забезпечить узгодження дій всіх цих оперативних підрозділів правоохоронних органів, мала б бути служба БНОН МВС України, як така, що тягне основне навантаження цієї боротьби, має в своєму арсеналі стратегічні й тактичні підходи спільної оперативної роботи в сфері протидії кримінальному наркообігу. При цьому ці підрозділи не втратять своїх позицій і як суб'єкт ОРД в антинаркотичній сфері. Натомість зберегти при цьому статус-кво для інших суб'єктів ОРД в сфері протидії кримінальному наркообігу навряд чи вдасться.

Вважаємо за необхідне нагадати, що антинаркотичні спеціалізовані підрозділи починали свою історію як організаційні ланки служби карного розшуку МВС. Однак не можна зневажати на ті закономірності у вигляді принципів роботи, які визначають устрій і функціонування оперативних підрозділів. Так, карний розшук працює за територіальним принципом і у його розпорядження потрапляє великий обсяг інформації, що становить оперативний інтерес у плані кримінального наркообігу. Тим більше, що оперативні працівники карного розшуку, виходячи з вищевказаного принципу їхньої роботи, тісно взаємодіють і з дільничними інспекторами міліції, і з патрульно-постовою службою, і з працівниками служби у справах дітей, а в сучасних умовах і з недержавними правоохоронними структурами²⁵³. Не випадково, а цілком закономірно, що антинаркотичні оперативні підрозділи були створені саме в складі карного розшуку.

При такому підході до організації координації дій оперативних служб правоохоронних органів щодо протидії наркозлочинам оптимально будуть використані їх оперативні можливості. Змінною структурою в цьому плані можуть стати спеціалізовані міжвідомчі оперативні групи, створювані по типу «ударних сил» оперативних служб США і призначені для боротьби з

---

²⁵³ Ярмак Х.П. Контрольно-наглядова діяльність органів виконавчої влади за обігом наркотиків в Україні // Боротьба з наркобізнесом: проблеми та шляхи їх вирішення. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Одеса, 2002. – С. 26-33; Хруппа М.С., Павленко Р.М., Семенюк В.А. Діяльність дільничних інспекторів міліції по запобіганню наркотизму: Науково-практичний нарис. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2001.

організованою злочинністю, у тому числі з наркобізнесом²⁵⁴.

У вітчизняних умовах зазначені оперативні групи можуть виявитися досить ефективними у своїй діяльності, оскільки до їхнього складу можуть включатися працівники різних правоохоронних органів, що мають можливості відслідковувати різні аспекти діяльності ОЗГ наркоділків.

Все сказане, на нашу думку, служить аргументом на користь того, щоб утворити при МВС України Міжвідомчий центр взаємодії у сфері протидії кримінальному наркообігу. Його існування саме в складі МВС дозволить результативно використовувати потужний потенціал цієї служби міліції.

Існує ще один аргумент на користь такого організаційного рішення. На порядку денному зараз стоїть питання створення системи підрозділів у сфері профілактики наркоманії і незаконного обігу наркотиків. На нашу думку, вони можуть мати форму, подібну до тієї, котру мають кримінально-виконавчі інспекції. Вони, як відомо, здійснюють контроль за особами, що входять у групу ризику в плані рецидиву злочинів. При цьому саме такі акценти в роботі даної структури стануть запобіжником неминучого дублювання функцій і підрозділів ОВС, які будуть паралельно діяти на одній і тій же території.

Для того щоб уникнути цього, важливо буде зберегти вищевказаний Центр міжвідомчої взаємодії саме в МВС України.

Координація антинаркотичної діяльності може бути результативною лише тоді, якщо вона має належне документальне оформлення. Практика протидії наркозлочинності виробила досвід планування цієї роботи. Тут у наявності стратегічні й інші плани відповідної діяльності. Цей організаційний захід може бути успішним, якщо він ґрунтується як на аналізі такої соціальної патології, як наркоманія, так і на аналізі наркозлочинності. Важливо знати причини як першого, так і другого соціально-правових явищ. Виходячи із цього, можна раціонально визначити як перелік загальнодержавних, так і інших заходів щодо боротьби з наркозлочинністю. У цьому випадку утворюються передумови для вироблення комплексу заходів, що впливають і на таку

---

²⁵⁴ Транснаціональний наркобізнес: новая глобальная угроза / Отв. ред.: Глинкин А.Н. – М.: РОССПЭН, 2002. – С. 96-101.

соціальну патологію, як наркоманія, і спрямовані на виявлення, розкриття і розслідування, попередження і припинення протиправних дій, пов'язаних з наркотичними і психотропними речовинами.

При плануванні заходів, спрямованих на протидію наркозлочинності, важливе значення має і створення умов для їхнього виконання. Насамперед, це стосується ресурсного забезпечення. Істотне значення має і об'єктивне визначення завдань, що підлягають вирішенню, і вибір відповідних засобів і методів, кадрове забезпечення, організація контролю над процесом виконання конкретних програм і планів по боротьбі з наркозлочинністю. В основі цих організаційно-управлінських заходів лежить відповідного рівня прогнозно-аналітичне забезпечення.

3.4. Міжнародний досвід становлення системи протидії наркозлочинності

Злочинність на сучасному етапі розвитку суспільства становить надзвичайно серйозну небезпеку для його подальшого розвитку. Вийшовши за межі кордонів певної держави, злочинність набула небезпечного транснаціонального характеру. Сьогодні уряду будь-якої держави (незалежно від засобів і ресурсів, якими вона володіє) украй складно вживати заходів, ефективних для боротьби з транснаціональною організованою злочинністю, не вдаючись до тієї або іншої форми міжнародного співробітництва. Усі країни світу повинні усвідомлювати, що жодна з них не захищена від зіткнення із транснаціональною злочинністю. Саме тому в сучасному міжнародному праві боротьба зі злочинністю належить до пріоритетних напрямів міжнародного співробітництва усіх держав і зумовлена необхідністю взаємодії держав у цій важливій справі.²⁵⁵

---

²⁵⁵ Войціховський А.В. Міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю як пріоритетний

Протидія наркоманії та наркозлочинності є важливою складовою діяльності держави та потребує координації зусиль органів державної влади й громадських організацій, налагодження тісного міжнародного співробітництва, визначення основних напрямів державної політики у цій галузі, розробки науково обґрунтованих стратегій щодо попередження наркотизації населення, вжиття профілактичних заходів на індивідуальному та загальнодержавному рівнях, формування в суспільстві свідомого негативного ставлення до немедичного зловживання наркотиками й водночас до незаконної наркобізнесової діяльності²⁵⁶.

Першою спробою ведення боротьби із зловживанням наркотичними засобами у світі була заборона Туреччиною у XVI ст. вживання опію та гашишу. Згодом, у XVIII ст., у Китаї заборонено продаж опію, відкриття спеціальних закладів, де можна палити наркотичне зілля. Але жодна з держав світу не змогла самостійно подолати ці злочини. Місцем скупчення наркоманії стали Близький і Середній Схід, Азія, країни Латинської Америки, де найсприятливіший клімат для культивування наркомістких рослин. Із зростанням і поширенням наркоманії держави світу почали співпрацювати у боротьбі з цими злочинами шляхом укладення міжнародних договорів та співробітництва правоохоронних органів.²⁵⁷

Першим міжнародним органом, створеним у 1909 р. для боротьби з наркозлочинами, стала Шанхайська опійна комісія. Вона координувала співробітництво держав у цій сфері та прийняла 9 резолюцій з питань боротьби з незаконним обігом наркотиків, який вже тоді кваліфікувався як міжнародний кримінальний злочин.

23 січня 1912 р. була прийнята Гаазька конвенція - перший в історії міжнародний договір, який встановив, що виробництво і розподіл сирого опію

напрямок зовнішньої політики України / А.В. Войціховський // Право і безпека.- 2010.- № 3.- С. 10

²⁵⁶ Раєцька Л.В. Міжнародний досвід становлення системи протидії наркоманії та незаконному обігу наркотиків / Л.В. Раєцька // Науково-практичний журнал «Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)» - №11 - 2005.- С. 207.

²⁵⁷ Іващенко В. Міжнародні питання боротьби із злочинами у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів // Підприємництво, господарство і право, 2005 - №9.- С.135-138

повинні підлягати правовому регулюванню, паління опію має викорінюватися, виробництво, продаж і використання похідних наркотичних речовин повинно обмежуватися законом виключно в медичних цілях, а виробники та продавці наркотиків мають потрапляти під систему заборон.

Пізніше були прийняті ще деякі документи з питань регулювання боротьби з наркозлочинами: Міжнародна конвенція з опію від 19.02.1925 р .; Конвенція про обмеження виробництва і регламентації розподілу наркотичних засобів від 13.07.1931 р .; Угода про заборону паління опію від 27.11.1931 р .; Конвенція про заборону незаконної торгівлі наркотичними засобами від 26.06.1936 р .; Протокол від 11.12.1946 р. про внесення змін до угод, конвенцій і протоколів про наркотики, укладені в Гаазі; Протокол від 19.11.1948 р ., що поширює міжнародний контроль на лікарські речовини, які не підпадають під дію Конвенції від 13.07.1931 р. про обмеження виробництва та регулювання розподілу наркотичних засобів, із змінами, внесеними Протоколом від 11.12.1946 р .; Протокол про обмеження та регулювання вирощування опійного маку, виробництво, міжнародну і внутрішню торгівлю, використання опію від 23.06.1953 р.

З метою уніфікації численних міжнародно-правових актів у 1961 р. була прийнята Єдина конвенція про наркотичні засоби, що замінила всі раніше прийняті документи, крім Конвенції 1936 р. Для України документ набрав чинності 15.05.1964 р.

Додатковим засобом боротьби із наркозлочинами стала Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, прийнята у 2000 р. Основною метою цього документа є усунення законодавчих прогалів у боротьбі з транснаціональною організованою злочинністю, у тому числі у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Прийняття міжнародним співтовариством такого документа є важливим кроком у протидії злочинам міжнародного характеру.²⁵⁸

---

²⁵⁸ Івашенко В. Міжнародні питання боротьби із злочинами у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів / В. Івашенко // Підприємництво, господарство і право, 2005 - №9.- С.135-138

Згідно з даними ООН, кількість наркоспоживачів у всьому світі склала в 2015 році, за різними оцінками, від 172 до 250 млн. осіб. Найбільш широко вживаною наркотичною речовиною є канабіс (майже 150 млн. споживачів), за яким слідує стимулятори амфетамінового ряду (приблизно 30 млн. – головним чином метамфетамін та амфетамін, а 8 млн. – екстазі). Трохи більше 13 млн. осіб вживають кокаїн і 15 млн. – опіати (героїн, морфін, опій, синтетичні опіати), у тому числі приблизно 10 млн. осіб вживають героїн.

В залежності від обраної наркополітики всі країни, на думку А.М. Волощук, можна поділити на дві групи. До першої групи слід відносити країни, в яких спостерігається неприйнятне ставлення до вживання та розповсюдження наркотиків (Іран, Китай, США, Росія та інші). Країни, віднесені до першої групи, можна умовно поділити на підгрупи в залежності від суворості санкцій, що застосовуються до осіб, які скоїли правопорушення у сфері обігу наркотиків, на: країни з репресивною та країни з рестриктивною (стримувальною або обмежувальною) державною політикою. Зокрема, слід виокремити країни, в яких до таких правопорушників може застосовуватись смертна кара (з репресивною антинаркотичною політикою).²⁵⁹

Смертна кара була відмінена в 139 країнах, в той час як в 58 країнах дана міра покарання зберігається, а в 32 з них вона передбачена саме за правопорушення в сфері обігу наркотиків, в основному в Азії та Близькому Сході. На практиці найчастіше застосовують смертну кару в Китаї, Ірані, Саудівській Аравії, В'єтнамі, Сінгапурі та Малайзії.

В арабських країнах страта здійснюється, як правило, шляхом відрубання голови, в колишніх французьких колоніях – розстрілом, в британських – через повішання. У країнах шаріату, наприклад в Саудівській Аравії, засудженому відтинають голову. За місяць за законом за наркотики може бути страчено до 40 осіб, у тому числі й іноземців. У 2008 році щонайменше 17 з 22 наркоманів страчених були іноземцями.

---

²⁵⁹ Волощук А.М. Державно-правова політика в сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів: зарубіжний досвід / А.М. Волощук // Митна справа (Митний комплект), 2011 - № 1.- С. 8-17

В Ірані з 2009 року були страчені 172 правопорушники в сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів. Страта проходить зазвичай у найбільш велелюдних місцях, присутність жінок заохочується. Така норма введена навіть у законодавство ряду країн. За цим же законодавством у засудженого до довічного ув'язнення або смертної кари конфіскується майно за винятком зовсім незначної частини. Відповідно до статистичних даних ООН Іран займає перше місце у світі за результатами боротьби з розповсюдженням наркотиків і за зниженням попиту на них. Іран очолює список країн, де у великих обсягах були конфісковані і знищені наркотики. У той же час він займає перше місце в світі за кількістю залежних від героїну та опіуму на душу населення - 1 з 17 є регулярним споживачем, 20% населення у віці від 15 до 60 років вживають ці наркотики час від часу. Справа в тому, що у Ірану 2 тис. кілометрів спільного кордону з Афганістаном, Пакистаном та Іраком. Із-за відсутності відповідних систем безпеки в цих країнах наркотики контрабандою потрапляють в Іран. Афганістан є світовою монополією на культивування опійного маку, який служить сировиною для виготовлення самого небезпечного у світі наркотику – героїну. В Афганістані виробляється 92 % від загальносвітового обсягу опійного маку. Опійні плантації для селянства представляються найбільш рентабельним видом рослинництва, в порівнянні з яким явно програють інші агрокультури. 75% дорослого населення саме в цій сфері має найбільш міцний досвід, єдине джерело засобів до існування. Щоб протистояти загрозам, створюваним афганськими опіатами, держави повинні вживати заходи, які охоплюють усі ланки цього ланцюга: надання допомоги селянам з метою скорочення пропозиції, профілактика наркоманії та наркологічна допомога в цілях зменшення попиту, а також правоохоронні заходи щодо торговців наркотиками з метою зменшення пропозиції.

Менш жорстка відповідальність за незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів передбачена в країнах з рестриктивною антинаркотичною політикою, зокрема США, де справи по правопорушенням в

сфері незаконного обігу наркотиків виведені в окреме судове провадження з окремими судами. Крім того, цікавим законодавчим кроком є те, що особа, хвора на наркоманію, постає перед вибором: або тюрма, або обов'язкове лікування в закладі закритого типу.

Отже, в країнах першої групи проголошується нетерпимість до наркотиків. Ця політика протиставляється іншій – політиці зменшення шкідливих наслідків, яка застосовується в країнах другої групи (Голландія, Великобританія, Бельгія, Данія, Чехія, Швейцарія та інші). Прихильники такої державної політики наголошують на необхідності змінити ставлення до вживання наркотиків, як до злочину, на ставлення, як до проблеми охорони здоров'я, і перейти від покарання до лікування залежних споживачів наркотиків.²⁶⁰

У минулому десятилітті ряд країн, включаючи Португалію, Мексику, Аргентину і Республіку Чехію, перейшли до стратегії декриміналізації та депеналізації вживання наркотиків для протидії злочинності, пов'язаної з обігом наркотиків. Зокрема, даний підхід повинен допомогти уникнути перенаселення в тюрмах і зменшити навантаження на судову систему.²⁶¹

Так, у Португалії у 2001 році був прийнятий національний закон, відповідно до якого були декриміналізовані всі наркотичні речовини, включаючи героїн і кокаїн. Наркаторгівля як і раніше переслідується як кримінальний злочин. Зберігання наркотиків в особистих цілях заборонено, але порушення цієї статті визнано адміністративним, а не кримінальним правопорушенням. Поки ще рано оцінювати вплив "португальської схеми" на ситуацію, особливо на поширеність вживання наркотиків в країні. Однак у 2001 році цей закон дозволив знизити перенаселеність у в'язницях і перевантаженість судової системи Португалії.

---

²⁶⁰ Раєцька Л.В. Міжнародний досвід становлення системи протидії наркоманії та незаконному обігу наркотиків / Л.В. Раєцька // Науково-практичний журнал «Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)» - №11 - 2005.- С. 207-213.

²⁶¹ Волошук А.М. Державно-правова політика в сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів: зарубіжний досвід // Митна справа (Митний комплект), 2011 - № 1.- С. 8-17

Більш докладного розгляду заслуговує антинаркотична політика Голландії. Існує міф, що "легкі" наркотики там легалізовані і продаються без обмежень через мережу так званих "кав'ярень" (coffee shops). Насправді всі наркотики, перераховані в міжнародних конвенціях, в Голландії заборонені. Це означає, що транспортування, продаж, виробництво і зберігання цих речовин тут переслідується за законом, порушення якого загрожує тюремним ув'язненням на строк від 1 місяця до 8 років. Однак, в Нідерландах не переслідують людей за вживання наркотиків. Незважаючи на заборону, "кав'ярні" продають "легкий" наркотик, тобто закон є, але не виконується. Проте власники кав'ярень повинні дотримуватися строгих правил. Зокрема, в одні руки, тільки особам не молодше 18 років продається суворо мінімальна кількість наркотичних засобів. Наркотики в країні не можна рекламувати, не можна торгувати "важкими" наркотиками і, нарешті, в "кав'ярнях" не можна одночасно зберігати більше встановленої кількості наркотичних засобів. Передбачалося, що, продаючи менш небезпечний препарат окремо, можна буде розділити наркорінок так, щоб влада могла сконцентрувати ресурси на так званих "важких" наркотиках. Однак, дані заходи не привели до зменшення числа зловживаючих героїном, кокаїном, амфетаміном або екстазі в порівнянні з іншими країнами.

У 2005 році в Західній Австралії був прийнятий закон, який декриміналізував марихуану. У 2008 році в Мексиці після тривалої і безуспішної протидії наркотрафіку із застосуванням жорстких законодавчих заходів також були прийняті закони, які декриміналізували вживання наркотиків. У 2009 році парламент Аргентини обговорив законопроект, який дозволить виконати рішення Верховного суду про запобігання кримінального переслідування людей, затриманих з марихуаною. Депеналізація передбачає зниження рівня санкцій за правопорушення, пов'язані з оборотом наркотиків. Такий підхід застосовується і у Великобританії щодо марихуани. Поліція виносить попередження або виписує штраф особам, затриманим за її зберігання. В Іспанії та Італії зберігання наркотиків для особистого споживання

не розглядається як каране порушення. У Німеччині зберігання для особистого споживання заборонено, але для поліцейських і прокурорів розроблені інструкції про те, що вони повинні утримуватись від застосування покарань. У багатьох країнах Латинської Америки зберігання для особистого споживання декриміналізовано, або за постановою суду, або щодо законодавчого акту, ці заходи були підтримані політиками найвищого рангу, включаючи колишніх президентів. У деяких юрисдикціях Сполучених Штатів доступ споживачів наркотиків до послуг зі зменшення шкоди захищають судові накази, які забороняють поліції заарештовувати учасників програм обміну голок і шприців, за зберігання наркотиків, на підставі перебування у використаних шприцах залишків наркотиків, чи накази поліцейських управлінь про те, щоб поліція не патрулювала вулиці біля пунктів обміну голок і шприців. Щонайменше в 27 містах світу в тому числі в Швейцарії, Німеччині, Австралії і Канаді, створені контрольовані пункти споживання наркотиків, де споживачі наркотиків можуть робити ін'єкції в безпечній обстановці з дотриманням санітарно-гігієнічних норм без ризику арешту чи переслідувань за зберігання заборонених наркотиків.

В більшості з країн другої групи наркотики розподілені на класи по тяжкості (наприклад, в Великобританії клас А, клас В і клас С; в Голландії - "легкі" і "важкі"). Ця класифікація зазвичай визначає і рівень санкцій, які передбачені у зв'язку з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів. Так, наприклад, в європейських країнах за розповсюдження та збування наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів можна отримати наступні тюремні строки: Великобританія, Греція та Австралія — аж до довічного; Австрія, Франція та Швейцарія — до 20 років; Данія та Германія — до 15 років; Швеція — до 10 років; Угорщина — до 8 років; Польща — до 7,5 років; Італія — від 2 до 20 років. У країнах Азії і Африки передбачені ще більш тривалі строки тюремного ув'язнення: в Індії — до 20 років, у Шрі-Ланці та Кенії — до 10, в Кот-д'Івуар — від 3 місяців до 5 років, в Японії, Таїланді, Єгипті, Нігерії-до довічного. У Латинській Америці

можна потрапити до тюрми на: 20 років у Венесуелі, до 15 — Аргентині, Еквадорі та Коста-Ріці - до 12. Слід зазначити, що в деяких країнах законодавство передбачає відповідальність і за вживання наркотиків певного класу. Це Франція (позбавлення волі на термін від 2 місяців до року і штраф від 500 до 5000 франків), Греція (від 2 до 5 років), Австралія (2 роки і / або штраф у 2000 доларів) і Швейцарія (від 1 дня до 3 місяців або штраф).

Взагалі питома вага правопорушень у сфері незаконного обігу наркотиків на 100 тисяч населення виглядає наступним чином: Канада - 306,6, Ізраїль - 403,8, Туреччина – 20,8, Болгарія - 37,6, Чехія - 29,5, Польща - 150,6, Румунія - 17,0, Україна – 138,4, Данія - 346, 9, Швеція - 849,4, Великобританія і Уельс - 447,1, Греція – 88,5, Португалія - 42,1, Іспанія - 32,8, Бельгія - 423,4, Франція - 286, 9, Германія – 29 1,7, Швейцарія - 619,0, Нідерланди - 99,8, Росія - 281,8, США - 547,7, Японія — 16,0 тощо. Один із найнижчих показників правопорушень у сфері незаконного обігу наркотиків має Китай. За даними Верховного народного суду КНР, китайська судова система в 2009 році розглянула 51 тис. справ, і в наслідок цього були засуджені 56 тис. осіб за незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів. Однак, з урахуванням того, що населення Китаю становить близько 1,5 млрд. осіб, ці дані не здаються вже такими великими. Так, питома вага правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків становить всього 3,7. Інші країни, в яких за вчинення правопорушень у сфері незаконного обігу наркотиків передбачена смертна кара, мають наступні показники: Бахрейн - 106,0, Бруней – 42,9, Єгипет – 38,0, Індія - 2,7, Судан – 12,9, Сирія - 19,4, Таїланд – 166,8, Об'єднанні Арабські Емірати – 22,9.

Кожна держава обирає власний шлях протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів з урахуванням історичних, соціально-культурних, економічних факторів, а також вимог ратифікованих міжнародних нормативно-правових актів. А за нормами міжнародного права держави зобов'язані вживати заходів для скорочення пропозиції та попиту на контрольовані речовини. При цьому вони повинні

забезпечити, щоб ці зусилля гармонійно поєднувалися із зобов'язаннями щодо забезпечення наявності достатньої кількості контрольованих речовин для медичних цілей, і щоб такі заходи поєднувалися із зобов'язаннями держав в галузі прав людини.²⁶²

З огляду на зобов'язання держав в галузі прав людини (зокрема, свобода вибору дій, якщо вони не завдають шкоди іншим особам) деякі прихильники легалізації наркотичних засобів наголошують також на доцільності покарання особи, яка вживає наркотичні засоби, лише у випадку вчинення нею у стані наркотичного сп'яніння насильницьких дій.

Однак, легалізація наркотичних засобів має ряд несприятливих факторів. Перш за все, слід врахувати феномен терпимості: якщо наркотичні засоби будуть загальнодоступні, можливо, підвищиться рівень терпимості суспільства до їх споживання. В свою чергу, підвищена терпимість матиме результатом зростаючий попит на наркотичні засоби. Крім того, легалізація знизить ціни і збільшить кількість новачків. Так, за перші 5 років легалізації марихуани в Голландії рівень споживання марихуани підскочив майже на 200%.

Крім того, теза про те, що медична легалізація, знижуючи попит з боку старих наркоманів, скорочує і рентабельність наркобізнесу, що призведе до його загибелі, є невірною, оскільки наркобізнес скоротиться, але продовжить обслуговувати людей, які вже стали наркозалежними, але все ще соромляться своєї наркозалежності, тому й не йдуть до лікаря за нехай навіть безкоштовною дозою, а вважають за краще купувати наркотики.

Міфом є також твердження про те, що легалізація наркотиків знижує рівень злочинності, пов'язаної з їх споживанням. Адже будь-яке короткочасне скорочення кількості арештів після скасування законів про споживання наркотиків швидко сходить нанівець, у міру того як збільшується їх споживання. При цьому кількість злочинів, породжуваних наркотиками, -

---

²⁶² Волошук А.М. Державно-правова політика в сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів: зарубіжний досвід /А.М. Волошук // Митна справа (Митний комплект), 2011 - № 1.- С. 8-17

вбивства, зґвалтування, крадіжки тощо – вибухоподібно зростає, і не лише в країні, яка легалізувала наркотичні засоби, а й у сусідніх країнах.

Доцільним є розвиток міжнародного співробітництва в сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин на багатобічній і двосторонній основі, що є принципом державної політики в протидії наркозлочинності²⁶³. Таке співробітництво може бути оптимальним, якщо створені координуючі центри, міжнародні організації, ради керівників – глав певних відомств, яким делеговані повноваження вести боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів. Це, наприклад, спеціальна група по боротьбі з організованою злочинністю в Чорноморському регіоні; постійно діюча нарада глав національних органів по боротьбі з незаконним обігом наркотиків; Рада міністрів внутрішніх справ країн СНД і постійно діюче при МВС РФ Бюро по координації діяльності органів внутрішніх справ країн СНД в області боротьби з організованою злочинністю і незаконним обігом наркотичних засобів²⁶⁴.

Слід зазначити, що в рамках СНД також створені постійно діючі наради керівників окремих служб правоохоронних органів.

Функціонування названих структур значно допомагає взаємодії силових відомств у даній сфері, дозволяючи програмувати спільні заходи протидії наркозлочинності; створювати і експлуатувати єдиний центральний банк даних; обмінюватися нормативно-правовими документами, методичною літературою, статистичною інформацією, досвідом роботи, а також забезпечувати в певних навчальних центрах підвищення професійної підготовки співробітників, що займаються розглянутою лінією роботи в країнах СНД.

Міжнародне співробітництво в даній сфері зачіпає і прикордонні проблеми, пов'язані з поширенням наркоманії. Мова йде про взаємодію між країнами СНД у ході профілактики ВІЛ-інфекції, тому що міграція населення

---

²⁶³ Меркушин В.В. Борьба с транснациональной организованной преступностью: Монография. – Минск: Амалфея, 2003. – С. 21.

²⁶⁴ Мусаев А.Н. Законодательное регулирование противодействия незаконному обороту наркотических средств. Монография. – М.: ЮИ МВД России, 2001. – С. 81.

актуалізує необхідність реалізації відповідних міждержавних програм²⁶⁵.

Проблема боротьби з наркоманією в цей час є настільки важливою, що вона повинна бути предметом обговорення на нарадах глав держав СНД по забезпеченню протидії наркотикам на рівні органів виконавчої влади цих країн, особливо на рівні регіонів, тому що обсяг контрабанди наркотиків в Україні з колишніх республік СРСР увесь час зростає. Тим більше, що в країнах СНД в антинаркотичних законах також декларується необхідність міжнародного співробітництва в даній сфері.

Даний напрямок взаємодії у сфері протидії наркозлочинності повинен спиратися на відповідну правову основу. Тому важливо, що більш ніж з 50 країнами світу Україна має міждержавні та міжвідомчі угоди, повністю або частково присвячені співробітництву в боротьбі з незаконним обігом наркотиків²⁶⁶. Ця робота повинна бути продовжена, оскільки для створення ефективної системи боротьби з поширенням наркотиків у міжнародному масштабі Україні бажано мати відповідні угоди не менш ніж зі 130 країнами. Реалізація подібних угод вимагає активної участі компетентних органів у діяльності міжнародних організацій в інтересах вироблення погоджених підходів у боротьбі з незаконним обігом наркотиків, обміну досвідом і інформацією про оптимальні варіанти протидії наркозлочинності.

---

²⁶⁵ Ярмаш О.Н. Проблеми взаємодії між правоохоронними органами: вітчизняний та зарубіжний досвід // Вісник Ун-ту внутр. справ. – 1999. – № 8. – С. 248.

²⁶⁶ Наркобізнес і організована злочинність – найбільше зло світової цивілізації // Крок. – 2001. – № 17. – С. 3-4.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аванесов Г.А. Криминология. Прогностика. Управление. - Горький. - 1975.- 424 с.
2. Аванесов Г. А. Криминология / Г. А. Аванесов.. - М. : Акад. МВД СССР, 1984.- 500 с.
3. Алексеев А.И., Герасимов С.И., Сухарев А.Я. Криминологическая профилактика: теория, опыт, проблемы. Монография. - М.: Издательство НОРМА, 2001.- 496 с.
4. Алексеев А.И., Овчинский В.С., Побегайло Э.Ф. Российская уголовная политика: преодоление кризиса. - М.: Норма, 2006.- 144 с.
5. Актуальні тенденції поширення залежності від психоактивних речовин в Україні. Щорічний аналітичний огляд. Вип.3 / Академія медичних наук України, Міністерство охорони здоров'я України, Інститут неврології, психіатрії та наркології АМН України, Харків – 2006. – 31 с.
6. Александров Ю. В. Кримінальне право України : Загальна частина : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / Ю. В. Александров, В. А. Клименко. — К. : МАУП, 2004. — 328 с.
7. Алферов Ю.А., Середя В.Е., Козюля В.Г. Наркоманы в ИТУ: личность и поведение. Личность преступников и индивидуальное воздействие на них: Сб.науч. трудов. – М., 1989.- С. 46-49
8. Антинаркотичне законодавство України: історія та сучасність: Посібник / За заг. ред. О.М. Джужі. – К.: Національна академія внутрішніх справ України. 2005.- 80 с.
9. Бандурка О.М., Литвинов О.М. Протидія злочинності та профілактика злочинів: монографія / О.М. Бандурка, О.М. Литвинов; МВС України, Харківський національний університет внутрішніх справ.- Х. : ХНУВС, 2011.- 308 с.
10. Бандурка О.М., Акімов В.В., Волошин П.В., Левашов О.С., Чуб В.І. Наркотики: особлива небезпека. – Харків.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2001. – 217 с.
11. Бандурка С.А., Слинько С.В. Наркомафія: уголовно-правовые средства борьбы: учебное пособие. – Харьков: Арсис, 2001. – 320 с.
12. Бандурка А.М., Давыденко Л.М. Противодействие преступности: война терминов, понятие, общая характеристика /А.М. Бандурка, Л.М. Давыденко // Право і безпека. - 2004. - № 3.- С. 7-11
13. Бандурка А.М., Горбачев А.В. Оперативно-розыскная деятельность: правовой анализ. – К.: РИО МВД Украины, 1994.- 160 с.

14. Бандурка А.М. Преступность в Украине: причины и противодействие. Монография / Бандурка А.М., Давиденко Л.М. – Х.: Основа, 2003.- 224с.
15. Батюк О.В., Мацола А.А. Криміналістика: в запитаннях та відповідях: навч. Посібник / О.В. Батюк, А.А. Мацола. – К.: Видавничий дім «Артек»: 2015.- 132с.
16. Бережной А.В., Бахтизин Г.В. Профілактичний облік осіб, які вживають наркотичні засоби або психотропні речовини без призначення лікаря: Практичний посібник / Відп. ред. канд, юрид. наук, доц. К.К. Афанасьєв; МВС України, Луган. акад. внутр, справ ім. 10-річчя незалежності України. - Луганськ: РВВ ЛАВС, 2005. -144 с.
17. Беседин А. А. О совершенствовании законодательства по борьбе с наркобизнесом // Правова система України: Теорія і практика. Тези допов. і наук. повідомл. наук.-практ. конференції (Київ, 7-8 жовтня 1993). - К., 1993. - С. 372-373.
18. Блюдина У. Борьба с наркоманией в современной России: взгляд социолога права. – Ульяновск: Изд-во Ульяновского гос. ун-та, 2006. – 300 с.
19. Бокарев В.А. Кибернетика и военное дело. Философский очерк. – М.: Воениздат, 1969. – 288 с.
20. Большая советская энциклопедия : в 30-ти т. — изд. 2-е. — М. : “Советская энциклопедия”, 1975. — Т. 21. — 1340 с.
21. Большой энциклопедический словарь. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Большая Российская энциклопедия; СПб.: Норинт, 1998.
22. Босхолов С.С. Основы уголовной политики: Конституционный, криминологический, уголовно-правовой и информационный аспекты. – М.: «ЮрИнфоР», 1999. – 293 с.
23. Бульба В. Стан боротьби з незаконним обігом наркотиків в Україні / В. Бульба // Підприємництво, господарство і право” .- №6 – 2004 .- С. 121-123.
24. Васильев Н.Н., Харченко С.В. Методологические подходы к выявлению и расследованию органами внутренних дел преступлений, связанных с незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ /Н.Н. Васильев, С.В. Харченко // Государство и право. – 2006. – № 6. – С. 59-67
25. Венедіктов А.А. Характеристика особи наркозлочинця як об’єкта візуального спостереження / А.А. Венедіктов // Науково-практичний журнал «Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)» №18 – 2008.- Електронний ресурс – Режим доступу http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/bozk/18text/g18_18.htm
26. Венедіктов А.А. Поняття та види наркозлочинців /А.А. Венедіктов // Науково-практичний журнал «Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)». – № 21. – 2009. – С. 67–76

27. Вербенський М. Г. Ознаки сучасних транснаціональних злочинних організацій та транснаціонального наркобізнесу / М. Г. Вербенський, Е. В. Расюк // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ : зб. наук. праць. – 2007. – № 3 (34). – 368 с.
28. Вербенський М.Г. Кримінологічна характеристика транснаціональних злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів / М.Г. Вербенський // Право і Безпека. - 2009. - № 5. - С. 103-106.
29. Виноградская Т.М., Гуров А.И., Калачев Б.Ф. Современные технологии в наркобизнесе // Незаконный оборот наркотиков - угроза национальной безопасности и целостности России. Материалы парламентских слушаний 26 октября 2001 года. - М.: Изд. Гос. Думы, 2002. - С. 73-86
30. Войціховський А.В. Міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю як пріоритетний напрямок зовнішньої політики України / А.В. Войціховський // Право і безпека.- 2010.- № 3.- С. 10-15
31. Волощук А.М. Державно-правова політика в сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів: зарубіжний досвід / А.М. Волощук // Митна справа (Митний комплект), 2011 - № 1 - С. 8-17
32. Гасанов Э. Г. Борьба с наркотической преступностью: Международный и сравнительно-правовой аспекты / Э. Г. Гасанов. - М. : ЮрИнфоР, 2000. - 208 с.
33. Глинкин А. Н. Транснациональный наркобизнес: новая глобальная угроза / А. Н. Глинкин. – М. : РОССПЭН, 2002. – 264 с.
34. Голіна В.В. Кримінологічна політика України Як ресурс у протидії злочинності (реалії і можливості) / В.В. Голіна // Вісник Національної академії правових наук України.- № 2(73).- 2013.- С. 193-201
35. Голик Ю.В., Коробеев А.И. Преступность – планетарная проблема (К итогам XI Конгресса ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию). – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2006.- 215 с.
36. Гриб В.Г. Противодействие организованной преступности: Учебное пособие для вузов / Под ред. А.И. Гурова, В.С. Овчинского. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 94 с.
37. Гриненко И. Наркобизнес и национальная безопасность. – Киев, 2004. – 282 с.
38. Гумін О.М. Заходи профілактики злочинів, пов'язаних із контрабандою наркотичних засобів / О.М. Гумін // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2014.- № 10-1 том 2.- С. 68-71
39. Гуров А.И. Профессиональная преступность. Прошлое и современность. – М.: Юрид. лит., 1990. – 304 с.

40. Давьденко Л.М., Бандурка А.А. Противодействие преступности: теория, практика, проблемы: Монография. - Харьков: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2005.- 302 с.
41. Дагель П.С. Проблемы советской уголовной политики. – Владивосток: Изд-во ДВГУ, 1982.- 124 с.
42. Даньшин І. Кримінальна політика: за і проти / І. Даньшин // Право України. – 1992. – № 8. – С. 29-32
43. Даньшин И.Н. Введение в криминологическую науку. – Харьков: Право, 1998. – 144 с.
44. Денисов С.Ф. Наркозлочинність молоді в Україні та Німеччині: порівняльно-правовий аналіз / С.Ф. Денисов // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 3 (50). – С. 63–69.
45. Денисов С.Ф. Протидія наркотизму серед молоді в Україні / С.Ф. Денисов // Держава та регіони. Серія: Право. – 2010. – № 1. – С. 78–81.
46. Державний комітет статистики України. Основні показники ринку праці за 2001-2008 роки // Офіційний сайт Державного комітету статистики України
47. Джужа О.М. Науково-практичний інтерес до становлення кримінально-виконавчої та криминологічної політики України / О.М. Джужа // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2005. – № 11. – С. 164-175
48. Джужа О. Дослідження проблем незаконного обігу наркотиків в Україні / О. Джужа, П. Андрушко // Право України. – 1998. – № 12. – С. 136–138.
49. Джужа О. Джерела криминологічної інформації про стан злочинності в Україні / О. Джужа // Право України. – 2003. – № 12. – С. 65-70
50. Джужа О.М., Піщенко Г.І., Пшеничний В.Г., Стрільців О.М. Міжнародно-правові заходи запобігання наркотизму: Науково-методичний посібник / за заг. ред. О.М. Джужі. – К.: НАВСУ, 2004.- 132 с.
51. Драган Г. Н., Калачев Б. Ф. Наркомания и наркобизнес: Выявление и пресечение незаконного оборота наркотических средств и психотропных веществ / Под ред. д-ра юрид. наук проф. П. Г. Пономарева. - М.: Новый Юрист, 1998. - 240 с.
52. Дудар О.Ф. Криминологічні особливості осіб, причетних до наркобізнесу / О.Ф. Дудар // Науково-практичний журнал “Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – № 6. – 2002. – С. 56–66
53. Едуард Расюк Криминологічні ознаки та класифікація організованих груп, які вчиняють злочини у сфері незаконного обігу наркотиків/ Е. Расюк // Підприємництво, господарство і право.- №5 – 2004.- с.117-120
54. Эминов В.Е. Концепция борьбы с организованной преступностью в России. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2007.- 48 с.

55. Єфіменко Д.К. Значення та роль координації правоохоронної діяльності при забезпеченні правопорядку / Д.К. Єфіменко // Право: історія, теорія, практика. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 14-15 березня 2014 року). – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2014. – С. 160-163
56. Жалинский А.З. Специальное предупреждение преступлений в СССР (Вопросы теории). - Львов: Вища школа, 1976.- 194 с.
57. Жариков Ю.С. Противодействие незаконному обороту наркотиков и наркотизму: проблемы правового регулирования. Монография. – М.: Изд-во СГУ, 2008.- 349 с.
58. Загородников Н.И. Советская уголовная политика и деятельность органов внутренних дел. – М: МВШМ МВД СССР, 1979. – 100 с.
59. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів /А. П. Закалюк. -К: Видавничий Дім "Ін Юре", 2007. – 712 с.
60. Закон України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 10. – Ст. 60.
61. Закон України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 10. – Ст. 62.
62. Зелінський А.Ф. Кримінологія. Навчальний посібник. - Х.: Рубікон, 2000.- 240 с.
63. Зеркало Недели. – № 8 (736). – 7-13 березня 2009.
64. Зимовець В.В., Смирнова І.В., Чувирін Д.Е. Запобігання віртуальному наркобізнесу в Internet:перспективи для України // Науково-практичний журнал «Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)» №16 – 2007.- [Електронний ресурс] – Режим доступу -http://mndc.naiu.kiev.ua/Gurnal/16text/g16_05.htm
65. Зріз наркотичної ситуації в Україні (дані 2011 року). Український медичний та моніторинговий центр з алкоголю та наркотиків Міністерства охорони здоров'я України. - К., 2012.- 25 с.
66. Зубков А.И. Проблемы корректировки государственной политики борьбы с преступностью / А.И. Зубков // Власть: криминологические и правовые проблемы. – М.: Российская криминологическая ассоциация, 2000. – С. 25-34
67. Ивасенко В.Б. Незаконный оборот наркотиков и политическая безопасность России / В.Б. Ивасенко // Власть: криминологические и правовые проблемы. – М.: Российская криминологическая ассоциация, 2000. – С. 130-136

68. Иншаков С.М. Парадигма криминологии и уголовная политика / С.М. Иншаков // Российский криминологический взгляд. – 2009. – № 3. – С. 312-316.
69. Іващенко В. Міжнародні питання боротьби із злочинами у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів / В. Іващенко // Підприємництво, господарство і право, 2005 - №9.- С.135-138
70. Ігнатів О.М. Протидія загальнокримінальній насильницькій злочинності в Україні: монографія / О.М. Ігнатів. – Харків: Діса Плюс, 2013.- 650с.
71. Інформаційні матеріали до Всеукраїнських громадських слухань «Антикорупційна експертиза «метадонової програми» лікування наркозалежних осіб», Київ, 23 груд. 2004 р. / Всеукраїнська громадська організація «Антикорупційний форум». – К., 2004.- 8 с.
72. Кальман О. Т. Стан і головні напрями попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні та прикладні проблеми / О. Т. Кальман. - Х.: Гімназія, 2003. - 352 с.
73. Каледін Н. Героїновий тур - <http://www.stringer-news.ru>. - 2003. - 4 листопада.
74. Карташов В.Н. Юридическая деятельность: понятие, структура, ценность. - Саратов, 1989.- 218 с.
75. Кіпа О.О. Правопорушення в мережі Інтернет / О.О. Кіпа // Часопис Київського університету права.- №4.- 2010.- С. 346-350.
76. Ключев О. М. Взаємодія підрозділів органів внутрішніх справ на регіональному рівні: монографія / О. М. Ключев. - Х. : Основа, 2005.- 380 с.
77. Колін К.К. Фундаментальні основи інформатики: соціальна інформатика. - М., 2000.- 352 с.
78. Конвенція про кіберзлочинність. Рада Європи; Міжнародний документ від 23.11.2001 – [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_575
79. Корнієнко В.В. Попередження наркоманії дільничними інспекторами міліції: Науково-практичний посібник. – Харків: Наш городок, 2007.
80. Коробеев А.И. Советская уголовная политика. – Владивосток: Изд-во ДВГУ, 1987.- 263 с.
81. Кримінальна відповідальність за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в теорії та судовій практиці.- [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://knowledge.allbest.ru/law/d-2c0b65625a3ac68b5c53b89421306d27.html>
82. Кримінальний кодекс УРСР. – Харків, 1927. – 72 с.
83. Криминология: Учеб. для вузов / Под общ. ред. А. И. Долговой. - 2-е изд., перераб. и доп. -М.: НОРМА-ИНФРА, 2002.- 848 с.

84. Криминология: учебник / под ред. Н.Ф. Кузнецовой, Г.М. Миньковского. – М.: Изд-во БЕК, 1998.- 566 с.
85. Криминология. Учебник / Под ред. В.Н. Кудрявцева, В.Е. Эминова. – М.: Юрист, 1995.- 512 с.
86. Криминология / Под ред. В.Н. Кудрявцева. - М.: Юрид. лит., 1976.- 168 с.
87. Кримінологія. (Загальна частина): навчальний посібник / Кол. Авторів Блага А.Б., Богатирьов І.Г., Давиденко Л.М. та ін.; за заг.ред. О.М. Бандурки.- Харків: Вид-во ХНУВС, 2010.- 240 с.
88. Кримінологічний довідник; за наук. ред. д-ра юрид. наук, професора, академіка НАПрН України Бандурки О. М.; за аг ред. д-ра юрид. наук, професора Джужі О.М. і д-ра юрид. наук, професора Литвинова О. М. : довідкове видання . – Харків: Діса плюс, 2013. – 412 с.
89. Кримінальне право України : Особлива частина : [підручник / ред. М. І. Бажанов, В. В. Сташис, В. Я. Тацій]. — 2-е вид., перероб. та доп. — К. : Юрінком Інтер, 2005. — 544 с.
90. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського.- [2-ге вид.] – К.: «ВД «Дакор», 2013.- 786с.
91. Кримінальне право України. (Особлива частина): підручник / Кол. авторів А.В. Байлов, О.А. Васильєв, О.О. Житний, та ін.; за заг. ред. О.М. Литвинова; наук. ред. серії О.М. Бандурка. – Харків: Вид-во ХНУВС, 2011.- 572 с.
92. Кузнецова Н.Ф. Проблемы криминологической детерминации. М., 1984.- 208 с.
93. Кузьминов В.Н., Сердюк А.А. Профилактика наркотизма в глобальной сети Internet // Профилактика наркомании: организационные и методические аспекты: Итоговые материалы междунар. проекта / Сост. И. П. Рущенко. – Харьков: Финарт, 2002. – С. 141–149 .
94. Лінський І.В. Аналіз звіту спільної місії ВООЗ/ЮНЕЙДС/УООННЗ про впровадження замісної терапії наркоманії в Україні /І.В. Лінський// Новини української психіатрії. – Харків, 2005.
95. Ліховіцький Я.О. Сутність та значення координації дій правоохоронних органів / Я.О. Ліховіцький // Науковий журнал «Форум права».- №1, ХНУВС,- 2011 – С. 595-598
96. Литвак О. Латентна злочинність: деякі аспекти / О. Литвак // Право України. – 2003. – № 12. – С. 63-64
97. Литвинов О.М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні: Монографія. – Харків: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008.- 446 с.
98. Литвинов О. М. Сучасні проблеми управління профілактикою злочинів : монографія / О. М. Литвинов. Херсон : Олді-плюс, 2003. – 312 с.

99. Литвинов О.М. Нова кримінологічна парадигма і політика протидії злочинності / О.М. Литвинов // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.- Спецвипуск.- 2011.- №2.- С 312-323
100. Литвинов О.М. Про галузеві характеристики злочинів взагалі та кримінологічну характеристику зокрема / О. М. Литвинов // Форум права. - 2010. - № 4. - С. 581-586.
101. Личко А.Е., Битенский В.С. Подростковая наркология. Руководство для врачей. – Л.: Медицина: Ленингр. отд-ние, 1991.- 304 с.
102. Лопашенко Н.А. Уголовная политика. – М.: Волтерс Клувер, 2009. – 579 с.
103. Малярченко В. Т. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України (Підручник) // К.: Юрінком Інтер, 2007- 350 с.
104. Мартыненко О.А. Детерминация и предупреждение преступности среди персонала органов внутренних дел Украины: Монография. - Х.: Изд-во ХНУВС, 2005.- 496 с.
105. Махонін Ю.В. Етапи розвитку антинаркотичного законодавства в Україні: Історико-правові аспекти / Ю.В. Махонін // Форум права.- 2009.- №3.- С. 436-440
106. Меркушин В.В. Борьба с транснациональной организованной преступностью: Монография. – Минск: Амалфея, 2003.- 208 с.
107. Методичні рекомендації виявлення та попередження злочинів і правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків працівниками органів внутрішніх справ / А.В. Науменко, А.Г. Скибінський, В.А. Волощук [за заг. ред. А.В. Науменко] – Київ: Друкарня МВС України, 2004.
108. Міжнародна поліцейська енциклопедія: У 10 т. / Відп. ред. Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. - К. Вид. Дім «Ін Юре». - 2003. - Т. 1.- 1232 с.
109. Миньковский Г.М. О предмете и задачах курса уголовной политики /Г.М. Миньковский // Труды Академии МВД СССР. – М.: Академия МВД СССР, 1982. – С. 59-67.
110. Мысько Г.Н., Долгий В.В. Наркологические проблемы в семье (Рекомендации по преодолению) / Под ред. проф. И.К. Сосина. – Харьков: Коллегиум, 2006.- 140 с.
111. Молодѣжь и наркотики (социология наркотизма) / Под редакцией профессора Соболева В.А. и доцента Рущенко И.П. – Харьков: Торсинг, 2000. – 432 с.
112. Моніторинговий кримінологічний аналіз злочинності в Україні (2009-2013 роки): моногр. / [Блажівський Є.М., Козьяков І.М., Книженко О.О., Литвак

- О.М., Ярмиш О.Н. та ін.]. -К.: Національна академія прокуратури України, 2014. - 484 с.
113. Музика А. А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів.— К.: Логос, 1998.— 324 с.
114. Музика А. А. Незаконний обіг наркотичних засобів в Україні (кримінально-правове та криминологічне дослідження) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08 / А. А. Музика. — К., 1998. — 44 с.
115. Мусаев А.Н. Законодательное регулирование противодействия незаконному обороту наркотических средств. Монография. – М.: ЮИ МВД России, 2001.- 432 с.
116. Мысько Г.Н., Долгий В.В. Наркологические проблемы в семье (Рекомендации по преодолению) / Под ред. проф. И.К. Сосина. – Харьков: Коллегиум, 2006. – 140 с.
117. Наркозлочинність: криминологічна характеристика та запобігання: Науково-практичний посібник / А. А. Бова, В. І. Женунтій, А. П. Закалюк та ін.; За заг. ред. А. П. Закалюка. -К.: 2006. -296 с.
118. Наркомафия: Производство и распространение наркотиков / Авт.-сост. Н.В. Белов. – Мн.: Современный литератор, 1998. – 542 с.
119. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка.- К.: Атіка, 2005.- 1064 с.
120. Національна програма протидії зловживанню наркотичними засобами та їх незаконному обігу на 1994-1997 рр. // Профілактика наркотизації: збірник інформаційних, теоретичних та методичних матеріалів з проблем девіантної поведінки підлітків і молоді. – К.: Українська Преса, 1994. – С. 8-33.
121. Національний звіт за 2015 рік щодо наркотичної ситуації в Україні (за даними 2014 року) для Європейського моніторингового центру з наркотиків та наркотичної залежності підготовлений Українським моніторинговим та медичним центром з наркотиків та алкоголю Міністерства охорони здоров'я України.- Київ.- 2015.
122. Наркобізнес і організована злочинність – найбільше зло світової цивілізації // Крок. – 2001. – № 17. – С. 3-4.
123. Незаконный оборот наркотиков: глобальные тенденции и проблемы: сб. докладов Международного комитета по контролю за наркотиками / сост. и вступ. ст. А. В. Федоров. – М.: Астрея-центр, 2007.- 296 с.
124. Никифорчук Д.Й. Міжнародний наркобізнес та його вплив на криминогенну ситуацію в Україні / Д.Й. Никифорчук // Науково-практичний журнал “Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – № 1 2. – 2005. – С. 71–76.

125. Никифорчин І. О. Кримінальна відповідальність за незаконний оборот наркотичних засобів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / І. О. Никифорчин. — Х., 1994. — 20 с.
126. Новий тлумачний словник української мови: У 4 т.: 42000 слів / Уклад. В.Яременко, О.Сліпушко. — К.: Аконіт, 1998.- 864 с.
127. Олександр Аргат, Сергій Щекочіхін, 5 канал: 10.03.2009 21:34.
128. Організований наркобізнес (поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності) / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Л.В. Дорош та ін.; За заг.ред. Ю.В. Бауліна, Л.В. Дорош.- Х.: Право, 2005.- 256 с.
129. Павленко Р. Тлумачення та використання превентивної термінології у кримінології / Р. Павленко // Право України. - 2005. - № 7. - С. 85-88.
130. Пасічник Г.В., Хруппа М.С., Жмілько В.М. та ін. Виявлення та ліквідація підпільних лабораторій з виготовленн наркотичних засобів иа психотропних речовин: Методичні рекомендації. — Київ: НАВСУ, 2000.- 35 с.
131. Піщенко Г., Мінченко С. Кримінологічна характеристика наркоманії в Україні / Г. Піщенко, С. Мінченко // Право України. — 2005. — № 9.- С. 63-66
132. Побегайло Э.Ф. Современная криминологическая ситуация и кризис уголовной политики /Э.Ф. Побегайло // Российский криминологический взгляд. — 2005. — № 1. — С. 21-36.
133. Пономаренко Ю.Г. Типологія злочинців у сфері незаконного наркообігу / Ю.Г. Пономаренко // Право і безпека. — 2003. — В.4. — С. 153–156.
134. Пономаренко Ю.Г. Кримінологічна характеристика та попередження злочинів у сфері незаконного наркообігу: Дис. канд. юрид. наук. Харків: НУВС, 2005.
135. Пономаренко Ю. Г. Кримінологічна характеристика та попередження злочинів у сфері незаконного наркообігу : дис. канд. юрид. наук / Ю. Г. Пономаренко. — Х. : НУВС, 2004. — 196с.
136. Порядок обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів в державних і комунальних закладах охорони здоров'я України, затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я України від 18 грудня 1997 р. № 356;
137. Попович В.М. Теорія і практика детінізації економіки: Монографія. - Ірпінь: Академія державної податкової служби України, 2001.- 546 с.
138. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку провадження діяльності, пов'язаної з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів у лікувально-профілактичних закладах та установах» від 7 лютого 2001 р. № 106;
139. Постанова Кабінету Міністрів України від 23.06.2010 № 516 // Урядовий кур'єр. — 2010. — № 119.

140. Постанова Кабінету Міністрів України від 13 травня 1993 р. № 343 «Про національну координаційну раду боротьби з наркоманією при Кабінеті Міністрів України» // Офіційний вісник України. – 2002. – № 1. – Ст. 4.
141. Пригара Л.І., Ступник Я.В. Юридична техніка актів правозастосування: монографія / Л.І. Пригара, Я.В. Ступник – Ужгород: Видавництво ФОП Бреза А.Е., 2013.- 158 с.
142. Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 року № 735-р.
143. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році: щорічне послання Президента України до Верховної Ради України. - К.: НІСД, 2012.
144. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році: щорічне послання Президента України до Верховної Ради України. - К.: НІСД, 2013.
145. Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, з обігом яких пов'язана діяльність, що підлягає ліцензуванню : Постанова Кабінету Міністрів України від 10 трав. 1999 р. № 786 // Офіц. вісник України. — 1999. — № 19. — Ст. 831.
146. Про деякі питання організації діяльності Ради національної безпеки і оборони України: Указ Президента України від 08.02.2005 № 208/2005 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 8. – Ст. 434.
147. Про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю: Наказ Генерального прокурора № 2 від 21.02.2000.
148. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 9 грудня 2010 року № 1085 // Офіційний вісник Президента України. – 2010. – № 32 / Спеціальний випуск /. – Ст. 1026.
149. Прокурорський нагляд в Україні. Підручник для юрид. вузів і факультетів (І. Є. Марочкін, П. М. Каркач, Ю.М. Грошевий та ін.). За ред. проф. Марочкіна І. Є., Каркача П. М. – Харків.- 2004.
150. Прокурорський нагляд в Україні : Курс лекцій для студ. юрид. вузів / В. Т. Нор, Я. О. Береський, І. І. Когутич ; [та ін.] ; за ред.: В. Т. Нор . – Львів : Тріада плюс, 2002 . – 279 с.
151. Проблеми протидії транснаціональній організованій злочинності : наук.-практ. посіб. / [М. Г. Вербенський, Р. М. Безхлібник, А. І. Берлач та ін.] ; за заг. ред. канд. юрид. наук, доц., Засл. юриста України М. Г. Вербенського ; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х. : ХНУВС, 2010. – 240 с.
152. Противодействие незаконному обороту наркотиков и злоупотреблению ими в странах СНГ. Материалы международного семинара (19 апреля 2002 г.,

Брянск) / Под ред.: Гришко А.Я.; Редкол.: Климов М.В., Кожевников И.Д., Корниенко А.В., Матяш Л.Г., Пампушко И.П., Симоненко А.В. – М., Брянск: МУ МВД России, 2002.

153. Противодействие преступности: Учебное пособие / Давыденко Л.М., Давыденко М.Л., Литвинов А.Н. и др. – Киев: «Хай-Тек Пресс», 2011. – 200 с.

154. Прохоров Л. А., Прохорова М. А. Незаконный оборот наркотиков в структуре организованной преступности: состояние, тенденции, перспективы // Право и политика. - 2001. - № 6. – С. 83-87.

155. Раєцька Л.В. Кримінологічні засади протидії наркоманії в Україні: Автореф. дис... канд. юрид. наук / Київ. нац. ун-т внутр. справ. — К., 2007. — 20 с.

156. Раєцька Людмила Василівна. Кримінологічні засади протидії наркоманії в Україні : дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Київський національний ун-т внутрішніх справ. — К., 2007. — 230 арк.

157. Раєцька Л.В. Міжнародний досвід становлення системи протидії наркоманії та незаконному обігу наркотиків / Л.В. Раєцька // Науково-практичний журнал «Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)» №11 - 2005 .- С. 207-213

158. Романенко В. Пріоритет — профілактиці / В. Романенко // Аргументи і факти.— 1987.— № 47.

159. Романова, Л.И. Наркопреступность: криминологическая и уголовно-правовая характеристика: учеб.-метод. пособие / Л.И. Романова. – 2-е изд. – Владивосток: Изд-во Дальневосточного ун-та, 2009.- 314 с.

160. Романова Л.И. Наркопреступность: цена, характеристика, политика борьбы: монография. – М.: Изд-во «Юрлитинформ», 2010. – 304 с.

161. Романова Л.И. Наркомания и наркотизм. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2003.- 479 с.

162. Савельев И. Е. О бытований в научных юридических текстах слов, однокоренных со словом "детерминизм" и употребляемых в качестве "причинных" терминов" / И. Е. Савельев // Российский следователь. - 2006. - № 6.

163. Савченко А.В. Міжнародні та національні питання кримінальної відповідальності за злочини у сфері обігу наркотичних засобів: Навч. посібник / А.В. Савченко, В.І. Осадчий, В.В. Бульба. – К.: Вид. Паливода А., 2004. – 108 с.

164. Салтевський М.В., Литвинов О.М., Чернец Н.Г. Проблеми протидії злочинності в сфері комп'ютерних технологій: Науково-практичний посібник.- М.: Юркнига, 2006.- 96 с.

165. Селіванов М.П., Хруппа М.С. Антинаркотичне законодавство України. – К.: Юрінком, 1997. – 352 с.

166. Семерак О.С., Ступник Я.В., Сливич І.І. Наркозлочинність: кримінологічна та кримінально-правова характеристика: навчально-практичний посібник / О.С. Семерак, Я.В. Ступник, І.І. Сливич – Ужгород: Видавництво ФОП Бреза А. Е., 2013. – 221 с.
167. Сердюк О.О., Белоусов Ю.Л. Соціальна робота з особами з наркотичною та алкогольною залежністю // Соціальна робота в органах внутрішніх справ України: Навчальний посібник. – Харків: Національний університет внутрішніх справ, 2006.
168. Скобликов П.А. Актуальные проблемы борьбы с коррупцией и организованной преступностью в современной России. – М.: Норма, 2007. – 271 с.
169. Сливич І.І., Ступник Я.В. Кримінальне право України. Особлива частина: навчальний посібник. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2014.- 656 с.
170. Словник юридичних термінів (російсько-український).— К., 1994.
171. Словник іншомовних слів / за ред. члена-кореспондента АН УРСР О.С. Мельничука. - К. : Гол. ред. Укр. Рад. енцикл. Наук Української РСР, 1975.
172. Смирнова І.В. Протидія наркобізнесу та наркоманії в Україні (кримінологічний аспект) / І.В. Смирнова // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – К.: НАВСУ. – 2004. – № 3. – С. 190-194.
173. Смирнова І.В. Організована злочинна діяльність у сфері незаконного обігу наркотичних засобів: загальне поняття стадій / І.В. Смирнова // Наук. вісник Нац. акад. внутр. справ України: НАВСУ, 2005. – № 1.- С. 133-135
174. Смитиенко В. Н. Уголовно-правовая охрана здоровья населения в СССР / В. Н. Смитиенко. — К. : Вища школа. — 1989. — 242 с.
175. Стан боротьби з незаконним обігом наркотиків за даними МВС України за 2002–2006 рр.: МВС України, Департамент боротьби з незаконним обігом наркотиків. – К., 2006.
176. Стенограма відкритих парламентських слухань на тему «Незаконний обіг наркотиків – загроза нового тисячоліття» 26 грудня 2001 р.
177. Стратегія економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004-2015 роки // Офіційний вісник України. – 2004. – Ст. 1278.
178. Стратегія національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється»: затверджена Указом Президента України від 12 лютого 2007 року № 105 (в редакції Указу Президента України від 8 червня 2012 року №389/2012)
179. Стратегія національної безпеки України // Офіційний вісник України. – 2007. – № 11. – Ст. 389.

180. Ступник Я.В. Кримінологічний аналіз механізму протидії наркозлочинності: монографія / Я.В. Ступник, О.М. Литвинов. – Харків: Ніка Нова, 2012.- 193 с.
181. Ступник Я.В. Антинаркотичне законодавство України: науково-практичний посібник / Я.В. Ступник. – Ужгород. : Видавництво ФОП Бреза А.Є., 2012. – 360 с.
182. Ступник Я.В., Когут М.Г. Протидія наркозлочинності в мережі Інтернет: виклики сьогодення / Я.В. Ступник, М.Г. Когут // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. - Випуск 22. - 2014.- С. 226-230
183. Ступник Я.В. Механизм противодействия наркопреступности / Я.В. Ступник // Правовой журнал «Legea si Viata». (Закон и жизнь) № 5/2. –2014.- С. 165-167
184. Ступник Я.В. Координація діяльності правоохоронних органів у сфері протидії наркозлочинності / Я.В. Ступник // Порівняльно-аналітичне право.- 2014.- № 2.- С. 291-294 [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.pap.in.ua>
185. Ступник Я.В. Антинаркотичне законодавство в світлі трансформації політики протидії наркозлочинності / Я.В. Ступник // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. - Випуск 25. - 2014.- С. 227-232
186. Ступник Я.В. Про кримінологічну складову політики протидії наркозлочинності / Я.В. Ступник // Порівняльно-аналітичне право.- 2013.- № 1 – С. 161-166
187. Ступник Я.В. Механізм протидії наркозлочинності: кримінологічні засади: автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.08 / Я. В. Ступник; Харк. нац. ун-т внутр. справ. — Х., 2011. — 22 с.
188. Ступник Я.В. Механизм противодействия наркопреступности / Я.В. Ступник // Противодействие незаконному обороту наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов и прекурсоров в современной России: уголовно-правовой и криминологический аспекты: Сборник материалов Всероссийской научно-практической конференции / под. общ. Ред. И.И. Батыршина.- М.: ФКУ НИЦ ФСКН России, 2015.- С. 170-174
189. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України: Навчальний посібник / В.С. Ковальський (керівник авт. колективу), В.Т. Білоус, СЕ. Демський та ін.; Віда. ред. Я. Кондратьєв. - К.: Юрінком Інтер, 2002. - 320 с.
190. Суховолець У.А. Протидія злочинам у сфері обігу наркотичних засобів: кримінологічний аспект / У.А. Суховолець // Митна справа.- № 1(97).- 2015, частина 2, книга 2.- С 284-289

191. Таций В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве.— Харьков, 1988.- 198 с.
192. Тимофеев Л. Наркобизнес как экономическая отрасль (теоретический подход) / Л. Тимофеев // Вопросы экономики. – 1999. – № 1. – С. 88-104.
193. Тимошенко В.А. Наркобизнес: національна та міжнародна протидія новим викликам: Монографія. – К.: Національна академія Служби безпеки України, 2006. – 440 с.
194. Тихонова О.В. Щодо розуміння категорії «кримінологічна характеристика» / О.В. Тихонова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2014.- №8.- С. 246-249.
195. Транснаціональний наркобизнес: новая глобальная угроза / Отв. ред.: Глинкин А.Н. – М.: РОССПЭН, 2002.- 264 с.
196. Трофимец А.М. Общая характеристика наркоситуации в мире /А.М. Трофимец // Наркоконтроль. – 2006. – № 1. – С. 30-31.
197. Уголовная политика и ее реализация органами внутренних дел: Учебник / Под. ред. проф. Л.И. Беляевой. – М.: Академия МВД России, 2003.- 245 с.
198. Уголовно-правовая политика и проблемы противодействия современной преступности. Сборник научных трудов / Под ред.: Лопашенко Н.А. – Саратов: Сателлит, 2006.- 652 с.
199. Уголовный кодекс УССР. – Харьков, 1922 – 35 с.
200. Ухаль А.М., Шеремет А.П. Наркоманія: суть і боротьба з нею. Навчально-довідковий посібник.- Ужгород. - Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації, 2001.- 336с.
201. Факторный анализ преступности: корреляционный и регрессионный методы : монография / [С.М. Иншаков и др.]; под ред. С.М. Иншакова. - М. : ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2012. – 127 с.
202. Фалеев А. Героиновый флюс Афганистана / А. Фалеев // НаркоНет. – 2009. – № 1.- С. 62-66.
203. Федоров А.В., Михайлов В.И. Модельное законодательство о противодействии незаконному обороту наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров для государств-участников СНГ // Учен. зап. С-Петербур. фил. Рос. тамож. акад. – СПб., 1998. – С. 232-236.
204. Федоров Г.В. Криминалистическое обеспечение противодействия наркобизнесу: моногр. / Г.В. Фе-доров, Ю.М. Юбко; под ред. Г.В. Федорова. - Минск: Тесей, 2006.- 244 с.
205. Фесенко Є. В. Кримінально-правовий захист здоров'я населення (коментар законодавства та судової практики) / Є. В. Фесенко. — К. : Істина, 2001. — 192 с.

206. Филонов В.П. рук. авт. кол. Учебно-методическое пособие по криминологии и профилактике преступности. - Донецк, 1996.- 336 с.
207. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. – К.: Атіка, 2005.- 331 с.
208. Хатаев А.Ц. Интеграция правоохранительных систем по противодействию незаконному обороту наркотиков и обеспечение экономической безопасности. Монография. – М.: Маркетинг, 2007.- 234 с.
209. Хруппа М.С., Павленко Р.М., Семенюк В.А. Діяльність дільничних інспекторів міліції по запобіганню наркотизму: Науково-практичний нарис. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2001. – 140 с.
210. Черкасов М.О. Поняття і структура механізму запобігання злочинам // Форум права. – 2009. – № 3. – С. 652-656 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-3/09hommzz.pdf>.
211. Черкесов В.В. ФСКН прогнозирует Рекордный объем героина. РИА Новости. 12.09.2007 [электронный ресурс]. URL: <http://www.rian.ru/society/20070912/78389255.html>
212. Штанько Д.О. Наркотизація молоді: аспекти, проблеми і наслідки /Д.О. Штанько // Вісник національного університету внутрішніх справ. – 2002. – Вип. 20. – С.11-14
213. Шумилов А.Ю. Закон о наркотиках в системе противодействия наркобизнесу. Учебно-практическое пособие. – М.: Изд. Шумилова И.И., 2002-64 с.
214. Щорічна доповідь про стан здоров'я населення України та санітарно-епідемічну ситуацію. – К., 2010.
215. Щорічна доповідь про стан здоров'я населення України та санітарно-епідемічну ситуацію. - К., 2013.
216. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. - К.: «Укр. Енцикл», т. 3: К - М. - 2001. - 792 с.
217. Юхно О. О. Теорія та практика оперативно-розшукового запобігання злочинам органами внутрішніх справ: монографія / О. О. Юхно. - Одеса : Інтерпінт, 2010.- 367 с.
218. Яблоков Н.П. Расследование организованной преступной деятельности. – М.: Юристъ, 2002. – 172 с.
219. Якимова С. Детермінація злочинності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів / С. Якимова // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки. - 2014. - № 782. - С. 193-198.
220. Ярмакі Х.П. Контрольно-наглядова діяльність органів виконавчої влади за обігом наркотиків в Україні /Х.М. Ярмакі // Боротьба з наркобізнесом:

проблеми та шляхи їх вирішення. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Одеса, 2002. – С. 26-33

221. Ярмиш О.Н. Проблеми взаємодії між правоохоронними органами: вітчизняний та зарубіжний досвід /О.Н. Ярмиш // Вісник Ун-ту внутр. справ. – 1999. – № 8. – С. 245-252.

222. Golubev V. Creating conditions for constructive international coopération in combating the transnational computer crime — is the demand of the time // The Tenth United Nations Congress on the Prévention of Crime and the Treatment of Ofifenders, to be held in Vienna, Austria, from 15 April 2000.

223. <http://www.pravda.com.ua/rus/news/2010/07/1/5187837/>

224. Інформаційне повідомлення [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zik.com.ua/ua/news/2010/08/13/241052>

225. Інформаційний сервер Верховного суду України <http://www.scourt.gov.ua>

226. Інформаційний сервер Верховної Ради України (законодавство) : <http://www.zakon1.rada.gov.ua>

227. База законодавства ЄС : EUR-Lex – [http:// europa.eu.int/eur-lex/](http://europa.eu.int/eur-lex/)

ДОДАТКИ

СТРАТЕГІЯ

державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року

Загальна частина

Ця Стратегія визначає сутність та сучасні напрями державної політики щодо наркотиків, що формується на засадах інтегрованого і збалансованого підходу до зменшення обсягу пропонування наркотиків, що знаходяться в незаконному обігу, та зниження попиту на них, подолання наркоманії як небезпечного соціального явища.

У цій Стратегії терміни вживаються в такому значенні:

наркотики - хімічні речовини рослинного чи синтетичного походження, що викликають зміну психічного стану людини, систематичне вживання яких формує залежність від них; наркотиками у широкому значенні є наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги і прекурсори, обіг яких регулюється законом;

наркополітика - стратегія і тактика діяльності держави у сфері контролю за обігом наркотиків, боротьби з їх незаконним обігом та протидії наркоманії, що відповідає національним інтересам України і міжнародним конвенціям ООН;

наркоситуація - сукупність умов та обставин, які відображають стан та рівень легального і незаконного обігу наркотиків та з урахуванням яких визначається комплекс лікувально-профілактичних, соціально-реабілітаційних і правоохоронних заходів;

наркобізнес - організована злочинна діяльність, різновид незаконної підприємницької діяльності, що паразитує за рахунок осіб, які зловживають наркотиками, і провадиться у вигляді промислу з метою наживи;

полінаркоманія - хворобливий потяг до навмисного комбінованого вживання двох чи більше різних наркотиків, внаслідок чого посилюється ефект їх дії або послаблюється побічна дія;

стигматизація - презирливе ставлення оточення до наркозалежної особи, внаслідок чого вона відчуває себе неповноцінною особистістю.

Необхідність розроблення Стратегії зумовлена тим, що поширення наркоманії та наркозлочинності в Україні за останні десять років стало однією з найгостріших суспільних проблем, нерозв'язання якої призводить до заподіяння шкоди здоров'ю людини, негативного впливу на соціальну сферу, а також є загрозою національній безпеці держави.

Ситуація, що склалася сьогодні у сфері обігу наркотиків, спричинена загальним високим рівнем вживання їх особами не за медичним призначенням, що становить 33 особи на 10 тис. населення (у 2003 році - 21 особа); активізацією діяльності міжнародних наркосиндикатів та здійсненням

транзитного переміщення наркотиків територією України. За даними соціологічних досліджень, 35 відсотків першокурсників професійно-технічних училищ та 25 відсотків студентів вищих навчальних закладів мають досвід вживання наркотиків.

Особливу стурбованість з огляду на соціально-економічні кризові явища викликає систематичний характер вживання наркотиків, заборонених до обігу, а також вживання не за медичним призначенням наркотичних лікарських засобів, підвищення рівня захворювання на інфекційні хвороби, зокрема ВІЛ-інфекції людей, які перебувають у близькому оточенні споживачів ін'єкційних наркотиків, та збільшення кількості злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків, що значною мірою зумовлено:

невисоким рівнем ефективності і недостатньою науковою обґрунтованістю профілактичних, соціально-медичних, правоохоронних заходів протидії наркоманії та наркозлочинності;

підвищенням рівня вживання наркотиків, заборонених до обігу, а також вживання не за медичним призначенням наркотичних лікарських засобів, що може викликати наркотичну залежність;

збільшенням обсягів нелегального виробництва наркотиків та їх контрабанди;

об'єднанням наркобізнесу, корупції, тероризму та інших форм організованої злочинності;

ускладненням доступу до наркотичних лікарських засобів через надмірну зарегульованість порядку їх обігу;

відсутністю в Україні єдиної системи моніторингу ситуації у сфері незаконного обігу наркотиків.

У суспільстві до останнього часу надавали перевагу силовим стереотипам розв'язання проблеми, пов'язаної з вживанням наркотиків, що негативно позначалося на правах хворих людей. Саме цим, зокрема, зумовлена наявність проблем, пов'язаних із забезпеченням доступу пацієнтів до наркотичних лікарських засобів, проявами в суспільстві стигматизації та дискримінації наркоспоживачів, особливо ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД, а також тенденцією підміни протидії наркозлочинності боротьбою із споживачами наркотиків.

За таких умов необхідно з нових позицій оцінити рівень загроз, спричинених незаконним обігом наркотиків, визначити адекватні сучасним викликам пріоритети державної політики щодо наркотиків.

Стратегія базується на положеннях Конституції України, національного законодавства та на відповідних міжнародно-правових документах ООН, Ради Європи і ЄС, включаючи Конвенцію про захист прав людини і основоположних

свобод, згідно з якою ніхто не може бути підданий катуванню, нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню, а також Конвенцію про захист прав та гідності людини у зв'язку з використанням досягнень біології та медицини, відповідно до якої лікування може проводитися лише за умови згоди пацієнта, яку він дав добровільно на підставі відповідної інформації.

Сучасний зміст і методологічні засади Стратегії враховують такі цивілізаційні зміни, як глобалізація суспільних процесів, гуманізація багатьох аспектів життя, пріоритет прав і свобод людини. В основу Стратегії покладено антропоцентричний підхід: саме людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Новий стратегічний вектор державної політики щодо наркотиків зумовлений потребами її докорінної перебудови як чинника здоров'я, безпеки та майбутнього нації.

Стратегічна парадигма державної політики щодо наркотиків - потреба у всебічному переході від карального, кримінально-правового спрямування антинаркотичних заходів до лікувально-профілактичних як найбільш плідних у контексті подолання наркоманії.

Зазначені цільові настанови визначають стратегію дій щодо протидії поширенню наркоманії, її профілактики, припинення немедичного вживання наркотиків на ранній стадії, повернення хворих до повноцінного життя, а також заходи щодо зниження незаконного попиту на наркотики, соціальний ефект яких значно перевищує результативність зусиль із зменшення обсягу їх пропонування.

Мета, завдання та принципи наркополітики

Стратегія визначає з урахуванням реального стану суспільних відносин і міжнародних зобов'язань України чинники формування та реалізації наркополітики.

Метою Стратегії є забезпечення розв'язання проблеми наркотиків у суспільстві в інтересах людини, надійного захисту громадського здоров'я і безпеки держави від загрози поширення наркоманії та наркозлочинності.

Стратегією визначаються напрями і механізми скорочення незаконної пропозиції наркотиків та попиту на них, досягнення балансу в наркополітиці держави між каральними заходами щодо незаконного обігу наркотиків і забезпеченням їх доступності в медичних цілях.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

забезпечення стабільного надійного існування та життєдіяльності нації, збереження її фізичного і морального здоров'я;

зниження рівня загострення соціальних ризиків для особи, суспільства, держави;

забезпечення належного державного контролю за обігом наркотиків, а також розроблення і здійснення комплексу заходів щодо зменшення обсягу незаконного розповсюдження наркотиків на території України;

концентрація зусиль суб'єктів наркополітики на профілактиці наркоманії, виробленні захисних бар'єрів окремої особи і всього суспільства та сприянні формуванню здорового способу життя;

організація раннього виявлення незаконного вживання наркотиків як передумови запобігання захворюванням та ефективного лікування від наркозалежності;

досягнення єдності та узгодженості в діях суб'єктів формування та реалізації наркополітики;

удосконалення заходів протидії незаконному обігу наркотиків і пов'язаній з ним корупції, підрив економічних засад функціонування наркобізнесу;

реалізація наркополітики з урахуванням особливостей регіонів;

створення умов для співпраці держави з інститутами громадянського суспільства у формуванні та реалізації наркополітики;

залучення осіб, залежних від наркотиків, що знаходяться в незаконному обігу, до участі в медико-соціальних програмах, що ґрунтуються на принципі зменшення шкоди;

психосоціальна реабілітація хворих на наркоманію;

створення належних умов для провадження господарської діяльності, пов'язаної з обігом наркотиків;

впровадження практики здійснення лікувальних заходів як альтернативи кримінальному покаранню наркозалежних осіб, які вчинили незначні правопорушення;

створення умов для ресоціалізації осіб, що відбувають покарання за вчинення наркозлочинів;

узгодження наркополітики з принципами здоров'я населення щодо лікування наркоманії, у тому числі з її соціально небезпечними наслідками, такими як ВІЛ/СНІД, туберкульоз та інші супутні захворювання.

Державна політика щодо наркотиків базується на таких основних принципах:

законність, дотримання прав людини;

відкритість і координованість наркополітики;

доступність наркотиків для медичних і наукових цілей;

дієвість і системність боротьби з наркобізнесом та контрабандою;

науково обґрунтований підхід до профілактики та лікування наркоманії;

участь громадськості у виробленні та реалізації наркополітики;
виконання взятих міжнародних зобов'язань.

Суб'єкти формування і реалізації наркополітики

Суб'єктами формування і реалізації наркополітики є:

Президент України - з питань визначення і формування наркополітики та її стратегічних засад і напрямів;

Верховна Рада України - у сфері законодавчого забезпечення наркополітики;

Кабінет Міністрів України - з питань концептуального розроблення та реалізації наркополітики на засадах наркополітики як складової частини всіх сфер життєдіяльності суспільства;

ДСКН - з питань формування і забезпечення реалізації державної політики у сфері обігу наркотиків, запобігання та протидії їх незаконному обігу в межах наданих повноважень; здійснення державного регулювання, контролю та координації діяльності органів виконавчої влади у цій сфері; взаємодії та інформаційного обміну з міжнародними організаціями і компетентними органами іноземних держав, аналізу та оцінки впливу наркоманії та наркозлочинності на суспільство, економіку і міжнародні відносини, права та свободи людини;

правоохоронні органи - у сфері боротьби з незаконним обігом наркотиків, їх аналогів та прекурсорів, проведення оперативно-розшукових заходів, виконання функцій виявлення, недопущення вчинення та розкриття злочинів;

МОЗ - у сфері створення, виробництва, контролю якості та реалізації лікарських наркотичних засобів; надання медичної допомоги щодо їх застосування; лікування, профілактики та реабілітації наркозалежних осіб;

МОН, Мінсоцполітики та інші центральні органи виконавчої влади - у сфері організаційно-практичного забезпечення профілактики та реабілітації наркозалежних осіб;

заклади охорони здоров'я, реабілітаційні центри незалежно від форми власності - з питань профілактики, лікування, реабілітації наркозалежних осіб, ефективного застосування знеболюючих засобів при хронічних патологічних станах;

органи місцевого самоврядування - з питань організації виконання законодавства у сфері обігу наркотиків та їх прекурсорів на відповідних територіях в межах їх повноважень.

Формування та реалізація наркополітики здійснюються спільно громадськими, професійними, релігійними об'єднаннями, науковими установами, благодійними фондами, приватними та іншими структурами.

Засоби масової інформації залучаються до висвітлення питань профілактики наркоманії, алкогольної і тютюнової залежності та інших питань, пов'язаних з обігом наркотиків та формуванням здорового способу життя.

Суб'єкти формування та реалізації наркополітики забезпечують дотримання прав і свобод людини, передбачених Конституцією України, відповідними міжнародно-правовими актами, та беруть до уваги рекомендації і практику міжнародних органів, утворених на виконання угод про права людини, рішень Європейського суду з прав людини, відповідних комітетів ООН, спеціальних процедур та інших механізмів.

Зниження попиту на наркотики, що знаходяться в незаконному обігу

Інноваційним вектором Стратегії є спрямування діяльності всіх суб'єктів наркополітики на зниження незаконного попиту на наркотики, що включає профілактику, подолання стигматизації, лікування та реабілітацію осіб, хворих на наркоманію, що є визначальним чинником переорієнтації наркополітики з кримінально-карного ухилу на пріоритетність здійснення заходів із зниження незаконного попиту.

Профілактика наркозалежності та запобігання незаконному вживанню наркотиків

Основним змістом профілактики наркозалежності є здійснення комплексних заходів, спрямованих на зниження рівня первинного вживання наркотиків, а отже, незаконного попиту на них, зменшення шкоди від вживання не за медичним призначенням наркотиків у сфері охорони здоров'я та життєдіяльності суспільства в цілому. Профілактика охоплює певні соціальні та вікові групи населення і повинна включати різноманітні перманентні заходи - від запобігання вживанню наркотиків до зменшення спричинених ними негативних наслідків для особи і суспільства.

Профілактика вживання наркотиків дітьми і молоддю є пріоритетом соціальної політики держави, превенцією негативних проявів у поведінці неповнолітніх і повинна спрямовуватися також на запобігання зловживанню алкоголем, тютюном та іншими речовинами, зокрема комбінованому вживанню наркотиків, що знаходяться в законному та незаконному обігу.

З метою профілактики наркозалежності та запобігання зловживанню наркотиками держава забезпечує:

надання пріоритету профілактичній роботі у наркополітиці;

покладення на суб'єктів наркополітики обов'язкової функції запобігання наркоманії та наркозлочинності;

здійснення заходів з виконання положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, статті 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, статті 10 Конвенції про психотропні речовини 1971 року (заборона рекламування психотропних речовин серед населення) і статті 3 Конвенції ООН про протидію незаконному обігу наркотичних засобів та психотропних речовин 1988 року (привселюдне підбурювання до вчинення незаконної діяльності з обігу наркотиків);

змістовне оновлення профілактичної роботи з метою формування в суспільстві: захисних соціальних бар'єрів і готовності протистояти ризикам; здорового способу життя і залучення населення насамперед до суспільно корисної праці, розширення кола життєвих інтересів, не пов'язаних із вживанням наркотиків, алкоголю, тютюнопалінням та іншими шкідливими звичками;

проведення профілактичної роботи як складової частини всіх різновидів і форм реалізації наркополітики: контролю за обігом наркотиків, лікування та реабілітації наркозалежних осіб, боротьби з наркозлочинністю;

пропагування серед широких верств населення здорового способу життя із зосередженням особливої уваги на дітях, учнівській та студентській молоді, створення умов для його застосування, формування у них навичок несприйняття вживання психоактивних речовин;

розроблення заходів протидії поширенню наркотичної субкультури;

проведення постійного моніторингу ефективності профілактичних заходів і в разі потреби корегує та вносить зміни щодо тактики і методики їх реалізації;

взаємодію державних органів та інститутів громадянського суспільства із засобами масової інформації для підвищення рівня обізнаності населення, надання об'єктивної, науково обґрунтованої інформації про небезпеки, пов'язані із вживанням наркотиків, алкоголю та тютюнопалінням;

функціонування державної системи правової освіти та постійне об'єктивне інформування населення про наркотичну ситуацію в державі;

впровадження визначених у програмах підготовки та перепідготовки педагогічних працівників сучасних методик профілактичної роботи з подолання негативних проявів серед дітей, учнівської та студентської молоді;

проведення конкурсів із створення телевізійних програм, публікацій у друкованих засобах масової інформації, художніх творів, сценаріїв фільмів на антинаркотичну тематику, в тому числі із залученням спонсорської допомоги громадських асоціацій та фондів;

здійснення заходів із запобігання скоєнню дорожньо-транспортних пригод особами, що перебувають під впливом наркотиків;

організацію у засобах масової інформації виступів і звернень фахівців з питань формування та реалізації наркополітики.

Профілактика наркоманії проводиться за такими формами:

універсальна - спрямована на запобігання наркоманії через інформування громадськості про шкоду і наслідки вживання не за медичним призначенням наркотиків та пропаганду здорового способу життя;

селективна - спрямована на запобігання залученню дітей і молоді, які внаслідок біологічних, психологічних або соціальних причин перебувають в обставинах, що спричиняють вживання алкогольних напоїв чи наркотиків (сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах), до вживання психоактивних речовин;

індикативна (профілактика за показаннями) - спрямована на запобігання виникненню рецидивів хвороби.

Профілактика наркоманії проводиться шляхом:

впровадження апробованих передовою міжнародною та вітчизняною практикою профілактичних стратегій формування життєвих навичок, розроблення нових і удосконалення чинних програм та методик розв'язання наркотичних і алкогольних проблем згідно з вимогами МОН до наукових, науково-методичних та навчальних видань;

забезпечення державної підтримки розвитку системи позашкільної освіти;

розроблення та запровадження механізмів координації діяльності державних установ і громадських організацій у сфері профілактики вживання психоактивних речовин не за медичним призначенням;

реалізації стратегій зниження рівня незаконного попиту на наркотики серед молоді, формування в неї життєвих навичок, вміння протистояти ризикам і загрозам, пов'язаним з наркотиками;

підготовки і здійснення комплексу профілактичних заходів, спрямованих на підвищення психолого-педагогічної компетентності батьків, формування у них свідомого відповідального ставлення до виконання обов'язків, пов'язаних з утриманням, вихованням та освітою дітей;

забезпечення навчальних закладів за рахунок бюджетних коштів достатньою кількістю інформаційної та методичної літератури для проведення профілактичної роботи з учнями, їх батьками та педагогічними працівниками;

забезпечення розвитку інфраструктури надання комплексної соціально-педагогічної та медико-психологічної допомоги дітям та їх батькам;

впровадження в програми підготовки та перепідготовки педагогічних працівників та лікарів загальної практики - сімейних лікарів сучасних методик профілактичної роботи з подолання негативних проявів серед дітей, учнівської та студентської молоді;

створення і запровадження методики раннього виявлення дітей, які належать до груп ризику через їх незахищеність та інші чинники, що можуть призвести до початку вживання наркотиків (діти, батьки яких перебувають у трудовій еміграції за кордоном; діти із сімей з проблемами залежності; діти, що отримали психологічні травми внаслідок жорстокого поводження або сексуального насильства, безпритульні), сприяння захисту їх прав та недопущення соціального відторгнення;

проведення глибокого і систематичного моніторингу, оцінки ефективності профілактики наркоманії і внесення відповідних коректив у її організацію та зміст на основі наявних даних.

Подолання стигматизації та забезпечення захисту прав осіб, хворих на наркоманію

Ставлення суспільства до хворих на наркоманію повинне докорінно змінитися. Для подолання стигматизації і дискримінації наркозалежних осіб, а також тих з них, що ВІЛ-інфіковані, держава проводить політику, спрямовану на підвищення рівня поінформованості населення про ці проблеми, встановлює відповідальність за порушення прав наркозалежних осіб і ВІЛ-інфікованих, особливо якщо такі порушення базуються на дискримінаційному ставленні до них. Зокрема, в рамках реалізації такої політики забезпечується:

розроблення та запровадження механізмів визначення характеру дискримінації за станом здоров'я і способів протидії їй;

запровадження проведення інформаційно-роз'яснювальних семінарів і тренінгів для представників органів виконавчої влади, освіти, правоохоронних органів усіх рівнів, медичних та соціальних працівників для формування толерантного ставлення до наркозалежних осіб і осіб, що живуть з ВІЛ.

Організація проведення профілактичних заходів передбачає:

розроблення та впровадження нових концептуальних підходів до профілактики наркоманії, спрямованих на формування в суспільстві сталого імунітету громадян до незаконного вживання наркотиків, готовності протистояти будь-яким пов'язаним з ними ризикам і загрозам;

здійснення координації, організаційного та науково-методичного забезпечення профілактики наркоманії на загальнодержавному і регіональних рівнях;

визначення науково аргументованих критеріїв оцінки ефективності профілактичної роботи з урахуванням її об'єктів і зміни наркоситуації;

впровадження комплексної профілактики наркоманії, яка включатиме інформаційно-пропагандистські, соціально-культурні та спортивно-оздоровчі заходи;

формування у хворих на наркоманію стимулу та бажання позбутися наркозалежності та вироблення відповідних вольових якостей;

відновлення діяльності громадських комісій у справах дітей та молоді, які опікуватимуться проблемами профілактики поведінкових розладів у дітей;

забезпечення навчальних закладів за рахунок бюджетних коштів достатньою кількістю інформаційної та методичної літератури для проведення педагогічними працівниками профілактичної роботи з учнями та їх батьками;

законодавче визначення повноважень і відповідальності органів виконавчої влади, до повноважень яких віднесено здійснення профілактики наркозалежності та запобігання незаконному вживанню наркотиків.

Лікування та реабілітація осіб, хворих на наркоманію

Лікування та реабілітація осіб, хворих на наркоманію, потребує нових підходів, а саме:

комплексного, інтегрованого застосування всіх компонентів лікувальної системи, їх взаємодії з опорою на доказово обґрунтовану методику, забезпечення доступності медичного обслуговування, розширення можливостей лікування, альтернативного покаранню.

Підвищена увага повинна приділятися питанням захисту прав людини і поваги до гідності пацієнтів, формуванню неупередженого ставлення до хворих, оскільки тільки за умови подолання стигматизації та дискримінації можна досягти значного підвищення ефективності лікування.

У сфері лікування і реабілітації доцільно передбачити:

створення цілісної, доступної, ефективної, науково обґрунтованої, підзвітної системи лікування та реабілітації, що базується на оцінці реальних потреб;

створення умов та надання гарантій своєчасного отримання медичного обслуговування для осіб, хворих на наркоманію;

впровадження новітніх методик скоординованого біопсихосоціального підходу та фармакологічного лікування на засадах взаємодії закладів охорони здоров'я, соціальних служб, громадських і неурядових організацій, у тому числі груп і програм самопомоги;

введення в практику лікувальних і реабілітаційних методик, розроблених на принципах доказової медицини, з урахуванням нових досягнень у сфері науки, техніки, лікувально-діагностичних та реабілітаційних технологій;

забезпечення медичного обслуговування з урахуванням індивідуальних потреб пацієнта, зокрема під час довгострокового лікування (стабілізація, підтримка, зменшення дози препаратів);

застосування багатопрофільного підходу до розв'язання специфічних проблем наркозалежності вагітних жінок і надання їм необхідної допологової допомоги;

розроблення і здійснення контролю за дотриманням державних стандартів і клінічних протоколів надання наркологічної допомоги на основі доказової медицини в усіх наркологічних закладах охорони здоров'я незалежно від форми власності та відомчого підпорядкування;

врахування під час створення державних стандартів і клінічних протоколів рекомендацій провідних міжнародних організацій, зокрема ВООЗ, Управління ООН з наркотиків і злочинності, Групи Помпиду Ради Європи;

сприяння наданню необхідного медичного обслуговування та реабілітаційної допомоги наркозалежним особам, членам їх родин та іншим залежним особам, а також організації діяльності центрів соціальної реінтеграції наркозалежних осіб, насамперед молоді;

проведення тривалого курсу добровільних лікування і реабілітації замість покарання у вигляді позбавлення волі для визначених державою контингентів правопорушників з наркотичною залежністю, які бажають пройти такі курси;

організацію програм професійної підготовки у вищих навчальних закладах фахівців, залучених до профілактики наркоманії та лікування залежності, передусім опіоїдної;

проведення клінічного моніторингу та контролю якості лікування на всіх рівнях надання наркологічної допомоги, перегляд строків диспансерного спостереження;

забезпечення спеціалізованого інтегрованого медичного обслуговування наркоспоживачів, які хворіють на туберкульоз, СНІД та мають інші супутні захворювання, зокрема психічні;

сприяння інтегративній допомозі - надання у разі звернення до одного закладу охорони здоров'я всього спектра послуг, що забезпечують доступ споживачів наркотиків до лікування наркозалежності та супутніх психічних хвороб, СНІДу, гепатиту С, туберкульозу, а також вирішення питань надання правової, соціальної підтримки та інших.

Удосконалення політики надання реабілітаційних послуг передбачає:

збільшення обсягу державного фінансування для надання реабілітаційних послуг наркозалежним особам;

розроблення та запровадження механізмів державного контролю за діяльністю наркологічних реабілітаційних центрів усіх форм власності з метою недопущення використання насильницьких та науково не доведених методів реабілітації;

здійснення реабілітаційних заходів для формування у наркозалежної особи мотивації до поетапного звільнення від наркотичної залежності, відновлення навичок соціальної адаптації, протинаркотичної стійкості, прищеплення якостей самозбереження особистості, насамперед здатності до повноцінної життєдіяльності;

утворення груп самопомоги за участю членів сім'ї наркозалежної особи, колишніх наркозалежних осіб, представників благодійних, релігійних організацій, що провадять діяльність поблизу місць їх проживання, на етапі реабілітації;

забезпечення психологічного супроводження реабілітаційних заходів, спрямованих на відновлення позитивного емоційного світосприйняття хворого на наркоманію;

виховування у особи почуття відповідальності за свої наміри та вчинки як пріоритетного чинника поведінки;

формування єдиної взаємозв'язаної лікувально-реабілітаційної системи як поетапного процесу повернення наркозалежної особи до суспільного життя;

підвищення рівня соціального обслуговування осіб, що проходять реабілітацію, надання їм соціально-медичних, соціально-економічних і юридичних послуг та послуг з працевлаштування, сприяння їх адаптації в новому соціальному середовищі;

організацію відповідної підготовки практичних психологів та соціальних педагогів, працівників пенітенціарної системи для проведення тренінгової та психотерапевтичної роботи з групами підвищеного ризику наркоживання.

Організація лікування наркозалежних осіб в установах пенітенціарної системи

Зміна стратегічних пріоритетів лікування наркозалежних осіб в установах пенітенціарної системи передбачає:

удосконалення механізмів тестування та оцінки стану здоров'я засуджених в установах пенітенціарної системи, зокрема з виявленням осіб, хворих на наркоманію;

забезпечення доступності всіх видів послуг з лікування наркозалежності, виконання психосоціальних і фармакологічних програм (зокрема, детоксикації) в установах пенітенціарної системи, супроводження і контролю цього процесу;

належне облаштування дільниць слідчих ізоляторів для надання медичного обслуговування наркозалежним особам;

розроблення і виконання програм запобігання поверненню осіб, які звільняються з місць позбавлення волі, до зловживання наркотиками та можливим рецидивам кримінальної поведінки.

Контроль за обігом наркотиків

Система контролю за обігом наркотиків і доступу до наркотичних лікарських засобів вибудовується на нових принципах і засадах розумної самодостатності режимних заходів, скасування надмірних адміністративних обмежень з одночасним забезпеченням надійності контролю.

Удосконалення системи контролю за обігом наркотиків

Для удосконалення системи контролю за обігом наркотиків слід досягти оптимального балансу між забезпеченням дотримання вимог законодавства щодо недопущення незаконного обігу наркотиків і водночас доступності їх для медичних, наукових та інших потреб, для чого необхідно:

забезпечити здійснення ефективного контролю за дотриманням ліцензійних умов суб'єктами господарювання у сфері обігу наркотиків;

удосконалити порядок контролю за обігом наркотиків для зняття надмірних обмежень, які можуть негативно впливати на застосування наркотичних лікарських засобів;

налагодити безперервність відстеження наркотиків від моменту ввезення на територію України або виробництва на території України до надходження у фармацевтичні заклади та заклади охорони здоров'я, науково-експертні та інші установи, діяльність яких пов'язана з їх обігом;

розробити механізми збирання інформації про нові психоактивні речовини, які ще не перебувають під контролем, включаючи інформацію про їх хімічний склад, форми зловживання, канали збуту, торгові найменування та походження;

розробити методику реального оцінювання медичних, наукових та інших потреб України в наркотиках і прекурсорах;

врегулювати порядок віднесення речовин до наркотиків і психотропних речовин;

забезпечити створення можливості оперативного проведення досліджень наркотиків, а також їх здатності викликати залежність, чинити стимулюючий чи депресивний вплив на центральну нервову систему, що призводить до галюцинацій, порушення моторної функції, норм поведінки тощо;

удосконалити порядок обігу наркотиків у закладах охорони здоров'я, виробництва і реалізації операторами фармацевтичного ринку наркотичних лікарських засобів, у тому числі встановлення предметно-кількісного та рецептурного обліку лікарських засобів з малим вмістом наркотиків;

удосконалити процедуру затвердження квот на виготовлення, зберігання, ввезення та вивезення з України наркотиків;

забезпечити контроль за наявністю наркотиків в організмі працівників, які безпосередньо здійснюють перевезення пасажирів, а також тих, діяльність яких пов'язана з функціонуванням потенційно небезпечних виробництв.

Для концептуального вирішення зазначених питань слід створити модель регулювання легальної пропозиції і попиту. Впровадження такої моделі дасть змогу сформувати цілісну ефективну систему контролю за обігом наркотиків, основним призначенням якої є:

сприяння діяльності суб'єктів господарювання щодо виробництва конопель з низьким вмістом тетрагідроканабінолу або конопель, що не містять такої речовини;

розширення спектра наукових досліджень проблем лікування наркозалежності;

впровадження в широку медичну практику знеболення з використанням наркотичних лікарських засобів різних форм (трансдермальні пластирі, таблетовані форми, сиропи тощо);

забезпечення належної координації діяльності органів державної влади з метою проведення спільних заходів запобігання впливу наркотиків у незаконний обіг.

Під час вирішення питання щодо розробки лікарських засобів із гранично допустимим вмістом наркотиків необхідно забезпечити:

створення таких хімічних комбінацій активних і допоміжних речовин, які максимально ускладнюватимуть їх виокремлення для використання в немедичних цілях;

удосконалення способів і форм введення зазначених препаратів шляхом розробки спеціальних дозаторів, упровадження лікарських форм з використанням нової технології іммобілізації на біодеградуючій матриці для наркотичних анальгетиків;

розробку ряду вітчизняних оригінальних і генеричних препаратів для замісної підтримувальної терапії з групи наркотичних анальгетиків.

Забезпечення доступності наркотичних лікарських засобів

Для забезпечення доступності наркотичних лікарських засобів необхідно:

провести оцінку потреб у наркотичних лікарських засобах, керуючись міжнародними методиками в цій сфері, із встановленням відповідних квот;

розробити з урахуванням світового досвіду та впровадити стандартні схеми застосування наркотичних лікарських засобів для лікування з використанням таких засобів;

запровадити доступ до наркотичних лікарських засобів через первинну ланку медичного обслуговування лікарів загальної практики - сімейних лікарів;

здійснити реорганізацію та розширення мережі аптек з правом зберігання та видачі наркотичних лікарських засобів.

Сприяння розвитку паліативної допомоги

Важливим кроком до гуманізації наркополітики повинне стати:

проведення національної оцінки потреб у паліативній допомозі, в лікарських засобах, передусім для полегшення болю;

розроблення та прийняття відповідно до принципів ВООЗ стандартів і клінічних протоколів надання паліативної допомоги;

сприяння вітчизняному виробництву таблетованого морфіну;

створення системи державної підтримки виробників ліків та аптек, які мають ліцензії на обіг наркотиків, з метою розширення їх асортименту та доступності;

забезпечення закладів охорони здоров'я та аптечної мережі таблетованими та пролонгованими формами опіїдних анальгетиків;

створення необхідних умов для безпечного використання наркотичних лікарських засобів у “стаціонарі на дому”;

призначення лікарем без додаткового погодження та комісійного перегляду наркотичних лікарських засобів для пацієнтів з хронічним больовим синдромом онкологічної та неонкологічної природи;

включення обов'язкового навчального курсу з паліативної допомоги в навчальні програми підготовки студентів і післядипломної перепідготовки лікарів, фельдшерів, медсестер, консультантів та соціальних працівників.

Виготовлення, постачання, зберігання та реалізація наркотиків

Надмірна зарегульованість контролю за наркотичними лікарськими засобами практично зупинила в Україні виробництво та імпорт їх нових неін'єкційних форм. Для поліпшення ситуації слід забезпечити:

удосконалення законодавчої бази, що регламентує виготовлення, державні закупівлі, постачання, зберігання та реалізацію наркотичних лікарських засобів для полегшення доступу до них у лікувальних і наукових цілях;

створення сприятливих умов для розвитку промислового виробництва і ринку обігу наркотичних лікарських засобів, зокрема через формування державного замовлення з урахуванням реальних медичних потреб;

проведення прямих (виробник - заклад охорони здоров'я) та централізованих закупівель наркотичних лікарських засобів на підставі науково обґрунтованих потреб з метою зниження вартості таких лікарських засобів;

декларування зміни оптово-відпускних цін на наркотики, наркотичні лікарські засоби та прекурсори;

розроблення методики ціноутворення на наркотичні лікарські засоби з урахуванням специфіки здійснення заходів безпеки і охорони;

розширення асортименту наркотичних лікарських засобів у зручних для пацієнта лікарських формах (таблетки, краплі, пластирі, свічки тощо), насамперед за рахунок збільшення обсягів їх виробництва вітчизняними підприємствами фармацевтичної промисловості всіх форм власності.

Боротьба з незаконним обігом наркотиків

Основні напрями діяльності правоохоронних органів

Зростання обсягу пропонування наркотиків є істотним криміногенним чинником, що загрожує громадській безпеці, у зв'язку з чим правоохоронні органи повинні зосередити зусилля на найбільш загрозованих сегментах наркоринку - наркобізнесі та діяльності організованих дилерів, які стимулюють незаконний обіг наркотиків.

Ефективність правоохоронної діяльності у цій сфері повинна підвищитись насамперед за рахунок піднесення рівня виявлення контрабанди наркотиків, викриття системних зв'язків наркобізнесу, припинення корупційних схем, пов'язаних з наркозлочинністю, для чого необхідно:

розробити комплексні заходи, що здійснюються правоохоронними органами для протидії незаконному обігу наркотиків: запобігання ввезенню наркотиків через державний кордон, перевезенню до цільових точок постачання, їх вирощуванню, виробництву, масовому незаконному розповсюдженню;

посилити оперативний контроль за торгівлею обладнанням, хімічними речовинами, що використовуються у процесі виробництва наркотиків;

впровадити нові технології отримання інформації про факти незаконного обігу наркотиків, зокрема їх продаж через Інтернет, способи контрабандного перевезення, маскування, виробництво і створення нових видів психоактивних речовин та їх комбінацій;

посилити координацію діяльності правоохоронних органів, удосконалити механізми їх взаємодії з підприємствами, закладами охорони здоров'я і аптеками з метою запобігання витоку наркотиків у незаконний обіг;

запровадити постійне відстеження ситуації на ринку наркотичних лікарських засобів з метою виявлення небезпечних тенденцій, внаслідок яких може бути заподіяно шкоду здоров'ю населення та економічним інтересам держави;

сприяти своєчасному внесенню змін до законодавства України з урахуванням динамічного характеру незаконного розповсюдження наркотиків;

удосконалити каральну політику у сфері боротьби з наркозлочинністю у частині посилення альтернативних позбавленню волі заходів впливу.

Пріоритетами правоохоронної діяльності повинні бути:

концентрація зусиль на виявленні та документуванні протиправної діяльності організованих злочинних угруповань, що становлять найбільшу загрозу суспільству (структури, які контролюють наркотрафіки, незаконне виробництво, збут наркотиків тощо), оскільки кримінальне покарання наркозалежних осіб і дрібних дилерів не впливає істотно на зниження рівня споживання наркотиків серед населення;

оперативне реагування на зміни в тактиці діяльності організованих злочинних угруповань, появу нових психоактивних речовин та їх комбінацій, виявлення осередків їх розповсюдження та контрабандних маршрутів;

удосконалення організації правоохоронної діяльності за рахунок більш ефективної координації дій суб'єктів боротьби з наркозлочинністю, чіткого розподілу сфер відповідальності, оволодіння новими методами виявлення та розслідування злочинів, зокрема з використанням комп'ютерних мереж, розширення контактів з Інтерполом, Європолом та іншими міжнародними правоохоронними структурами;

співробітництво правоохоронних органів з органами місцевого самоврядування та громадськістю, власниками розважальних закладів у проведенні комплексу соціальних, медико-профілактичних заходів на території населених пунктів з досить високою концентрацією незаконного обігу наркотиків;

забезпечення гласності в діяльності правоохоронних органів з метою підвищення рівня поінформованості населення та розширення соціальної бази протидії наркозлочинності;

посилення роботи із забезпечення власної безпеки правоохоронних органів, недопущення втягування співробітників таких органів у наркобізнес, усунення перешкод у боротьбі їх з незаконним обігом наркотиків;

зміцнення кадрового потенціалу підрозділів боротьби з незаконним обігом наркотиків шляхом навчання персоналу та підвищення його кваліфікації;

забезпечення розвитку адекватних форм інституційного контролю за діяльністю правоохоронних органів у сфері боротьби з незаконним обігом наркотиків, насамперед з метою дотримання ними законності, прав і свобод людини;

удосконалення правової основи для посилення боротьби з відмиванням грошей, отриманих від злочинної діяльності, пов'язаної з незаконним обігом наркотиків;

посилення здійснення заходів з протидії незаконному вирощуванню нарковмісних рослин та отриманню з них нових психоактивних речовин;

своєчасне виявлення незаконного розповсюдження нових хімічних речовин психоактивної дії та внесення пропозицій щодо їх включення до переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. № 770.

Одним із пріоритетів діяльності правоохоронних органів повинен бути регулярний перегляд і вдосконалення критеріїв оцінки ефективності їх діяльності. Враховуючи, що кількісний підхід є малопродуктивним, слід тісніше пов'язувати оцінювання з якісним складником досягнутих результатів. Такий підхід повинен покладатися також в основу співвідношення проміжних і підсумкових результатів діяльності, насамперед щодо реального впливу на наркоситуацію в місті, районі, області, державі.

Відповідно існує потреба у внесенні змін до нормативних актів щодо проведення оцінки діяльності правоохоронних органів.

Удосконалення законодавства у сфері боротьби з незаконним обігом наркотиків

Потребує зміни ідеологія розвитку нормативно-правової бази, яка повинна бути зорієнтована не лише на покарання за скоєне, а і на недопущення рецидиву, розширення альтернативних можливостей лікування наркозалежності та посилення відповідальності осіб, які отримують надприбутки від незаконної торгівлі наркотиками, для чого необхідно:

визначити основні новели в законодавстві, які забезпечуватимуть баланс між заходами боротьби з незаконним пропонуванням наркотиків і зниженням попиту на них, відповідність правозастосовної і судової практики пріоритетам наркополітики;

визначитися з доцільністю депеналізації деяких діянь, пов'язаних з наркотиками, та декриміналізації окремих статей Кримінального кодексу України і внесення відповідних змін до законодавства із збереженням за цими діяннями статусу правопорушення. При цьому депеналізація не розглядається як самодостатній захід, оскільки проблеми наркоманії не розв'язує. Одночасно з депеналізацією повинна бути посилена профілактична діяльність, підвищена ефективність лікування та реабілітації наркозалежних;

організувати наукове опрацювання проблеми визначення адекватності покарання за незаконну діяльність у сфері обігу наркотиків, тяжкості скоєного;

передбачити розроблення нормативно-правових актів, що регулюють порядок тестування водіїв автотранспортних засобів, затриманих осіб та таких,

що перебувають у місцях позбавлення волі, інших категорій осіб, які працюють на об'єктах життєзабезпечення, наявність в організмі наркотиків;

посилити покарання за незаконне розповсюдження наркотиків серед молоді.

Слід також законодавчо визначити систему повноважень і функцій суб'єктів контролю та протидії незаконному обігу наркотиків, яка охоплюватиме усю ієрархічну будову органів влади з чітким розподілом функцій у цій сфері кожної інституції.

З метою збалансування в нормативно-правових актах положень про розміри наркотиків і науково обґрунтованих підходів до проблем їх вживання та збуту слід розробити нові стандарти встановлення малих, великих, особливо великих розмірів наркотиків у напрямі підвищення їх порогової кількості.

Наукові дослідження проблем, пов'язаних з наркотиками

Передбачається залучення фундаментальної науки до прогнозування процесів у сфері обігу наркотиків і відповідне розроблення програм запобігання негативним наслідкам поширення наркоманії та наркозлочинності, здійснення адекватних заходів протидії цим явищам. Значної уваги науковців потребують усі напрями та аспекти наркополітики, результати аналізу яких повинні стати основним орієнтиром у практиці діяльності всіх її суб'єктів.

Реалії сьогодення потребують:

здійснення наукового пошуку в широкому спектрі проблем: від логіко-емоційного до практично-поведінкового;

розроблення та запровадження нових сучасних методів специфічної та неспецифічної детоксикації осіб, хворих на наркоманію, в тому числі полінаркоманів;

удосконалення методів поєднання медикаментозних і психологічних засобів виведення особи, хворої на наркоманію, із стану залежності та стабілізації її психоемоційного стану;

винайдення специфічних видів антидотів для комплексного лікування окремих типів наркоманії з урахуванням механізмів дії того чи іншого наркотичного засобу;

дослідження і впровадження методик лікування наркотичної залежності з використанням, крім бупренорфіну і метадону, інших медикаментозних засобів;

вивчення перспектив медичного застосування канабіноїдів як анальгетиків та інших лікарських препаратів;

проведення аналізу ризиків розповсюдження деструктивних соціальних епідемій та втягування в них населення (наркозалежність, тоталітарні секти, ігроманія тощо) і розроблення пропозицій з їх мінімізації;

кардинального оновлення лабораторно-експериментальної бази досліджень.

Зменшення шкоди від наслідків вживання наркотиків не за медичним призначенням

Зменшення шкоди від наслідків вживання наркотиків не за медичним призначенням - науково обґрунтовані політика і програми дій, спрямовані на мінімізацію негативних наслідків, спричинених вживанням не за медичним призначенням наркотиків, як для окремих осіб, груп, прошарків, так і для суспільства в цілому. При цьому враховується також зниження ризику зараження хворобами, пов'язаними з наркоманією: ВІЛ-інфекція, туберкульоз, вірусні гепатити та інші соціально небезпечні хвороби.

Питання щодо запровадження проведення заходів щодо зменшення шкоди від наслідків вживання наркотиків визначено Законами України “Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ”, “Про затвердження Загальнодержавної програми забезпечення профілактики ВІЛ-інфекції, лікування, догляду та підтримки ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД на 2009-2013 роки”, “Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори”.

Реалізація наркополітики в цьому напрямі передбачає:

поліпшення координації роботи органів державної влади і органів місцевого самоврядування, недержавних організацій, причетних до комплексного розв'язання проблеми поширення ВІЛ-інфекції, у тому числі серед споживачів наркотиків;

надання різноманітних медичних і соціальних послуг, пов'язаних із зниженням ризику і запобіганням поширенню ВІЛ-інфекції та інших хвороб серед наркозалежних осіб, зокрема споживачів ін'єкційних наркотиків;

забезпечення проведення оцінки потреб з метою максимального охоплення споживачів наркотиків, у тому числі ін'єкційних, профілактичними програмами;

проведення інформаційної роботи з формування у споживачів ін'єкційних наркотиків навичок безпечної поведінки, усвідомлення ризику зараження ВІЛ-інфекцією та відповідальності за власне здоров'я;

забезпечення доступності інформаційних матеріалів, а також стерильних голків, шприців та дезінфікуючих матеріалів шляхом їх безоплатного обміну;

розроблення та координацію програм лікування наркозалежності, впорядкування профілактичних і реабілітаційних програм для осіб, які вживають наркотики, та їх родин, зокрема замісної підтримувальної терапії;

ініціювання проведення у засобах масової інформації кампаній для підвищення рівня підтримки громадськістю наявних або нових стратегій, спрямованих на зменшення негативних наслідків для здоров'я і життєдіяльності суспільства;

створення цілісної системи лікування споживачів наркотиків, хворих на СНІД, туберкульоз, парентеральні вірусні гепатити та/або тих, хто має інші захворювання;

консультування та лікування з дотриманням належної поваги до потреб і прав пацієнтів, запровадження процедур, що забезпечують конфіденційність інформації;

розвиток терапевтичних програм з низьким порогом включення до них пацієнтів, що дає змогу особам, які вживають наркотики, встановити контакт з медичними і соціальними службами;

мінімізацію обтяжливих правил контрольованого щоденного вживання лікарських засобів для учасників програм медикаментозного лікування;

надання комплексу безперервних послуг з опіки та підтримки споживачів наркотиків (як доповнення до профілактики і лікування), спрямованих на мінімізацію наслідків від вживання наркотиків з метою забезпечення охорони здоров'я і життєдіяльності суспільства.

Впровадження наркополітики

Вирішальним чинником ефективної реалізації Стратегії є координаційна функція держави, яка виконується шляхом нормативно-правового регулювання, здійснення контрольних-інспекторських заходів та запровадження механізмів взаємодії суб'єктів наркополітики (утворення міжвідомчих робочих груп, обмін інформацією, реалізація спільних проектів, проведення спеціальних операцій тощо). Головним координатором діяльності у цій сфері є ДСКН, відповідні повноваження якої потребують організаційно-правового удосконалення.

Моніторинг (динамічне спостереження) наркоситуації

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2011 р. № 1193 схвалено Концепцію створення системи моніторингу ситуації у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, реалізація якої дасть змогу забезпечити:

приведення системи національних показників (індикаторів) оцінки наркоситуації у відповідність з критеріями Європейського моніторингового центру з наркотиків та наркотичної залежності;

оцінку фактичного обсягу обігу наркотиків та їх незаконного розповсюдження з урахуванням латентності, прогнозування негативних тенденцій у цій сфері, можливих економічних і соціальних наслідків;

відстеження динаміки епідеміологічної ситуації щодо ВІЛ/СНІДу, туберкульозу, гепатиту та інших соціально небезпечних захворювань серед споживачів наркотиків (зокрема ін'єкційної групи);

діагностику соціальних груп підвищеного ризику, які допускають вживання наркотиків не за медичним призначенням;

виявлення нових видів психоактивних речовин та прийняття рішення щодо доцільності здійснення заходів контролю за ними;

визначення причин розповсюдження наркотиків та поширення наркоманії, пов'язаних з цим правопорушень;

розроблення системи заходів профілактики та протидії наркоманії і наркозлочинності, оцінки ефективності їх впливу на ситуацію;

доступ засобів масової інформації, широких верств населення до об'єктивних даних про тенденції зміни наркоситуації;

аналіз функціонування міжнародних механізмів захисту прав людини, які безпосередньо чи опосередковано стосуються контролю за наркотиками, та підготовку пропозицій щодо врахування відповідного досвіду в процесі реалізації наркополітики.

Взаємодія з громадськими та неурядовими організаціями

Держава підтримує діяльність громадських організацій із зменшення обсягу пропонування та з протидії незаконному обігу наркотиків, зниження попиту на наркотики, подолання негативних наслідків їх вживання, надання медичної та реабілітаційної допомоги особам, які мають проблеми, спричинені вживанням наркотиків. Залучення громадських організацій до реалізації спільних заходів та ініціатив, спрямованих на поліпшення наркоситуації в країні, відбувається шляхом:

проведення громадських слухань, засідань за круглим столом, конференцій, публічних дискусій тощо;

впровадження здійснення громадського контролю за дотриманням прав людини щодо отримання своєчасного, необхідного та адекватного знеболення;

створення та організації роботи науково-експертних і громадських рад при органах законодавчої та виконавчої влади;

підтримки діяльності науково-дослідних установ, закладів охорони здоров'я та реабілітаційних центрів недержавних форм власності.

Регіональний аспект наркополітики

Загальнодержавна політика щодо наркотиків на регіональному і місцевому рівнях реалізується через відповідні програми, які формуються згідно з принципами та підходами цієї Стратегії та визначають, зокрема, такі заходи:

сприяння розробленню та реалізації на регіональному та місцевому рівнях наркополітики, яка повинна базуватися на сучасних науково обґрунтованих просвітницьких методах, методах профілактики, раннього виявлення та лікування наркотичної залежності;

забезпечення належного фінансування регіональних і місцевих антинаркотичних програм за рахунок відповідних бюджетів;

створення на рівні місцевих громад системи реабілітаційних закладів;

актуалізація змісту діяльності комісій при обласних і районних адміністраціях залежно від наркоситуації в регіоні.

Міжнародне співробітництво

Міжнародне співробітництво у сфері обігу наркотиків є важливою складовою частиною реалізації зовнішньополітичних інтересів держави. У цьому контексті держава:

розширює і підвищує ефективність міжнародного співробітництва на всіх рівнях у сфері формування наркополітики шляхом виконання спільних програм і проектів, проведення досліджень у цій галузі, навчання та обміну досвідом з профілактики, лікування та реабілітації тощо;

вживає заходів із приведення національного законодавства щодо наркотиків у відповідність з нормативними актами ООН, ЄС та кращими міжнародними зразками;

намагається прискорити інтеграцію вітчизняного інформаційного простору в міжнародні інформаційні системи в цій сфері;

підтримує міжнародне співтовариство в боротьбі з незаконним обігом наркотиків стосовно зменшення обсягу пропонування та зниження попиту на наркотики, що знаходяться в незаконному обігу, у тому числі подолання негативних наслідків від їх вживання, удосконалює обмін оперативно-аналітичною інформацією і розроблення спільних стратегій щодо наркотиків;

розвиває співробітництво на всіх рівнях, надаючи пріоритет співпраці з Міжнародним комітетом ООН з контролю за наркотиками, ВООЗ, Управлінням ООН з наркотиків і злочинності та іншими організаціями ООН, ЄС, Ради Європи;

сприяє удосконаленню механізмів протидії транснаціональній злочинності у сфері незаконного обігу наркотиків та пов'язаних з ними форм організованої злочинної діяльності;

забезпечує своєчасне інформування Міжнародного комітету ООН з контролю за наркотиками про приєднання України до міжнародних правових актів у сфері боротьби з незаконним обігом наркотиків, а також у разі зміни національного законодавства щодо стану контролю в цій сфері;

здійснює заходи із забезпечення обміну досвідом і багатостороннього обміну інформацією із зарубіжними партнерами, міжнародними урядовими та неурядовими організаціями щодо розвитку сучасного законодавства, новітніх методів боротьби з незаконним обігом наркотиків;

бере активну участь у міжнародному співробітництві у сфері боротьби з незаконним обігом наркотиків, формуванні загальносвітової системи боротьби з наркобізнесом.

Ресурсне забезпечення

Кадровий потенціал

Для забезпечення реалізації Стратегії необхідно створити високопрофесійний кадровий потенціал. Добір співробітників і працівників повинен здійснюватися за визначеними критеріями, навчання - за розробленими програмами.

Основою кадрової політики у цій сфері повинна стати підготовка професійних кадрів високої кваліфікації через систему медичних, педагогічних, правоохоронних навчальних закладів. З цією метою слід розробити концепцію підготовки та підвищення кваліфікації кадрів у системі діяльності щодо обігу наркотиків.

Матеріально-технічне та фінансове забезпечення

Реалізація Стратегії передбачається на основі затвердженого Кабінетом Міністрів України плану заходів, виконання якого потребуватиме, зокрема:

фінансування заходів з реалізації Стратегії з урахуванням пріоритетності профілактики наркоманії, лікування та реабілітації наркозалежних;

надання пільгових умов роботи приватним реабілітаційним центрам, що дасть змогу знизити плату за їх послуги;

підготовки і впровадження цільових наукових досліджень в рамках системи моніторингу наркоситуації та щодо ефективності профілактичної та лікувально-реабілітаційної діяльності;

перерозподілу в умовах обмеженого фінансування державних ресурсів, спрямування їх на здійснення заходів з реалізації основних засад наркополітики;

удосконалення механізмів моніторингу та контролю, зокрема шляхом впровадження передових інформаційних технологій;

вивчення питання щодо можливості створення національного фонду протидії наркоманії із залученням коштів вітчизняних та іноземних інвесторів.

Фінансування реалізації Стратегії здійснюватиметься за рахунок державного, місцевих бюджетів та інших джерел, не заборонених законодавством. Загальний обсяг фінансування та конкретних заходів буде визначено у плані заходів з реалізації Стратегії.

Етапи та очікувані результати

Етапи реалізації Стратегії визначаються планом заходів з її реалізації, що затверджується Кабінетом Міністрів України.

План заходів включає конкретні заходи з визначеними строками, виконавцями та показниками (індикаторами) виконання, зокрема досягнення ефективних позитивних змін у динаміці розвитку наркоситуації в Україні, посилення тенденції до зниження попиту на наркотики, що знаходяться в незаконному обігу, за рахунок поліпшення профілактичних і лікувально-реабілітаційних заходів, у тому числі впорядкування впровадження програм замісної терапії, удосконалення порядку віднесення речовин до наркотичних, розроблення і виконання програм запобігання поверненню до зловживання наркотиками та можливим рецидивам кримінальної поведінки осіб, які відбувають покарання і звільняються з місць відбування покарання. Зазначені заходи дадуть змогу зменшити кількість суб'єктів ін'єкційної наркоманії на 20 відсотків та відповідно обмежити поширення ВІЛ-інфекції.

Зниження обсягу порогових послуг і впровадження ранньої діагностики наркоспоживання сприятимуть зниженню смертності від передозування на 30 відсотків.

Крім того, здійснення комплексу заходів з упорядкування застосування наркотичних лікарських засобів, зокрема відповідних правоохоронних дій, очікувано приведе до стабілізації кількості так званих "аптечних" наркоманів. Зміни нормативно-правового характеру та правозастосовної практики повинні розширити застосування альтернативних позбавленню волі заходів впливу на наркозалежних осіб, які скоїли незначні правопорушення і водночас - до відчутного зростання результативності боротьби з наркобізнесом.

Запровадження запропонованих підходів і здійснення практичних заходів дасть змогу істотно зменшити негативний вплив незаконного обігу наркотиків на суспільство, знизити рівень злочинності у цій сфері, що прогнозовано сприятиме оздоровленню нації.

ПОСТАНОВА № 4
Пленуму Верховного Суду України

від 26 квітня 2002 року

Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів
(Із змінами, внесеними згідно з постановою Пленуму Верховного Суду України
від 18 грудня 2009 р. № 16)

У зв'язку з тим, що поширення наркоманії та зростання злочинності, пов'язаної з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, набувають усе більших масштабів і стають серйозним соціальним чинником, який негативно впливає на життя, здоров'я та благополуччя людей, важливе значення має правильне застосування кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за вчинення таких злочинів.

З метою забезпечення однакового і правильного застосування судами чинного законодавства у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та роз'яснення питань, які виникають у судовій практиці, Пленум Верховного Суду України **постановляє:**

1. При розгляді справ про злочини, предметом яких є наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги, обладнання, призначене для виготовлення цих засобів, речовин, їх аналогів, або прекурсори (статті 305–320 Кримінального кодексу України (далі – КК), суди мають керуватися законами України від 15 лютого 1995 року № 60/95-ВР “Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори” (в редакції Закону від 22 грудня 2006 року № 530-V; далі – Закон “Про наркотичні засоби...”), від 15 лютого 1995 року № 62/95-ВР “Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними” (далі – Закон “Про заходи протидії незаконному обігу...”), Переліком наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (далі – Перелік), який затверджується та змінюється Кабінетом Міністрів України за поданням спеціально уповноваженого органу виконавчої влади у сфері охорони здоров'я, а також Таблицями невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які знаходяться в незаконному обігу (далі – Таблиці), що затверджуються спеціально уповноваженим органом виконавчої влади у сфері охорони здоров'я.

(Абзац перший пункту 1 в редакції постанови Пленуму Верховного Суду України від 18 грудня 2009 р. № 16)

Оскільки для встановлення виду, назви і властивостей наркотичного засобу, психотропної речовини, аналога такого засобу, речовини або прекурсора, їх походження, способу виготовлення чи переробки, а також належності наркотиковмісних рослин необхідні спеціальні знання, у справах даної категорії обов'язково має бути висновок експерта з цих питань.

2. Звернути увагу судів на те, що Законом “Про наркотичні засоби...” регулюються суспільні відносини у сфері обігу в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, визначаються порядок, умови та особливості здійснення діяльності, пов'язаної з таким обігом. При цьому слід мати на увазі, що згідно з частиною 3 статті 3 зазначеного Закону в разі, коли міжнародним договором України встановлено інші правила, ніж передбачені законодавством про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори, застосовуються правила міжнародного договору.

Законом “Про заходи протидії незаконному обігу...” передбачено систему заходів, спрямованих проти незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, повноваження відповідних державних органів щодо протидії такому обігу, в тому числі і щодо контрольованої поставки та оперативної закупівлі наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів”.

(Абзаци перший та другий пункту 2 в редакції постанови Пленуму Верховного Суду України від 18 грудня 2009 р. № 16)

Статтями 305–320 КК встановлено кримінальну відповідальність за діяння, що вчиняються всупереч вимогам названих законів, і зокрема за незаконні виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання, збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, посів і вирощування наркотиковмісних рослин.

3. За змістом Закону “Про наркотичні засоби...” під незаконним виробництвом наркотичних засобів та (або) психотропних речовин слід розуміти всі дії, пов'язані з серійним одержанням наркотичних засобів, психотропних речовин з хімічних речовин та (або) рослин, включаючи відокремлення частин рослин або наркотичних засобів, психотропних речовин від рослин, з яких їх одержують, здійснені всупереч установленому законом порядку.

Серійним одержанням наркотичних засобів, психотропних речовин з хімічних речовин та (або) рослин слід розуміти виробничий процес, спрямований на отримання партій наркотичних засобів, психотропних речовин за відповідною технологією, стандартом, зразком.

Незаконне виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин — це всі дії (включаючи рафінування, підвищення в препараті концентрації наркотичних засобів і психотропних речовин чи їх переробку), здійснені всупереч встановленого законом порядку, у результаті яких на основі наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів наркотичних засобів і психотропних речовин одержуються готові до використання та (або) вживання форми наркотичних засобів, психотропних речовин або лікарські засоби, що їх містять, чи інші наркотичні засоби, психотропні речовини.

Під незаконним виготовленням прекурсорів слід розуміти процес їх одержання з відповідної вихідної сировини будь-яким способом, у будь-якому вигляді (порошку, рідини, суміші тощо), приготування шляхом змішування різних хімічних препаратів або хімічного синтезу (реакції).

Незаконне виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин утворює закінчений склад злочину з моменту, коли почали вчинятися дії, спрямовані на одержання таких засобів чи речовин, готових до вживання, або на рафінування чи підвищення у препаратах їх концентрації.

Незаконним придбанням наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів необхідно вважати їх купівлю, обмін на інші товари або речі, прийняття як плати за виконану роботу чи надані послуги, позики, подарунка або сплати боргу, привласнення знайденого. Під незаконним придбанням розуміється також збирання залишків наркотиковмісних рослин на пожнивних земельних площах після зняття з них охорони, на земельних ділянках громадян, а також збирання таких дикорослих рослин чи їх частин на пустирях. Не визнається незаконним придбання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів, якщо воно здійснено у відповідності до вимог статті 27 Закону “Про наркотичні засоби...”, а також згідно зі статтею 5 Закону “Про заходи протидії незаконному обігу...” (під час оперативної закупівлі). У таких випадках у діях осіб, які придбали ці засоби й речовини, складу злочину немає.

Під незаконним зберіганням потрібно розуміти будь-які умисні дії, пов’язані з фактичним незаконним перебуванням наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів чи прекурсорів у володінні винної особи (вона може тримати їх при собі, у будь-якому приміщенні, сховищі або в іншому місці). Відповідальність за незаконне зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів настає незалежно від його тривалості.

Незаконне перевезення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів полягає в умисному переміщенні їх будь-яким видом

транспорту в межах території України з порушенням порядку і правил, установлених чинним законодавством.

Від перевезення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів слід відрізнити їх перенесення з одного місця в інше, під час якого транспорт не використовується. Такі дії мають розглядатись як зберігання цих засобів і речовин.

Незаконне пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів – це незаконне переміщення їх у просторі шляхом відправлення поштою, багажем, посильним або в інший спосіб з одного місця в інше в межах території України. При цьому злочин вважається закінченим з моменту оформлення і відправлення посилки, багажу, листа, бандеролі з цими засобами або речовинами незалежно від того, отримав їх адресат чи ні. Якщо злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від волі винної особи (наприклад, у зв'язку із затриманням під час оформлення квитанції на відправлення посилки, бандеролі чи вантажного контейнера або при їх огляді в момент здачі для пересилання), дії останньої належить кваліфікувати як замах на вчинення цього злочину.

Злочини, передбачені статтями 307, 309 або 311 КК, визнаються закінченими з моменту вчинення однієї із зазначених у диспозиціях цих статей альтернативних дій. У випадках, коли винна особа вчинила одну або декілька зазначених дій, але не встигла вчинити іншу дію із тих, які охоплювались її умислом, скоєне слід розглядати як закінчений злочин за виконаними діями, а незавершена дія окремої кваліфікації як готування до злочину або як замах на злочин не потребує.

Здійснення суб'єктом підприємницької діяльності діянь, пов'язаних з обігом наркотичних засобів та (або) психотропних речовин, без отримання ліцензії охоплюється складом злочину, передбаченого статтею 307 або 309 КК, і додаткової кваліфікації за статтею 203 або 202 КК не потребує.

(Пункт 3 у редакції постанови Пленуму Верховного Суду України від 18 грудня 2009 р. № 16)

4. Під незаконним збутом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (стаття 307 КК), а також прекурсорів (частина 2 статті 311 КК) потрібно розуміти будь-які оплатні чи безоплатні форми їх реалізації всупереч законам “Про наркотичні засоби...” та “Про заходи протидії незаконному обігу...” (продаж, дарування, обмін, сплата боргу, позика, введення володільцем цих засобів або речовин ін'єкцій іншій особі за її згодою тощо). Обопільне введення ін'єкцій наркотичного засобу, психотропної речовини чи їх аналогу особами, які їх придбали за спільні кошти, збуту не утворюють.

Про умисел на збут наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів може свідчити як відповідна домовленість з особою, яка придбала ці засоби чи речовини, так й інші обставини, зокрема: великий або особливо великий їх розмір; спосіб упакування та розфасування; поведінка суб'єкта злочину; те, що особа сама наркотичні засоби або психотропні речовини не вживає, але виготовляє та зберігає їх; тощо. При цьому слід мати на увазі, що відповідальність за збут таких засобів і речовин настає незалежно від їх розміру.

Дії особи, яка під виглядом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів умисно збуває будь-які інші засоби чи речовини з метою заволодіння грошима чи майном, потрібно кваліфікувати як шахрайство, а за наявності до того підстав – і як підбурювання до замаху на незаконне придбання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, дії ж покупця – як замах на вчинення злочинів, передбачених статтею 307, або статтею 309, або статтею 311 КК.

У випадках, коли наркотичний засіб, психотропну речовину або їх аналоги було одночасно виготовлено і для особистого вживання, і для збуту, вчинене кваліфікується за сукупністю злочинів, передбачених статтями 307 і 309 КК. При цьому слід мати на увазі, що за статтею 309 КК повинні кваліфікуватися дії винного лише в частині виробництва, виготовлення і зберігання цих засобів і речовин у тому розмірі, в якому він їх ужив чи планував ужити.

Гроші або інші речі, одержані особою за реалізовані наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори, передаються в доход держави на підставі пункту 4 частини 1 статті 81 Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК), за винятком отриманих під час оперативної закупівлі, які згідно з пунктом 5 частини 1 зазначеної статті належить повертати їх законному володільцеві.

5. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів і незаконне перевезення або пересилання їх за межі території України необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених статтею 307 чи статтею 309 і як контрабанду за статтею 305 КК.

6. Відповідальність за викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, обладнання, призначеного для виготовлення цих засобів, речовин та їх аналогів, а також прекурсорів, за заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовою особою своїм службовим становищем настає відповідно за статтями 308, 313, 312 КК у разі умисного незаконного їх вилучення будь-яким із цих способів з підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності чи в окремих громадян, у

тому числі вилучення наркотиковмісних рослин або їх частин із земельних ділянок господарств чи громадян до закінчення збирання врожаю. При цьому не має значення, правомірно чи незаконно особа володіла наркотичним засобом, психотропною речовиною, їх аналогом чи прекурсором або вирощувала наркотиковмісні рослини, які стали предметом незаконного вилучення.

7. За змістом частин 1 і 2 статті 308, частини першої статті 313, частин 1 і 2 статті 312 КК відповідальність за викрадення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, обладнання, призначеного для їх виготовлення, або прекурсорів настає у випадках протиправного таємного чи відкритого, у тому числі із застосуванням насильства, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я, або з погрозою застосування такого насильства (за винятком викрадення в такий спосіб обладнання), вилучення їх у юридичних чи фізичних осіб, які володіють ними як законно, так і незаконно (крадіжка, грабіж).

Розбій з метою викрадення таких засобів, речовин, їх аналогів, обладнання або прекурсорів утворює склад злочинів, передбачених частиною 3 статті 308, частиною 3 статті 313, частиною 3 статті 312 КК.

8. Під привласненням наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, обладнання, призначеного для їх виготовлення, або прекурсорів слід розуміти дії, пов'язані з їх протиправним утриманням чи неповерненням володільцю особою, якій вони були довірені по службі (для зберігання, перевезення, пересилання) або якою були вилучені в іншій особі, котра протиправно ними володіла, тощо.

9. За частиною 1 статті 308, частиною 1 статті 313, частиною 1 статті 312 КК кваліфікується відповідно вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, обладнання, призначеного для їх виготовлення, або прекурсорів, поєднане з погрозою застосування насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які вони бажають зберегти в таємниці.

Вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів, поєднане із застосуванням насильства, що не є небезпечним для життя чи здоров'я особи, або з погрозою застосування такого насильства, утворює склад злочину, передбаченого частиною 2 статті 308 або частиною 2 статті 312 КК.

Якщо такі дії, а також вимагання обладнання поєднані з насильством, небезпечним для життя і здоров'я, вони кваліфікуються за частиною 3 статті 308, або частиною 3 статті 312, або частиною 3 статті 313 КК.

Вимагання є закінченим складом злочину з моменту пред'явлення вимоги, поєднаної з відповідними погрозою чи насильством.

10. Незаконне заволодіння наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами та наступне їх зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту чи без такої мети, а також їх незаконний збут утворюють сукупність злочинів, передбачених статтею 308 і статтею 307 чи статтею 309 КК, проте не утворюють ознаки повторності, передбаченої частиною 2 статті 307 або частиною 2 статті 309 КК.

Сукупність має місце й тоді, коли з викрадених наркотиковмісних рослин виготовляється наркотичний засіб нового виду (з коноплі – гашиш, анаша, настойка та екстракт, марихуана; з макової соломи – екстракційний або ацетильований опій тощо). Повторності в цьому разі також немає.

11. За статтею 312 КК кваліфікуються дії особи, яка вчинила викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів або заволоділа ними шляхом шахрайства чи зловживання своїм службовим становищем з метою подальшого збуту. Незаконне заволодіння цими речовинами без такої мети має кваліфікуватися за відповідними статтями розд. VI Особливої частини КК, якими передбачено відповідальність за злочини проти власності.

Коли особа заволоділа прекурсорами без мети їх збуту, а через певний проміжок часу збула їх іншим особам для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, вчинене належить кваліфікувати за сукупністю злочинів за статтями, якими передбачено відповідальність за викрадення або інше незаконне посягання на чуже майно, та за статтею 312 КК за ознакою збуту.

За статтею 312 КК несуть відповідальність також особи, які збули прекурсор для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

12. Відповідно до статті 313 КК під обладнанням, призначеним для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, потрібно розуміти апарати, пристрої, прилади, за допомогою яких ці засоби й речовини виготовляються (наприклад, конденсаційна труба, випарник, генератор пари, прес, необхідні для виготовлення гашишу), чи окремі вузли, деталі відповідного агрегата (наприклад, насос для відсмоктування фільтра при перегонці опію). Використані для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів побутові предмети (кухонний посуд, млинок для кави, м'ясорубка тощо) обладнанням, призначеним для цієї мети, за змістом закону не визнаються. Не належать до зазначеного обладнання і такі предмети медичного призначення, як шприци, стандартні флакони для розфасування ліків, скляні відвідні трубки та ін.

Якщо заволодіння обладнанням було здійснено без мети використання для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, дії винного мають кваліфікуватися тільки за відповідною статтею розд. VI Особливої частини КК, якою передбачено відповідальність за злочини проти власності.

13. Відповідальність за статтею 314 КК настає, коли в організм іншої особи проти її волі будь-яким способом було введено наркотичний засіб, психотропну речовину чи їх аналог. Злочин вважається закінченим з моменту введення зазначених засобу або речовини.

За змістом частини 2 статті 314 КК і статті 1 Закону “Про заходи протидії незаконному обігу...” під наркотичною залежністю слід розуміти стан особи, який характеризується хворобливою пристрастю до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, що виникла внаслідок їх незаконного введення в її організм. Вирішуючи питання про те, чи призвело до наркотичної залежності потерпілого незаконне введення в його організм наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, суди мають виходити як з обставин справи, так і з висновку експерта.

При кваліфікації цього злочину за ознакою незаконного введення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в організм двох і більше осіб (частина 2 статті 314 КК) потрібно враховувати, що такі дії повинні охоплюватись єдиним злочинним наміром винного і вчинятись, як правило, в одному й тому ж місці та без значного розриву в часі. У випадках, коли зазначені засоби (речовини) було незаконно введено в організм двох і більше осіб у різні проміжки часу і це не охоплювалось єдиним умислом, має місце повторність даного злочину.

Використання безпорадного стану потерпілого як кваліфікуюча ознака незаконного введення в організм наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (частина 3 статті 314 КК) наявна в тих випадках, коли особа за своїм фізичним або психічним станом була неспроможна розуміти характер та наслідки вчинюваних щодо неї дій або чинити опір (через малолітній вік, фізичні вади, розлад психічної діяльності, хворобливий або непритомний стан тощо). Для визнання незаконного введення таким, що вчинене з використанням безпорадного стану, не має значення, винний сам довів потерпілого до такого стану чи останній виник незалежно від його дій.

Кваліфікація за частиною 3 статті 314 КК за ознакою настання смерті потерпілого можлива тоді, коли встановлено, що це сталося саме внаслідок незаконного введення в його організм проти його волі наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. При цьому дії винного мають характеризуватись прямим умислом щодо насильницького введення в організм

людини зазначених засобів чи речовин і необережністю щодо настання смерті. Вони повністю охоплюються частиною 3 статті 314 і додаткової кваліфікації за статтею 119 КК не потребують.

Якщо ж умисел винного був спрямований на позбавлення потерпілого життя, злочинні дії підлягають кваліфікації за частиною 1 або відповідними пунктами частини 2 статті 115 та частини 2 чи частини 3 статті 314 КК.

14. Під схилянням до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів (стаття 315 КК) потрібно розуміти будь-які умисні ненасильницькі дії, спрямовані на збудження в іншій особі бажання вжити ці засоби або речовини хоча б один раз (пропозицію, умовляння, пораду, переконування тощо). Відповідальність за даний злочин настає незалежно від наслідків схиляння, тобто від того, вжила інша особа наркотичний засіб, психотропну речовину або їх аналог чи відмовилася це зробити.

Дії винного, спрямовані на збудження бажання вжити наркотичний засіб, психотропну речовину або їх аналог у двох осіб і більше, кваліфікуються за частиною 2 статті 315 КК тоді, коли вони охоплювались єдиним умислом винного і вчинялись, як правило, в одному й тому ж місці без значного розриву в часі.

Схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів неповнолітнього утворює склад злочину, передбаченого частиною 2 статті 315 КК. Дії особи, яка поряд зі схилянням неповнолітнього до вживання таких засобів чи речовин залучала його до участі в організації або утриманні місця для їх вживання, виробництва чи виготовлення, мають кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених частиною 2 статті 317 і частиною 2 статті 315 КК.

Якщо особа, яка схиляла когось до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів, збувала ці засоби, речовини споживачеві або брала участь у їх викраденні, незаконному виробництві, виготовленні, придбанні, зберіганні, перевезенні, пересиланні з метою збуту або без такої мети, її дії належить кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених статтею 315 і відповідно статтею 307, або статтею 308, або статтею 309 КК.

15. Під незаконним публічним вживанням наркотичних засобів (стаття 316 КК) слід розуміти вживання їх відкритим (очевидним для інших осіб) способом. Це можуть бути ін'єкція наркотичної рідини, куріння гашишу, крепу, опію, вживання макової соломи тощо. Відповідальність настає незалежно від того, вживає наркотики публічно одна особа чи група осіб.

Для відповідальності за вживання наркотичних засобів групою осіб не має значення, вживали її учасники наркотики при інших особах чи в їх відсутності. Важливим є те, що групове вживання наркотичних засобів здійснюється в таких

місцях, як школи, училища, технікуми, коледжі, вищі навчальні заклади, стадіони, кінотеатри, театри, дискоклуби та інші подібні заклади. Під іншими місцями масового перебування громадян маються на увазі вокзали, пристані, пляжі, парки, дитячі майданчики, підземні переходи, вулиці, площі тощо.

16. За змістом статті 317 КК під місцями для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів розуміються будь-які жилі або нежилі приміщення (будинок, квартира, казино, більярдна, лазня, гараж, сарай, склад, горище, підвал, землянка тощо) за умови, що вони визначені для використання із зазначеною метою.

Організація такого місця полягає у вчиненні однією чи кількома особами дій, що фактично призвели до його створення або були на це спрямовані (підшукування приміщення, готування пристроїв для вживання, виробництва та виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин, залучення клієнтів і співучасників, розроблення конспіративних заходів тощо). Злочин вважається закінченим з моменту створення такого місця незалежно від того, почало воно функціонувати чи ні.

Утримання зазначеного місця – це сукупність дій по підтриманню його функціонування (матеріальне забезпечення, охорона, залучення й обслуговування клієнтів, здійснення конспіративних заходів тощо). Особа, яка утримує таке місце, може як володіти ним, так і розпоряджатися на інших підставах.

Під наданням приміщення для вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів потрібно розуміти забезпечення можливості одній чи декільком особам використати його в такий спосіб хоча б один раз.

Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого статтею 317 КК, характеризується виною у виді прямого умислу. Обов'язковою ознакою діяння є спеціальна мета — забезпечити незаконне вживання, виробництво чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Якщо особа поряд з організацією (утриманням) місця чи наданням приміщення для незаконного вживання, виробництва або виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів викрадала ці засоби чи речовини або займалася їх незаконним виробництвом, виготовленням, придбанням, зберіганням, перевезенням, пересиланням з метою чи без мети збуту, збувала їх або схиляла інших осіб до їх вживання, її дії необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених статтею 317 і відповідно статтею 307, або статтею 308, або статтею 309, або статтею 315 КК.

Утримання місця, надання приміщення одночасно для вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та для розпусти кваліфікується за сукупністю злочинів, передбачених статтями 317 та 302 КК.

17. Об'єктивна сторона злочину, передбаченого статтею 318 КК, полягає в незаконному виготовленні, підробленні, використанні або збуті підроблених чи незаконно одержаних документів, які дають право на отримання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів, призначених для вироблення, виготовлення цих засобів чи речовин.

Збутом таких документів є будь-яка оплатна чи безоплатна форма їх реалізації (продаж, обмін, сплата боргу тощо) особою, що виготовила, підробила чи незаконно одержала такий документ, а так само іншою особою, яка усвідомлює, що документ підроблений або незаконно одержаний.

Використання зазначених документів має місце при їх поданні або пред'явленні на підприємства, в установи чи організації з метою отримання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів. Злочин вважається закінченим з моменту подання або пред'явлення цих документів незалежно від того, чи змогла особа отримати зазначені засоби (речовини). Факт одержання таких засобів або речовин має розглядатись як незаконне їх придбання і за наявності до того підстав додатково кваліфікуватися залежно від мети за статтею 307, або статтею 309, або статтею 311 КК. Якщо ж дії винної особи було перепинено в момент подання чи пред'явлення фальшивих документів, вчинене треба додатково кваліфікувати як замах на незаконне придбання цих засобів (речовин).

18. Відповідно до статті 15 Закону “Закон “Про наркотичні засоби...”” видача лікарем рецепта на право придбання наркотичних засобів і психотропних речовин здійснюється за правилами, встановленими МОЗ. Умисна видача таких рецептів у супереччя цим правилам із корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах тягне відповідальність за статтею 319 КК. Злочин вважається закінченим з моменту незаконної видачі рецепта.

19. Вирішуючи питання про відповідальність за статтею 320 КК за порушення встановлених правил посіву або вирощування маку снотворного чи конопель, а також за порушення правил виробництва, виготовлення, зберігання, обліку, відпуску, розподілу, торгівлі, перевезення, пересилання чи використання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, призначених для виробництва чи виготовлення цих засобів (речовин), суди повинні з'ясувати, які конкретно правила були порушені. При цьому потрібно мати на увазі, що загальні правила обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів встановлено Законом “Закон “Про

наркотичні засоби...”, а також Положенням про порядок здійснення діяльності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 3 січня 1996 р. № 6) та іншими нормативними актами Кабінету Міністрів, міністерств і відомств.

Від складу злочинів, передбачених статтями 307 і 310 КК, склад злочину, відповідальність за який настає за статтею 320 КК, відрізняється тим, що в даному разі виготовлення, зберігання, розподіл, реалізація наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів, посів або вирощування маку снотворного чи конопель здійснюються на законних підставах, але з порушенням правил обігу цих засобів, речовин або наркотиковмісних рослин.

Порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів може бути вчинено як умисно, так і з необережності.

Відповідальність за статтею 320 КК несуть як службові, так і інші особи, які у зв'язку з виконанням своїх службових або фахових обов'язків повинні додержувати зазначених правил (зокрема, працівники аптек, а також баз і складів, де зберігаються лікарські препарати, лікувальних закладів, науково-дослідних установ, лабораторій, підприємств, які вирощують наркотиковмісні рослини або виготовляють наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори).

20. Однією з кваліфікуючих ознак злочинів даного виду є розмір наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів: значний, великий або особливо великий. При його визначенні судам слід керуватися Таблицями 1–3.

З урахуванням того, що статтею 44 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачено відповідальність за незаконні виробництво, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин без мети збуту в невеликих розмірах, відповідальність за частиною 1 статті 309 КК настає в разі вчинення зазначених у цій частині незаконних дій з наркотичними засобами або психотропними речовинами у розмірах, які становлять величину між верхньою межею невеликих розмірів і нижньою межею великих розмірів, зазначених у Таблицях 1 і 2.

(Пункт 20 доповнено абзацом другим згідно з постановою Пленуму Верховного Суду України від 18 грудня 2009 р. № 16)

21. Вирішуючи питання про кваліфікацію дій винного, суд повинен мати на увазі, що в тих випадках, коли вони були пов'язані з наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами різних видів, розмір цих засобів (речовин) визначається виходячи з їх загальної кількості. Якщо ж поряд із такими засобами чи речовинами предметом злочину був ще й

прекурсор, неприпустимо об'єднувати їх кількість із кількістю останнього. Можна складати лише кількість прекурсорів різних видів.

22. Незаконні виробництво, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин без мети збуту в невеликих розмірах тягнуть відповідальність за статтею 44 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

23. Звернути увагу судів на те, що за чинним законодавством звільнення від кримінальної відповідальності здійснюється виключно судом. У зв'язку з цим слід мати на увазі, що звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі частини 4 статті 307 КК за злочини, передбачені частиною 1 цієї статті та частиною 1 статті 309 КК, допускається лише за умови, що винна особа добровільно здала наркотичні засоби, психотропні речовини чи їх аналоги і вказала джерело придбання цих засобів (речовин) або сприяла розкриттю злочинів, пов'язаних із їх незаконним обігом.

Здача наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів визнається добровільною, якщо відбулася за обставин, коли особа мала й усвідомлювала можливість продовжувати протиправну діяльність, але не побажала цим скористатися. Звільнення від кримінальної відповідальності та закриття кримінальної справи із зазначених підстав має здійснюватися за правилами, передбаченими статтями 7, 71, 72 КПК.

За такими ж правилами звільняється від кримінальної відповідальності на підставі частини 4 статті 309 КК за дії, передбачені частиною 1 цієї статті, винна особа, яка добровільно звернулася до лікувального закладу і розпочала лікування від наркоманії.

Вирішуючи питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності з цієї підстави, суду необхідно з'ясувати, чи дійсно особа страждала на наркоманію і потребувала лікування від неї, чи дійсно вона звернулася до лікувального закладу і розпочала лікування добровільно, а не вимушено і чи дійсно ставить за метувилікуватися від наркоманії, а не ухилитись у такий спосіб від кримінальної відповідальності за вчинений злочин.

24. За змістом норм, передбачених частиною 4 статті 307 та частиною 4 статті 309 КК, особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності незалежно від того, коли вона вчинила дії, які дають для цього підстави, але до закінчення судового слідства.

25. Звернути увагу судів на те, що при постановленні вироків обов'язково має визначатися доля речових доказів – наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, обладнання для їх виготовлення, а також прекурсорів. При цьому треба керуватись Інструкцією про порядок знищення вилучених із

незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, використання яких у законному обігу визнано недоцільним, а також обладнання для їх виготовлення (затверджена спільним наказом МВС, СБУ, Генеральної прокуратури, МОЗ, Міністерства юстиції та Верховного Суду України від 27 червня 1995 р. № 437; зареєстрована Міністерством юстиції України 10 липня 1995 р. за № 210/746).

26. При розгляді судами справ даної категорії треба приділяти увагу з'ясуванню причин вчинення злочинів та умов, які цьому сприяли, і вживати належних заходів до їх усунення. У разі встановлення місця вирощування наркотиковмісних рослин, а також фактів відсутності належного контролю за використанням присадибних та інших земельних ділянок громадян, внаслідок чого на них висіваються й вирощуються мак снотворний чи коноплі, суди з додержанням правил, передбачених КПК, повинні повідомляти про це органи державної влади для відповідного реагування.

27. Визнати такою, що втратила чинність, постанову Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 1998 р. № 3 “Про судову практику в справах про злочини, пов’язані з наркотичними засобами, психотропними речовинами та прекурсорами”.

Практика розгляду судами справ про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів *

* Узагальнення підготовлене суддею Верховного Суду України В.І. Косаревим, науковим консультантом управління вивчення та узагальнення судової практики О.Г. Литвишко, начальником відділу контролю за культивуванням нарковмісних рослин Департаменту боротьби з незаконним обігом наркотиків МВС України А.Г. Скибінським.. У квадратних дужках наведено дані за 2006 р.

Згідно зі ст. 49 Конституції України кожна людина має право на охорону здоров'я, і держава повинна забезпечити їй це право. Забезпечення кримінально-правового захисту здоров'я людей здійснюється в межах, передбачених у статтях 305—327 розд. XIII «Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення» Особливої частини Кримінального кодексу України (далі — КК).

Правовий режим обігу зазначених засобів і речовин в Україні регламентовано нормами міжнародного права (Єдина Конвенція ООН про наркотичні засоби 1961 р., з поправками, внесеними відповідно до Протоколу 1972 р.; Конвенція про психотропні речовини від 21 лютого 1971 р.; Конвенція про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 20 грудня 1988 р.). Крім того, Верховна Рада України 15 лютого 1995 р. прийняла закони «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів» і «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними». 22 грудня 2006 р. внесено зміни та викладено у новій редакції Закон «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори». Ще одним відомчим актом із цих питань є Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. № 770 (далі — Перелік). Постановою Кабінету Міністрів України від 18 січня 2003 р. № 58 затверджено Порядок здійснення контролю за обігом наркотичних (психотропних) лікарських засобів. Цим документом передбачено контроль за обігом наркотичних (психотропних) лікарських засобів, зазначених у Переліку, а також наркотичних (психотропних) комбінованих лікарських засобів, що містять малу кількість наркотичних засобів або психотропних речовин і прекурсорів (включених у відповідні таблиці Переліку), з яких ці засоби чи речовини не можуть бути видобуті легкодоступним способом у кількості, що дає змогу зловживати ними. Важливе значення у судовій діяльності має наказ

Міністерства охорони здоров'я України від 1 серпня 2000 р. № 188 «Про затвердження таблиць невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які знаходяться у незаконному обігу» (далі — таблиці). Від правильного розуміння та застосування зазначених таблиць повною мірою залежить правильна кваліфікація того чи іншого злочину, пов'язаного з наркотиками, а в подальшому — законність та обґрунтованість вироку суду.

Зважаючи на тенденцію до поширення наркоманії в Україні, Кабінет Міністрів України розпорядженням від 24 січня 2002 р. № 26-р схвалив «Концепцію реалізації державної політики у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на 2002—2010 роки», основною метою якої є розроблення і здійснення на державному рівні заходів щодо протидії поширенню наркоманії та злочинності, пов'язаної з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, виконання Україною відповідних зобов'язань перед міжнародним співтовариством.

26 квітня 2002 р. Пленум Верховного Суду України прийняв постанову № 4 «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» (далі — постанова Пленуму № 4), в якій рекомендує судам керуватися зазначеними вище законами і відомчими нормативними актами, перш за все Переліком і таблицями.

Аналіз статистичних даних

У 2007 р. на розгляді судів по першій інстанції перебувало 43,4 тис. кримінальних справ про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, що на 0,8 % більше, ніж у 2006 р.

Закінчено провадження в 36,9 тис. [36,6 тис.]¹ кримінальних справ, або 84,9 % [85 %] від числа тих, що перебували на розгляді по першій інстанції.

На додаткове розслідування суди повернули 779 [884] кримінальних справ цієї категорії, що на 11,9 % менше. У зв'язку з істотним порушенням положень статей 228—232 Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК) прокурорам у порядку, передбаченому в ст. 249¹ КПК, повернено 182 кримінальні справи про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, що на 36,6 % менше.

Суди розглянули з постановленням вироку 29,9 тис. [30,5 тис.] таких справ, або 81 % [83,3 %] від числа тих, провадження в яких закінчено. Кількість

справ, провадження в яких закрито, збільшилася на 27,1 % і становила 5,3 тис. [4,2 тис.] справ.

За даними МВС України, на вересень 2007 р. нараховувалося майже 500 тис. осіб, які регулярно вживають наркотичні засоби, із них понад 5 тис. наркозалежних — неповнолітні. Найбільшу кількість наркозалежних зареєстровано у південних областях України.

Злочини, пов'язані з наркотичними засобами, вчинюються переважно особами чоловічої статі у порівняно молодому віці. Однак привертає увагу різке збільшення в останні роки частки жінок у загальній кількості засуджених за ці злочини. Особи, які ведуть паразитичний спосіб життя, складають найбільшу суспільну групу у сфері злочинності, пов'язаної з наркотичними засобами.

Правоохоронні органи України загалом головним постачальником наркотиків у межах країни визнають іноземні злочинні організації. Разом з тим через своє стратегічне географічне положення Україна є важливим шляхопроводом для різних форм контрабанди.

В Україні вирощується досить доступна для споживачів наркосировина — мак снотворний і коноплі, з яких виготовляють наркотичні засоби. Найбільш поширене незаконне вирощування маку снотворного має місце в західних, а конопель — у південних областях. Як встановлено за матеріалами вивчених справ, за злочини, пов'язані з незаконним придбанням, зберіганням і перевезенням наркотичних засобів, найчастіше засуджуються особи з південних та західних регіонів країни.

Із місцевих жителів найчастіше засуджуються особи, що займалися вирощуванням (з метою збуту) маку снотворного або конопель чи вчинили збут останніх, в основному приїжджим заготівельникам наркосировини. Місцем збуту наркотичних засобів у більшості випадків є ринки й інші громадські місця великих і середніх міст України.

Основні напрямки контрабандного переміщення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів

Аналіз роботи щодо боротьби з контрабандою наркотиків свідчить, що контрабандисти постійно удосконалюють, змінюють методи, спрямованість своєї злочинної діяльності та використовують такі головні шляхи переміщення наркотиків через територію України.

1. *Балканський маршрут*: починається у Південно-Західній Азії, проходить через території Ірану та Туреччини, а потім поділяється на два розгалуження, які пролягають через Балкани. Перше з них, яке називають «Північна дорога», пролягає через Болгарію—Румунію—Угорщину—Австрію—Німеччину. Друге

розгалуження — «Південна дорога» — морем через Туреччину та Грецію має вихід до Італії.

Як «Північна дорога», так і «Південна дорога» Балканського маршруту пролягають і через територію України:

а) «Північна дорога» — через автомобільні пункти пропуску (далі — п/п) на україно-молдовському та україно-румунському державних кордонах «Могилів-Подільський-авто», «Мамалига», «Порубне» і транзитом через територію України до Республіки Польща через п/п на україно-польському державному кордоні «Ягодин», «Устилуг», «Рава-Руська», «Краківець», «Шегині».

До країн Балтії — через автомобільні п/п на україно-білоруському державному кордоні «Сеньківка», «Грем'яч», «Нові Яриловичі», «Виступовичі-авто», «Доманове».

Основні організатори перевезень через територію України: афганська, пакистанська та китайська общини, центри яких розташовані в містах: Одесі (Україна), Кишиневі (Республіка Молдова), Бухаресті (Республіка Румунія), Стамбулі (Туреччина). Основними перевізниками є водії вантажних автомобілів на маршрутах регулярних та нерегулярних перевезень — громадяни Туреччини, Молдови, Румунії.

б) «Південна дорога» проходить через морські п/п України від п/п «Одеса-1, 2, 3», «Іллічівськ-1, 2», «Скадовськ», «Євпаторія», «Ізмаїл-торговий порт», «Рені-торговий порт», далі до Італії транзитом територією України через п/п на україно-угорському й україно-словацькому державних кордонах «Тиса», «Ужгород», «Лужанка», «Вилок».

Основні види наркотиків, які перевозяться «Південною дорогою», — героїн та група амфітамінів. Основними організаторами перевезень через територію України є: китайська община в м. Одесі, організовані кримінальні угруповання Автономної Республіки Крим, Молдови, Туреччини.

В українські порти наркотики потрапляють з іноземними суднами з азійських країн Середземномор'я, в тому числі морськими поромами з Туреччини, Болгарії, Грузії. Основні перевізники наркотиків: водії мікроавтобусів — громадяни України (транзит країнами Східної Європи до Італії — регулярні та нерегулярні перевезення) та водії вантажних автомобілів на маршрутах регулярних перевезень — громадяни Туреччини, Молдови, Румунії.

Для перевезення використовуються особливості конструкції вантажних транспортних засобів (тягачів), а також спеціально обладнані сховища у багажних і вантажних відсіках автомобілів та у причепах. У мікроавтобусах — серед речей багажу та в закордонних передачах і посылках. Крім того, для

перевезення використовуються й лекові автомобілі. У них наркотики можуть перевозитись у салоні автомобіля на задньому сидінні під чохлами, або зберігатись у запасному колесі, у дверцятах, бамперах, бензобаку, кріпитися до днища.

2. *Північно-Чорноморський маршрут* також має два розгалуження, й обидва вони починаються в Афганістані. Перший маршрут далі пролягає територією країн Центральної Азії до ринків Західної Європи через Російську Федерацію (далі — РФ), Україну, Білорусь та Республіку Польща. Другий маршрут з Афганістану проходить через Іран, Азербайджан, Вірменію, Грузію, Росію, звідки пролягає до країн Західної Європи:

а) «перший маршрут» проходить через автомобільні п/п на україно-російському державному кордоні «Гоптівка», «Велика Писарівка», «Катеринівка», «Бачівськ» транзитом через територію України до Республіки Польща через п/п на україно-польському державному кордоні «Ягодин», «Устилуг», «Рава-Руська», «Краківець», «Шегині».

Основними видами наркотиків, які перевозять «першим маршрутом», є опій та героїн. Основні організатори перевезень через територію України — афганська, пакистанська та китайська общини, центри яких розташовані в РФ, та кримінальні угруповання України, РФ, середньоазійських країн СНД. Основними перевізниками є водії вантажних автомобілів на маршрутах регулярних та нерегулярних перевезень — громадяни РФ, жителі прикордонних областей.

б) «другий маршрут» проходить із закавказьких країн (колишніх республік СРСР) через автомобільні п/п на україно-російському державному кордоні «Новоазовськ», «Успенка», «Довжанський», «Ізварине» транзитом через територію України до Республіки Польща та Угорщини через п/п на україно-польському державному кордоні «Рава-Руська», «Краківець», «Шегині», «Тиса».

Основними видами наркотиків, які перевозяться «другим маршрутом», є опій, героїн, екстазі. Основні організатори перевезень через територію України — афганська, пакистанська й китайська общини, центри яких розташовані в Україні та РФ, а також кримінальні угруповання громадян України, РФ, середньоазійських та закавказьких країн.

Одна зі стратегій транспортування наркотичних речовин полягає у так званому методі на два кроки: наркотики спочатку складуються у безпечному місці, а у визначений час та за сприятливих умов поступово перевозяться до країн Західної Європи.

Основними перевізниками є водії вантажних автомобілів на маршрутах регулярних та нерегулярних перевезень — громадяни РФ, жителі прикордонних областей.

3. *Східно-Середземноморський маршрут*: розпочинається в портах Пакистану та пролягає до ринків Західної Європи через Індійський океан, Червоне море, Суецький канал, південну частину острова Кіпр.

Маршрут становить стратегічну загрозу для України. Для транспортування наркотиків використовуються українські судна закордонного прямування (які здійснюють чартерні або регулярні перевезення між іноземними портами Азії та Європи без заходу в порти України) або українські моряки, які працюють за наймом на суднах під прапором іншої держави.

4. *Циганський маршрут*:

а) наркотики виробляються кустарним способом в Україні (у місцях компактного проживання громадян України циганської національності), направляються автомобільним транспортом для продажу в Білорусі та РФ (напрямки: м. Житомир—Гомель (Білорусь), м. Луганськ—Ростов-на-Дону, Шахтинськ (РФ)) через п/п на україно-білоруському державному кордоні «Виступовичі-авто», на україно-російському державному кордоні — «Ізварине», «Довжанський».

б) наркотики виробляються кустарним способом у Молдові (у місцях компактного проживання громадян Молдови та України циганської національності), направляються залізничним транспортом для продажу в Білорусі та РФ (напрямки: Молдова— транзит територією Білорусі—м. Санкт-Петербург, Молдова—м. Москва) через п/п на:

україно-молдовському кордоні: «Могилів-Подільський-залізнична станція», «Кучурган-залізнична станція»;

україно-білоруському кордоні: «Виступовичі-залізнична станція»;

україно-російському кордоні: «Конотоп», «Хутор-Михайлівський», «Зернове».

Основними видами наркотиків, які перевозяться цим маршрутом, є опій, героїн, марихуана, макова солома. Основні перевізники — наркокур'єри, які є громадянами України або Молдови циганської національності.

5. *Албанський маршрут*: починається (виробництво наркотиків) у регіонах із компактним проживанням албанської діаспори в країнах Балканського півострова (Албанія, Македонія, Боснія і Герцеговина), далі через Румунію, Угорщину наркотики переміщуються автомобільним транспортом в Україну через п/п на україно-румунському кордоні «Дякове», «Порубне», на україно-угорському кордоні — «Вилок», «Лужанка», «Косине», «Дзвінкове», де після їх розподілу в албанських діаспорах у регіонах України морським або повітряним

транспортном доставляються наркокур'єрами до Туреччини або залізничним — до РФ.

Основними видами наркотиків, що перевозяться таким чином, є героїн, кокаїн, MDMA — метилендіоксиметамфетамін (екстазі, «Ешка», «ХТС»). Основні перевізники — водії вантажних автомобілів на маршрутах регулярних та нерегулярних перевезень, які є громадянами Туреччини, Румунії, Албанії, країн колишньої СФРЮ.

Для перевезення наркотиків в Україну автомобільним транспортом використовуються особливості конструкції вантажних транспортних засобів (тягачів), а також спеціально обладнані сховища в багажних і вантажних відсіках автомобілів та в причепах або серед вантажу.

Вивіз наркотиків з України морським транспортом до Туреччини здійснюється за змовою злочинців із членами екіпажів морських іноземних суден: як правило, наркотики перевозяться у важкодоступних місцях тих суден, на яких виконують свої обов'язки члени екіпажу, або в їхніх каютах серед речей багажу (повітряним транспортом — серед речей багажу).

Вивіз наркотиків з України залізничним транспортом у РФ здійснюється на тілі пасажирів-наркокур'єрів або серед речей їхнього багажу.

б. Африканський маршрут: починається (виробництво наркотиків) у країнах Центральної та Північно-Західної Африки, транзитом через європейські країни, далі повітряним або автомобільним транспортом наркотики потрапляють в Україну. Основні п/п, через які здійснюється ввезення в Україну: автомобільні — «Тиса», «Ужгород», «Краківець», «Ягодин», повітряні — «Львів», «Одеса», «Дніпропетровськ», «Запоріжжя».

Основними видами наркотиків, які перевозяться цим маршрутом, є героїн, кокаїн, MDMA. Основні перевізники — наркокур'єри африканського або арабського походження.

Як правило, наркотики перевозяться на тілі (або в тілі) наркокур'єра чи у спеціально обладнаних схованках серед речей багажу. Використовуються також спеціально обладнані сховища в легкових автотранспортних засобах великої вартості, які ввозяться як нові. З п/п вибираються ті, де є постійний великий рух автомобілів.

7. Угорський маршрут: в Україну потрапляють і наркотики, які були вироблені в Угорщині. Їх переправляють залізничним або автомобільним транспортом для продажу в Україні, в регіони компактного проживання громадян України, угорців за національністю, через п/п на україно-угорському кордоні: «Чоп (Дружба)», «Чоп (Тиса)», «Дзвінкове», «Лужанка», «Вилок».

Основними видами наркотиків, які перевозяться цим маршрутом, є героїн, кокаїн, MDMA та група амфітамінів. Основні перевізники — наркокур'єри, які є громадянами Угорщини або України (вихідці з угорських діаспор).

Для транспортування наркотиків зазвичай використовують:

– рейсові автобуси і лекові автомобілі. У них наркотики перевозять у пасажирському салоні або серед речей багажу в багажному відсіку автобуса, у салоні автомобіля на задньому сидінні під чохлам (наркотики використовують як набивку сидіння). Також наркотики можуть зберігатися у запасному колесі, у дверцятах, бамперах, бензобаку, кріпитися до днища;

– пасажирські поїзди (міжнародного сполучення). Наркотики перевозяться серед особистих речей багажу або як «безхоз» із використанням особливостей конструкції пасажирських вагонів поїздів закордонного прямування: технологічних порожнин, рундуків для вугілля, міжстельового простору над вбиральнями та тамбурами вагонів, рундуків під сидіннями, радіаторів опалення, «третього поверху» полиць, сміттєзбірників, люків над електроцитами, акумуляторних ящиків, ніш для котлів опалення та умивальників, вентиляційних люків тощо.

8. *Місцевий кримінальний маршрут*: найбільш розвинений вид злочинної діяльності (пов'язаний з наркобізнесом) через державний кордон на Північному Сході та Півдні України. Перевезення здійснюють дрібні наркокур'єри через автомобільні та залізничні п/п на україно-російському та україно-молдовських кордонах.

Основними видами наркотиків, які перевозяться цим маршрутом, є наркотики кустарного виробництва (вироблені з місцевої сировини рослинного походження): макова солома, марихуана, опій. Вони перевозяться, як правило, в особистих речах брудного вигляду особами-волоцюгами або особами, які належать до найнижчого щабля в ієрархії кримінального світу.

Якість досудового слідства

Вивчення й аналіз справ зазначеної категорії засвідчили, що органи дізнання і досудового слідства не завжди додержують вимог ст. 22 КПК щодо всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин справи. Трапляються випадки, коли органи досудового слідства допускають недбалість при встановленні даних про підозрювану або обвинувачену у вчиненні злочину особу та її фактичне місце проживання, що призводить до збільшення строків розгляду справи судом.

Значну кількість злочинів виявляють шляхом особистого огляду на вулиці громадян та перевірки їхніх речей. Але мають місце випадки, коли під час затримання особи не були виявлені наркотичні засоби, і лише у приміщенні

районного відділу міліції виявляють та вилучають у затриманої особи наркотичні засоби. Це дає підстави обвинуваченому заявляти, що наркотичний засіб йому було підкинуто.

Так, Апеляційний суд Черкаської області ухвалою від 1 листопада 2005 р. скасував вирок Черкаського районного суду від 1 липня 2005 р. щодо С., засудженого за ч. 2 ст. 309 КК на два роки позбавлення волі, та повернув справу на додаткове розслідування. Цим вироком районний суд визнав обвинуваченого винним у тому, що 29 березня 2005 р. в с. Білозір'я Черкаського району він незаконно придбав без мети збуту 178 г макової соломи, яка є особливо небезпечним наркотичним засобом.

Скасовуючи вирок, колегія суддів апеляційного суду вказала на те, що органи дізнання допустили порушення вимог статей 22, 177, 178, 184 КПК. Наркотичний засіб був виявлений і вилучений у С., якого було затримано у порядку, передбаченому статтями 106, 115 КПК, що дало йому змогу в подальшому заявити, що наркотичний засіб було підкинуто в його кишеню. Ці доводи не були належним чином перевірені в ході досудового і судового слідства.

Недодержання вимог закону щодо опису в протоколі вилученої речовини, її розміру (ваги) та місця виявлення дає підстави для заяв про підміну вилученого наркотичного засобу, збільшення чи зменшення його кількості чи ваги або вчинення інших зловживань з боку працівників міліції, пов'язаних з обвинуваченням особи у вчиненні злочину.

Оскільки для встановлення виду, назви, властивостей наркотичного засобу, психотропної речовини або прекурсору, їх походження, способу виготовлення чи переробки необхідний висновок спеціаліста, то рішення про порушення кримінальної справи приймається після одержання довідки експертної служби УМВС про те, що передана для дослідження речовина є наркотичним засобом, психотропною речовиною чи прекурсором. Судово-хімічна експертиза в таких випадках призначається після порушення справи. Проте іноді при проведенні цієї експертизи речовий доказ фактично не досліджується, а висновок експерта обґрунтовується даними висновку експертної служби, наданого слідчому до порушення справи. Не випадково у деяких висновках судово-хімічної експертизи немає посилань на те, які саме експертні дослідження здійснено.

Відповідно до ст. 197 КПК при призначенні та проведенні експертизи обвинувачений має право заявляти клопотання про призначення нової або додаткової експертизи, які розглядаються у строк не більше трьох діб (ст. 129 КПК). Отримавши висновок експерта, слідчий знайомить із ним обвинуваченого.

Із матеріалів вивчених справ вбачається, що обвинувачені ознайомлювалися з постановою про призначення експертизи одночасно з висновком останньої, що обмежує права обвинуваченого на захист.

Так, Куйбишевським РВ Донецького МУ МВС у Донецькій області обвинувачувалася Ж. за ч. 2 ст. 309 КК. Наркологічну експертизу було призначено на 17 червня 2005 р. У цей же день експертне дослідження було закінчено. Згідно з матеріалами справи, протоколи про ознайомлення Ж. з постановою про призначення експертизи і про ознайомлення з висновком експертизи складено в один і той же день — 29 червня 2006 р.

Аналогічні порушення були встановлені у справі за обвинуваченням Ш. та Б. у Донецькій та в інших областях України.

Вивчення справ про злочини, вчинені за попередньою змовою групою осіб, засвідчили, що обвинувачення найчастіше пред'являється одній, рідше двом особам. Щодо інших співучасників злочинів, яких встановити та затримати органи досудового слідства не змоглися, справу виділяють в окреме провадження, після чого пошук винних фактично припиняється. Зазначені порушення вимог ч. 2 ст. 26 КПК призводять, по суті, до того, що винуватці злочинів уникають кримінальної відповідальності.

Простежується тенденція до бездіяльності органів дізнання й досудового слідства у викритті та притягненні до кримінальної відповідальності осіб, які вирощують мак снотворний і коноплю з метою збуту, виготовляють опій, гашиш та інші наркотичні засоби і збувають цю наркопродукцію. З матеріалів переважної більшості вивчених справ вбачається, що органи досудового слідства обмежувалися притягненням до кримінальної відповідальності осіб, які незаконно придбали, зберігали або перевозили наркотичні засоби. При розслідуванні цих справ не було вжито всіх передбачених законом заходів для встановлення осіб, які вирощують нарковмісні рослини і збувають наркотики.

Органи досудового слідства, як правило, не встановлюють джерело придбання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Крім того, з числа вивчених справ виявлено випадки, коли обвинувачений називав особу та місце придбання наркотичного засобу, але органи досудового слідства не вживали жодних заходів для встановлення цих осіб та притягнення їх до кримінальної відповідальності.

Трапляються випадки, коли в конкретної особи вилучають наркотичний засіб, однак органи досудового слідства допитують цю особу як свідка, порушуючи таким чином їх право на захист.

Так, Мукачівський міськрайонний суд Закарпатської області вироком від 21 грудня 2005 р. засудив Т. за ч. 1 ст. 309 КК. Кримінальну справу було

порушено 19 жовтня 2005 р. за фактом виявлення наркотичного засобу за місцем проживання обвинуваченої. Вже у постанові про порушення кримінальної справи було зазначено, що вона придбала наркотичний засіб в особи на ім'я М., про що Т. дала пояснення 29 вересня 2005 р., а 3 листопада 2005 р. їй було допитано як свідка, і тільки після цього їй було роз'яснено право на захист і допитано як підозрювану.

Дотримання вимог чинного законодавства під час проведення оперативної закупівлі

Оперативна закупівля є ефективним заходом оперативно-розшукової діяльності, за допомогою якого органи дізнання і досудового слідства отримують та закріплюють вагомі докази протиправної діяльності осіб, які займаються незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Такий вид закупівлі передбачений ст. 5 Закону від 15 лютого 1995 р. № 62/95-ВР «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними».

У п. 2 ч. 1 ст. 8 Закону від 18 лютого 1992 р. № 2135-ХІІ «Про оперативно-розшукову діяльність» (далі — Закон № 2135-ХІІ) зазначено, що порядок проведення оперативної закупівлі та контрольованого постачання визначається нормативними актами МВС України, податкової міліції, СБУ, погодженими з Генеральною прокуратурою України та зареєстрованими Міністерством юстиції України. Таким нормативним актом є Інструкція «Про порядок проведення оперативної закупівлі та контрольованого постачання предметів, товарів і речовин, у тому числі заборонених до обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності» (затверджена наказом МВС України, СБУ, Державної податкової адміністрації України від 30 листопада 2001 р. № 1065; далі — Інструкція).

Відповідно до п. 1.4 Інструкції оперативна закупівля та контрольоване постачання проводяться у строки ведення оперативно-розшукових справ, передбачені ст. 9¹ Закону № 2135-ХІІ. Про закриття оперативно-розшукової справи (ст. 9² цього Закону) складається мотивована постанова, яку затверджує посадова або службова особа, якій згідно зі ст. 9 зазначеного Закону надане право затверджувати постанову про заведення відповідної оперативно-розшукової справи. Якщо в такій справі здійснювались оперативно-розшукові заходи за рішенням суду, повідомлення про її закриття надсилається до суду в тридобовий строк.

Законом від 21 січня 1994 р. № 3855-ХІІ «Про державну таємницю» (в редакції Закону від 21 січня 1999 р.) передбачено види інформації, які можуть

бути віднесені до державної таємниці у сфері державної безпеки та охорони правопорядку. Це, зокрема, інформація про осіб, які співпрацюють або раніше співпрацювали на конфіденційній основі з органами, що проводять таку діяльність; про кількісний склад і конкретних осіб, що є негласними штатними працівниками органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність (п. 4 ст. 8). Суди не можуть вимагати від відділу боротьби з незаконним обігом наркотиків (далі — ВБНОН) оперативно-розшукові справи. Це стосується і постанов про зміну прізвища, імені та по батькові особи на псевдонім.

Оперативна закупівля проводиться гласними і негласними працівниками оперативних підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, а також особами, з якими встановлено конфіденційне співробітництво на добровільних засадах.

Згідно зі ст. 15 Закону від 23 грудня 1993 р. № 3782-ХІІ «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», нерозголошення відомостей про осіб, взятих під захист, може здійснюватися, зокрема, шляхом обмеження надання відомостей про особу в матеріалах перевірки (заявах, поясненнях тощо), протоколах слідчих дій і судових засідань, а також заміни прізвища, імені, по батькові в цих документах псевдонімами за постановою органу дізнання, слідчого, прокурора або за ухвалою суду про зміну анкетних даних. Ці постанови (ухвали) до матеріалів справи не долучаються, а зберігаються окремо в органі, у провадженні якого перебувала кримінальна справа. Наявність такої постанови є обов'язковою.

У більшості випадків покупцями наркотичних засобів, психотропних речовин є особи, прізвища яких замінено на псевдонім. Разом з тим під час узагальнення судової практики виявлено, що в деяких матеріалах кримінальних справ відсутні документи про зашифрування даних про виконавця контрольної закупки (покупця).

Європейський суд з прав людини в рішенні у справі «Тейксейра до Кастро проти Португалії» (від 9 червня 1998 р.) зазначив, що використання негласних агентів має бути обмеженим і забезпеченим гарантіями навіть у справах, пов'язаних із боротьбою з торгівлею наркотиками. Суспільним інтересом не можна виправдати використання доказів, здобутих шляхом підбурювання до такої діяльності з боку працівників міліції. Враховуючи викладене, а також обов'язковість застосування судової практики Європейського суду з прав людини при проведенні досудового слідства, необхідно перевіряти, чи не було з боку працівників міліції та їхніх довірених осіб підбурювання та організації придбання і збуту наркотичного засобу.

Вирішуючи долю речових доказів, наркотичних засобів тощо, при постановленні вироку суди повинні керуватись Інструкцією «Про порядок

знищення вилучених із незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, використання яких у законному обігу визнано недоцільним, а також обладнання для їх виготовлення», затвердженою наказом МВС, Генеральної прокуратури України, СБУ, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства юстиції і Верховного Суду України від 27 червня 1995 р. № 437.

Як свідчать результати узагальнення, суди відповідно до вимог статей 81, 330 КПК при постановленні вироків в основному правильно вирішували питання про речові докази — грошові кошти, що передавались оперативними працівниками особам, які проводили оперативну закупівлю, а потім були виявлені та вилучені у продавців наркотичних засобів. Однак траплялися випадки, коли суди в резолютивній частині вироку невірно вирішували питання про речові докази.

Наприклад, Голосіївський районний суд м. Києва в резолютивній частині вироку у справі щодо С. вказав, що речові докази, що перебувають на зберіганні в оперуповноваженого ВБНОН, слід звернути на користь держави.

Відповідно до положень ст. 81 КПК у дохід держави передаються гроші, цінності та інші речі, нажиті злочинним шляхом (п. 4 ч. 1) або гроші, цінності та інші речі, які були об'єктом злочинних дій, повертаються їхнім законним володільцям, а якщо їх не встановлено, то ці гроші, цінності та речі переходять у власність держави (п. 5 ч. 1). Як вбачається з матеріалів справи, грошові кошти, вилучені у С., були отримані ним за реалізовані наркотичні засоби і не перестали бути власністю держави, яка передала їх правоохоронним органам в оперативне користування. У зазначеному випадку такі речові докази слід повертати за належністю відповідному органу МВС.

Наведене вище свідчить про наявність проблем як у законодавчому врегулюванні порядку проведення оперативного заходу, яким є оперативна закупівля наркотичних засобів, так і в застосуванні цього заходу правоохоронними органами, а також у використанні даних, отриманих у процесі оперативної закупівлі як доказів у справі.

Повнота дослідження доказів під час судового слідства

Практика розгляду справ зазначеної категорії місцевими судами склалася таким чином, що більшість цих справ розглядається в порядку, передбаченому ч. 3 ст. 299 КПК, і суди не досліджують докази в повному обсязі у зв'язку з визнанням підсудними своєї вини та обставин справи.

У той же час виявлено випадки порушення положень цієї норми закону.

Наприклад, Апеляційний суд Харківської області ухвалою від 19 травня 2005 р. скасував вирок Красноградського районного суду від 3 березня 2005 р. щодо П., засудженого за ч. 1 ст. 309 КК. Скасовуючи вирок, колегія суддів

вказала, що суд вийшов за межі обвинувачення, пред'явленого підсудному. Так, із протоколу судового засідання вбачається, що справу суд розглянув у порядку, передбаченому ч. 3 ст. 299 КПК, та перекваліфікував дії підсудного з ч. 2 на ч. 1 ст. 309 КК. При цьому суд не дослідив матеріалів справи, не встановив фактичних її обставин, а лише дослідив особу підсудного. Відповідно до вимог ст. 323 КПК суд повинен обґрунтовувати вирок лише тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні.

Вирішуючи питання про недоцільність дослідження доказів у справі, деякі суди не з'ясовують, чи правильно підсудний та інші учасники судового розгляду розуміють зміст цих обставин, чи немає сумнівів у добровільності та істинності їх позицій, а також чи розуміють вони правові наслідки такого розгляду. Навіть якщо суди з'ясовують ці питання, то не завжди належним чином відображають це в протоколі судового засідання.

Згода на проникнення працівників підрозділів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, у жилі приміщення осіб, які підозрюються у вчиненні тяжкого злочину, або їхніх рідних для огляду помешкання не завжди є добровільною, хоча на цьому наголошено в багатьох схожих за змістом заявах. Крім того, так звані «огляди» житла за своєю суттю були обшуками, під час яких були виявлені й вилучені наркотичні засоби.

Наприклад, Апеляційний суд Донецької області ухвалою від 8 квітня 2005 р. скасував вирок Костянтинівського міськрайонного суду щодо Ф., засудженого за ч. 3 ст. 307 КК. На підставі ст. 374 КПК справу було повернено на додаткове розслідування.

Скасовуючи цей вирок, колегія суддів апеляційного суду вказала на істотні порушення кримінально-процесуального закону (ст. 22 КПК) органами дізнання та досудового слідства. Встановлено, що дані про вилучену у Ф. речовину разом з медичними шприцями та зазначений об'єм флаконів з вилученою речовиною не відповідають тим, які надійшли на експертне дослідження. Суд не дав належної оцінки показанням Ф. про те, що згоду на огляд його жилого приміщення він дав під тиском працівників міліції.

Причини скасування або зміни судових рішень у справах цієї категорії

У 2007 р. в апеляційному порядку було скасовано і змінено вироки місцевих судів, постановлені щодо 1,3 тис. осіб, які вчинили злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, або 4,3 % [3,6 %] від кількості осіб, стосовно яких постановлено вироки. У тому числі скасовано вироки щодо 622 осіб, із них з направленням справи на додаткове розслідування — стосовно 122 осіб, або 19,6 % від кількості тих, щодо яких вироки скасовано в апеляційному порядку.

Під час проведення узагальнення встановлено, що більшість судових рішень, оскаржених у суді апеляційної інстанції, були пов'язані з порушенням вимог ст. 334 КПК. Постановляючи вироки, суди продовжують порушувати зазначену норму закону, відповідно до якої мотивувальна частина обвинувального вироку має містити формулювання обвинувачення, визнаного судом доведеним, із зазначенням місця, часу, способу вчинення та наслідків злочину, форми вини і мотивів злочину.

У деяких справах причиною скасування рішення в частині засудження за ч. 1 ст. 309 КК визнано неврахування судом першої інстанції підстав, передбачених ч. 4 ст. 309 КК, а саме те, що особа, яка добровільно звернулася до лікувального закладу і розпочала лікування від наркоманії, звільняється від кримінальної відповідальності.

Підставами для скасування вироків часто є неповнота дізнання та інші недоліки в роботі органів досудового слідства.

Встановлено окремі випадки порушення вимог ст. 223 КПК. Суди іноді не звертають уваги на те, чи складено обвинувальний висновок згідно з вимогами КПК, а також чи затверджений він прокурором.

Допущені судами першої інстанції порушення вимог кримінально-процесуального законодавства, що були підставами для скасування вироків, є: неповнота судового слідства, порушення права підсудного на захист, а також допускалися помилки при обранні міри покарання засудженим.

У переважній більшості випадків апеляційні суди змінювали вироки місцевих судів у зв'язку з пом'якшенням засудженим покарання.

Найбільш поширеною із помилок, яких припускалися місцеві суди, є безпідставне визнання у справах цієї категорії рецидиву злочину як обставини, що обтяжує покарання засудженого, тоді як його дії кваліфіковано органом досудового слідства і судом за ознакою повторності.

Такі порушення виявлені майже в усіх областях України. Це свідчить про неналежний підхід місцевих судів до розгляду справ розглядуваної категорії.

Кваліфікація злочинів

У 2007 р. порівняно з попереднім роком кількість засуджених осіб за вчинення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів за вироками, що набрали законної сили, зменшилася на 2,9 % і становила 30,9 тис. [31,8 тис.] осіб. Водночас їх питома вага серед осіб, засуджених за вчинення всіх видів злочинів, збільшилася до 20,2 % [19,8 %].

У структурі осіб, засуджених за вчинення зазначених злочинів, переважну більшість становлять особи, засуджені за незаконне виробництво,

виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (ст. 309 КК), — 21,1 тис. [20,9 тис.] осіб, або 68,2 % [65,6 %] від числа всіх засуджених за ці злочини. Кількість зазначених осіб порівняно з попереднім роком збільшилася на 1 %.

Порівняно з попереднім роком також збільшилася кількість осіб, засуджених за:

- організацію або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 317 КК), — 850 [843], що більше на 0,8 %;

- викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням (ст. 313 КК), — 52 [47], що більше на 10,6 %;

- порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 320 КК), — 5 [4], що більше на 25 %.

На 3,5 % збільшилася кількість засуджених за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів або їх аналогів (ст. 307 КК) і становила 6,1 тис. [5,8 тис.] осіб. Частка осіб, засуджених за вчинення цього виду злочину, становила 19,6 % [18,4 %] від усіх засуджених за злочини у сфері обігу наркотичних засобів.

У 2007 р. зменшилася кількість осіб, засуджених за:

- посів або вирощування снотворного маку чи конопель (ст. 310 КК), — 2,1 тис. [3,4 тис.] осіб, що менше на 38,6 %;

- контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 305 КК), — 163 особи [170], що менше на 4,1 %;

- незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів (ст. 311 КК), — 151 особу [164], що менше на 7,9 %;

- схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 315 КК), — 237 осіб [252], що менше на 6 %;

- викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 308 КК), — 182 особи [184], що менше на 1,1 %.

Законність і обґрунтованість вироків у справах, що розглядаються в цьому узагальненні, залежить насамперед від правильності кваліфікації злочинів.

Предметом злочинів, пов'язаних з обігом наркотичних засобів, є переважно такі наркотичні засоби: солома макова, кодеїн, кокаїн, морфін, опій, канабіс (гашиш, марихуана), героїн. Лише в поодиноких випадках предметом злочину були психотропні речовини, найчастіше промислового виробництва, що віднесені до транквілізаторів, а також прекурсори — хімічні речовини, які використовуються для виготовлення наркотичних засобів (переважно ацетон, оцтовий ангідрид, сірчана й соляна кислоти).

Узагальнення засвідчило, що суди в основному правильно визначають вид наркотичного засобу, його розмір у ваговому вимірі та кваліфікують дії особи відповідно до встановленого.

Однією з кваліфікуючих ознак злочинів зазначеного виду є розміри наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів: невеликі, великі, особливо великі. Нечітке розуміння деякими суддями термінів, понять, кваліфікуючих ознак, суб'єктів діянь, спрямованості умислу особи призводить до помилок у кваліфікації цих злочинів.

Найпоширенішими є помилки у визначенні розміру наркотичного засобу, який був предметом злочину.

Визначення великого й особливо великого розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів покладено законом (примітка до ст. 305 КК) на спеціально уповноважений орган виконавчої влади у галузі охорони здоров'я. Як уже зазначалося, наказом Міністерства охорони здоров'я України від 1 серпня 2000 р. № 188 затверджено відповідні таблиці.

Слід враховувати при кваліфікації дій особи за ч. 1 ст. 309 КК розмір наркотичного засобу, який у таких випадках має перевищувати невеликий. Межа між невеликим розміром і тим, що може бути предметом злочину, визначається відповідно до названих таблиць. Коли ж предметом незаконних дій особи без мети збуту був наркотичний засіб або психотропна речовина в невеликому розмірі, особа має нести відповідальність за ст. 44 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі — КпАП). У деяких випадках, коли предметом такого злочину є особливо небезпечні наркотичні засоби чи психотропні речовини, їх невеликий розмір не визначається (наприклад, героїн, ефедрон). У такому випадку відповідальність за ст. 309 КК настає в разі здійснення таких незаконних дій навіть із мізерною кількістю цих наркотичних засобів.

У судовій практиці виникає питання про те, як потрібно кваліфікувати дії особи, в якій вилучено декілька видів наркотичних засобів, кожен з яких не перевищує невеликий чи великий розмір? Суди запитують, чи потрібно в таких випадках підсумовувати їх загальний розмір і якої при цьому необхідно дотримуватися методики?

Вважаємо, що допустимим є складення розмірів наркотичних засобів різних видів. Розмір цих засобів (речовин) визначається виходячи з їх загальної кількості.

У випадках, коли предметом злочину разом із наркотичним засобом чи психотропною речовиною є ще й прекурсор, об'єднувати їх розміри неприпустимо. Можна складати лише розміри прекурсорів різних видів.

Якщо встановлено, що в діях винного є незакінчений склад злочину, ці дії слід кваліфікувати відповідно до ст. 15 КК як замах на злочин, який відрізняється від готування на вчинення злочину характером дій.

Суди в основному правильно визначають, що для кваліфікації діяння за ст. 307 КК достатньо встановити факт збуту наркотичного засобу, оскільки це є самостійною формою об'єктивної сторони цього злочину.

Якщо ж наркотичний засіб виготовлено для збуту, а особа не встигла його збути, вона має нести відповідальність не за приготування до збуту, а за виготовлення для збуту наркотику, що є закінченим злочином.

Термін «збут» означає різні способи реалізації наркотиків. При цьому не має значення та обставина, переслідувала особа мету одержати майнову вигоду чи такої мети не мала.

Безоплатна передача чи пересилання наркотичного засобу в місця позбавлення волі в цілому правильно кваліфікуються судами як збут за ст. 307 КК. Слід мати на увазі, що безкоштовну передачу наркотиків необхідно розглядати як один зі способів їх збуту. Якщо при цьому суб'єкт ще й схилив особу до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів, в його діях є сукупність злочинів, передбачених статтями 307 і 315 КК.

Схилянням до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів потрібно розуміти будь-які умисні дії, спрямовані на збудження в іншої особи бажання вжити ці засоби або речовини хоча б один раз (пропозицію, умовляння, пораду, переконування тощо). Відповідальність за такий злочин настає незалежно від наслідків схиляння, тобто від того, вжила інша особа наркотичний засіб, психотропну речовину або їх аналог чи відмовилася це зробити.

Дії винного, спрямовані на збудження бажання вжити наркотичний засіб, психотропну речовину або їх аналог у двох осіб і більше, кваліфікуються за ч. 2 ст. 315 КК тоді, коли вони охоплювались єдиним умислом винного і вчинялись, як правило, в одному й тому ж місці без значного розриву в часі.

Про вчинення дій, передбачених ст. 309 КК (без мети збуту) можуть свідчити: порівняно невеликі обсяги виготовлення, придбання, зберігання, перевезення або пересилання вказаних засобів, коли їх кількість достатня лише

для особистого споживання і встановлено факт захворювання винної особи на наркоманію тощо.

Сумісне виготовлення та вживання наркотичних засобів не є збутом, а житло сім'ї, члени якої вживають наркотичні засоби, не може розглядатись як місце для незаконного вживання наркотичних засобів.

Дії співучасників кваліфікуються відповідно до тієї ролі, яку вони відіграють у вчиненні злочину, згідно з нормами КК. Найчастіше у справах цієї категорії має місце проста співучасть виконавців.

Спільність дій співучасників означає, що злочин учиняється їхніми спільними й об'єднаними зусиллями. Кожен із них робить свій внесок у здійснення злочину, при цьому користуючись допомогою чи сприянням іншого співучасника або розраховуючи на це.

При призначенні покарання співучасникам злочину ставляться у вину ті дії, які вони усвідомлювали. У разі вчинення виконавцем незакінченого злочину інші співучасники підлягають кримінальній відповідальності за співучасть у незакінченому злочині.

У випадку, коли декілька осіб за попередньою змовою вирішили незаконно придбати або виготовити наркотичні засоби і надати приміщення для збереження та вживання їх, такі дії слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 307, ч. 2 ст. 309, ч. 1 ст. 317 КК. Якщо серед групи осіб є особа, яка здійснювала незаконний посів, вирощування снотворного маку чи конопель та яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених статтями 307, 309, 311, 317 КК, її дії треба кваліфікувати ще й за ч. 2 ст. 310 КК.

При кваліфікації та призначенні покарання суди беруть до уваги такі кваліфікуючі ознаки, як повторність злочину, а також вчинення злочину особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених статтями 306—317 КК. Суди враховують зазначені ознаки й призначають покарання більш суворе, ніж за злочин без кваліфікуючих ознак.

При визначенні таких кваліфікуючих ознак, як повторність і вчинення злочину особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених статтями 306—317 КК, необхідно керуватися п. 10 постанови Пленуму № 4, згідно з яким незаконне заволодіння наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами та наступне їх зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту чи без такої мети, а також їх незаконний збут утворюють сукупність злочинів, передбачених ст. 308 і ст. 307 КК чи ст. 309 КК, проте не утворюють ознаки повторності, передбаченої ч. 2 ст. 307 КК або ч. 2 ст. 309 КК.

Сукупність має місце й тоді, коли з викрадених наркотиковмісних рослин виготовляється наркотичний засіб нового виду. Повторності в цьому разі немає.

Частиною 2 ст. 307 КК передбачено два види повторності злочинів, а саме: повторність тотожних і повторність однорідних злочинів.

Перший вид повторності має місце тоді, коли особа вчинила два або більше діянь, передбачених ч. 1 ст. 307 КК. При цьому винний, зокрема, може вчиняти в один і той же час триваючий злочин (зберігання наркотичних засобів) та продовжуваний (виробництво партії наркотиків) або одноактний (пересилання).

Якщо винний вчинив, наприклад, закінчений злочин у виді виробництва наркотичних засобів та замах на збут цих засобів, його дії підлягають кваліфікації за сукупністю злочинів — за ч. 1 ст. 307 КК та ст. 15 КК і ч. 1 ст. 307 КК.

Другий вид повторності, передбачений ч. 2 ст. 307 КК, має місце тоді, коли вчиненню злочину, передбаченого ст. 307 КК, передувало також вчинення тією самою особою одного зі злочинів, передбачених будь-якою частиною статей 308—310, 312, 314, 315 або 317 КК.

При призначенні покарання рецидив злочину суди враховують як обставину, що обтяжує покарання підсудного.

По-різному суди оцінюють дії особи, яка в порівняно невеликий проміжок часу викрала з декількох ділянок кількох землекористувачів наркотичні засоби (коробочки та стебла маку, верхівки коноплі). Одні суди вважають такі дії продовжуваним злочином, інші — повторністю злочинів.

Вважаємо, що вилучення рослин маку й конопель, якщо винний усвідомлював, що викрадає їх у різних власників або з різних земельних ділянок, утворює не один продовжуваний злочин, а кілька однорідних злочинів, що слід розглядати як повторне викрадення наркотичних засобів і кваліфікувати за ч. 2 ст. 308 КК.

У випадках, коли наркотичний засіб, психотропну речовину або їх аналоги було одночасно виготовлено і для особистого вживання, й для збуту, вчинене необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. 307 і ст. 309 КК. При цьому слід мати на увазі, що за ст. 309 КК належить кваліфікувати дії винного лише в частині виробництва, виготовлення та зберігання цих засобів і речовин у тому розмірі, в якому він їх ужив чи планував ужити.

При вивченні справ зазначеної категорії виявлено випадки, коли органи досудового слідства, а також суди при кваліфікації дій обвинувачених не розрізняють виробництво наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів від виготовлення, про що надані роз'яснення у п. 3 постанови Пленуму № 4.

Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів і

незаконне перевезення або пересилання їх за межі території України необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. 307 чи ст. 309 КК та як контрабанду ще й за ст. 305 КК.

Суди в основному правильно кваліфікують дії винних у незаконному посіві або вирощуванні снотворного маку чи конопель за ст. 310 КК. Однак трапляються й помилки.

У цілому склалася правильна судова практика, коли злочин, передбачений ст. 310 КК, визнається закінченим з моменту висівання насіння чи посадки розсади, а також вчинення дій з догляду за рослинами незалежно від досягнення поставленої мети. Якщо з незалежних від волі особи причин (внаслідок заморозків, засухи та ін.) сходи не зійшли або рослини загинули, то й у цих випадках злочин визнається закінченим.

Придбання насіння або розсади з метою посіву і вирощування маку чи коноплі, пророщування насіння, догляд за розсадою до висівання або посадки в ґрунт в основному правильно розглядаються як готування до злочину і ці дії слід кваліфікувати за ст. 14 та ст. 310 КК.

Посів наркотиковмісних рослин та їх вирощування являють собою єдиний агротехнічний процес, який продовжується в часі. Такі дії є продовжуваним злочином. Також продовжуваним є злочин і в тому випадку, коли посів і вирощування рослин були проведені з метою збуту. Злочин буде закінченим незалежно від реалізації умислу або добровільної відмови від доведення злочину до кінця.

При кваліфікації дій особи за ч. 2 ст. 310 КК за ознакою незаконного посіву або вирощування снотворного маку чи конопель у кількості 500 і більше рослин потрібно виходити з того, що при підрахунку кількості останніх окремою рослиною вважається та, яка має самостійний корінь, а кількість її стебел у розрахунок не береться. При підрахунку рослин різних видів допускається складення їх кількості.

Наркотичними засобами, які одержують з рослин конопель, є канабіс, смола канабісу, екстракти (настойки) канабісу та психотропна речовина тетрагідроканабінол.

Канабіс (марихуана) — верхівки конопель з квітами або плодами (за винятком насіння та листків, якщо вони не супроводжуються верхівками), з яких не була виділена смола. Він є наркотичною сировиною для виготовлення натуральних наркотиків (гашишу, анаші та ін.). Смола канабісу — суміш виділеної смоли, пилку чи окремих подрібнених часток рослини коноплі, яка містить тетрагідроканабінол (особливо небезпечна психотропна речовина).

Дії особи, яка вчинила незаконний посів або вирощування наркотичного засобу, а потім зберігала, перевозила, збувала перероблений наркотичний засіб,

або виготовляла з нього інший наркотичний засіб, слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. 310 та ст. 309 КК або ст. 307 КК, виходячи з установлених при розгляді справи обставин.

Від складу злочинів, передбачених статтями 307 і 310 КК, склад злочину, відповідальність за який настає за ст. 320 КК, відрізняється тим, що в останньому випадку виготовлення, зберігання, розподіл, реалізація наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів, посів або вирощування маку снотворного чи конопель здійснюються на законних підставах, але з порушенням правил обігу цих засобів, речовин або наркотиковмісних рослин.

Частиною 1 ст. 311 КК передбачено відповідальність за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів без мети збуту, а ч. 2 цієї статті — за такі ж дії, вчинені з метою збуту, або за збут прекурсорів. Особа підлягає кримінальній відповідальності за умови вчинення нею хоча б однієї з перелічених у ст. 311 КК дій у разі її наміру використати прекурсор саме для виготовлення наркотичного засобу чи психотропної речовини.

Аналогічно повинно вирішуватися питання про відповідальність за наявності умислу збути прекурсор особі, яка має намір виготовити наркотичний засіб.

Якщо ж речовини, віднесені до прекурсорів, були придбані, зберігалися, перевозилися, пересилалися для інших цілей (наприклад, ацетон — для розведення фарб, соляна чи сірчана кислота — для акумуляторів тощо), то дії особи не утворюють складу злочину, оскільки відсутній об'єкт посягання.

Наданням приміщення для вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів потрібно розуміти забезпечення можливості одній чи декільком особам використати його в такий спосіб хоча б один раз. Для притягнення до відповідальності за ст. 317 КК не має значення за плату чи безкоштовно було надане це приміщення.

Практика звільнення осіб від кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 307 КК та ч. 1 ст. 309 КК у разі добровільної здачі наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ч. 4 ст. 307 КК), а також у зв'язку з добровільним зверненням до лікувального закладу і початку лікування від наркоманії (ч. 4 ст. 309 КК)

Частиною 4 ст. 307 КК і ч. 4 ст. 309 КК передбачено спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності за злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Слід зазначити, що звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі ч. 4 ст. 307 КК за злочини, передбачені ч. 1 ст. 307 та ч. 1 ст. 309 КК, допускається лише за умови, що винна особа добровільно здала наркотичні засоби, психотропні речовини чи їх аналоги і вказала джерело придбання цих засобів (речовин) або сприяла розкриттю злочинів, пов'язаних із їх незаконним обігом.

Здача наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів визнається добровільною, якщо відбулася за обставин, коли особа мала й усвідомлювала можливість продовжувати протиправну діяльність, але не побажала цим скористатися. Звільнення від кримінальної відповідальності та закриття кримінальної справи із зазначених підстав мають здійснюватися за правилами, передбаченими статтями 7—7² КПК. За такими ж правилами звільняється від кримінальної відповідальності на підставі ч. 4 ст. 309 КК особа, яка добровільно звернулася до лікувального закладу і розпочала лікування від наркоманії.

При вирішенні питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності з цієї підстави суду необхідно з'ясувати, чи дійсно особа страждала на наркоманію і потребувала лікування від неї, чи дійсно вона звернулася до лікувального закладу і розпочала лікування добровільно, а не вимушено і чи дійсно ставить за мету вилікуватися від наркоманії, а не ухилитись у такий спосіб від кримінальної відповідальності за вчинений злочин.

За змістом норм, передбачених ч. 4 ст. 307 та ч. 4 ст. 309 КК, особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності незалежно від того, коли вона вчинила дії, які дають для цього підстави, але до закінчення судового слідства.

При вивченні справ, за якими особи були звільнені від кримінальної відповідальності на підставі ч. 4 ст. 309 КК, виявлено непоодинокі випадки, коли підставою для застосування цього положення закону є медичні довідки приватних медичних установ про початок лікування обвинуваченого вже після надходження справи до суду, які слід перевіряти.

Приймаючи рішення про закриття справи, суди не звертають уваги на те, що згідно з висновком експерта особа не потребує лікування від наркоманії, оскільки від неї не страждає, а медичні довідки часто видаються в день судового засідання або за день до нього. При цьому суди не перевіряють достовірність цих довідок, а також те, чи дійсно особа бажає лікуватися від наркоманії, а не уникнути кримінальної відповідальності. Не дають суди оцінки й тому факту, що бажання лікуватись у підсудних виникає безпосередньо перед судовим засіданням.

Узагальнення практики розгляду кримінальних справ про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів засвідчило, що необхідно підвищувати рівень якості досудового слідства і судового розгляду справ названої категорії.

Під час розслідування справ органи досудового слідства припускалися помилок при кваліфікації дій осіб, що притягувалися до відповідальності, й порушували вимоги КПК, зокрема щодо законності слідчих дій, правильності оформлення документів про речові докази тощо. Суди не завжди реагували належним чином на незадовільну якість дізнання та досудового слідства в цих справах. Їм також необхідно підвищити рівень судового розгляду справ, пов'язаних з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Навчальне видання

**Ступник Ярослав Валерійович
Білаш Олександр Володимирович
Варга Юрій Юрійович
Дорошко Роман Васильович
Мацола Антоніна Антонівна
Сливич Іван Іванович**

**НАРКОЗЛОЧИННІСТЬ:
КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ
ТА ПРОТИДІЯ**
Навчальний посібник

Підписано до друку 21.06.2016 р.
Формат 60x84/16. Папір офс. Гарнітура Times New Roman.
Друк офс. Ум. друк. арк. 6,04. Обл.-вид. арк. 4,65.
Тираж 300 шт. Замовлення № 77.
Видавництво і друкарня «Видавничий дім «Гельветика»
73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105.
Телефон +38 (0552) 39 95 80
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4392 від 20.08.2012р.

ДЛЯ НОТАТОК